TÜRK ROMANINDA YAKINÇAĞ OSMANLI İSYANLARI (1789-1909)

Serpil YILDIRIM

(Doktora Tezi)

Eskişehir, 2021

TÜRK ROMANINDA YAKINÇAĞ OSMANLI İSYANLARI

(1789-1909)

Serpil YILDIRIM

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı

DOKTORA TEZİ

Eskişehir

2021

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Serpil YILDIRIM tarafından hazırlanan Türk Edebiyatında Yakınçağ Osmanlı İsyanları (1789-1909) başlıklı bu çalışma //2020 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucu başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Türk Edebiyatı Dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan ……..

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye ……...

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

(Danışman)

Üye ……

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye ……...

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye ……...

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

ONAY

Prof. Dr. Mesut ERŞAN

Enstitü Müdürü

……/……/2020

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Serpil YILDIRIM

ÖZET

TÜRK ROMANINDA YAKINÇAĞ OSMANLI İSYANLARI (1789-1909)

YILDIRIM, SERPİL

DOKTORA- 2021

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Danışman: Doç. Dr. Soner AKPINAR

Her türlü otoriteye karşı gelme anlamı içeren isyan kavramı şiddet barındıran, toplumsal düzenin alt üst edildiği sosyolojik ve siyasal bir olaydır. Toplumsal düzene duyulan memnuniyetsizlikten doğar ve var olan otoriteyi devirerek, insanların kendine yeni bir iktidar araması amacında ilerler. İsyan, ihtilal ve darbe kavramları her ne kadar birbirinden farklı anlamlar içerse de özünde hükümet değişikliğiyle sonuçlanan siyasal olaylardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi tarihinde kitlesel isyanlar sıklıkla baş gösterir. Örneğin padişahın ve devletin koruyucusu olan yeniçeriler sık sık isyan ederler. Bu isyanlardan bazıları taht değişikliği ile sonuçlanır. Sultan Abdülaziz'in devrilmesi Türk siyasi tarihine ilk askerî darbe olarak geçer. II. Abdülhamit'e karşı düzenlenen 31 Mart Vakası ise yine bir iktidar değişikliği ile sonuçlanan siyasi olaydır.

Toplumların ve milletlerin kolektif bilinçlerinin oluşmasında isyanlar önemli bir yer tutar ve bu kolektif bilinç de Türk romanına yansımıştır. Türk romanının doğduğu Tanzimat döneminden itibaren yazarlar tarihe yönelmiş, Osmanlı dönemi isyanları ise özellikle Cumhuriyet döneminden itibaren popüler roman konusu hâline gelmiştir. Popüler tarih romanlarına ilgi gösteren Cumhuriyet dönemi yazarları eserleriyle bu döneme ışık tutarlar. Başta Reşad Ekrem Koçu, Turhan Tan, Bekir Büyükarkın, Kemal Tahir olmak üzere hemen pek çok yazar Osmanlı isyanlarını konu edinmiştir.

Bu çalışma, Yakınçağ Osmanlı dönemi diye adlandırılan 1789-1909 yılları arasında çıkan isyanları, darbeleri ve bunların sonucunda yaşanan iktidar değişikliklerini konu edinen romanları inceleyerek isyanların Türk romanına yansımasını ve bir tema olarak roman estetiğimiz içindeki derinliğini ve yerini tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk romanı, isyan, başkaldırı, askerî darbe, iktidar.

ABSTRACT

MODERN OTTOMAN REBELLIONS IN TURKISH NOVEL (1789-1909)

YILDIRIM - SERPİL

PhD Degree-2021

DEPARTMENT of TURKISH LANGUAGE and LITERATURE

Advisor: Doç. Dr. Soner AKPINAR

The concept of rebellion, which means oppose to all kinds of authorities, is a sociological and political event in which violence and social order are turned upside down. It arises from dissatisfaction with the social order and, by overthrowing the current authority and it is intended for people to look for new power. Although the concepts of rebellion, revolution and coup have different meanings, they are in essence political events that result in a change of government.

Mass riots often occur in the political history of the Ottoman Empire. For example, the janissaries who are the protectors of the sultan and the state often rebel. Some of these rebellions result in a change of thrones. The overthrow of Sultan Abdülaziz was the first military coup in Turkish political history. The March 31 case against Abdülhamit II is also a political event that resulted in a change of power.

Rebellions take an important place in the formation of collective consciousness of societies and nations, and this collective consciousness is reflected in the Turkish novel. Since the tanzimat period when the Turkish novel was born, writers have turned to history, and ottoman revolts have become the subject of popular novels, especially since the Republican period. Republican writers who show interest in popular historical novels shed light on this period with their works. Many writers, initially Reşad Ekrem Koçu, Turhan Tan, Bekir Büyükarkın, Kemal Tahir, took Ottoman rebellions as their subjects.

This work aims to determine the depth and place of the rebellions in our novel aesthetics as a theme by examining the novels about the riots, coups and the

resulting power changes between 1789 and 1909, which are called the Near Ottoman period.

Keywords: Turkish novel, rebellion, revolt, military coup, power.

İÇİNDEKİLER

ÖZET……..……iv

ABSTRACT……vi

EKLER LİSTESİ……x

KISALTMALAR LİSTESİ……xi

ÖNSÖZ……...xii

GİRİŞ……..1

1. BÖLÜM

TARİHÎ ROMAN

1.1. BİR SOSYAL BİLİM ALANI OLARAK TARİH…….….15

1.2. TARİH VE EDEBİYAT İLİŞKİSİ……..18

1.3. TARİH VE ROMAN İLİŞKİSİ……...21

1.4. TARİHÎ ROMAN VE TARİHSEL ROMAN KAVRAMLARI……...23

1.5. TARİHÎ ROMAN VE WALTER SCOTT (1771-1832)…….25

1.6. ROMAN YAZARI VE TARİHÇİ…….32

1.7. TARİHÎ ROMANDA KİŞİLER……....33

1.8. TARİHÎ ROMANDA GERÇEKLİK…….35

1.9. TÜRK EDEBİYATINDA TARİHÎ ROMAN…….38

2. BÖLÜM

TÜRK ROMANINDA İSYAN

2.1. OSMANLI (TÜRK) MODERNLEŞMESİ……..42

2.2. YENİÇERİ İSYANLARI……48

2.2.1. Yeniçeri İsyanlarının Tarihsel Seyri…….51

2.2.1.1. Kabakçı Mustafa İsyanı……..53

2.2.1.2. Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa……55

2.2.1.3. Yeniçeri Ocağı'nın Sonu……58

2.2.2. Yeniçeri İsyanlarının Türk Romanına Yansıması…….61

2.2.2.1. Romanlarda Kabakçı Mustafa İsyanı ve III. Selim……61

2.2.2.1.1. III. Selim'in Kişiliği ve Dönemi...…….....72

2.2.2.1.2. Yazarların Yeniçeriye Yaklaşımı……...79

2.2.2.2. Alemdar Mustafa Paşa İsyanı ve Yansımaları...……82

2.2.2.3. Yeniçeri Ocağının Bozulması ve Son İsyanları.....85

2.2.2.3.1. II. Mahmut ve Yeniçeri İlişkisi…….107

2.3. YENİÇERİLERDEN SONRAKİ İSYANLAR ……113

2.3.1. Tarihsel Süreç…….113

2.3.1.1. Abdülaziz Han'ın Öldürülmesi: İlk Askerî Darbe……...113

2.3.1.2. 31 Mart Olayı……...117

2.3.2. Ayaklanmaların Romanlardaki Yeri……...125

2.3.2.1. Serasker Hüseyin Avni Paşa ve Sultan Abdülaziz……...125

2.3.2.2. Romanlarda II. Abdülhamit Dönemi……133

2.3.2.2.1. Meşrutiyetin İlanına Romanlardan Bakış……..133

2.3.2.2.2. Romanlarda 31 Mart Olayı……136

2.4. ETNİK KÖKENLİ İSYANLAR……151

2.4.1. Tarihsel Süreç…….151

2.4.1.1. Girit İsyanı……151

2.4.1.2. Ermeni İsyanları……...157

2.4.2. Romanlarda Etnik Kökenli İsyanlar……161

2.4.2.1. Romanlarda Girit İsyanı……...162

2.4.2.2. Ermeni İsyanlarının Romanlarda İşlenişi…….175

SONUÇ…….186

KAYNAKÇA……195

EKLER……..203

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Yazar Mehmet Necati Demircan ile 9 Temmuz 2019 Tarihli Röportaj

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e : Adı Geçen Eser

akt. **:** Aktaran

bkz. : Bakınız

C. : C.

Çev. : Çeviren

Edt. : Editör

İng. : İngilizce

s. : Sayfa

S. : Sayı

ss. : Sayfa Sayısı

TDK : Türk Dil Kurumu

İTC : İttihat ve Terakki Cemiyeti

ÖN SÖZ

1789-1909 yılları, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve askerî hayatında modernleşme dönemi olarak bilinmektedir. Yakınçağ olarak da adlandırılan bu dönemde çıkan isyanların edebiyata yansıması üzerinde yeterince çalışma yapılmamıştır. İsyanların romanlara yansıması ve yazarların bu kavramı ele alış biçimleri, bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Çalışma, 1789-1909 tarihleri arasında cereyan eden isyanların romanlara yansımasını kapsamaktadır. İsyanların ortaya çıkış sebepleri ve gelişimi; tarihsel olayları kurguya taşıyan yazarların tarihsel gerçekliği ve hayal gücünü kullanması noktasındaki duruşu, yaşanan olayların toplumsal hafızadaki bellek kaydı gibi noktalar incelenmiştir. Söz konusu tarih aralığında patlak veren isyanlar; yeniçeri isyanları, Abdülaziz Han'ın öldürülmesiyle sonuçlanan ilk askerî darbe, devletin dağılma ve yıkılma sürecini hızlandırıp Abdülhamit'in tahttan inmesine sebep olan 31 Mart isyanı, milliyetçilik akımının etkisiyle çıkan etnik kökenli Girit ve Ermeni isyanlarıdır.

Yeniçeri Ocağı, devletin savunma ve savaş gücünün ana karakterini oluşturur. Temel görevi savaşmak ve savaş sırasında padişahı korumak olan, devletin yaya ve piyade askerî gücünü oluşturan bu ocak, zaman zaman padişahların tahttan indirilmesine kadar varan isyanlar çıkartır. Yeniçeri Ocağı, tarihte ilk kez Fatih Sultan Mehmet'in babası II. Murat zamanında yaşanan Buçuktepe Olayı ile politikaya karışır. Tarihinde birçok kez ayaklanarak mevcut iktidarın otoritesini sarsan ocağın son isyanı, II. Mahmut zamanına denk gelir. Devlet içinde devlet hâline gelen Yeniçeri Ocağı, II. Mahmut'un izlediği ince siyaset neticesinde 1826 yılının haziran ayında Vaka-i Hayriyye adıyla bilinen olayla ortadan kaldırılır. Yaşanan bu isyanların anlatıldığı romanlar "Yeniçeri İsyanları" başlığı altında incelenmiştir.

Osmanlı Devleti'nin askerî tarihinde kitlesel boyutlu isyanların yanı sıra direkt padişahı hedef alan ve daha çok saray elitlerinin kişisel düşmanlıklarından kaynaklanan isyanlar da mevcuttur. Türk siyasi tarihine ilk askerî darbe olarak geçen ve Abdülaziz Han'ın öldürülmesiyle sonuçlanan darbe olayı bunlardan biridir. Tarihî

kayıtlara geçen ve Türk romanında işlenen bu olay, "Yeniçerilerden Sonraki Ayaklanmalar" başlığında incelenecektir. 19. yüzyıl, hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Sultan II. Abdülhamit için oldukça zor geçen bir döneme işaret eder. Düvel-i Muazzama adıyla anılan Batılı devletlere karşı uyguladığı ince siyasete ve devlet içindeki koyu istibdat yönetimiyle 33 yıl hüküm sürmesine rağmen Abdülhamit Han 31 Mart Olayı ile tahttan indirilir. Siyasi ve toplumsal hayatta kalıcı izler bırakan 31 Mart olayının Türk romanına yansıması, "Yeniçerilerden Sonraki Ayaklanmalar" başlığında incelenmiştir.

1789 yılında yaşanan Fransız İhtilâli'nin sonucunda ortaya çıkan milliyetçilik akımının bir salgın gibi bütün dünyayı etkisi altına alması ve ulus bilincinin gelişmesi, imparatorlukların içinde etnik bir unsur olarak yaşayan milletlerin kendi devletlerini kurma isteğini körükler. Bu durum, özellikle Osmanlı İmparatorluğu gibi çok uluslu devletlerin parçalanma sürecini başlatır. İmparatorluğun içinde yaşayan birçok millet isyan ederek bağımsızlık arayışına girer. Bu arada Ermeni halkı da yabancı devletlerin desteği ile Osmanlı'dan ayrılıp bağımsız bir devlet kurmak adına isyan eder. Bu süreçte yaşanan isyanlar sonucunda Mora ve Girit bölgeleri Osmanlı'dan ayrılır. Kapitalizmin şaha kalktığı, Avrupalı devletlerin millî benlik kazanarak edindikleri yeni kimlikle daha güçlü devletler durumuna geldiği 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu için yıkımların ve parçalanmaların yaşandığı uzun bir yüzyıl olur. Oldukça sancılı geçen bu süreçte Girit'in önce özerklik ilan edip daha sonra Yunanistan'a bağlanması, Anadolu'nun birçok bölgesinde isyan çıkaran Ermenilerin bağımsız bir devlet kurmak için ayaklanmaları ve yaşanan birçok acı olay romanlara konu olur. Girit ve Ermeni isyanını işleyen romanlar, "Etnik Kökenli İsyanlar" başlığı altında incelenmiştir.

Tezin yazım aşamasında, kaynaklara ulaşılmasında, romanların belirlenmesinde ve yorumlanmasında birtakım sıkıntılar yaşanmıştır. Mevcut sıkıntılarla baş edebilmemde danışman hocamın desteği büyüktür. Bir danışman olarak iyi bir yol gösterici olan, yüksek lisansta ve doktorada desteğini hiçbir şekilde esirgemeyen sevgili hocam Doç. Dr. Soner Akpınar'a, akademik yazma ve düşünme konusunda bana verdiği destek ve katkıları için her zaman müteşekkirim. Fikriyle bana yol gösterip ilham veren Dr. Burcu Yılmaz Çebin'e, teknik destek konusunda yardımlarını esirgemeyen Büşra Şahin'e teşekkür ederim. Bu zorlu süreçte yanımda

olan kızıma, anneme, babama ve mistik sohbetleriyle manevi destek olan değerli büyüğüm, dostum Mehmet Başerdem'e sonsuz minnet ve teşekkürlerimle…

Serpil YILDIRIM

GİRİŞ

"Türk Romanında Yakınçağ Osmanlı İsyanları (1789-1909)" adlı çalışmanın problematiği; 1789-1909 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin modernleşme süreci diye bilinen 120 yıllık zaman diliminde çıkan isyanların, Türk romanına yansıyıp yansımadığıdır. İzlenen yöntem; isyanları işleyen yazarların tarihî belge ve kayıtlara bağlı kalıp kalmadığını araştırarak bu dönemde patlak veren isyanları, dönemi anlatan romanlar üzerinden incelemektir. YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde yapılan literatür taraması sonucunda, Yakınçağ dönemi isyanlarının Türk romanına yansımasının ele alındığı bütüncül bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Var olan çalışmalar daha çok tarihî roman başlığı altında tek bir yazarın edebiyat anlayışı ve romanlarının tematik incelenmesi şeklindedir.

Çalışmaya konu olan Yakınçağ isyanları, 1789-1909 zaman aralığı olarak sınırlandırılmıştır. Bu dönemde çıkan isyanları, sebepleri ile ortaya koyup anlatan ve tema yoğunluğu olan romanlar çalışma için tercih edilmiştir. Çalışma, farklı yazarların isyan temalı yirmi beş romanı üzerinden yapılacaktır. Romanlarda isyanlar kimler tarafından ve nasıl çıkartılmıştır? Bu dönemde patlak veren isyanlar toplumu ve iktidarı nasıl etkilemiştir? Her isyan iktidar değişikliği ile sonuçlanmış mıdır? Padişahların isyan karşısındaki tavırları ne olmuştur? Bu isyanlarda toplum tavrını asiden mi isyan edilen otoriteden yana mı koymuştur? Çalışmada bu gibi soruların cevabı aranacaktır.

Bu çalışmanın amacı; bir toplumu, bireysel ya da kitlesel olarak etkileyen isyan ve darbe gibi olayların Türk romanında ne şekilde ele alındığını açığa çıkarmak ve ortaya koymaktır. Yakınçağ Osmanlı isyanlarının romanlara yansıyıp yansımadığını ve tarihî gerçekliklerin yazarlar tarafından ne derece kullanıldığını sorgulamak ana amaçtır. Tezin amacını anlatabilmek için öncelikle isyan, darbe devrim, ihtilâl ve inkılap kavramlarının açıklanması gerekmektedir. Bu nedenle bahsi geçen kavramlar açıklanarak bu bağlamda çıkan isyanların, darbelerin kronolojik seyir içinde incelenmesi amaçlanmıştır. Daha sonra konunun bilimsel ve edebî olarak çalışılması adına; öncelikle bu dönemin tarihî olayları, siyasi figürleri ve isyanları sıralanmış ve sonrasında elde edilen tarihî bilgiler ışığında konuya dair romanlar çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu çalışma tarih-edebiyat ilişkisini gözden geçirmeyi amaçlamaktadır.

Tezin birinci bölümünde; öncelikle bir sosyal bilim alanı olarak tarih bilimi ve tarihin edebiyatla ve özellikle romanla ilişkisi araştırılacaktır. Tarihçi ve roman yazarı arasındaki ilişki bu eksende değerlendirilecektir. Edebî bir tür olan tarihî roman, tarihî romanda gerçeklik, tarihî romanda kişiler ve tarihî romanın Türk edebiyatındaki yerine değinilecektir.

Tezin ikinci bölümünde; çalışmanın ana konusu olan Türk romanında isyan olgusu, belirlenmiş romanlar üzerinden tematik olarak incelenecektir. Yazarların romanlarını yazarken tarihî gerçeklere ne denli bağlı kaldıkları sorgulanacaktır. 1789-1909 yılları Osmanlı modernleşmesinin ana sürecini oluşturan bir tarih aralığı olduğu için, gerçekleştirilen modernleşme ve yenilik çabaları da bu başlıkta ele alınacaktır. III. Selim dönemi ve bu süreçte çıkan yeniçeri isyanları, tarihî bir olgu olarak bu konuyu işleyen on roman üzerinden değerlendirilecektir.

Yeniçerilerin ortadan kalkmasından sonra militer kökenli ayaklanmalar son bulmaz. Çalışmanın "Yeniçerilerden Sonraki Ayaklanmalar" başlığı altında askerî darbe niteliğindeki isyanları işleyen romanlar incelenecektir. Türk siyasi tarihinde ilk askerî darbe sayılan, Sultan Abdülaziz'in hâl'ine ve ölümüne sebep olan 1876 darbesi, konuyu işleyen bir roman üzerinden değerlendirilecektir. V. Murat'ın tahttan indirilmesinden sonra padişah olan II. Abdülhamit[1], dedesi II. Mahmut gibi iktidarı kendinde toplar. İktidarıyla birlikte kendi muhalefetini de doğuran II. Abdülhamit için toplumu ve askeri yönetmek güç bir hâl alır. Meşrutiyetin ilanından itibaren kaynamaya başlayan ordudaki gerilim alaylı-mektepli çatışmasına kadar gider. Abdülhamit'in tahttan indirilmesine sebep olan 31 Mart isyanı on roman üzerinden ortaya konulacaktır.

Yirmi beş yıl gibi uzun bir süre savaşılarak alınan Girit, Tanzimat Fermanı'nın Hıristiyan tebaaya verdiği özgürlükler ve ortak din bağının sağladığı avantajlar nedeniyle patlak veren isyan sonucu kaybedilmiştir. Bağımsız bir devlet kurmak için isyan eden Ermenilerin çıkardığı isyanlar da yine milliyetçilik etkisinde oluşmuştur. Çalışmanın "Etnik Kökenli İsyanlar" bölümünde, milliyetçi ayaklanmaları en yoğun işleyen dört roman üzerinde durulacaktır.

[1] Eski dilde kullanımı ile Mahmud, Abdülhamid, Murad olarak yazılan isimler, günümüz Türkçesine uygun olması ve metinde bütünlük oluşturması açısından Mahmut, Abdülhamit, Murat şeklinde kullanılmıştır. Roman başlıklarında geçen özel isimler (Hamid, Abdülhamid gibi) aynen bırakılmıştır. Aynı şekilde Sekban-ı Cedit, Nizam-ı Cedit gibi kullanımlar da bütünlük kaygısı nedeniyle Sekban-ı Cedit, Nizam-ı Cedit şeklinde yazılmıştır.

Bu çalışmada tarihsel ve sosyolojik yöntemler kullanılacak, eklektik bir metot uygulanarak romanlar tematik olarak incelenecektir. Öncelikle isyan, ihtilâl, inkılap, devrim, darbe kavramlarının sözlük anlamı açıklanacaktır. Aynı kavramlar tarihî ve sosyolojik açıdan irdelenecektir. Burası tezin kuramsal boyutunu oluşturduğu için teorik yönünü de kapsamaktadır. İsyanı anlatan romanlar Anadolu Üniversitesi Kütüphanesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul Atatürk Kütüphanesi ve yayınevlerin veri tarama portalları taranarak tespit edilmiştir. İsyan konusunda bütüncül bir bakış açısı oluşturması adına romanlar hep birlikte okunarak gerekli olan tematik fişlemeler yapılmıştır. Daha sonra ortak tematik başlıklar romanlar üzerinden yorumlanmıştır. Nihayetinde tezin problemi, yorum ve analiz ile tarih-edebiyat işbirliği esas alınarak romanlar üzerinden çözülmeye çalışılacaktır.

Toplumsal ve siyasal bir olay olan isyan, temelde otoriteye başkaldırma ve gerekirse şiddet uygulayarak bu otoriteyi bertaraf etme hareketidir. Genellikle bir elebaşının liderliğinde başlayan olaylar toplumun büyük bölümüne sirayet edebilir. Sosyolojik bir terim olan isyan, sosyoloji sözlüklerinde şöyle tanımlanmaktadır: "Tüm toplumsal ve siyasal düzenin genellikle şiddet içeren araçlarla alt üst edildiği ve yeni liderlerle birlikte yeni ilkeler üzerine yeniden kurulduğu, görece ender rastlanan ama tarihsel bakımdan çok büyük önem taşıyan olaylar" (Marshall, 1999: 353-354). En temel anlamıyla her türden otoriteye "karşı gelme, başkaldırma, ayaklanma" (Öztürk ve Coşkun, 1999: 206) olarak tanımlanan isyan genellikle şiddet içeren ve toplumu bütünüyle etkileyen bir olaydır. Sosyologlar isyanı mevcut düzene bir başkaldırı olarak nitelendirmektedirler.

İsyanlar genellikle toplumsal adaletsizliğin, baskıların ya da ekonomik çöküntülerin, iflasların yaşandığı eşitsizliklerin olduğu kriz ve kaos ortamlarında çıkar. Nurettin Topçu, isyanı, toplumun içinde bulunduğu düzene ya da mevcut otoriteye karşı çıkış olarak değerlendirir. Var olan mevcut düzenden duyulan memnuniyetsizlik insanları yeni bir yol arayışına sevk eder. Bu açıdan bakıldığında isyan yeni bir düzenin arayışıdır. Bu arayış, "mükemmele, daha mükemmele doğru bir atılıştır" (Topçu, 2016: 29).

İsyan kavramını daha iyi anlayabilmek için birbirine çok benzeyen ve çok karıştırılan "ihtilal", "darbe", "devrim" ve "inkılap" kelimelerinin tahlili de önemlidir. Toplumsal bir hareket barındıran bu dört kavramda da değişim

kaçınılmazdır. Ancak değişim kendiliğinden, olağan bir şekilde değil müdahale ile ve olayları belli bir yöne kanalize ederek olur.

İhtilal, Türk Dil Kurumu sözlüğünde; "Bir ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısını veya yönetim düzenini değiştirmek amacıyla kanunlara uymaksızın cebir ve kuvvet kullanarak yapılan geniş halk hareketi" olarak tanımlanmaktadır. Sözlükte İhtilâl kelimesinin eş anlamlısı olarak aynı zamanda devrim kelimesi de kullanılmaktadır (TDK, Güncel Türkçe Sözlük, 10.02.2019).

Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali (2000)* adlı eserinde ihtilal kavramı için şunları söyler: "İhtilal; evvela içtimaî bir hadise, yani toplumsal bir olaydır. Bir toplum olayı, yani *insanlarla insanlar* arasındaki ilişkilerin bir şeklidir. Mevcut hal *ve nizam'a* karşı anî ve cebrî bir müdahale veya isyan olmak vasfı ise, onun ayırt edici vasfıdır" (Aydemir, 2000: 30).

Cemil Meriç, ihtilali; bir iktidarın yerine, birdenbire, zor kullanarak başka bir iktidarın geçmesi olarak açıklar. Kavramı birden fazla sözlük taramasıyla açıklayan yazar, eserinde Fransız Dili Lügatı'nın (1964) açıklamasına yer vererek: "İhtilal, ayaklanan toplumun bir kısmı iktidara geçip de toplumda siyasi, iktisadi, sosyal, büyük değişiklikler olduğu zaman meydana gelen tarihi hadiselerin bütünü" açıklamasını yapar. Yazar, Fransızca Dictionnaire Rationaliste (1964) sözlüğünün tanımını da verir: "İhtilâl, bir topluluk içinde ortaya çıkan ve alışılmış değerlerin yerine yenilerini geçiren ani değişme". Cemil Meriç, ihtilalin yalnızca hükümet darbesi ile açıklanamayacağını öne sürer. Hükümet darbesi tabirini, iktidarı ellerinde bulunduranların kanunsuz olarak gerçekleştirdikleri bir anayasa değişikliği veya devletin silahlı bir topluluk tarafından ele geçirilmesi için kullanmanın yerinde olacağını belirtir. Bu el koyuşun, başka bir sosyal sınıfın iktidara yükselmesi veya bir rejim değişikliği ile neticelenmesi durumunda ihtilal adını alacağını söyler.

Cemil Meriç, ihtilal ve isyan kavramlarının birbirinden farklı olduğunu söyler ve aralarındaki farkı şöyle açıklar: İhtilali isyandan ayıran şey ehemmiyeti ve neticesidir; reformdan ayıran ise birdenbire olması ve zora başvurmasıdır. İhtilal kelimesini Fransız İhtilali'yle ilişkilendiren yazar ihtilal kavramının, Osmanlı için bir yozlaşma, soysuzlaşma, fitne, fesat olduğunu söyleyerek bunun çağdaş bir deyimle anarşi olduğundan bahseder" (Meriç, 2018: 121-124).

Niyazi Berkes ise ihtilali, ordu ya da ordu ile birleşmiş siyaset adamları tarafından yapılan hükümet darbesi olarak tanımlar. Aynı şekilde Gologlu, ihtilali açıklarken ayaklanma ve hükümet darbesi ifadelerinden yararlanarak şiddet temelinde bir değişiklikten söz eder. "Zora dayanan, yıkıcılığı da göze alan, bölünme ve parçalanmalar doğuracak kadar tehlikeli olan değişikliklerdir. Daha doğrusu yapılmak istenen değişiklik, zora ve yıkıcılığa dayanan ve bölünme ve parçalanmalara sebep olabilecek yöntemleri kullanarak yapılmak istenmektedir" (aktaran Coşar ve Türkmen, 2017: 18).

İngilizcedeki revolution kelimesinden türeyen devrim için Türk Dil Kurumu, Felsefe Terimleri Sözlüğü'nü referans alarak, "Yerleşik toplumsal düzeni değiştirme ve yeniden biçimlendirme; yavaş bir gelişme olan evrime karşıt olarak, toplumsal yaşayışta ve siyasal durumda birdenbire gerçekleştirilen, köklü ve temelli bir değişme" olarak açıklar. (Türk Dil Kurumu, Felsefe Terimleri Sözlüğü, 10.02.2019).

Arapça bir kelime olan ihtilal sözcüğünün Türkçe karşılığı devrimdir. Devrim, eskimiş ve geçerliliği kalmamış toplumsal düzenin devrilerek yerine yeni bir toplumsal düzenin kurulması, düzenin devinimi anlamına gelir. Mevcut siyasal sistem tarafından "isyan" olarak değerlendirilen ayaklanma, başkaldıranlar lehine başarıya ulaşırsa ihtilal adını alır (Öztürk ve Coşkun, 1999: 206).

Cemil Meriç, devrim kavramını ekanim-i selâse tanımıyla ihtilal ve inkılap kelimeleriyle birlikte verir. Yazara göre devrim, ihtilal ve inkılap kelimeleri aynı mefhumun farklı karşılıklarıdır. Devrim kelimesinin özellikle 1960'lardan sonra kullanıldığını söyleyerek, bir Osmanlı aydını olan Mizancı Murat'tan Necip Fazıl'a kadar bütün yazarların "revolution" karşılığı olarak bazen ihtilali, bazen de inkılabı kullandığını; ancak inkılabın mana olarak daha farklı olduğunu iddia eder (Meriç, 2018: 111-134).

Doğan Avcıoğlu, devrimi, eski düzenin egemen sınıflarıyla birlikte giderek yerine yükselen toplumsal güçlerin kendi düzenlerini getirmesi olarak tanımlar. Niyazi Berkes için devrim, topluma dönme eğilimidir. Devrim kelimesi için daha önceleri ihtilal ve inkılap kelimelerinden yararlanıldığını söyleyen Berkes bu iki kavramın farklarını vererek devrim kelimesine açıklık getirir. Berkes'e göre, ihtilal daha çok darbe ile yapılan bir hükümet değişikliği; inkılap ise toplumsal hayatta meydana getirilen değişikliklerdir. Mahmut Gologlu'na göre devrim ve inkılap eş

anlamlı kelimelerdir. Devrim, üstün yetenekli bir kimsenin veya kimselerin yeni bir toplum düzeni ortaya atarak veya bu hususta başlamış olan evrimsel bir gelişmeye el koyup hızlandırarak değişiklik yapmasıdır. Devrimi siyasi ve ekonomik alandaki hızlı değişim olarak açıklayan Toktamış Ateş, devrim kelimesinin eski dildeki karşılığı olarak inkılap kelimesini gösterir (aktaran Coşar ve Türkmen, 2017: 16-17).

İsyan, ihtilal ve devrim gibi toplumsal hareketlerin yanında irdelenmesi gereken bir kavram da inkılaptır. İnkılap kelimesi ıslahat, yenilik kelimesiyle eş anlamlıdır. Kelime tam olarak "daha iyi bir duruma getirmek için yapılan değişiklik, düzeltme ve iyileştirme" anlamlarına gelen olumlu bir içeriğe sahiptir (Öztürk ve Coşkun, 1999: 206). Bu hareketin diğerlerinden ayırıcı özelliği; değişmeyi ileri yönde yaparak yenilikçi bir işlev sağlamasıdır.

İnkılap, ihtilâl ve devrim kelimeleri; aynı kavramı açıklayan, aralarında kısmen ilişki bulunan sosyolojik terimlerdir. Zaman içinde bu terimlere sosyologlar ve aydınlar farklı anlamlar yüklemişlerdir. Bütün bu terimler, en genel ve kısa tanımıyla toplum düzeninde değişiklikler anlamına gelir. Şevket Süreyya Aydemir, inkılap ve ihtilal arasında bazı farklar olduğunu söyler. Aydemir ihtilali, mevcut iktidarın tasfiyesiyle, anayasa ve bazı temel kanunların değiştirilmesiyle yetinen bir hareket olarak tanımlarken; inkılaplarda bir müdahale ya da ihtilalle başlayan olayların toplumun yapısında bütünüyle değişiklik getirmesi olarak açıklar (Aydemir, 2000: 100).

Darbe, TDK sözlüğünde şöyle tanımlanır: "Bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükûmeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi" (TDK, 10.02.2019).

Birbirine çok benzeyen ancak aralarında ince ayrım olan bu kavramların hepsi de toplumsal hareketlerdir. Toplum içinde hissedilen bir rahatsızlıktan dolayı ortaya çıkan ya da patlak veren bu olaylar toplum bireylerinin daha iyi bir hayat hakkına sahip olmasını amaçlar. Amacına ulaşma yolunda doğru ya da yanlış birçok olayın yaşandığı bu hareketler, toplumların hayatına yeni bir yön verirken dolaylı da olsa dünya haritasının değişimine neden olurlar.

Çalışmanın asıl konusu, Yakınçağ diye bilinen, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme dönemi isyanlarıdır. Osmanlı modernleşmesi 1789-1909 yılları arasına denk gelmektedir. Türk siyasi tarihine bakıldığında gerek toplumsal alanda gerek

siyasi hayatta yapılan bütün yenilikler ve modernleşme hareketleri hep devlet eliyle gerçekleşir. Cemil Meriç, durumu Osman Turan'dan naklettiği şu sözlerle açıklar: "Türkiye'de ise Avrupa medeniyetini nakil ile girişilen yeni nizam teşebbüsleri hep padişahlardan ve devlet adamlarından gelmiştir" (Meriç, 2018: 130).

Devlet eliyle yapılan bu yenilik ve modernleşme hareketleri, beraberinde kendi muhaliflerini de getirmiştir. Özellikle Fransız İhtilali'nden sonra yenileşme ve gelişmenin kaçınılmaz olduğunu anlayan III. Selim için boğaz yamakları güçlü bir muhalefet olur. Sarayın içindeki bürokratların bu isyana verdiği desteği de gözden kaçırmamak gerekir. Daha sonra II. Mahmut'un yenileşme hareketleri Yeniçeri Ocağı içinde bir takım kıpırdanmalara sebep olur. Yeniçeri Ocağı bu yeniliklere karşı, taht değişikliğine gitme kararı alarak isyan çıkartır. Osmanlı İmparatorluğu'nda yeniçeri isyanlarının ve darbelerin tarihi 15. yüzyılın ortalarına tekabül eder. Bu sebeple yeniçeriler tarihte "padişah tayin ediciler" (Doğan, 2018: 310) olarak kendilerine yer edinirler.

Sultan Abdülaziz Han'ın saltanatı döneminde, donanmanın günün şartlarında dünya ölçeğinde yenilenmesi, yanındaki devlet adamlarını rahatsız eden bir durum olur. Donanmanın yenilenmesi dışında başka nedenler olsa da Abdülaziz Han, orduda yaptığı yeniliğin sonucunda bir darbeyle tahtından indirilir. Türk siyasi tarihinde bir ilk olan bu olay, tarihe de ilk askerî darbe olarak geçer. Amcası Abdülaziz Han'ın yerine tahta geçen V. Murat, devlet eliyle bir darbe düzenleyerek amcasını tahtından eder. Amcasının yerine onu tahta geçiren zümreyle tahtından indiren zümre yine aynı kişilerden oluşur. Sonrasında gelen II. Abdülhamit ise, saltanatı döneminde kendine münhasır bir yönetim anlayışı geliştirerek tek adam politikası izler. Yönetimde kendince ve kendi lehine yaptığı yenilikler muhalif çevrelerin onu hedef tahtasına oturtmasına sebep olur. İktidarı boyunca sıkı bir muhalefetle karşı karşıya kalan II. Abdülhamit, bir isyan sonucu tahtından inmek zorunda kalır. Tarihe 31 Mart Olayı olarak geçen isyan, Türk siyasi hayatına ve literatürüne "irtica" kelimesini kazandırır. Altı yüz yıl dünya tarihinde yer almış, dünya coğrafyasının belirlenmesinde etkin rol oynamış bir imparatorluk olan Osmanlı İmparatorluğu'nu 36 padişah yönetir. "36 Osmanlı padişahından 12 tanesinin isyan ve darbe ile tahtını kaybettiği" (Afyoncu, 2018: 11) tarihî bir gerçekliktir.

İsyan ve darbe sonucu değişen 12 padişahtan; III. Selim, IV. Mustafa, Sultan Abdülaziz, V. Murat ve II. Abdülhamit'in hâl'i 1789-1909 arasında geçen 120 yıllık döneme denk gelmektedir.

1789'dan 1909'a İsyanların Genel Görünüşü

1789-1909 yılları arasının ilk küresel dönüm noktası Fransız İhtilali'dir. Beraberinde aydınlanma dönemi ve sanayi devrimi gibi muazzam dönüşümlerin yaşandığı ihtilal, başta üretim ve tüketim ilişkileri olmak üzere dönemin neredeyse tüm dinamiklerini etkiler. Dönüşen dinamikler, beraberinde modernleşmeyi de zorunlu hâle getirir. Osmanlı da üç kıtaya yayılmış, pek çok etnik ve dinî unsurları bünyesinde barındıran bir yapı olarak, daha önce çok fazla tecrübe etmediği birtakım siyasi cereyanların içine girer. Özellikle III. Selim ve II. Mahmut dönemleri devletin bekasını sağlamak adına modernleşme çabalarının zirveye çıktığı bir dönem olarak tarihe geçer. Modernleşme, Osmanlı topraklarında sosyal ve siyasî sıkıntıların yanında devletin iktisadî olarak da zayıflamaya başlamasını beraberinde getirir.

III. Selim'in tahta geçtiği 1789 yılı bütün dünya için değişimin başladığı, imparatorlukların sarsıldığı bir yıldır. Osmanlı İmparatorluğu da bu değişime ayak uydurabilmek ve varlığını koruyabilmek için küçük adımlar atmaya başlar. Atılan bu küçük adımların büyük akisleri olur. 1789 yılında Sultan Selim'in saltanatı ile başlayıp 1909'da II. Abdülhamit'in hâl'ine kadar geçen yüz yirmi yıllık süreçte İstanbul ve imparatorluk, yeniçeriler tarafından çıkartılan isyanlara ve askerî darbelere tanıklık eder.

Fransız İhtilâli'nin patlak verdiği 1789'da III. Selim tahta çıkar. Ancak 1807 yılında Kabakçı Mustafa adında Laz yamağının isyanıyla tahtından feragat eder. Nizam-ı Cedit projesini sonlandırmakla tahtını koruyacağını zanneden III. Selim, yanıldığını çok geç anlar. Hem iktidarı hem de modernleşme çalışmaları, yenilik karşıtı bir zümrenin müdahalesiyle son bulur. IV. Mustafa'nın on dört aylık iktidarının sonu, yine yeniçeri asıllı Alemdar Mustafa Paşa'nın Rumeli'de konuşlu on altı bin kişilik kuvvetinin İstanbul'a gelişiyle sonlanır. IV. Mustafa'nın taht ihtirası III. Selim'in katledilmesine neden olur. 28 Temmuz 1808'de çıkan kanlı ihtilâl, IV. Mustafa'nın saltanatının sonunu getirirken II. Mahmut'un hilafeti ve

iktidarı ile sonuçlanır. 15-18 Kasım 1808'de çıkan yeni bir yeniçeri isyanı, Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümünü ve IV. Mustafa'nın katlini de beraberinde getirir. Çıkan isyanda Alemdar Mustafa Paşa'nın oluşturduğu Sekban-ı Cedit askeriyle yeniçerinin saray bahçesinde karşı karşıya getirir. Bâbıâli'nin ateşe verilmesini uzaktan izleyen II. Mahmut, tahtın tek varisi olma dileğiyle kardeşi IV. Mustafa'yı öldürtür. İsyanın sonunda asilerle anlaşarak onların ceza almayacaklarını taahhüt ederken saltanatına gölge düştüğüne inanan II. Mahmut, artık yeniçerilerin kaldırılmasına karar verir. Yeniçeri Ağası Hüseyin Paşa'nın ocak içindeki muhalif kanadı ani bir darbeyle yok ederek yeniçeri üzerindeki kontrolü sağlama teklifini; tam hazır olmadan harekete geçerek amcası III. Selim ve Alemdar Mustafa Paşa ile aynı kaderi paylaşmamak adına reddeder. Yaptığı tayinlerle hem Bâbıâli hem ulemayı kendine çekerek olası bir yeniçeri isyanına hazırlanmayı planlar. 1826 yılında Yeniçeriliğin kaldırılmasından önce padişah başkanlığında devlet ricali, ocak mensupları ve ulema gizli toplantılar yaparak askerî alanda yenilik yapılması konusunda anlaşmaya varırlar. Aynı yıl şeyhülislam konağında yapılan toplantıda Eşkinci Ocağı adı altında yeni piyade birlikleri kurulması kararı alınır.

Şeyhülislam, üst düzey ulema ve dersiamların da bulunduğu bir zümre, Avrupalı düşmanların kullandığı savaş tekniklerine karşılık vermek amacıyla askerlerin Avrupai şartlarda eğitilmesinin caiz olduğu yönünde görüş bildirir. Bu aslında ideolojik bir destektir. Amacı; isyana kalkışacak ya da talime ve yeni ocağa karşı çıkacak yeniçeri askerine karşı önlem almaktır. Şeyhülislama, Eşkinci Ocağı'yla ilgili fetva ve ocağın askerî talimlere iştirak etmesini kayda geçirip kanunlaştıran bir hüccet metni hazırlatılır. Bu metnin anlamı, kaldırılması planlanan yeniçerilerin bu oluşuma karşı çıkmaları hâlinde padişahın ve devlet ricalinin kendilerini kamuoyu karşısında haklı çıkarmak ve olası bir isyanda halkın desteğini almaktır.

Devlet rical, şeyhülislam, ulema, dersiamlar, tarikat şeyhleri, ocak ağa ve zabitleri tarafından imzalanan hüccet, Yeniçeri Ocağı ağası M. Celaleddin Ağa tarafından yeniçerilere tebliğ edilir. Bu arada ulema, alınan kararlara uymayanların "kanının heder olacağını" vurgulayarak yeniçerilere bir nevi uyarıda bulunur. Ocağa dayatılan Avrupa tarzı askerî talimin gayri İslami olduğu iddiasıyla ocaktan ve halktan gelebilecek herhangi bir karşı propagandayı bertaraf etmek için ilmiye mensupları görevlendirilir. Yeniçeri, bunu "gâvur talimi" olarak nitelendirip "şeriat

isteriz" nidalarıyla mevcut avantajlarını korumak istemesine karşın hükümet de ulemadan aldığı destekle siyasi-askerî olan konuyu dinî bir çerçeve içine oturtup muhalif sesleri bastırmayı hedefler. Her iki taraf da İslam temelli bir ülkede dini kullanarak mevcut düzeni korumaya çalışır.

15 Haziran 1826 günü Eşkinci Ocağı'nın talime başlamasından hemen sonra yeniçeriler, son kez olduğundan habersiz, isyanlarının simgesi olan kazanlarını meydana çıkarırlar. Ancak bu sefer Sultan Mahmut kendinden önceki padişahlardan daha hazırlıklı ve kararlı bir siyasi irade gösterir. Sultanın yanında yer alan Bâbıâli ricali, ulema medrese talebeleri ve yeniçerilerle birlik olmayan topçu, lağımcı gibi diğer askerî sınıflar; At Meydanı'nda halifenin ve devletin sahibi sultanın ve onun açtığı peygamber sancağının altında toplanırlar. Yeniçerinin kabadayı tavırlarından ve zorbalığından usanan İstanbul halkı bu isyanda padişaha destek olur. Yeniçeri askerinin elebaşlarından oluşan bir grup Et Meydanı'nda toplanmaya başlar ve daha önceki isyanlarda olduğu gibi II. Mahmut'la işbirliği yaptığı için Celaleddin Ağa'yı suçlarlar.

Yeniçeriler; şehrin sakinlerini, esnaf zümreleri içindeki yandaşlarını, kahvehanelerdeki halkı kendilerine katılmaya davet ederler. Şehrin muhtelif yerlerine gönderilen karakullukçular, yerel halkı ocağa destek vermeye çağırır. Bir araya gelen kalabalık Necip Efendi'nin konağını basar ve Bâbıâli'ye yürür. Gelişmelerden haberdar edilen Sultan, Beşiktaş'tan Topkapı Sarayı'na döner. Orada bulunan rical ve komutanlarla toplantı yapar ve bu isyanın bastırılması konusunda karar birliğine varırlar. Sultanahmet Camii avlusunda bir karargâh oluşturulur. Ağa Hüseyin Paşa, Mehmet Paşa komutasındaki topçu kalyoncu askerleri Divan Yolu'ndan kışlalara doğru ilerlerler. Topçu "Karacehennem" lakaplı İbrahim Ağa, kışlaları topa tutar. Şehirde tellallar halkı, padişaha destek için sancak-ı şerif altında toplanmaya davet eder. İstanbul sokaklarında eksik olmayan kavgalardan, esnaflık yapan yeniçerilerin birbirleriyle olan itişmelerinden, kadın ve kızlara yönelik taciz ve ırza tecavüz vakalarından mustarip olan halk padişahın yanında yer alır.

15-16 Haziran 1826'da, gerçek bir savaş niteliğinde olan bu devlet-asker çatışmasında sayısı binleri bulan ocak mensubu öldürülür. 17 Haziran 1826 tarihinde Sultanahmet Camii minberinde okunan ferman ile Yeniçeri Ocağı resmen lağvedilir. İlga haberi İstanbul halkına duyurulurken ülkenin her tarafına gönderilen fermanlarla mülki idarecilere, kendi bölgelerinde bulunan yeniçeri birimlerini kaldırmaları emri

verilir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması görünürde askerî-teknik bir uygulama olsa da çok ciddi siyasi, sosyal ve ekonomik neticeleri olan stratejik bir olaydır. Yeniçeri Ocağı'nın arka bahçesi konumunda olan ve onların siyasi ayağını teşkil ettiğine inanılan Bektaşi tarikatı da bu ilgadan nasibini alır. 8 Temmuz 1826'da gayrimeşru bir tarikat olduğu ileri sürülür. Osmanlı siyasetinin ve toplum hayatının inanç ve düşünce düzleminden çıkarılır.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte siyasi ve askerî alanda yeni bir dönem başlar. II. Mahmut'un izlediği tek adam/otoriteyi merkezde toplama siyaseti neticesinde İstanbul içinde ve dışında birçok muhalif şahsiyet ortadan kaldırılır. Ancak Yeniçeri Ocağı'nın yerine getirilen ve II. Mahmut'un askerî alanda en büyük yeniliği olarak kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu, kendisinden beklenen başarıları gösteremez.

1839 yılında ölen II. Mahmut'un yerine, oğlu Abdülmecit geçer. Dönemin sadrazamı ve Hariciye nazırı Mustafa Reşid Paşa siyasi bir yenilik yaparak Tanzimat Fermanı olarak bilinen metni 3 Kasım 1839'da Gülhane Parkı'nda ilan eder. II. Mahmut'un ölümüyle zayıflayan devletin merkeziyetçi siyaseti bir yana bırakılarak yeni bir yönetim tarzı olan Bâbıâli bürokrasisine geçilir.

Abdülmecit'in 1839-1861 yılları arasındaki saltanat yılları Tanzimat Dönemi olarak adlandırılırken bu dönemin mimarı Mustafa Reşit Paşa ve onun yardımcıları Fuat ve Âli Paşalar olur. 1860'lı yıllardan sonra mülkî bürokrasiye Harbiye mezunu subaylar eklenir. Harbiye kökenli bu kişiler zamanla mevcut otoriteye başkaldırarak isyan ve darbeler planlarlar. Yeniçerilerin isyan geleneğini devam ettirmeleri açısından bir anlamda onların yerine geçerler.

Mustafa Reşid Paşa ve Âli Paşa, Abdülaziz dönemi siyaset dengesinin iki önemli kişisidir. Bunların ölümü siyasetin alt üst olmasına sebep olur. Bunların yerine geçen Mahmut Nedim Paşa ve Hüseyin Avni Paşa, sadaret konusunda birbirine rakiptir. Bu iki hırslı adamdan hangisi sadarete gelse bir diğerini uzak vilayetlere sürer. Devlet maliyesinin kötü olduğu ve Hersek ayaklanmasının İstanbul halkı tarafından sorgulandığı bir dönemde yaşanan bu siyasi çatışma, ordu destekli bir darbeye zemin hazırlar. Dönemin önde gelen devlet adamlarından olan Mithat Paşa, Abdülaziz'e karşı olan muhalif tavırları ile halkı, devletin durumunun kötüye gittiği yönünde uyarır. Aynı zamanda da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sırasında

kullanılan medrese öğrencileri hükümete karşı kışkırtılır. Her isyanda klasik olduğu üzere isyan eden medreselilere halk yığınları destek verir. Zabıta marifetiyle dağıtılması muhtemel ve kolay görünen bu olay, Kabakçı Mustafa isyanında olduğu gibi Sultan'ın umursamaz tavrı sonucunda büyür. O zamana kadar çıkan isyanların ortak noktası olarak din yine siyasete alet edilirken "Allah" ve "din kardeşleri" ifadeleri bu isyanın da sloganı olur.

Yeniçeri isyanlarında olduğu gibi burada da medrese öğrencileri sadrazamdan memnun değildir ve azlini isterler. Bu isteklere boyun eğen padişah Abdülaziz Han, Rüşdü Paşa'yı sadarete, Hüseyin Avni Paşa'yı seraskerliğe ve Mithat Paşa'yı da şûrâ-yı devlet reisliğine getirir. Böylece Sultan Aziz'i yerinden etmek isteyen darbeci kadro işbaşına gelir. Hayrullah Efendi şeyhülislamlığa getirilir. Muhalif kadro Abdülaziz'i tahttan indirmek için plan yapmaya başlar. Serasker Hüseyin Avni Paşa, Saray cariyesiyle olan ilişkisi ve daha başka hataları yüzünden birçok kez görevinden azledilmiştir. Bu sebeple Sultan'a karşı şahsi husumet gütmektedir. Mithat Paşa'nın Sultan Abdülaziz'i indirmekteki amacı ise Kanun-i Esasi metnini hazırlayarak yürürlüğe koymak ve buna bağlı olarak Osmanlı siyasi rejimini değiştirmektir. Mithat Paşa'nın Osmanlı Devleti için düşüncesi meşruti bir monarşidir.

Sultan Abdülaziz'in hâl'inden sonra tahta geçecek isim önemlidir. Darbenin başarıya ulaşması hanedan üyelerinin desteğine bağlıdır. Abdülaziz'in ekberiyet sistemi kaldırılarak velâdet sistemi getirilmeye çalışıldığı söylentileri, saraylı şehzadelerin desteğini kolaylaştırır. Askerî birliklerin Dolmabahçe Sarayı'nı kuşatarak sultanın tahttan indirilmesini sağlayan Hüseyin Avni Paşa, bu tavrı ile hem askeri çatışmanın içine çeker hem de askerin siyasileşmesine sebep olur.

Tarihî kaynaklarda Harbiyelilere, Kuran'a el bastırıldığı ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından önce yapıldığı gibi "Bu hususun icrasında ölmek var dönmek yok" yemini ettirildiği söylenir. Kaldırılmasının üzerinden elli yıl geçmesine rağmen Yeniçeri Ocağı'nın isyan geleneğinin burada da aynen yaşadığı görülmektedir. 29 Mayıs 1876 gecesi darbeci askerler hiçbir mukavemetle karşılaşmadan saraya girerler. Askeriye nazırı Süleyman Paşa, tahta çıkacak Murat Efendi'yi Beyazıt'ta bulunan Bâb-ı Seraskeri'ye götürür. Osmanlı tarihinde bir ilk olmak üzere yeni padişahın cülusu da burada yapılır. Silah zoruyla tahttan inen devrik padişah Sultan Abdülaziz Han, Hüseyin Avni Paşa'nın gözetiminde Topkapı Sarayı'na nakledilir. Çıkarılan isyan neticesinde hâl'edilen padişaha tahttan

indirildiği gerçeği hâl diliyle anlatılır. Hâl‘ edilişinin ardından 5 Haziran 1876 sabahı kol damarları kesilmiş vaziyette bulunan Abdülaziz, kan kaybından hayatını kaybeder.

15 Haziran 1876 gecesi Çerkez Hasan adlı bir subay, hükümet toplantısını basar ve Abdülaziz’i öldürdükleri gerekçesiyle Serasker Hüseyin Avni Bey’i, hariciye nazırı Reşit Paşa’yı öldürür. Darbeci, isyancı ya da asi, hangi sıfatla hareket ederse etsin; Abdülaziz’i hâl‘ edenler, III. Selim’i hâl‘ edenler gibi intikam yoluyla öldürülürler.

Amcasının hâl‘ edilmesine göz yuman V. Murat da, III. Selim’in hâl‘ine ve ölümüne destek veren öncülü ve atası IV. Mustafa gibi hırsla oturduğu tahtın sefasını süremeden indirilir. Fetvayla tahta çıkan V. Murat yine bir fetvayla 93 günlük iktidarın sonunda tahtından indirilir. Bu fetvayla hem tahtını hem aklını kaybeder. Darbenin kısa vadede kazanmış görünen kaybedeni V. Murat olur.

V. Murat’tan sonra tahta çıkan kardeşi II. Abdülhamit, uzun hükümranlığının ardından II. Meşrutiyet diye bilinen askerî bir darbe ile tahtından iner. Osmanlı siyasal tarihinde II. Meşrutiyet olayı anayasal bir hareket olmasının ötesinde, anayasayı hâkim kılmak adına yapılmış askerî bir darbedir.

Osmanlı Devleti’nin 34. padişahı olan II. Abdülhamit’in saltanat yılları, Osmanlı Devleti için duraklama dönemi gibi görünse de aslında siyasi ve askerî anlamda en hareketli dönemdir. Duraklamanın içinde devinen paradoksal bir süreçten bahsedilebilir. II. Abdülhamit, saltanatı süresince güttüğü ya da izlediği siyaset sonucu, iktidarını hiçbir siyasi organ/kişi/kadro veya sadrazam ve buna benzer devlet erkânıyla paylaşmamıştır. Düzenlenen komplo sonucu askerî bir darbeyle tahtından indirilen ve suikasta kurban giden amcası Sultan Abdülaziz’in ölümü üzerine tahta çıkabilmek için Kanun-i Esasi’yi kabul eden II. Abdülhamit, anayasayı kabulünden iki ay sonra Mithat Paşa’yı azleder bir ay sonra da (Şubat 1877) meclisi fesheder. Amcası Sultan Abdülaziz’in hâl‘i Abdülhamit için öğretici bir tecrübe olur ve siyasetini bu tecrübe üzerine inşa eder. İktidarını tam anlamıyla kurduğuna hükmettiğinde ise Yıldız Sarayı’nda kurduğu bir mahkemeyle darbecileri tasfiye ederek orduyu büyük bir titizlikle kontrolü altına alır.

24 Temmuz 1908 yılında ikinci kez yürürlüğe konan Kanun-i Esasi, ülkede güç dengelerinin bir kez daha değişmesine neden olur. II. Meşrutiyetin ilanı ve 31

Mart arasındaki süre içinde asker hızla siyasileşmiştir. Avcı Taburları adı verilen Rumeli birlikleri İstanbul'a taşınır. Alemdar Mustafa Paşa'nın 1808 yılında iktidarı değiştirmek amacıyla Rumeli'den asker getirme teşebbüsü yüz yıl sonra kendini tekrar eder.

31 Mart isyanının bastırılması için Selanik'te oluşturulan Hareket Ordusu, başka bir tarihî gerçeğe de vurgu yapar. 1807, 1808 ve 1826'da Yeniçeriliğin kaldırılması sırasında olduğu gibi Osmanlı ordusu, karşıt iki gruba ayrılmış ve askerler birbirini vurucu karşıt güçler hâline gelmiştir.

Görüldüğü üzere 1789'da başlayan Osmanlı yenileşme hareketleri yoğunluklu olarak askerî alanda olmuş ve isyanlar da bağlamsal olarak Yeniçeri Ocağı'ndan askerin içinden yükselmiştir. Yeniliğe karşı olma durumu 1909 yılına kadar bariz şekilde devam eder ve sonrasında da Türkiye tarihi boyunca yaşanan düalizmin temelleri atılmış olur. Fakat diğer dönemlerde, ele alınan yüz yirmi yılda olduğu kadar sıcak yaşanmamıştır. 120 yıllık süreçte askerin isyan edip darbe düzenlemesi padişahları tahtından indirerek mevcut otoriteyi değiştirmesi gibi olaylar birbirini takip etmiştir. Bu dönem içinde; III. Selim, IV. Mustafa, Sultan Abdülaziz, V. Murat ve II. Abdülhamit olmak üzere beş padişah isyanlar sonucu tahttan indirilmiştir.

Edebiyat ile hayatın iç içe olması ve edebiyatın yaşamdan beslenmesi, tarihî ve sosyolojik olayların da edebî eserlere yansımasını beraberinde getirir. Bir milleti tanımak, o milletin tarihi ve edebiyatı kanalıyla olur. Edebî eserler, yaşanılan deneyimleri toplumsal veya bireysel etki süzgecinden geçirerek belleğe eklerler. Tarih ve edebiyat ilişkisi burada devreye girer. Kültürel bellek görevi gören edebiyat bilimi her zaman olduğu gibi yaşananları kurmaca adı altında kaydeder. Milletlerin kültürel ve toplumsal hayatlarında kayıtlı olaylar, edebî bir tür olan romanlara konu olur. Dolayısıyla yaşanan olaylar hem tarih bilimiyle hem de kurmaca aracılığıyla insanlara sunulur. Toplumların hayatında iz bırakan, dönüm noktası olan olaylar edebiyat aracılığıyla hem nesillere aktarılır hem de toplumların başka milletler tarafından tanınmasına aracılık eder.

1.BÖLÜM

TARİHÎ ROMAN

1.1. BİR SOSYAL BİLİM ALANI OLARAK TARİH

Tarih, toplumların ve milletlerin hayatını etkileyen dönüm noktası niteliğinde olan olayları kayda geçiren bir sosyal bilim dalıdır. İhsan Fazlıoğlu tarihi şu şekilde tanımlamıştır: "Tarih, bir gelecek idrakidir. Bir milletin gelecek idrakine aktarılan geçmişi o milletin tarihi olur" (Fazlıoğlu, 2016: 22).

Tarih bir anlamda geçmişle gelecek arasındaki organik bağdır. Bu organik bağ sayesinde geçmiş kayıt altına alınarak gelecek nesillere aktarılır ve böylece millî bir kimlik inşası yaratılmış olur. Tarih üzerinden kendi varlıklarını ortaya koyan milletler, böylece diğer milletlerin arasında kendilerine bir yer edinirler.

> "Geçmişin bilgisi olan tarih; iktidar sahiplerinin kendilerine ve oluşturdukları kurumlara meşruiyet sağlamak amacıyla geçmişten bugüne değin ilgilendikleri bir alan olmuştur. Çünkü iktidarın; köklerinin ne kadar eskiye dayandığını, ne kadar eski bir geçmişinin olduğunu vurgulamasının, gerçekleştirdiği icraatların ve oluşturduğu kurumların insanların zihninde daha kolay meşrulaşmasını beraberinde getireceği düşünülmüştür. Bu, yararcı (pragmatik) bir düşünüş tarzı olmakla birlikte her devir ve dönemde farklı biçimde ortaya çıkmıştır" (Şimşek, 2011: 9).

Toplumların millî benlik algısının oluşmasını sağlayan ana kaynaklardan biridir tarih. Milletler, mevcut dünya düzeninde, geçmişin bilgisi ve kaydı olan tarihleriyle kendilerine yer bulurlar. Geçmişin var olabilmesi ve adına tarih denilebilmesi için bir tarihçiye ve tarihsel olgulara ihtiyaç vardır. Tarih, olgu ve yorumdan oluşur. Yaşanmış olayların, savaşların, antlaşmaların, sosyo-kültürel anlamda kitlelerin belleğine kazınmış ve siyasi hayatlarında rol oynamış önemli olayların yorumlanarak kayda geçirilmesidir.

Ortaya çıkışıyla geçmişi sonlandırıp yeni olayların başlamasına neden olan, mevcut düzenin akışına yeniden yön veren olaylar kayıt altına alınır. Dünya tarihine yön veren olaylar ile milletlerin kırılma noktaları, tarihin ve tarihçilerin ilgi alanını oluşturmaktadır. Bu önemli olaylar tarihsel olgu olarak nitelendirilir. E. H. Carr, tarihsel olgu kavramını İngiliz tarihinden verdiği örnekle açıklar: "Tarihin

omurgasını oluşturan ve bütün tarihçiler için değişmez olan, belirli bir takım temel olgular vardır. Örneğin, Hastings Savaşı'nın 1066'da yapılmış olması olgusu." (Carr, 2018: 61).

Tarih bilimi, yaşanmış olayların kaydedilmesi ve olguları ele alması yönüyle nesneldir. Değişmez tarihsel olgular ile kayıt tutma arasındaki ilişki şu şekilde özetlenebilir: "Tarih doğrulanmış bir olgular kümesidir. Tıpkı bir balıkçının tablasındaki balıklar gibi, belgeler, yazıtlar vb. içinde olgular hazır dururlar. Tarihçi onları alır, evine götürür, pişirir, canı nasıl istiyorsa o şekilde sofraya koyar" (Carr, 2018: 60). Carr'ın "canı nasıl istiyorsa o şekilde sofraya koyar" ifadesi, tarihi kaydeden kişinin, olayı öznel bir yaklaşımla değerlendirerek okuyucuyu istediği şekilde yönlendirebileceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla olaylar tarihçinin bakış açısıyla şekillenir. Tarihçinin yorumu, olayların yönünü belirleyen en önemli parametredir.

Geçmiş ile gelecek arasında bağ kuran ve bu yönüyle de nesnellik kazanan tarih, dayandığı belge ve kayıtlarla da nesnelliğini korur. Ancak tarihî olay ile onu yazan tarihçi arasındaki kuvvetli bağ, tarihî olguların tarihçiden bağımsız olamayacağı sonucunu doğurur. Bu sebepten tarih, tarihçinin kendi bakış açısını katarak olguları yorumlaması yönüyle de özneldir. Carr olayların, tarihçinin bakış açısıyla şekillendiğini, hiç bir zaman olduğu gibi yalın bir şekilde gelmediğini, onu kaydeden tarihçinin zihninden kırılarak yansıdığını belirtir. Tarihsel eserde ilk incelenecek şeyin olgular değil, onu yazan tarihçi olduğunu söyleyerek tarih ve tarihçi arasındaki sıkı bağa vurgu yapar. (Carr, 2018: 74).

Tarih, tarihçinin olguları kayda geçirmesi yoluyla öğrenilir. Tarihçi, seçtiği olguları kayda geçirirken kendi yorumunu ve dünya görüşünü de ekler. Tarih, onu yazan tarihçinin değer yargılarına göre değişen sübjektif bir alandır. Dolayısıyla; tarihî olay, onu yazan tarihçiden bağımsız değildir. Olgu gerçektir, yaşanmıştır, nesneldir. Yorum ise yaşanan zamana paralel olarak ve yazan tarihçiye göre değişir. Olaylara bakış açısı yaşanan zamana göre yeniden şekillenir.

> "Olgular içinden belli doğrultuda bir seçim yaparak hoşuna gidecek bir yorum oluşturabileceğine kuşku yoktur. Örneğin Fransız Devrimini araştırırken, bize bu devinimi insanlığın ilerleyişinin belirleyici bir köşe taşı olarak ya da bir yıkım gibi sunması için, düzenli bir biçimde olguların olumlu ya da olumsuzlarını seçmesi yeterlidir. Bilerek, yan tutmayıp elinden geldiğince nesnel davranmak istediğinde bile, geçmişin olgularını anlayıp açıklama yeteneği, içinde yaşadığı topluma ilişkin anlayışından, siyasal ve düşün yapısal (ideolojik) tutumlarından etkilenir." (Carr ve Fontana, 1992: 64).

Carr ve Fontana'ya göre tarihçi böyle bir yaklaşımın dışına çıkıp özgün yorumlar yapamaz. Tarih, bütün yaşanılanların kesintisiz olarak kaydedilmiş hâli değildir. Yaşanılan olayların oluşturduğu bir seçkidir. Tarihçi elde ettiği bilgi ve belgelerle bu seçkilerin içinden bir seçim yaparak, kendi siyasi ve ideolojik görüşlerini ekleyerek tarihî olayları sübjektif bir yaklaşımla yorumlar. Tarihçi, tarihî olaylar karşısındaki duruşunu, yaşadığı çevreden ve zamandan soyutlayamaz.

Tarihi oluşturan tarihî bilgiler gerçekten yaşanmış olaylar mıdır? Tarihî bilgiler ispatlanabilir mi? Pozitif bir bilim olmasına rağmen tarih; tarihî belge ve kayıtların dışında ispatlanabilir bir bilim değildir. Doğan Özlem, Leibniz'e göre bu konuyu açıklar:

> "Mantıksal açıdan bakıldığında, tarihsel bilgiyi olasılık kavramı altında değerlendirmek gerekir. Çünkü tarihsel bilgi, rastlantısallığın ve olumsallığın bilgisidir. Bu bakımdan mantıksal açıdan ancak bir 'olası tarih bilgisi' (probabilities historica) nden söz edilebilir. Teknik ve yöntembilimsel açıdan bakıldığında ise, tarihsel bilginin ancak arşiv çalışmaları ve kaynak eleştirisi (yazılı metinlerin, sanat metinlerinin elden geçirilmesi ve değerlendirilmesi) yoluyla elde edilebileceği açıktır. Bunlar ise geçmiş hakkında asla yeterli bilgi vermezler. Yani tarihsel bilgi, teknik ve yöntembilimsel açıdan da doğa bilimlerinin düzenli doğal olguların gözleminden elde ettiği yasal bilgi haline gelmez" (Özlem, 1996: 42).

Tarihsel bilginin bilimsel bilgi gibi kesinlik taşımadığını, olasılıkların ifadesi olduğunu söyleyen Özlem'e göre tarihsel bilgi, arşiv kaynakları yoluyla elde edilebilir ancak bu kayıtlar da diğer doğa bilimleri gibi kesin olan bilgiler değildir. R.G. Collingwood bu görüşlerin paralelinde tarihçi ve tarihsel gerçeklik arasındaki ilişki için şunları söyler:

> "Düşünce tarihi ve dolayısıyla her tarih, geçmiş düşüncenin tarihçinin zihninde yeniden canlandırılmasıdır. Bu yeniden canlandırma ancak, sırasıyla Platon ve Ceasar durumunda, tarihçinin zihninin bütün güçlerini, bütün felsefe ve siyaset bilgisini sorun üzerinde toplaması ölçüsünde gerçekleştirilir. Bu, kendini, başkasının zihninin büyüsüne edilgen bir biçimde bırakmak değildir; etkin ve dolayısıyla eleştirel bir düşünce işidir. Tarihçi geçmiş düşünceyi yeniden canlandırmakla kalmaz, onu kendi bilgisinin bağlamında yeniden canlandırır ve dolayısıyla yeniden canlandırırken, onu eleştirir, değeri hakkında kendi yargısını oluşturur, onda ayırt edebildiği hataları düzeltir" (aktaran Çelik, 2002: 52).

Collingwood'un bu açıklaması, tarihçinin, olayları anlatırken kendi eğitimi oranında ve görüşleri dâhilinde olguları yorumlayarak eleştiri ve yorum çerçevesinde olaylara yeni bakış açıları getirdiği ve yeni yargılar oluşturduğu yönündedir.

Sosyal bir bilim alanı olan tarih hem nesnel hem özneldir. Bilim olması nedeniyle nesnel, onu kaydeden tarihçinin bakış açısını içinde barındırmasıyla

özneldir. Tarihi oluşturan olgu ve olaylar onu kayda geçiren tarihçinin bakış açısıyla değer kazanır. İçinde yaşadığı toplumun değer yargılarını ve algı ölçütlerini kullanan tarihçi, olaylara öznel yorumlar getirir. Dolayısıyla nesnel bir alan olan tarih bu şekilde yorumlanmasından dolayı öznel bir anlam kazanır.

1.2. TARİH VE EDEBİYAT İLİŞKİSİ

Edebiyat, bir toplumun öz bilincinin araçlarından biridir. Elbette tek araç değildir ama vazgeçilmez bir araçtır çünkü kökleri, değişik bilgi türlerinin, değişik kodların, eleştirel düşünce biçimlerinin kökleriyle bağlantılıdır (aktaran Seyhan, 2014: 15).

Şiire ve romana malzeme olan tarihin edebiyatla olan ilişkisi, neredeyse bu türlerin ortaya çıkışı kadar eskidir. Sözlü edebiyatın ürünü olan destan, hikâye, cenk name, battal name ve Hz. Ali Cenkleri gibi birçok sözlü edebiyat anlatıları, konusunu hep tarihten alır. Bu anlatılara mitolojik hikâyeler de dâhildir.

Tarih kuramcısı Hayden White, edebiyat ve tarihin karmaşık ilişkisini "*Edebi Ürün Olarak Tarihsel Metin"* makalesinde ele alır. Sözel kurgular olarak tarihsel anlatıların bilimden çok edebiyattaki formlara yakın durduğunu söyler ve tarihlerin sadece bir kronoloji olmaktan çıkıp hikâye yaratmaktaki başarısına dikkat çeker. White, kronikten hikâye oluşturma işlemini öykülendirme (emplotment) kavramı ile karşılar. Öykülendirme ile kastettiği; "kroniklerde yer alan olayların belirli kurgusal yapıların ögeleri olarak kodlanması" işlemidir (aktaran Uysal, 2017: 10).

Tarihin ve edebiyatın ortak yönü insandır. İkisi de başlangıç noktası olarak insanı ele alır. Bu iki disiplinin uygulamada kullandığı teknikler de benzerdir. Ortak olarak kullandıkları iki teknik öyküleme ve kurgulamadır. Tahkiye geleneğinin devamı olan öyküleme, tarihçinin ve roman yazarının ortak paydasıdır. Buradan hareketle tarihin de bir nevi hikâye etme sanatı olduğunu ya da bu sanatın yöntemini kullandığı söylenebilir.

Tarih ve edebiyatın birbirleriyle kesişen noktaları, milletlerin ya da toplumların yaşadıklarını kendi yöntemleriyle yazıya geçirmeleridir. Bir bilim olarak

tarih, milletlerin var olma süreçlerinin kronikleridir. Edebiyat ise toplumların var olma sürecinde yaşadıkları olgulara estetik yargı üzerinden değer atfeder.

Hülya Argunşah'a göre tarih, öncelikle bir bilim olduğu için bilimin getirdiği ciddiyeti ve soğukluğu üzerinde daima taşır. Birçok tarihçi ve tarih üzerinde düşünen ismin de ifade ettiği gibi; tarihin etrafında bir bilinç oluşabilmesi için onun geniş kitlelere mal olması gerektiğini düşünen yazara göre bu görevi tarih üstlenmektedir. Bu durumuyla tarih, bilim olmaktan çıkarak edebiyata malzeme olur (Argunşah, 2002: 455).

Bir toplumun kökleri, o toplumun tarihinde ve edebiyatında gizlidir. Dolayısıyla sosyal bir bilim dalı olarak kabul edilen tarih ile hem bir sosyal bilim hem de güzel sanatlardan biri olarak değerlendirilen edebiyat birbirleriyle karşılıklı ilişki içindedir. Bu ilişki hem edebiyat kuramcıları hem de tarih bilimcileri için göz ardı edilemez bir değer taşır. Tarih ve edebiyat ilişkisi için Salim Durukoğlu, "*Edebiyatla Tarihin Mutlu İzdivacı"* makalesinde şöyle der:

> "Gerçek Fransız tarihini öğrenmek isteyenlere Karl Marks, Fransız tarihçilerini değil, Sthendal'lı, Balzac'lı Fransız romanını ve romancılarını adres göstermiştir. Bu doğru bir yaklaşım tarzıdır çünkü tarihi yapan, tarih biliminin ilgilendiği olaylar değil, olayları yöneten ve yaratan insandır. İnsan tarih biliminin nesnesi, edebiyatın ise öznesidir. Tarihin asıl önemli, anlamlı, üzücü, düşündürücü, ürkütücü, güldürücü yanlarını oluşturan kıyısı köşesi diyebileceğimiz zenginliğini, yalnızca edebiyat anlayabilir ve anlatabilir" (Durukoğlu, 2013: 139).

Kemal Erol tarih ve edebiyat arasındaki kaçınılmaz bağ konusunda tarihin, genelde insanlığın, özelde ise toplumların geçmiş yaşamlarında karşılaştıkları olayları kaydettiğini; ancak edebiyatın, tarihin anlatmadığı sıradan kişi ve olaylarla ve bunların bıraktığı izlerin ayrıntılarıyla ilgilendiğini söyler. Tarihî şahsiyetlerin üstlendikleri rollerin dışında yaşantılarını belli bir olay örgüsü içinde vermek edebiyat biliminin, edebiyatçıların, roman ve hikâye türlerinin işleri arasındadır. Edebî eserlerin tarih öğretmek gibi bir işlevi olamasa da tarih bilimini anlamak ve sevdirmek yönünde etkin bir role sahip olduğunu, tarihçinin yazdığı bir olayın ve şahsiyetin edebiyat kanalıyla ve edebî ürünler yoluyla ilgi alanı hâline getirilebileceğini vurgular. (Erol, 2012: 60).

Tarih kitabı, tarihte ne olduğunu geçmiş zaman ifadeleri ile olayları odak noktası yaparak aktarırken edebiyat; geçmişte yaşanan bu olayların, insanların iç dünyalarına nasıl yansıdığı, toplumların bu olaylara nasıl tepkiler verdiği ile ilgilenir.

Tarih, geçmişte kalmış gerçekliği arşivleyip günümüze aktarırken edebiyat bu olayların toplumsal yansımalarını ve insanlar üzerinde bıraktıkları sosyo-psikolojik etkileri sanatsal ifadelerle anlatır.

S. Dilek Yalçın Çelik, tarih ve edebiyat ilişkisinin tarihî seyrini klasik çağ ve Rönesans dönemlerine kadar götürerek o dönemlerde tarih ve edebiyat diye birbirinden bağımsız iki ayrı tür olarak algılanmadığının altını çizer. Yazara göre modern tarih yazımının öncüsü olarak kabul edilebilecek metinler incelendiğinde tarih ve edebiyatın bugünkü anlayıştan farklı olarak iç içe geçmiş olduklarının anlaşılacağını söyler. Thukydides'ten günümüz modern çağına kadar yazılmış olan tarihî metinlerde hem tarih bilgisinin hem edebî estetiğin bir şekilde bir arada var olduğunu belirtir. Neo-klâsik dönemle birlikte edebiyatın kesin kurallarının ortaya konduğunu ve bu şekilde tarih ile edebiyat arasında bilgi kuramı temelli sınırların oluşmaya başladığını söyler. Yazara göre tarih XIX. asırda bir bilim olarak kabul edilir. "Tarihin bir bütün olarak algılanması fikri ise, XVIII. yüzyıl sonlarında, XIX. yüzyıl başında Schiller'in 'evrensel tarih' kavramı ile gündeme gelmiştir. Bu yüzyılda tarih, bir bilim dalı olarak kabul görmüş ve kesin olarak birbirinden ayrılmıştır" (Çelik, 2005: 58-59).

Görüldüğü üzere edebiyat ve tarih toplumların hayatında yadsınamaz yeri olan iki farklı alandır. Tarih, edebiyat için sınırsız bir yazın malzemesidir. Orhan Pamuk tarihî roman yazarı olarak edebiyat ve tarihin bu ayrılamaz, kısıtlanamaz, sonlanamaz birlikteliğine şöyle bakar:

> "Bana kalırsa tarih, edebiyatın geçmişten bahseden bir kolu; tıpkı felsefenin büyük kısmı gibi, bir edebiyat biçimidir. Önünde sonunda geçmişten bahseder. Tarihin ileri sürdüğü şey edebiyata ilaveten, fazladan söz ettiği olayları kanıtladığını, kanıtlamış olduğunu, hikâye ettiği hikâyelerin dünyada bir zamanlar olup bitmiş bazı hikâyelere tekabül ettiğini ileri sürer. En sonunda tarihin yaptığı da bir hikâyedir. Hikâyelerin nasıl kurulduğu, nasıl kanıtlandığı, ne şekil olmuş olaylara ne şekilde tekabül ettiği ve bu tekabüliyeti bugün bizim nasıl kanıtladığımızın yöntemleridir değişen. Bende tarihi ilgi çekici kılan şey budur. Yani ilk olarak bir hikâye olması. Tarih bir tür edebiyat, ama edebiyat değil. Edebiyatın alt kollarından biri. Mantık dışındaki tüm felsefeyi de bir tür edebiyat, bir tür retorik olarak görme eğilimindeyim. Tarih, bence, bir tür hikâye etme sanatıdır" (Eken, 1988: 176-177).

İlk çağ anlatıları olan destan, mitos ve masallar modern tarih yazımının ilk nüvelerini oluşturmaktadır. Anlatma ve hikâye etme geleneğine dayanan tarih, bir anlamda edebî sanat özelliği gösterir. Bu ortak yön edebiyatı ve tarihi birbirine bağlar.

İnsanoğlunun yeryüzünde varlık göstermeye başlamasıyla birlikte tarih bilimi, yazının icadı ile de edebiyat insan hayatına girer. İlk çağlardan beri de bu ikilinin organik bağı neredeyse hiç ayrılmamacasına devam eder. Yaşanan olayların, kitlesel belleklere ve genetik arketiplere kodlanması nedeniyle pozitif bilim olan tarih ile insanın ontolojik varlığını tahayyül yoluyla ortaya koymasını sağlayan edebiyat, ilk çağlardan beri birbiriyle ilişkisini hiç koparmaz. Tarih, nesnel gerçeklik çerçevesinde bilgilendirme yolunu kullanırken edebiyat, milletlerin tarihini ve yaşamsal ve kültürel alışkanlıklarını sanatsal temelde verir. Her ikisinde de milletlerle ilgili bilgilere ulaşılır. Edebî eser devrin sosyal ve kültürel yaşantısını resmî belgeye dayanmayan bir gerçeklikle sunar.

1.3. TARİH VE ROMAN İLİŞKİSİ

Roman ve tarih birbirinin çekim alanından çıkamayan iki zıt atom çekirdeği gibidir. Biri insanı insana sanat yoluyla anlatan edebiyat türü iken diğeri insan yaşantılarının kaydedildiği, milletlerin kimliklerinin veya soy kütüklerinin kayıtlı bulunduğu sosyal bir bilim alanıdır. İkisinin de ortak noktası, insanı ve insana ait değerleri anlatmasıdır. Kısaca; roman ve tarih bu anlamda ortak payda olan insanda bir araya gelir.

Tarih, edebiyata bir art alan oluşturarak edebiyatın kendine malzeme sağladığı ana kaynaklardan biridir. Edebiyatın bir türü olan roman; tarihî olayları kendine ait teknikler kullanarak kurmaca dünyada yeniden yorumlar, olayları yeniden şekillendirir. Reel gerçekliği kurmacada yeniden yaratarak, karmaşık gibi görünen tarihî olaylara anlaşılırlık kazandırarak daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlar.

Tarih ve romanın gerçeklik ve yaşanmışlık karşısındaki tavırları, birbirleriyle olan etkileşimleri günümüze kadar süregelir. Sir Walter Scott'ın (1771-1832) tarihi kendisine malzeme yaparak tarihî romanı bir tür olarak ortaya çıkarması, tarih-kurmaca ilişkisini ve bu konudaki tartışmaları da beraberinde getirir. Ancak tarihin edebiyatla olan ilişkisi bundan çok daha geçmişe dayanır. Aristoteles *Poetika* adlı eserinde uzun geçmişi şöyle anlatır:

> "Tarih yazarı ve ozan, biri düzyazı, öteki nazım yazdığı için birbirlerinden ayrılmazlar. Çünkü Herodotos'un yapıtının mısralar haline getirilmiş olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte, ister nazım isterse düzyazı biçiminde olsun, Herodotos'un yapıtı bir tarih yapıtıdır. Ayrılık daha çok şu noktada bulunur: Tarihçi daha çok gerçekten olanı, ozansa olabilir olanı anlatır" (Aristoteles, 2011: 30).

Dünyanın bilinen ilk tarihçisi sayılan Herodot, masal havasında yazdığı *Herodot Tarihi* adlı eserinin giriş kısmında amacının insanları eğlendirmek olduğunu söyler. Cevat Şakir Kabaağaçlı, esere yazdığı önsözde, "Herodotos bu işe pek dramatik ve göz alıcı bir tarzda başlar ki insan 'Şu Herodotos 20. Yüzyılda yaşasaydı, mutlaka dünyanın en büyük senaryocusu olurdu'" (aktaran Gerçek, 1998: 4) ifadesini kullanır.

Aristoteles ve Kabaağaçlı'nın ozana ve tarihçiye dair görüşlerine paralel olmak üzere Ömer Türkeş "*Romana Yazılan Tarih"* adlı makalesinde tarih ve romanın ortak taraflarını belirlemeye çalışır. İlk çağ tarihsel anlatı formlarının destan ve roman türleriyle benzerlikler gösterdiğini ve hayal ürünü anlatılardan ayrılamayacağını düşünür. "Tarihsel anlatı formu özgün bir karakter taşıyacak ve kuşku götürmez ayrıksı bir özellik sergileyecek biçimde, destan, roman ya da oyunda rastladığımız haliyle, tahayyül ürünü anlatıdan gerçekten ayrılabilir mi?" (aktaran Uysal, 2017: 82) sorusunu ortaya atar.

Tarih değişmez ve değiştirilemez olan yaşanmış olayların bilgi kayıtlarını günümüze aktarır. Roman, değişmez gerçekliği kendine arka plan yaparak gerek kullandığı dil gerek yarattığı yeni karakterlerle bu yaşanmışlığı kendi ekolünde yeniden yorumlar. Yaşanmış gerçeklerden yola çıkarak olayları insanların hayalinde yeniden yaşatır. İnsana veya okuyucuya yaşanılabilir olanı sunar.

Tarihî olayların, savaşların ve büyük felaketlerin edebî eserlerde kendilerine yer bulması yoluyla milletler kendi tarihlerine sanat yoluyla ışık tutarlar. Alev Alatlı, tarihin romansız anlaşılamayacağını düşünür ve şöyle devam eder:

> "Tarih ciddi bir iştir. Geçen yüzyılda Dostoyevski Rusya tarihinde olmasaydı anlayamazdık. Belki de hiç roman olmadığı için Osmanlıyı anlayamadık. Biz, Düyûn-ı Umûmiyye'nin ne felâket olduğunu anlamadık, çünkü roman yoktu. Biz, harf devrimini anlayamadık, roman yoktu çünkü…" (aktaran Argunşah, 2002: 454).

Tarih, olayları anlatırken her zaman nesnel bir dille birlikte geçmiş zaman çekimini kullanırken; roman, edebiyatın büyülü dünyasını ve edebî dilini kullanır. Tarihçi ve roman yazarı her ne kadar birbirinden farklı iki kişi gibi görünse de ikisi

de hayal dünyalarını kullanarak anlatı yoluyla insanlara tarihî gerçekliği ya da kurmaca dünyayı anlatır.

Alemdar Yalçın, 20. yüzyılın ikinci yarısında felsefede meydana gelen gelişmelerin tarih ve edebiyata yeni bir boyut kazandırdığını söyler. Ona göre insan, iç dünyasındaki iniş çıkışları, arzu ve ihtirasları, yüksek duyuş ve düşünüşleri bir başkasına dil aracılığıyla anlatabilir. Dilin kullanılış biçimlerinin ise edebiyatın inceleme alanına girdiği düşünüldüğünde, tarih yazarlığının bir bölümünün de aslında edebiyat olduğunun rahatlıkla söylenebileceğini dile getirir (Yalçın, 2006: 246).

Bilim ve sanat kavramlarının birbirinden farklı olması, tarih ve roman farklılığını da beraberinde getirir. Ancak birbirinden farklı olan bu iki tür; yaşanmış gerçekliği ve yaşanılabilir olanı kendi ekollerinde nesnel ya da sanatsal dili kullanarak anlatmaları bakımından ortak bir noktada birleşir.

1.4. TARİHÎ ROMAN VE TARİHSEL ROMAN KAVRAMLARI

Türk edebiyatında tarihî romanın bir tür olarak tanımlanmasında ve adlandırılmasında farklı görüşler hâkimdir. Dolayısıyla bu tür romanların adlandırılmasında net bir kriter bulunmamaktadır. "Herhangi bir romanın tarihi roman sayılıp sayılamaması hususunda dünya edebiyatlarında olduğu gibi ülkemizde de bir uzlaşmanın olduğunu söylemek zordur" (Taştan, 2006: 577).

Argunşah tarihî romanı, "başlangıç ve sonucu geçmiş zaman içinde kalmış, milletlerin tarihinde önemli yer tutan olayların, devirlerin ve bu devirlerde yaşamış insanların hikâyelerinin edebiyat sanatı aracılığıyla yeniden inşa edildiği roman türü" olarak tanımlar (Argunşah, 2015: 16). Yazara göre tarihle ilgili romanlarda esas olan, zamanın yeniden inşa edilmesidir. Yazarın içinde bulunduğu, bizzat tanık olduğu ve daha sonraki zamanlarda tarih olacak bir olayı veya kişiyi anlatmasıyla, zaten geride kalıp tarih olmuş bir olayı ya da kişiyi anlatması birbirinden farklıdır ve okuyucuya farklı dünyalar sunar. Romandaki tarihsel zamanın tür için ne kadar belirleyici olduğunu dikkate almayanların, bu terimleri birbirinin yerine kullanarak türün içinde bir karışıklığa yol açtıklarını sözlerine ekler. Argunşah, bu tür için "tarihle ilgili roman" ya da "tarihsel roman" gibi genelleyici bir adlandırmanın doğruya daha yakın

bir ifade olduğunu ve iki tür arasındaki farklılığa da işaret eden bir kullanım olduğunu belirtir. Türün adlandırılmasında kullanılan "tarih ile ilgili roman", "tarihî roman" ya da "tarihsel roman" terimlerinde tek ortak noktanın, anlatılan zamanın, olayın, kişinin tarihîlik boyutu taşıyor olmasıdır. Yazar, zamanla ilişkili bu boyutun, tarihle ilgili romanların adlandırılmasında tek ayırıcı ölçüt olduğunu düşünür.

Argunşah, tarihî roman türünü, türün öncü yazarı W. Scott ve onun oluşturduğu ekol ile ilişkilendirir. Bu tür romanda, ancak kayıtlara gidilerek öğrenilen bir geçmiş zamanı anlatan klasik anlamda tarihî romanın kast edildiğini söyler. Burada esas nokta, okuyucu gibi romancının da anlatılan tarihe uzak olması ve her ikisinin de tarih olan zaman karşısında öğrenme konumunda olmalarıdır. Tarihî roman yazarı; kendisinden çok uzak olan, gözlem ve tanıklarıyla karşılaşma imkânı olmayan bir zamanı, bilginin paralelinde hayal dünyasının yardımıyla yeniden kurgulamaktadır (Argunşah, 2015: 13-15).

Tarihi konu edinen romanların adlandırılmasında ya da tek bir isim altında toplanmasında görüş birliği olmasa da bu tür romanlar en genel ve en yaygın şekilde tarihî roman olarak adlandırılmaktadır.

Bu konuda görüş bildiren İ. Tekeli; tarihi malzeme olarak seçen romanların tek bir başlık altında düşünüldüğünü söyler. Tarihî roman, tarihten söz açan roman, tarihe dayanmış roman, tarih romanı veya tarihsel roman gibi farklı adlandırmalar kullanıldığını belirtir. Bunların ortak noktasının tarihîlik boyutu taşımaları olduğunu ve bu özelliğin, tarihî romanın doğru adlandırılmasında önemli kilit nokta olduğunu söyler (Tekeli, 1998: 122).

Milan Kundera da türün adlandırılmasıyla ilgili olarak; "Bir tarafta insan varoluşunun tarihsel boyutunu inceleyen roman var, diğer tarafta ise, tarihsel durumun aktarılması, belli bir zamanda bir toplumun tasviri, romanlaştırılmış bir tarih yazısı niteliğindeki roman" (Kundera, 2009: 49) diyerek romanı, tarihî romandan ayırır.

Tarihî romanı, edebiyat bilimi açısından inceleyen ve tanımını yapan Macar filozof ve estetikçi György Lukacs bu konuda görüşlerini şöyle dile getirir:

> "Tarihsel romanda söz konusu olan şey büyük tarihsel olayların yeniden anlatılması değil, bu olaylarda rol oynamış insanların şiirsel olarak diriltilmesidir. Görevimiz, insanların hangi toplumsal ve insani güdülerle düşündüğünü, hissettiğini ve davrandığını tarihsel hakikatte vuku bulduğu şekliyle tecrübe edilebilir hale getirmektir. Şiirsel tasvirin ilk bakışta paradoks gibi görünen, fakat daha sonra tamamen sarih hale

> gelen yasası şudur: Görünürde önemsiz olaylar, görünürde önemsiz koşullar, eylemin toplumsal ve insanî güdülerinin hissettirilmesine dünya tarihinin büyük, anıtsal dramlarından daha uygundur" (Lukacs, 2008: 50).

Lukacs bu tanımı yaparken Scott'un tarihsel romanlarında kullandığı anlatım yöntemini esas alır. Scott, ilk tarihî roman olan *Waverley* (1814) adlı eserinde, kahramanını burjuva sınıfının içinden seçer. O zamana kadar var olan geleneği kırarak olaylar değil kişiler üzerine vurgu yapan Scott, tarihî romanı yeniden yapılandırır.

Tarihle ilgili edebî metinlerin tarihî roman veya tarihsel roman olarak adlandırılabilmesi için bazı unsurları içermesi gerekir. Burada temel öge edebî metinlerin vazgeçilmezi olan zamandır. Fiktif kurgunun adlandırılmasında ana etken olan tarihin metne uygulanması, aynı zamanda metne adını vermektedir.

Edebî metnin en önemli paydası olan zaman, tarihî romanların tür olarak sınıflandırılabilmesi için önemli bir konumdadır. Zaman, hem yazar hem okuyucu için uzak bir geçmiştir. Dolayısıyla yazar ve okuyucu zaman konusunda aynı konumdadır. Yazar, tarihin arka odalarına hapsolan zamanı ele alırken hayal gücünü kullanır ve metni kurgulayarak tarihi yeniden yaratır.

Buraya kadar alıntılanan görüşlerin paralelinde, tarihî roman ve tarihsel roman tanımlamasının aslında birbirlerinden çok farklı olmadığı, her iki tanımlamada da tarihin kurguda ana malzeme olduğu görülür. Scott geleneğinden gelen, başlangıcı ve sonucu gözlemlenemeyen, geçmişte kalmış bir zamanda geçen olayları anlatan roman tarihî romandır. Bu anlayışa göre, tarihî romanda esas nokta yazar ve okuyucu için zamanın artık çok uzak bir geçmişte kalmış olmasıdır. Bu romanların başarısı; yazarın kendisinin ait ya da şahit olmadığı bir zamana kendi çağından bakarak olayları kendi zamanının perspektifinden yorumlamasıdır.

1.5. TARİHÎ ROMAN VE WALTER SCOTT (1771-1832)

Hakikat ve kurmaca, tarihsel romanın temel gerçekliğini ve ana dinamiğini oluşturur. Hakikat ve kurmaca, birbirine zıt iki kavram olarak birbirine indirgenemezler. Birbirlerine olan karşıtlığından doğan sarmal bir yapı oluştururlar. Gerçek dünya ve kurmaca arasında kendiliğinden oluşan organik bir bağ vardır.

Tarihî roman, hakikati ve tarihsel gerçekliği, kurmaca dünyanın aynasında yeniden üretir. Hakikat ve kurmaca birbiriyle iç içe geçerken yazarın hayal gücü tarafından yeniden şekillendirilir. Yazarın içinde bulunduğu tarihsel gerçeklik, tarihsellik algısını oluştururken geçmişe bu anın içinden bakarak onu yeniden kurgular. Bütün bunlar şimdinin ve geçmişin tarihsel ve toplumsal ideolojisini kurmacanın içinde yeniden buluşturur.

Gürsel Korat; "*Romanda Tarih"* adlı makalesinde tarihî romanın tarihi açıklayan roman olmadığını açıklar. Kişiler ve tarihsel önermeler kurmacanın önüne geçtiği takdirde yapılan işin siyaset ve propaganda olduğunu iddia eder. Tarihî tezler öne sürmenin, tarihle ilgili tartışmalar yapmanın kabul edilebilir bir tutum olmadığını söyleyerek tarihî romanın çerçevesini de belirler. Tarihî romanda anakronizma yapmanın mümkün olduğunun, bütünüyle anakronik yapılar da kurulabileceğinin, tarihî roman yazarının kendi yaşadığı tarihten geçmişe doğru baktığının, geçmiş üzerinde fikir yürütürken şimdiki zamanın bilgisiyle tartıştığının unutulmamasını söyler. Yazara göre tarihî roman yazmak, bugünden geçmişe doğru uzanan bir çizgiyi mantıksal ve kavramsal çapta tanımlamak değil; varsayımsal bir tarihî zemin üzerinde yaratılan estetik bütünün yardımıyla, geçmişte kaldığı ifade edilen yaşam hâllerini duyular ve imgeler düzeyinde çözümlemektir. Tarihî roman yazan kişinin estetik normları, genel roman estetiğinin normlarının paralelinde olmalıdır (Korat, 2009: 3-4). Yazar, tarihî romanı, sanat ve estetik açıdan diğer romanlarla eş tutar.

Tarihî roman, mevcut ve geçmiş hakikatleri, kahramanların yaşantıları yoluyla ideolojik ve sosyolojik perspektiften yeniden üretir. Tarihî kayıtlar ve resmî belgeler kurmacanın temel dinamiğini oluştururken; kahramanlar, roman kişilerinin hayatları veya romanın konusu olarak kullanılan tarihsel arka planda birbirleriyle iç içe geçer. Hakikat, kurmaca ve tarihî arka plan arasında, karşılıklı bağımlılık ilişkisi vardır. Popülist kültürün etkisiyle değişen ve yeni anlamlar kazanan tarihî roman kavramı konusunda Ahmet Oktay; yaşanan somut zamanın güncel sorunlarıyla yüz yüze gelmeyi ve diyalektik ilişkide olan koşullar hakkında bilinç oluşturmayı değil, artık dönüştürülmesi olanaksız geçmişi yazınsal bir haz nesnesi hâline getirmeyi tercih ettiklerini (Oktay, 2003: 57) söyleyerek bu durumu eleştirir.

Semih Gümüş tarihî romanı tanımlarken tarihsel olanı yine tarihsel bir kaynaktan aldığını ama tarihin kendisinden soyutladığını belirtir. Tarihsel romanın

özünü, romanın kendi gerçekliğinde yazınsal bir özneye dönüştürdüğüne dikkat çeker (Gümüş, 1991: 53).

Tarihî romanın tanımında çeşitli görüş ayrılıklarının olmasının haricinde "bu tür romanlar öncelikle roman mıdır, tarih midir?" sorusu, türün tanımına yönelik başka bir tartışma konusudur. Tarihî olayları anlatan romanların tarih kitabı özelliği taşımadan, olayları edebiyat sanatının inceliğiyle vermesi gerektiği genel kabul gören bir tutumdur. "Roman mı, tarih mi?" sorusunun etrafında şekillenen tarihî roman tanımına ise Erol Köroğlu şu tespitlerde bulunmaktadır:

> "Tarihsel roman, ilk planda bir romandır; ikinci plandaysa tarih değildir. Döblin, tarihsel romanı 'roman' ve 'tarih değil' olarak niteleyerek bu işleyişe dikkat çekmeye çalışmıştır. Tarihsel romanlar tarihin ne olduğunu söyleyemezler; böyle yapan romanlar roman olmaktan çıkmayı göze alır ve ideolojik 'hakikat' metinleri haline gelirler. Bununla birlikte, tarihsel romanların okurlara öğretmeye çalıştıkları şeyler vardır; tarihsel gerçekliğin ne kadar karmaşık ve çok yönlü olduğu, bu gerçekliğin pek çok farklı açıdan ele alınabileceği gibi" (Köroğlu, 2007: 79).

"Tarihî roman yazarı birebir resmî tarihe bağlı kalmalı mıdır?", "Tarihî roman yazarken yazarın tarihi yeniden yorumlayabileceği özgür alanı olmalı mıdır?" gibi sorular, tarihî roman okuyucusunu ve yazarı meşgul eden iki önemli paradokstur.

Marina Mackay, konuya dair; "Bir şeyi kafasına vura vura anlatmaya çalışmak ya romanı öldürür ya da roman kalkar ve vura vura kabul ettirmek istediğiniz şeyle birlikte alıp başını gider" (Mackay, 2018: 23) sözleriyle tarihî belgelere ve resmî söylemlere bağlı kalmanın romana roman özelliğini kaybettireceğini açıklar. Tarihî romanın her şeyden önce bir kurgu olduğu genelde kabul görmüş bir ilkedir. Yaşanmışlığı anlatan bu romanlar, tarihi arka planda yansıtırlar. Roman yazarı da kurmaca yoluyla hayal dünyasını kullanarak okuyucuya bu gerçekliği yeniden sunar.

Tarih, romancılara gerçek dünyanın kapısını aralayan, gerçeği hayalin sonsuzluğunda birleştiren ana zemindir. Yazar, geçmişin sınırlı dünyası ile kurmaca dünyanın sınırsızlığını, birbirine zıt hayal ve hakikat merkezinde birleştirir. Burada yaşanmış tarihsel olayları veya olayların merkezinde kalan kahramanları gerçek dünyadan seçebildiği gibi tarihin arka odasından da çıkartabilir. Yaşanmış olayların gerçeklik zemininde hayalî kahramanlar üretebilir. Yaşanan olayları tarihî gerçekliğe sıkı sıkıya bağlı kalmadan yeniden kurabilir. Yazarın anlattığı olaylar birebir

yaşanmış gerçekler olmayabilir. Sadece tarihin perde arkasının ya da yazarın hayal dünyasından bir ürün olabilir.

Tarihî roman yazarları, metinlerinde tarihi kendi düşünce dünyalarına göre yeniden oluşturmaktadırlar. Yazar, burada ancak kahramanı ya da döneme damgasını vuran olayların siyasal gerçekliğini değiştirebilir. Roman yazarı bu tavrıyla kendinden önce tarihe verilmiş anlamları yıkıp kendi anlamlandırmasını ortaya koyarak, okurun hayal dünyasında olaylara yeni anlamlar ve yeni bakış açıları katar. Aslında tarihî roman yazarının burada yaptığı; tarihi anlamaya çalışmak, bilgi ve belgelerden yararlanarak içinde bulunduğu zaman diliminden geriye doğru bakıp yeniden yorumlamaktır.

Bir romanın, tarihî roman özelliği taşıyabilmesi ve o kapsamda anılabilmesi için bazı şartları barındırması gerekir. Turgut Göğebakan, tarihî romanı, herhangi bir tarihsel dönemi ya da olayı gerçeğe yakın ama sanatsal bir biçimde aktaran roman türü olarak tanımlar. Tarihî roman yazarının, tarihsellik ilkesinin farkında olduğu kadar, eylemin yazınsal boyutunun da bilincinde olması gerektiğini savunur. Yazar, hem tarihsel bir olayı belirli bir bilinç düzeyinden yola çıkarak irdeleyecek hem de yapıtının roman olma niteliğini hep göz önünde bulunduracaktır. "Demek ki tarih bilinci olmazsa olmaz bir koşul burada" (Göğebakan, 2004: 15).

İdeolojiye hizmet eden en iyi tür tarihî romandır. Tarih bilincinin oluşmasında da en etkin aracısız güçtür. Roman yazarı, kendisi için önceledi̇ği ya da kurgusal gerçekliğine aldığı tarihsel kesiti şablon gibi kullanarak o şablonun içinde kendi hayal dünyasını kayıtlı gerçekleri örselemeden kurabilir. Yarattığı hayalî dünyada tarihsel gerçekliği olmayan karakter veya tipler yaratabilir. Bu yaratım yazara kurgu dünyasını genişletmek için yeni tasarım alanları sağlar. Tarihî roman yazarı, kayıtlarda kriz etkisi yaratan olayları ele alır. Eserinde tarihî bir kayıttan yararlanan yazarın amacı bir mesaj vermektir ve öğreterek veya eğlendirerek verebilir. Yazar "sanatın amacı söylemek değil göstermektir" ilkesini kullanarak vermek istediği mesajı açık bir şekilde söylemek yerine gösterir, işaret eder.

Tarihî romanların özellikle 1789 Fransız İhtilali'nden sonra ortaya çıkmasının en önemli sebebi romantizm akımıdır. Fransız İhtilâli'nin bütün dünyaya yaydığı millî uyanış düşüncesinin etkisiyle milletlerin kendi tarihine yönelmesi sonucu romantizm, edebî bir akım olarak dünya edebiyatına yön verir.

György Lukacs'a göre tarihsel romanın ortaya çıkmasındaki tarihsel ve toplumsal sebepler, Avrupa devletlerinin XVIII. yüzyıldaki toplumsal ve siyasal değişimlerinde aranmalıdır. Lukacs, Walter Scott'un romanlarının İngiltere'de ortaya çıkmasının bir tesadüf olmadığını söyler. İngiltere'de önceki yıllarda yaşanan siyasi ve toplumsal dönüşümler, tarihe karşı bir duyarlılık ve tarihsel gelişim bilinci gelişmesine yol açar. İngiliz gelişimi, kıta Avrupa'sına karşın daha istikrarlı ve daha görecelidir. Bu durum epik sanat formuna da yansır. O dönemde yaşanan burjuvazi ve proleterya arasındaki sınıf savaşı, Scott'un romanlarında sanatsal olarak ve dolaylı yollarla verilir (Lukacs, 2008: 36-38).

XVIII. yüzyılla beraber İngiltere, Almanya, İtalya ve İspanya da yaşanan yenilikler, aydınların fikir çalışmaları, sınıf mücadeleleri, edebî akımlar ve özellikle Alman romantizminin bütün Avrupa'yı etkisi altına alması gibi pek çok sebep tarihsel romanın gelişmesinde etkili olmuştur.

Tarihî romanın gelişimi konusunda Dilek Yalçın Çelik, *Yeni Tarihselcilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarihi Romanlar* kitabında şu ifadelere yer vermektedir:

> "Tarihî romanlar, XVIII. Yüzyılın sonunda, Avrupa'da ortaya çıkmış ve Fransız İhtilali ve Napolyon döneminde yaşamış sıradan insana, tarih bilincini kazandıran bir tür olarak edebiyatta yerini almıştır. Böylece tarihi roman, Romantik akımın etkisi ile tüm Avrupa edebiyatlarında görülmeye başlanmış ve sevilerek okunmuştur" (Çelik, 2005: 58).

Dünya edebiyatında ilk tarihî roman örneği İskoçyalı yazar, şair ve tarihçi Sir Walter Scott (1771-1832) tarafından verilmiştir. Onu başka yazarlar da izlemiş ve böylece tarihî romanlar popüler olmaya başlamıştır (Doğan, 2018: 301). Rousseau ve Pichois tarihî romanın başlangıcını çok daha eskiye dayandırır ve bunun ispatı olarak da dünya edebiyatından örnekler verirler. Gomberville, La Calprenede, Mlle de Scudery'nin romanları tarihî birer roman olarak sunulur. Almanya'da Manzoni (Nişanlılar), Willibald Alexis, Gustav Freytag, C.F. Meyer, Fontane; İsviçre'de Gogol (Tarass Boulba) ve Flandres'ın müstevlilerine karşı sürdürdüğü savaşın ozanlığını yapan Henri Conscience gibi Cinq Mars'ın Vigny'si, Notre Dame'ın Kamburu'nun Victor Hugo'su, Üç Silahşörler'in Dumas'ı vb. hepsi de az çok Walter

Scott'un çömezidirler. Kuşkusuz tarihî romanların tüm yaratıcılığının Scott'a mal edilmemesi yerinde olacaktır.[2]

Scott'un öncesinde de tarihî roman yazılmasına rağmen onun öncü olmasının nedeni, romanı yazarken kullandığı üsluptur. Scott, tarihsel romanlarında, geçmişteki roman yazma ekolünü bir tarafa bırakarak kendi tekniğini geliştirmiştir.

Turgut Göğebakan, Walter Scott'un roman kişileri için şunları söyler:

> "Scott'un roman kişileri bu bağlamda ortalama bir İngiliz olma niteliği taşıyorlar. Ne toplumsal ne de bireysel açıdan uç noktalarda bulunmazlar. Görevleri, romanda olay örgüsünü oluşturan ve çoğu kez büyük bir toplumsal krize neden olan güçler çatışmasının taraflarının uzlaşmasına aracılık etmektir. Ortalama roman kişisi her iki tarafla da ilişkiye girmekten geri durmaz. Onun zaman zaman taraflardan birinin yanında yer alması, ılımlı-uzlaşmacı görünümünü bozmaz" (Göğebakan, 2004: 40).

Scott'un tarihî kişileri, içinde bulunduğu toplumun sosyo-kültürel ve ekonomik boyutuna uygun olarak burjuva (orta sınıf) sınıfındandır. Scott'un kurguda kullandığı orta sınıf insanı onun romanlarını başarılı kılan bir özelliktir.

Geyörgy Lukacs, Scott tarzı tarihî romanı, 18. yüzyılın büyük gerçekçi romanının doğrudan devamı sayar. Ancak Scott'un diğerlerinden farkı ve en büyük yeniliği yaratıcı bir üslup kullanmasıdır. Çağdaşları onun bu yeniliğini hemen fark etmişlerdir ki bu yeni olgu edebiyat sanatının her alanında hissedilmiştir. "Scott romanlarının 'kahramanı' her zaman için az çok vasat, ortalama İngiliz centilmenidir" (Lukacs, 2008: 38).

Yarattığı yeni teknikle yeni bir ekol oluşturan, tarihî roman yazımında öncü rol oynayan Scott, kurmaca tarihî kişilikler yaratarak olayları onların bakış açısından verir. Roman kişileri büyük tarihî kişilikler yerine sıradan insandır. Burjuva sınıfının romanda kendine yer bulması dönemin İngiltere'si için oldukça yeni bir durumdur. Burjuva denilen orta sınıf insanı edebî bir esere konu edilmiş, üstelik bu insanlar vasıtasıyla ulusal bir bilinç oluşmuş ve tarih anlayışı yeni bir kimlik kazanmıştır.

Scott, döneminde yaşayan pek çok aydın, yazar ve şair tarafından eleştirilmiş hatta vasatlıkla suçlanmıştır. Ancak suçlamalar, onun kendi döneminde ve daha sonraki yıllarda pek çok yazarı etkilediği gerçeğini değiştirmemektedir. Goethe,

[2]Suzannur Başarslan, Roman nasıl yazılır?, (Çevrimiçi), http://www.derindusunce.org/wp-content/uploads/2011/03/roman_nedir_nasil_yazilir.pdf , 30 Ocak 2020.

Balzac ve Puşkin Scott'tan etkilenen yazarlardan bazılarıdır. Bütün eleştirilere rağmen Lukacs, Scott'un tarihsel roman konusunda neden bir çığır açtığını şöyle anlatır:

> "Olayların dramatik olarak yoğunlaştırılması ve kuvvetlendirilmesi hiçbir şekilde Walter Scott'un radikal yeniliği değildir, sadece daha sonraki gelişim aşamalarının en önemli sanatsal ilkelerinin kendine özgü bir özeti ve geliştirilmesidir. Fakat Walter Scott bu yeniliği bir büyük tarihsel dönüm noktasında ve çağın gerçek ihtiyaçlarına uygun olarak gerçekleştirdiği için, yeniliği roman tarihinde aynı zamanda bir dönüm noktasıdır. Nitekim tam da tarihsel roman söz konusu olduğunda kapsamlı bütünlüğü mükemmelen yakalamanın cazibesi olağanüstü derecede büyüktür; tarihsel gerçeklere sadâkate yalnızca bu tür ayrıntılı bütünlükle ulaşmanın mümkün olduğu inancı aldatıcıdır" (Lukacs, 2008: 49).

Edebiyat dünyasında ilk kabul edilen tarihî roman yazarı Scott'ı diğerlerinden ayıran en önemli özellik, tarihsel olayları anlatırken sanatkârane üslubu kullanması değildir. Anlatımındaki önemli olan nokta; romanlarında kullandığı karakterleri insani boyutta anlatmaya çalışmasıdır. Eski şövalye romanlarında olduğu gibi kahramana ütopik özellikler yüklemez. Onun romanlarında kahraman, tüm özellikleriyle insandır ve bu insan hata yapabilen, kaybedebilen gerekli gördüğünde geri çekilebilendir.

Scott'un yaptığı, geçmişi ve yaşadığı günü karşılaştırmak ve okuyucuya bunu uygun tarz ve üslupla vermektir. Tarihî roman yazarından beklenen tavır bu olduğu için *Waverley* adlı eseri döneminde ses getirmiş ve alanında başyapıt olarak kabul edilmiştir. Bu konuda İngiliz eleştirmenler de Lukacs'ın paralelinde sözler söyler.

İngiltere'de yazılan ilk tarihî roman olarak kabul edilen *Waverley*, geçmişi şimdiyle karşılaştırdığı için dönemin diğer romanlarından farklılık göstermiştir. Bu romanlarda Ortaçağ İskoçya'sındaki gelenekler, sosyal normlar ve politik kurumlar 18. yüzyıl İskoç örnekleriyle karşılaştırılarak verilmektedir. Bu tarzıyla Scott, ilk defa İngiliz roman türünde geçmişi ve şimdiki zamanı bir araya getirmiştir. Tarihi gelişigüzel istediği gibi kullanmamış; Hume ve Gibbon'un tarih yazım kurallarında altını çizdikleri gibi, ciddi ve sistematik bir tarihî araştırma yapmıştır. Romanını yazarken hem yaratma gücünü kullanmış hem de o dönem hakkında gerçekçi detayları araştırıp bularak, aktardığı dönemin gerçeklerinden de uzaklaşmamıştır. Böylelikle Scott, İngiliz edebiyatında hem ilk tarihî romanı yazmış, hem de ilk defa geçmiş ve şimdiyi bir araya getirerek yeni bir yazım tekniği ortaya koymuştur (Baysal, 2008: 71-78).

Alev Baysal, Scott'un başarısının nedenini; kendi gözlem ve hayal gücü ile romans döneminin olağanüstü olaylarını harmanlayarak okuyucuya yeni bir metin formu sunması olarak görür. Scott, olaylara değil öznelere odaklanmış, kahramanları sıradan insan tiplemelerinde yeniden yaratmıştır. O zamana kadar sadece asillerin romanda boy gösterdiği göz önüne alındığında Scott'un bu tavrı devrim niteliği taşır. Tarihî olayları ütopik karakterler yaratmadan sıradan insan vurgusuyla vermesi, tarihî roman konusunda onu öncü yapan özelliktir. Dünya ölçeğinde kabul gören bir yazar olmasının sebebi, kahramanları yeniden diriltmesidir.

> "Walter Scott'un tarihsel dünyasının renkli, çok yönlü zenginliği insanlar arasındaki etkileşimin çeşitliliğinin ve toplumsal varlığın türdeş doğasının (bu sonuncu bu zenginlik içerisinde hâkim ilkedir) ortak, organik sonucudur […] Büyük tarihsel şahsiyetlerin, savaşan sınıflar ve kampların liderlerinin olay örgüsü açısından sadece ikincil karakterler olması, yeni bir anlam kazanır. Walter Scott büyük karakterlerini stilize etmez, onları romantik olarak yüceltmez, tasvirlerinde gerçek insan doğalarıyla görünürler, faziletlerle ve zayıflıklarla, iyi ve kötü özelliklerle. Ama yine de asla değersiz oldukları izlenimi uyandırmazlar. Her türlü zayıflıklarıyla beraber tarihsel büyüklükleriyle etki uyandırırlar. Bunun ilk nedeni doğal olarak Scott'un farklı tarihsel dönemlerin özelliklerine karşı olan duyarlılığıdır" (Baysal, 2008: 53).

Scott'un başarısının bir diğer nedeni, farklı tarihsel dönemleri yeniden ele alarak romanında kullanmasıdır. Sistematik ve tarihî bir araştırma yaparak romanda geçmişi ve şimdiki zamanı bir araya getirir. Romanda kullandığı bu teknik dönem İngiltere'sinde ulusal bilincin uyanmasına neden olur.

1.6. ROMAN YAZARI VE TARİHÇİ

Hem tarih hem de edebiyat alanları en temelde olaydan ve insandan beslenir. İkisinin de asıl çalışma alanları metinlerdir. Beslendikleri kaynak bağlamında ayrıma giden bu iki türde tarih alanının kaynağı belgeler, edebiyatın kaynağı ise belgelerin yanında hayal gücüdür. Tarihçi, geçmişte olan olayları gerçeğe en yakın hâliyle ortaya koymaya çalışır. Olaylar arasında kalan boşlukları veya bilinmeyenleri belge ve kayıtlara, olaylara ya da neden sonuç ilişkilerine dayanarak anlatır. Belgelerde ulaşamadığı boşlukları kendisi doldurmaz. Roman yazarı ise tarihî olaylar arasında kalan boşlukları ya da bilinmeyenleri tarihçiden farklı olarak hayal gücünü kullanarak okuyucusuna sunar. Yazdığı şeyin bir kurmaca olduğunun farkındadır. Bu aşamada yaratma unsuru devreye girer. Romancının yaratımıyla, anlattığı dönem daha anlaşılır kılınabilir. Romanlarda tarih bire bir anlatılmaz, yeniden kurgulanır.

Edebiyat eleştirmeni Fethi Naci yazardan beklentisini şöyle anlatır: "Romancı işinin tarih yazmak değil, roman yazmak olduğunu unutmamak zorundadır; bunun için, topladığı bilgiler, belgeler, buzdağının denizin altında kalan büyük bölümü gibi olmalı, göze batmamalıdır; çünkü romancı, o bilgileri, belgeleri romanına aktarmayacak, onlardan yararlanacaktır" (Naci, 1997: 58).

Roman yazarı, tarihçi olmadığı için, verilerin ışığında bilgi aktarmak zorunda değildir. Onun işi edebiyatın sınırsız dünyasına yönlendirdiği okuyucuyu, kurmaca dünyanın sonsuz diyarında gezdirmektir.

Roman yazarı ve tarihçiye eleştirmenlerin genel bakışı oldukça nettir. Romancının görevi kuru klişe bilgi vermek değil; okuyucuyu edebiyatın büyülü ve sınırsız dünyasına götürerek onun bildiği tarihsel gerçeklikleri yeniden kurgulayıp yarattığı kişilikler yoluyla okuyucuyu hayal dünyasının düş gücüne bırakmaktır.

Tarihçi ile roman yazarı arasındaki ortak noktalardan biri, ikisinin de işini yaparken yoruma başvurmasıdır. Her ne kadar tarihçi yaptığı işi belge ve arşiv kayıtlarına dayandırsa da kendi ideolojik görüşünü ve olaylara bakış açısını yazdıklarına yansıtır. Romancı, tarihî fonu kendi roman kurgusunun olay örgüsü olarak alır ve romanının iskeletini bu kurgu üzerine kurar.

R. G. Collingwood, tarihçi ile roman yazarı arasındaki benzerliği şöyle yorumlar:

> "İkisi de kısmen olayların bir anlatısı, kısmen durumların bir betimlemesi, karakterlerin çözümlemesi olan bir resim kurmayı iş edinirler. İkisi de her karakterin, her durumun ötekilere bağlı olduğu, bu durumda bu karakterin ancak böyle eyleyebileceği, başka türlü eylediğini imgeleyemeyeceğimiz tutarlı bir bütünü kendi resmi haline getirir" (Collingwood, 2007: 323).

Bir sosyal bilim olarak tarih, onu kayda geçiren tarihçi için bir amaç iken, tarihî roman yazarı için araçtır. Roman yazarı tarihi bir mizansen olarak kullanır. Kendi düşsel dünyasını, yaşanmış ve kayıtlara geçirilmiş tarih üzerine kurar. Aslında çelişkili gibi görünse de tarihçinin de tarihî roman yazarının da yaptığı, düşsel olanı yazıya geçirmektir.

1.7. TARİHÎ ROMANDA KİŞİLER

Tarihî romanlarda önemli konulardan biri de kişiler konusudur. Tarihi bir romanda tarihsel kişiler ne kadar boy göstermelidir? Yoksa yazar kendi tarihsel kişiliklerini yaratmakta özgür müdür?

Fethi Naci, bir yazısında Lucacs'ın, *Avrupa Gerçekçiliği* adlı kitabından şöyle bir alıntı yaparak konuya açıklık getirir:

> "Bütün tarihsel olaylar ve tarihteki bütün figürler, toplumun gelişiminin somut tipler biçiminde gösterilişine çok ender olarak uydurulabilir. Balzac'ın yapıtlarında Napolyon'un çok ender olarak ve hep kısa bir süre için görülmesi bir rastlantı değildir, oysa Napolyon'cu idealler ve Napolyon'cu imparatorluğun entelektüel özü Balzac'ın romanlarının birçoğunda egemen bir rol oynar […] Roman, büyük tarihsel figürlerin görülüşüne ancak ikinci derecede karakterler olarak katlanır" (aktaran Naci, 1997: 58).

Alıntılanan kısma göre Balzac'ın romanlarının özünü Napolyon'un ve onun ideallerinin oluşturmasına rağmen eserlerde bunlar çok sınırlı şekilde kurguda yer almaktadır. Bunun nedeni; tarihte iz bırakmış kişileri konuşturmanın, kurguya büyük oranda dâhil etmenin zorluğudur.

Tarihî roman yazarı, romanında ikinci derecedeki kişilere daha çok diyalog oluşturur. İkincil konumların diyalogları, yazara daha geniş bir hareket alanı sağlayarak romanın üzerindeki gerilimi de azaltır. Tarihî romanların birçoğunda gerçek tarihî kişilikler kurguda boy gösterir; ancak yazarlar bu kişileri anlatının eylemine karıştırmayarak olay örgüsünün dışında tutar. Aşina olunan tarihî karakterlerin romanda rolü genellikle arka planı destekleyici görev üstlenmeleridir. Bunun bir nedeni, okuyucunun hayal dünyasındaki mevcut kişi ile yazarın hayalindeki tarihî kişi imgesinin birbiriyle bağdaşmayacağı düşüncesidir. Tarihî romanda olay örgüsünün asıl kahramanları genellikle "kurmaca" karakterlerdir (Belge, 2009: 36). Güçlü tarihsel karakterlerin birincil plana alınmamasının bir diğer nedeni ise, romanda gündelik hayatı canlandırmanın hafifliği ve böylece okura ulaşabilmenin kolaylığıdır.

Tarihî kahramanlar için okurun bir ön bilgisinin olması ve yazardan da tarihsel bilgiye sadık kalmasını beklemesi, romanda ana kahramanların hareket serbestliğini kısıtlar. Kahramanların hareketleri kısıtlandıkça yazarın da yaratıcılığı etkilenir ve kendini daha sınırlı bir alanda yazmaya zorlar. Ayrıca yazarın romanda kullandığı tarihî kişiler, okuyucu ile arasına eleştirel duvarlar örebilir. Ömer Türkeş, tarihî kişilere kurmaca değerler yüklendiği anda, aynı şahsa ilişkin okuyucudaki bilgilerin direnişe geçmeye başladığını ve o andan itibaren metin ile okuyucu

arasındaki bağın edebî-estetik olmaktan çıkıp, teorik-ideolojik bir çatışmaya dönüşeceğini söyler (aktaran Gümüş, 2013: 195).

Roman kişileri, toplumsal gerçekliğin aslına uygun aktarılabilmesine aracılık etmelidir. Roman yazarı, büyük tarihsel kişilikleri doğrudan roman örgüsüne sokmak yerine, onların varlığını ya da düşüncelerinin özünü hissettirmelidir. İkinci dereceden önemli kişilikleri birinci dereceden önem taşıyan figürlere yaklaştırarak, okuyucunun onları tanıyabilmesi sağlanmalıdır (Göğebakan, 2004: 43).

Tarihî romanda kişiler, romanın güçlü veya zayıf olmasını sağlayabilen önemli etkenlerdir ancak bu türü tercih etmiş yazarlar kişilerden çok olaya ve kurguya odaklanırlar. Olaya ne kadar ağırlık verilirse verilsin, kişi eklemek kaçınılmaz olduğundan daha çok gündelik hayattan veya orta tabakalardan insanların seçilmesi kurguyu kolaylaştırmak adına önemli bir hamledir. Hemen herkesin adını ve hikâyesini bildiği kişiler tarihî romanlarda birinci dereceden bir rol üstlenmez. Onun reel yaşamına bağlı kalma zorunluluğu, yazarı kısıtlayan bir çıkmaz hâline gelebilir. Bunun yerine yazar, onun fikirlerini veya etkilerini diğer karakterler üzerinden arka planda verir. Böylece kendileri görünmeden fikirleri açığa çıkmış olur ve bu kurguyu da güçlendirir. Tarihî romanlardaki karakterlerin yaratılma amacı, genellikle, olayların önemine vurgu yapmak ve temeldeki gerçeği göstermenin aracısı olmaktır.

1.8. TARİHÎ ROMANDA GERÇEKLİK

Roman veya tarihî roman, yazarın hayal gücünden dökülüp gelen ve tahayyül dünyasından kurmacaya evrilen bir yapıdır. Bu sebeple tarihî roman yazarının, gerçekleri vermek gibi bir yükümlülüğü yoktur. Türk romanının kurucusu Ahmet Mithat Efendi, roman ve gerçeklik bağlamında tarihî roman ve kurmaca ilişkisine Umberto Eco gibi yaklaşır. İsmi roman olan bir eserin, tarihî gerçekliği kullanmış olmasına rağmen hakikî olmadığını ve okuyucunun herhangi bir gerçeklik arayışında olmaması gerektiğini savunur.

> "İsmi roman mıdır? Mutlaka hayali olacak! Artık bunu 'hayali' diye nitelemeye gerek var mı? İsmi 'şeker' midir? Mutlaka tatlı olacak!. Onu tekrar 'tatlı' diye nitelendirmeye gerek kalır mı? Hakikiye gelince iş daha da acayipleşir. Çünkü 'hakiki' midir? O halde roman olmayıp 'tarih' olması gerekir. Hatta Emile Zola romanlarındaki hakikiliği vurgulamak için bunların bazılarına 'tabii ve sosyal tarih' adını vermişti. Fakat roman

> mıdır? Hakikisi olmaz. Hakiki değil midir? Ne tabii, ne sosyal, ne siyasi tarih sayılmaz… Artık okuyucularımız roman denen şeyin hayalisini, hakikisini aramamalıdır" (aktaran Dilber, 2014: 32).

1980 sonrası dönemde tarihî roman yazan ve post modern kurgunun en güzel örneklerini veren Orhan Pamuk, tarihî romanda gerçeklik konusunu romanın temel sorunu olarak görür. Kurgunun kendisine, yazarın hayal gücünün sınırları ve tarihî veriler arasında bir çeşit kavga olarak bakar. Bu sorunun, yazarın okuyucuyu kazanmaya çalışmasının sonucu olduğunu söyler:

> "Temel sorun, hakikate, gerçekliğe, gerçekçi ayrıntıya saygının sınırları, biçimi, kıstaslarıdır, hep. Gerçekliğin şöyle ya da böyle olup olmadığı hep tartışılır. Bu da tarihî romancıyı hemen ikilem karşısında bırakır. Tarih zaten tarifi bakımından şu an karşınızda olmayan demektir. Demek ki tarihî romanda gerçekliğin sınanması her zaman zor ve tartışmalı olacaktır. Romanda anlatılanlar tarihî gerçeklere ne kadar uyuyor? Tartışması hiç bitmez. Bunda da bir görecelik vardır hep. […] Bu noktada işte yazarın hayal gücünün özerkliği sorunu çıkar. Yazarın gerçeklerden sapabilme gücü, otoritesi ve yetkisinin sınırları neresidir? Kim koyar bu sınırları… Yazarın hayal gücünü savunanlarla tarihe saygıyı savunanlar dövüşür. Bu kavga tarihî romanı hep popüler olarak besler" (Pamuk, 1997: 72).

Roman yazarından bir tarihçi titizliği beklenmese de tarihî kayıtlara bağlı kalması beklenir. Nedeni; geçmişin değiştirilemez oluşu ve milletlerin köklerine duyduğu saygıdır. Yazardan; romanının kurgusunda tarihî gerçekliğe birebir bağlı kalmadan hayal dünyasını kurguya dâhil etmesi, bunu yaparken de gerçeklik ve kurmaca çizgisinin ayırımında olması beklenir.

Ahmet Yurdakul *"Tarihin Hayatı Roman"* başlıklı yazısında; "romandan, gerçeğe uygunluğunun hesabı sorulamaz" der. Çünkü yazar, romanında anlattığı içerikle dış dünya arasında bir anlamda bağlantı kurarken kendi içinde kendine özel bir dünya kurar. Bu dünya, dış dünya gerçekliğine tamamen karşıt bir dünyadır. Birbirinden bağımsız iki farklı dünya, aynı zamanda çelişkili bir şekilde birbiriyle bağlantılıdır. Ancak yine de roman, dış dünyaya bağlı bir gerçeklik kurma zorunluluğunda değildir. Belli bir zaman-tarih ilişkisi içinde kendi gerçekliğini gene kendisi kurar (Yurdakul, 1997: 76).

Gerçeklik ve kurmacanın bir arada bulunduğu tarihî romanda gerçekler, yazarın hayal dünyasında yeniden şekillenir. Okuyucu, her ne kadar okuduğu şeylerin hayal ürünü olduğunu bilse de roman yazarından gerçeğe bağlı kalmasını bekler. Dolayısıyla yazar, tarihî kayıtlara bütünüyle bağlı kalmasa da okuyucunun

hafızasındaki gerçekliği bozmadan kurmaca ve gerçeklik arasındaki ince çizgiyi korumaya gayret etmelidir.

Tarihî romanda gerçeklik ve kurmaca olgusu romanın kalitesini belirleyen en önemli parametredir. Ina Schabert, tarihî roman yazarının gerçeklik ve kurmaca arasında bir paradoksu vardır. Yazarın aktardığı gerçekliğin bilimsel açıdan kanıtlanabilir olması halinde roman kalitesi açısından olumsuz bir durum olacağı ve romanın fazla "bilimsel", fiksiyona ağırlık vermesi durumunda ise fazla "kurmaca" olduğu şeklinde eleştirileceğini vurgular (Göğebakan, 2004: 27).

Roman gerçekliği ve tarihî romanda gerçeklik kavramı birbirinden farklı iki olgudur. Tarihsel gerçeklik, kendi asıl formunu romanda korumalı; ancak yazar, hayatın detaylarında ya da kurmaca olduğu bilinen yerlerde hayal dünyasını yaratmada özgür davranmalıdır. Tarihî gerçeklik olgusu yazarın yaratıcı dünyasında yeniden şekillenir. Bunun yanında, yaşanmış olayların zedelenmeden yeni bir kimliğe bürünmesi de okuyucunun yazardan beklentisidir.

Bahri Ata, *"Tarih Öğretiminde Bir Araç Olarak; Tarihî Romanlar"* başlıklı makalesinde Cynthia Mershon'ın tarihî roman ve tarihî romanda gerçeklik konusundaki görüşlerine yer verir. Mershon, tarihî karakterleri ve durumları ilham kaynağı olarak kullanan romanlara ve resimli kitaplara genellikle tarihî roman dendiğini söyler. Tarihî romanın ispatlanamayacak unsurlar da içerebileceğini düşünür. Yazarın, tarihî gerçekliği anlatmak gibi kaygılarının olmadığı romanlar da bu türün içinde sayılabilir. Tarihî roman konusunda önemli olan unsurların; iyi tanımlanmış tarihî mekân veya olay, gerçek veya hayalî karakterler, seçilen dönemi olabildiğince yansıtmak olduğunu belirtir. Fakat bazı şeyleri bire bir doğru olmak zorunda değildir, yazara bazı konularda özgürlük hakkı tanınmalıdır (aktaran Ata, 2000: 158-165).

Tarihin kaydedemediği olayların ve kayıtlara geçmemiş kişilerin anlatılması, yazarı yaratım konusunda özgür bırakır. Kurmaca dünya için gerekli olan ve romanın fiktif yapısının gerçek olduğu hissini veren ayrıntılarda, yazar bilgiden değil hayal gücünden destek alır. Temel olarak roman türü, soyut dünyaların yazıya ve gerçekliğe aktarılması olduğu için yazar, tarihsel belgeleri birebir kullanmak zorunda değildir.

Tarihî roman her ne kadar gerçeklere dayansa da sonuç itibariyle fiktif, kurmaca bir alanda yaratılmış sahte bir geçeklik barındırır. Kurmaca bir eseri okurken okur, Coleridge'ın "inançsızlığın askıya alınması" adını verdiği kurmaca anlaşmasını kabul etmiş olur. Yani elde tutulan yapıtın bir kurgular dizgisi olduğunu yazar kadar okur da bilmelidir. Özellikle post modern yapıtların amaçlarından biri olan okuru işin içine katma meselesi burada devreye girer. Okur, eserde anlatılanlara gerçekten yaşanmış gibi bakmamalıdır. Eserin kendi çerçevesi içindeki tutarlılığı ve geçerliliği ile ilgilenmelidir. Esere, kurmaca olduğunu bilerek yaklaşan kişi Umberto Eco'nun "örnek okur" olarak adlandırdığı okurdur (Çıkla, 2002: 111-129). Söz konusu tarihî roman olduğu zaman bu ayrım özellikle yapılmalıdır. Romanın gerçekliği her ne kadar tarihten güç alsa da kendine has bir gerçekliktir. Yazardan tamamen tarihe sadık kalmasını beklemek, onun yaratıcılığını sınırlandıracaktır. Oysa esere bilinçli bir şekilde yaklaşılırsa, tarih biliminden beklenen şey edebiyattan beklenmeyecek ve roman dünyasının sonsuzluğuna varılacaktır.

1.9. TÜRK EDEBİYATINDA TARİHÎ ROMAN

Türk edebiyatında roman, Batılı anlamda bir yazın türü olarak 19. yüzyılda tanınmaya başlar. Popüler romanın alt türü olan tarihî romanlar ise Avrupa'daki çağdaşlarından çok daha sonra Türk yazarının ilgisini çeker.

Türk edebiyatında, Lukacs'ın tanımladığı tarihî roman kavramı çerçevesinde bir tarihî roman oluşumu veya gelişimi hiçbir zaman oluşmaz. Bunun iki temel nedeni vardır: İlki tarih bilgisinin eksikliği, diğeri ise çok uluslu bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu'nun ideolojik temelleri ve kolektif yapısıdır. "Aslında Walter Scott'un İngiliz tarihine eğildiği gibi Osmanlı Tarihine eğilmenin güçlüğü, hatta olanaksızlığı ortadadır. Çünkü Osmanlı tarihi bir sentez tarihi değil, bir bölünmeler, iç kavgalar tarihidir" (Timur, 2002: 224). Vakanüvislik kurumu Osmanlı İmparatorluğu'nda tarih yazımının ilk örneğini oluşturur. Vakanüvisin tarihsel gelişmeleri olaylar zinciri olarak yazması, yazarken taraf tutması, olayların nedenleri üzerinde durmadan sadece süreci geçmiş zaman kipiyle anlatması günümüz tarihçilik anlayışından oldukça uzaktır.

Millet bilincinin olmaması ve metodolojik bir tarih yazımının eksikliği, toplumsal bilinç gelişimin yavaş akmasına neden olur. 19. yüzyılın kaotik ortamı ve Avrupa'dan yayılıp bütün dünyayı etkisi altına alan milliyetçilik akımı Osmanlı İmparatorluğu'nda da yankısını bulur. Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura gibi dönemin aydınlanmış karakterleri tarih yazımı ve toplumsal bellek alanlarında önemli katkılar sunarlar. Tam anlamıyla millî tarih olgusu ve köklere inme isteği Cumhuriyet döneminde kurumsallaşmış bir hâl alır.

Batılı anlamda roman türünü Türk Edebiyatına kazandıran Ahmet Mithat Efendi, çağdaşı Fransız yazar Alexander Dumas Pere'den etkilenerek tarihî roman türünün de ilk örneğini yazar. *Yeniçeriler* (Ahmet Mithat Efendi, 1872) ve *Cezmi* (Namık Kemal, 1880) Türk Edebiyatında tarihî roman alanında ilk örneklerdir. Servet-i Fünun edebiyatı döneminde ise yazarlar bu türe hiç ilgi duymazlar. Bu ilgisizliğin sebebi, devletin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik bunalımlar ve yazarların yaşadığı melankolik ruh hâlidir.

Osman Gündüz, *"Tarihsel Romanlar"* başlıklı yazısında, II. Meşrutiyet Devri'nde Fazlı Necip, Enis Avni, Şehbenderzâde Ahmet Hilmi, Ahmet Naci, Mehmet Nafi, Dündar Alp, Ahmet Cevat (Emre), Vassaf Kadri, Süleyman Sudi, Ebül' Akif M. Hamdi, Hatipzade Mustafa Akif gibi yazarların tarihî romana birer ikişer örnek verdiklerini söyler. Konularını Türk tarihinin farklı dönemlerinden alan tarihî romanlar; cumhuriyetin birinci kuşak romancıları olarak değerlendirilen Abdullah Ziya Kozanoğlu, Hüseyin Nihal Atsız, Ali Rıza Seyfioğlu, Enver Behnan Şapolyo gibi yazarlar tarafından kaleme alınır. Niyazi Ahmet Banoğlu, Rıza Çavdarlı, Kadircan Kaflı, Reşat Ekrem Koçu, Oğuz Özdeş, İskender Fahrettin Sertelli, Murat Sertoğlu, Ziya Şakir Soku, Ragıp Şevki Yeşim, Zuhuri Danışman gibi isimler ilk, orta ve yakın dönem Osmanlı tarihini romanlarına konu edinir. Konularını Orta Asya Türk tarihinden alan romanlar siyasi bir anlayışla Türkçülük ekolü çerçevesinde yazılmışlardır. Osmanlı dönemini konu alan eserler genelde padişah, şehzade, sultan aşklarını anlatırken Hürrem Sultan, Haseki Kösem Sultan, Turhan Sultan gibi valide sultanların saray entrikalarını ve dedikodularını da eserlerde görmek mümkündür. Saray konuları ideolojik bir tavır barındırır ve cumhuriyet ideolojisine dayanarak olumsuz bir bakış açısıyla ele alınır (Gündüz ve Şimşek, 2018: 37).

Abide Doğan; cumhuriyetin ilk yıllarından başlayıp 1960'lı yıllara kadar yazılan romanlarda daha çok Osmanlı dönemi, Millî Mücadele, Kurtuluş Savaşı ve cumhuriyetin ilk yıllarının konu edildiğini belirtir. Bu başlıkların, yazarların tanıklık edebildiği yakın dönem olması şaşırtıcı değildir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edip Adıvar, Reşat Nuri Güntekin, Nahit Sırrı Örik ve Mithat Cemal Kuntay gibi yazarlar, İttihat Terakki ve Millî Mücadele dönemlerini, diğer bir deyişle tanık oldukları geçmişi kurgularına dâhil ederler. Yazarların çoğu tarihsel akışa bağlı kalır ve bazıları da yararlandıkları kaynakları kaynakçada ya da dipnotta gösterir (Doğan, 2018: 91).

1960 sonrası tarihî romanın simge ismi Mustafa Necati Sepetçioğlu, Türklerin tarihte görülmeye başladıkları Orta Asya'dan 20. yüzyılın başına kadar gelen süreci, tarihsel olgulardan ziyade dönemin manevî değerlerine odaklanarak eserlerine yansıtır. 1960'lı yıllara kadar tarihî kayıtların temel alındığı eserler, 1970'li yıllarda yerini tezli romanlara bırakırlar. Kemal Tahir, Attilâ İlhan, Tarık Buğra gibi yazarlar romanlarını tarihî bir teze oturtarak, "öyle değil böyle" (Gündüz, 2018: 38) gibi bir ifadeyle mevcut resmî otoritenin karşısında tavır alırlar. Bu dönemde tarihî romanın önde gelen isimleri arasında Oğuz Özdeş, Bekir Büyükarkın, Yavuz Bahadıroğlu ve Ahmet Yılmaz Boyunağa vardır. Kemal Tahir'in 1960'lı yıllarda yayımlanan *Devlet Ana* romanı hem Türk romanına hem de tarihsel romana farklı bir soluk getirir. Yazıldığı dönemde ve daha sonra birçok eleştiriye sebep olan eser, tarihî roman anlayışını bir kalemde değiştirir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren tarihî dönemleri ele alan romanlar Osmanlı'nın yaptığı savaşları, yıkılışını, milli mücadele dönemini, kurtuluş savaşını, Cumhuriyet Tarihini ve bu dönemde yapılan darbeleri ihtilâl dönemlerini anlatır. Bu zaman aralığını tercih eden romanların temel gayesi olarak; millî bilinci uyandırmak, tarihî bilgiler vermek ya da yaşanan buhranlı dönemlere ışık tutmak sayılabilir. 1980'li yıllara kadar tarihî roman yazarları, çok köklü bir geçmişe sahip olan Türk tarihinin belli dönemlerini kendi ilgi alanlarına göre bir seçim yaparak kurmaca dünyaya aktarırlar. Yazım üsluplarını ya popülist olana yaklaşarak ya da gerçekçi anlatım tarzını benimseyerek oluştururlar.

1980'li yıllarda Türk romanında görülmeye başlayan postmodernist süreç tarihî romanı da etkiler. Bu dönemde yazılan ve postmodernist öğelerin bulunduğu romanlar, tarihî roman tartışmalarını yeniden alevlendirir. Orhan Pamuk'un 1985

yılında yayımlanan *Beyaz Kale* romanı postmodern tarih romanlarının ilk örneği olarak kabul edilmektedir. Devamında yazılan bazı postmodern tarihî roman örnekleri olarak şunlar gösterilebilir: *Hoca Efendi'nin Sandukası* (Emre Kongar, 1989), *Boğazkesen* (Nedim Gürsel, 1995), *Puslu Kıtalar Atlası* (İhsan Oktay Anar, 1995), *Kitab-ül Hiyel* (İhsan Oktay Anar, 1996), *Benim Adım Kırmızı* (Orhan Pamuk, 1999), *Resimli Dünya* (Nedim Gürsel, 2000), *Romantik Bir Viyana Yazı* (Adalet Ağaoğlu, 1993), *Yıldızsayan* (Haldun Çubukçu, 1996), *Beyaz Ateş Adası* (Murat Erman, 1998), *Pinhan* (Elif Şafak, 1997), *Engereğin Gözündeki Kamaşma* (Zülfü Livaneli, 1996), *Kılıç Yarası Gibi* (Ahmet Altan, 1998), *Uzun Beyaz Bulut Gelibolu* (Buket Uzuner, 2001) (Yalçın-Çelik, 2005: 82-83).

Postmodernist tarihî romanların yazılma tekniği diğerlerinden biraz daha farklıdır. Konularını yine tarihten alan bu romanların kurguları ve olay örgüleri daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Yazarın hayal gücü ve kişisel yorumu daha ön plandadır. İlk dönemde yazılan tarihî romanlarda genel itibariyle Türklüğü ve Türk tarihini yüceltme eğilimi görülürken postmodern romanlar, tarihi daha eleştirel bir bakış açısı ile yorumlar. Yazarın tarih bilincini aşılamak, millî bilinci geliştirmek gibi kaygı ve endişeler bu romanlarda görülmez. Olaylara farklı bir açıdan bakmak temel amaçlardan biridir.

Türk edebiyatında post modern tarihî romanlar incelendiğinde, yazarın tarihî gerçekliğe bağlı kalmadığı, imgeleminde ve hayal dünyasında tarihî olayları yeniden yorumladığı çoğu eserde görülür. Postmodern ekole paralel olarak bu tür romanların çizgileri de kesin bir şekilde belirlenmemiştir. Roman yazarının kendi ideolojisi çevresinde şekillenen bir olay örgüsü, kurgu ile gerçekliğin tamamen birbirine girdiği karmaşık bir roman anlayışı ortaya çıkar. Alışılagelmiş tarihî roman türünün bütünüyle karşısında duran postmodern tarihî romanlar, kurgu ve gerçek ayrımı yapamayan okuyucuyu, okuduğunu anlamlandırma konusunda özgür bırakır. Postmodern edebiyatın genel bir özelliği olan okuru kurguya dâhil etme burada da görülür ve okunulan şeyin kurmaca olduğu sürekli hatırlatılır.

2. BÖLÜM

TÜRK ROMANINDA İSYAN

2.1. OSMANLI (TÜRK) MODERNLEŞMESİ

Modernleşme, az gelişmiş veya gelişmemiş toplumların siyasal, toplumsal ve kültürel bakımdan sanayileşmiş ülkeleri model olarak benimseme ve onlara benzeme sürecidir. Bir diğer tanıma göre: Bir cemiyetin mevcut nizamını, yani içtimai maddi ve manevi medeniyetini bir tipten başka bir tipe çeviren süreçtir (İnalcık, 2007: 78). Kavram olarak modernleşme, Aydınlanma felsefesiyle birlikte ortaya çıkan ve geleneksel bilgi anlayışından tamamen kopuşu anlatan köklü bir değişimin adıdır.

> "Tarihsel olarak modernleşme, on yedinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki toplumsal, ekonomik ve politik sistemlerde meydana gelen değişimin bir ürünü olarak gelişen, sonra diğer Avrupa ülkelerine, ardından da on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda Güney Amerika, Asya ve Afrika kıtalarına yayılan süreçtir" (Eisenstadt, 2014: 11).

Osmanlı modernleşmesinin başladığı tarih konusunda bir fikir birliği yoktur. Niyazi Berkes, 1718'de Avusturya ile imzalanan Pasarofça Antlaşması'nın Osmanlı devletine 25 yıl gibi süre için barış getirdiğini ve bu süreçte "eski Osmanlı örgütlerini diriltmek yolunda giden ıslahat fikri yerine Batı yöntemlerini alma yönüne çevrili ıslahat fikirlerinin filizlenmeye başladığını" (Berkes, 2018: 42) söyler.

Osmanlı devlet adamları, savaşlardaki yenilgilerin artması üzerine çeşitli alanlarda yenilik yapılması fikrine yönelirler. Mağlubiyetlerin asıl nedeni araştırılıp devlet ve toplum yapısına uygun yenilikler yapmak yerine daha yüzeysel ve sadece askerî alanda yenilikler yapılmaya başlanmıştır. Atılan adımlar askerin giyim ve talim şartlarında iyileşme getirse de daha ileri gidememiştir. Gerileme sürecine kadar devletin kurum ve kuruluşlarıyla nasıl ve ne şekilde başarılı olduğunu unutup yüzeysel birtakım yeniliklerle çağa ayak uydurabileceğini sanmak, iyileşme sağlamak bir yana halkı yeniliklere tepkili bir hâle getirmiştir.

Batılı yaşam tarzı ile ilim ve tekniğinin Osmanlı toplum yapısına adapte edilmesi tepeden inme bir uygulama olarak adlandırılabilir. Bu yenilik çabaları halkın isteğiyle değil halka rağmen yapılmıştır. Konuyu farklı bir açıyla yorumlayan

Çetin Yetkin, yenilik çabaları için önemli noktalara değinir. Ona göre Batılılaşma, Osmanlı egemen çevrelerinin, değişen ekonomik koşullara ayak uydurabilmek için kendilerince buldukları bir çözümdür. Bunun yanında Batı egemen güçlerinin, Osmanlı Devleti'ni sömürgeleştirmelerinde onlara kolaylık sağlayan ve teşvik eden bir yöntemdir (Yetkin, 1974: 297).

Lale Devri diye nitelendirilen dönem, Osmanlı'nın toplumsal ve kültürel olarak ivmelenen bir şekilde yönünü Batıya çevirdiği zaman dilimidir. Bu dönemde Padişah III. Ahmet'e sunulmak için yazılmış ve *Takrir* olarak adlandırılan belge (Berkes, 2018: 45), reformist hareketler ve modernleşme çalışmaları için yapılması gerekenlerin ilk yazılı belgesi niteliğindedir. Toplumsal hayatı etkileyen sosyo-kültürel yeniliklerin yanı sıra ordunun ıslahı için de gerekli olan bir takım Batı kaynaklı yeniliklerin Osmanlı hayatına girdiği bir gerçektir. Bu yenileşme dönemi Patrona Halil isyanı (1730) diye bilinen bir iç isyanla sonlanır. Lale devri sonrası Osmanlı modernleşmesine genel olarak bakıldığında, yeniliklerin büyük çoğunluğunun askerî alanda olduğu dikkat çeker. Karlofça Antlaşması (1699) ile duraklama dönemine giren Osmanlı devleti 1718 Pasarofça Antlaşması'na kadar içinde bulunduğu durumu anlamlandırmaya çalışır. Bu süreç içinde kaybettiği toprakları ve konumunu geri almak amacıyla yenileşme arayışına giren Osmanlı Devleti için İlber Ortaylı, "Osmanlı batılılaşmaya pragmatik bir yaklaşımla girdi" (Ortaylı, 2012: 27) yorumunu yapar.

I. Mahmut Devri'nin en göze çarpan yeniliği, Fransız topçu subayı Comte de Bonneval adlı şahsın Osmanlı ordusuna getirdiği yeniliklerdir. Müslüman olup Ahmet adını alan ve Humbaracı Ahmet olarak tanınan Paşa (1675-1747), padişaha yenileşme alanında yapılması gerekenleri anlatan bir rapor sunar. Humbaracı Ahmet Paşa'nın raporda sunduğu modernleşme önerileri, yeniçeriliğin kaldırılmasına kadar geçen süreçte yapılanların temel iskeleti niteliğindedir.

III. Mustafa, tahta geçen padişahların arasında en yenilikçi şahıstır. Modern usulde topların dökülmesi ve topçu birliğinin oluşturulması onun döneminin en göze çarpan yeniliğidir. Osmanlı ordusunda hizmet vermeye başlayan Baron de Tott (1733-1793), Avrupa tarzında ilk mühendishanenin nüvesini oluşturan kişi olarak görülür. Riyaziye okulu, tersane ve istihkâm mühendishaneleri onun döneminde açılır.

III. Mustafa'dan sonra saltanat koltuğuna oturan I. Abdülhamit kendinden önce başlayan ıslahatların devamını sağlar. Osmanlı-Fransız yakınlaşmasının ve işbirliğinin nişanesi olarak, Osmanlı ordusunu Fransız subaylar eğitir. Avrupalı elçiler Osmanlı devletinde yapılan bu ıslah ve yenilik çalışmalarının kendi ülke menfaatlerine yönelik olmasına çalışır. Fransız elçisi Choiseul-Gouffier (1752-1817), Osmanlı Devleti yetkililerine bazı telkinlerde bulunur: Büyük devletler arasına katılmak istiyorsa devletin yalnız idaresinin değil karakterinin de değiştirilmesi gerektiğini belirtir. Ayrıca sultan ve ricalin dikkatlerinin celp edilmesi gerektiği düşüncesiyle, Halil Hamit Paşa'ya şu telkinlerde bulunur: "siz felaketlerinizden kendinizi itham etmelisiniz, betaetiniz, cehaletiniz ve donanmanızın tezebzübü, ordunuzun başıboşluğu felaketlerinizin sebebidir" (Karagöz, 1995: 173-194).

Özi Kalesi'nin düştüğü haberi üzerine I. Abdülhamit'e inme iner. Kardeşi III. Mustafa'nın oğlu III. Selim 28 Mart 1789 tarihinde onun yerine tahta geçer. Tahta çıktığı dönemde Avusturya ve Rusya ile savaş hâlinde olan Osmanlı Devleti, bu savaşlarda mağlup olur. Bu mağlubiyetlerin sonunda yaşanan toprak kayıpları, padişahı, üzerinde düşündüğü ıslahatlar için hazırlık yapmaya zorlar. III. Selim dönemi, Osmanlı Devleti'nin siyasi tarihinde modernleşmenin fikrî ve fiilî olarak başladığı dönemdir.

Fransa'da 1789 yılında yaşanan Fransız İhtilâli'ne "Yeni Düzen" denilmiştir. Bu deyimden esinlenen Osmanlı Devleti padişahı III. Selim, yaptığı yenilik girişimlerine "Nizam-ı Cedit" adını verir. Nizam-ı Cedit, en dar anlamıyla, Avrupa usulünde yetiştirilmek istenilen talimli askerdir. Geniş anlamda ise; III. Selim'in giriştiği yenilik hareketlerinin tamamını kapsar. Girişilen yeniliklerden bazıları şunlardır: Yeniçerileri kaldırmak, ulemanın nüfuzunu kırmak, Osmanlı Devleti'ni Avrupa'nın bilim, sanat, ziraat, ticaret ve medeniyete yaptığı ilerlemelere ortak etmek (Kabacalı, 2011: 19).

Niyazi Berkes'e göre "Nizam-ı Cedit" ile kastedilen "yeni bir rejim" değil, ilk kez İbrahim Müteferrika'nın anlattığı talimli birliklerden ordu kurulmasıdır (Berkes, 2018: 94). III. Selim zamanında uygulamasına geçilen reformlar temelde askerî alanla sınırlı kalmış olmasına rağmen dönemine göre küçümsenmeyecek ölçüdedir. Nizam-ı Cedit projesi ya da yenilik hareketi ile III. Selim özellikle askerî alanda yabancı eğitmen getirmekten hammadde sağlamaya, yeni okullar açmaya ve bu

okullarda okutulacak kitapları Türkçeye çevirtmeye kadar birçok ilki gerçekleştirir. Niyazi Berkes bu yenilikleri şöyle sıralar:

> "Yeni askerlik yöntemlerine göre yetiştirilecek orduya gerekli yabancı subayları getirtmek, yerli fen subaylarını yetiştirmek, dışarıdan alınması gerekli silâhları, mühimmatı getirtmek, içeride yapılabilecek olanlar için işyerleri açmak, bunlar için gerekli ham ve işlenmiş maddeleri sağlamak, yeni kışlalar yaptırmak, fen subayı eğitimi yapan okulları genişletmek, yenilerini açmak, eğitim için gerekli kitapları Fransızcadan çevirtmek ya da yazdırtmak, Nizam-ı cedit reformlarının başlıcaları olmuştur" (Berkes, 2018: 96).

Nizam-ı Cedit reformları ile aynı adı taşıyan yeni asker ocağı 24 Şubat 1793'te kurulur. Levent çiftliğinde oluşturulan bu yeni ordu, 468 er ve 20 subaydan oluşan bir kıtadır. Bu ordunun masraflarının karşılanması için İrad-ı Cedit adında yeni bir hazine kurulur. 1806 yılına gelindiğinde ise bu ocağın asker sayısı 22.685'e, subay sayısı 1.590'a ulaşır. Yaptığı askerî yeniliklerle Fransa'nın desteğini arkasına alan III. Selim, Avrupa'da daimi elçilikler açar. Avrupa'daki elçilikler, Osmanlı'nın dünyaya açılması anlamına gelmektedir.

Sultan Selim'in, özellikle askerî alanda yaptığı yenilikler yeniçerilerin muhalefetine sebep olur. Yeni bir ordunun kurulmasını, kendi ocaklarının kapatılması olarak yorumlayan yeniçeriler bu yeniliklerin karşısında durur. Sarayın içinden yüksek rütbeli memurların desteğini alarak Boğaz yamakları isyanını başlatırlar. Tarihte Kabakçı Mustafa isyanı olarak bilinen olayın sonunda Sultan Selim hem tahtından hem canından olur.

III. Selim'in ölümü üzerine tahta geçen II. Mahmut, yaptığı yenilik hareketleri ve modernleşme çabaları ile tarihte "Gâvur Padişah" olarak bilinir. II. Mahmut döneminin sadrazamı Alemdar Mustafa Paşa önderliğinde ayanlarla birlikte imzalanan "Sened-i İttifak" uzlaşması (29 Eylül 1808), II. Mahmut döneminin ilk yeniliğidir. Aynı yıl Sekban-ı Cedit Ocağı kurulur. III. Selim zamanında olduğu gibi bu orduya da karşı çıkan yeniçerinin muhalefeti sonucu Sekban-ı Cedit de kısa süre içerisinde kapatılır. Yeniçerinin muhalif tavrı, eğitimlere katılmaması ve saltanata karşı isyan bayrağı açması onun sonunu hazırlayan en önemli ve en son isyandır. II. Mahmut, beş yüzyıl gibi uzun bir süre devlete hizmet etmiş asker ocağını kapatarak hem kendi döneminin hem Osmanlı siyasi tarihinin en büyük yeniliğini gerçekleştirir. 1826 yılında Vaka-i Hayriyye olarak kayıtlara geçen olay, ıslahat hareketlerinin dönüm noktasını oluşturur. II. Mahmut'un askerî alanda yaptığı en büyük yeniliklerden birisi 1826 yılında Asakir-i Mansure-i Muhammediye adlı yeni

bir ordu kurmasıdır. Bu ordunun kuruluşu modernleşme çabasının en önemli adımıdır.

II. Mahmut, yeniliklerine toplumsal ve siyasi alanda da devam eder. Mutlakıyetçi monarşi yönetim şekline yönelmesi en dikkat çekici gelişmelerden birisidir. Kavuğunu, kürkünü, sorgucunu çıkarıp sakalını kısaltarak halk karşısına çıkan ilk hükümdar olur. Teşrifat merasimini değiştirir, önünde yerlere kapanılan bir hükümdar olmaktan çıkar. Başkentin dışına çıkan, seyahat eden, buharlı gemiye binen, hatta yabancı dil öğrenmeye merak salan da o olmuştur. Bu tutumları ile halk arasında, gâvurlaşmış padişah olarak görülmüştür. Meşveret meclislerinin yerine, hukuk devleti mekanizmasının kurulmasına yönelik sürekli devlet organı kabul edilen yapılar kurar: Görevleri birbirinden ayrılmış idare, adliye, eğitim ve ordu alanlarında etkinlik gösterecek üç ayrı meclis oluşturur (Berkes, 2018: 171-179).

Eğitim alanında ise ulemanın etkisinde bulunan klasik eğitimin yanında laik temele dayalı eğitim veren yeni okullar açar. Bu maksatlarla açılan okullar; Mekteb-i Ulum-ı Harbiye (1834), Mekteb-i Şahane-i Tıbbiye (1827), Mızıka-ı Hümayun (1828), Mekteb-i Maarif-i Edebiye (1840), Mekteb-i Maarif-i Adliye (1840) ve bunlara ilâveten mühendishaneler ile teknik okullardır. Takvim-i Vekayi (1831) adlı ilk resmî gazete, düzenli nüfus sayımı ve mülk yazımı sistemi, Avrupa'nın sosyal adetlerinin benimsenerek Avrupa protokolünün geçerli olması II. Mahmut'un yenilik adına yaptığı modernleşme çabaları olarak Osmanlı devletini bulunduğu konumdan bir adım daha öne çıkarır (Karagöz, 1995: 193-194).

Sultan Abdülmecit, babası II. Mahmut'un reformlarını geliştiren kişi olarak tarihteki yerini alır. Abdülmecit'in Osmanlı tarihinde en çok ses getiren ıslahatı Tanzimat Fermanı'dır. Bu ferman Mustafa Reşit Paşa tarafından 3 Kasım 1839 tarihinde Gülhane Parkı'nda okunur. Mustafa Reşit Paşa, 1839-1856 tarihleri arasında Osmanlı dış işlerinin en yetkin kişisidir. Bu dönemde yabancı dil bilen yeni reformcular Batılı reformlara oldukça açıktır.

Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nin toplumsal ve siyasî hayatına bir dizi yenilikler getirir. Osmanlı vatandaşlarını hak, görev ve sorumluluk bağlamında din ve mezhep ayrımı gütmeden aynı düzlemde eşitlemesi fermanın en büyük yeniliğidir. Osmanlı vatandaşlarının can, mal ve namus güvenliğini sağlaması ve vatandaşların

geliriyle orantılı olarak vergi yükümlülüğü getirmesi fermanın topluma sunduğu siyasi ve toplumsal haklardır.

Abdülaziz, Abdülmecit'e göre oldukça merkeziyetçi ve sert mizaçlı bir karakterdir. Onun döneminde de Avrupa'ya ayak uydurma, çağın gerisinde kalmama kabilinden yenilikler yapılır. Abdülaziz döneminde, çoğu kültürel ve moda bazındaki yeni reformlar Osmanlı maliyesine oldukça fazla yük getirdiğinden, dış baskıların yanı sıra iç huzursuzluklar da had safhaya çıkar (Beşirli, 1999: 146). Onun zamanında açılan Galatasaray Sultanisi, eğitim dili Fransızca olan bir okuldur ve eğitim alanında yapılan en önemli yeniliktir. Bu okul, gerek imparatorluğun gerek Türkiye Cumhuriyeti'nin bürokrasi tarihinde yer edinmiş kişileri eğitmesi bakımından günümüzde bile önemini koruyan bir kurumdur.

Sultan II. Abdülhamit ise 1876 yılından 1909 tarihine kadar tahtta kalan padişah olarak karşımıza çıkar. Bu dönemde okul görmüş ve Batının fikirlerinden etkilenmiş bir grup aydın, bürokrasiye başkaldıran bir zümredir. Bu dönem Osmanlı modernleşmesinde bir evrimdir. "Çünkü modernleşme artık bazı bürokratlar ve devlet adamlarının zorlamasıyla değil de, yeni oluşmaya ve filizlenmeye başlayan entelektüellerin çabası ve istekleri ile yeni bir çerçeveye bürünecekti" (Beşirli, 1999: 149).

II. Abdülhamit döneminin ilk yeniliği, hukuki ve toplumsal alanda bir anayasa denemesi niteliği taşıyan Kanun-i Esasi'nin kabulüdür (23 Aralık 1876). Uzun soluklu olmayan bu uygulama, Rusya ile savaşa girilmesi yüzünden meclisin tatil edilmesiyle birlikte yürürlükten kaldırılır. Sultan Abdülhamit, tahta geçtikten sonra hukuki reformlardan ulaştırma, haberleşme ve eğitim alanında bir dizi yenilikler yaparak devleti klasik yapısından daha modern bir eşiğe yükseltir.

Karl Deutsch, modernleşmeyi "toplumsal hareketlilik" olarak nitelendirir ve bu hareketin sosyo-demografik tarafına eğilir. Modernleşmeyi; "büyük insan gruplarının eski toplumsal, ekonomik ve psikolojik bağlantılarının aşındığı ve koptuğu bir süreçte insanların yeni türden bir toplumsal organizasyon ve davranış modelleri için elverişli hale gelmeleri" (Eisenstadt, 2014: 13) olarak açıklar. Açıklamanın ışığında Osmanlı modernleşme çabalarını ele alırsak; özellikle askerî alanda yapılan (Yeniçeri Ocağı'nın ıslahı ya da düzenli ve eğitimli bir ordunun kurulması) faaliyetlere karşı çıkılması, Yeniçeri Ocağı'nın psikolojik olarak bu

harekete hazır olmadığı bir dönemde modernleşmeye zorlanmaları anlamına gelebilir. Yenileşme çabalarının böylesine sekteye uğramasının ana nedeni de budur. Nizam-ı Cedit, Sekban-ı Cedit ve son olarak II. Mahmut'un kurduğu Eşkinci Ocağı'na karşı çıkarak isyan bayrağını açmaları, aslında bu oluşumları kendi ontolojik varlıklarına bir tehdit olarak algılamalarıdır.

Aynı düşünceden hareketle Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilik hareketlerine dair Çetin Yetkin'in görüşleri ise şu yöndedir;

> "Batılılaşma düşüncesi, halk yararına bir devrim yapma kaygısından değil, kendilerini zayıflamış gören Osmanlı egemen çevrelerinin, adına batılılaşma denen ve Osmanlı düzenini birtakım reformlarla sürdürmeyi amaçlayan bir 'ıslahat'ın ideolojisidir. Bu ideoloji, bu niteliği nedeniyle halka karşı bir üst-yapı kurumudur" (Yetkin, 1974: 298).

Osmanlı İmparatorluğu 17. yüzyıla kadar Avrupa'ya karşı olan askerî ve siyasi üstünlüğünü devam ettirir. Ancak zamanla Avrupa ülkeleri karşısında savaş alanlarındaki mağlubiyetlerin artması, Avrupa'ya karşı olan üstünlük hissini değiştirir. Askerî alandaki başarısızlığını çözerse ya da askerlik kurumunu Avrupa modeline uyarlarsa modernleşeceğine inanır. Bu konuda Ahmet Mumcu; "Bu yüzden II. Mahmut'a kadar 'Batılılaşma' kavramından, yalnız 'ordunun Batı usullerine göre düzenlenmesi'"nin (Mumcu, 2017: 148) anlaşılması gerektiğini ve Osmanlı'nın yanlış anlamasının söz konusu olduğunu vurgular.

Osmanlı modernlik arayışları bu sebeple çoğunlukla askerî alanda olur. Askerî alanda yapılan ıslah çalışmaları ya da yeni bir ordu kurma düşüncesi, hazinenin orduya ayrılmasına, harcamaların çoğalmasına ve devlet ekonomisinin bozulmasına sebep olur. Topçu birliklerinin kurulması, Avrupalı -özellikle de Fransız- subayların askeri eğitmek için getirilmesi ve modernleşme çalışmalarının hep bu alanda yapılması Osmanlı'nın modernleşmesinin ya da modernleşememesinin ana paradoksunu oluşturur. Askerî alanda yapılan yenilik hareketleri askeri her zaman ön planda tutar. Bu sebeple isyanlar ve darbeler hep askerin tekelinde kalır.

2.2. YENİÇERİ İSYANLARI

Osmanlı ordusunun ilk düzenli birlikleri Orhan Gazi zamanında kurulur. Çandarlı Halil Paşa'nın teklifiyle bu birlikler, yaya ve atlı olmak üzere ikiye ayrılır.

Fetihlerin hızlanması sebebiyle daha fazla askere ihtiyaç duyulması, devletin asker alımında yeni kanunlar çıkarmasına neden olur. 1363 yılında çıkartılan Pençik Kanunu ile savaş esirleri ordu hizmetine alınır. Kanun gereği esirlerin beşte biri vergi karşılığı devletin olur. Kısa bir eğitimden sonra Anadolu'da Türk ailelerin yanına verilen bu esirler, hem Türk gelenek göreneklerini hem de çiftçiliği öğrenirler. Daha sonra Acemi Ocağı'na geçerek askerî eğitimlerini bu ocakta alırlar.

Acemi Ocağı; asker ihtiyacını, savaş esirlerinden ve devşirme kanunu gereği Hıristiyan tebaadan alınan çocuklardan karşılar. Devşirme sistemi Çelebi Mehmet (1389-1421) zamanında uygulanmaya başlanır ve II. Murat zamanında kanun hâline gelir. Beş altı yılda bir yapılan devşirme işlemi, merkezden gönderilen memurlar eliyle yapılır. Devşirme kanununa göre; Osmanlı tebaasından şartları uygun olan Hıristiyan çocukları sancak beyi, kadı, papaz eşliğinde hem devşirme defterine hem vaftiz defterine detaylı şekilde kaydedilir. Devşirme işleminden sonra 100-200 kişilik kafileler hâlinde devletin merkezine gönderilir. Burada sünnet edilen çocukların uzun boylu olanları saraya ayrılırken diğerleri Türk köylüsünün yanına verilir. Burada yedi sekiz yıl çalışan ve Türk-İslam âdetlerini öğrenen devşirme oğlanları, Acemi Ocağı'nda eğitildikten sonra Kapıkulu veya Yeniçeri Ocağı'na geçmektedir.

> "Yeniçeri Ocağı Kapıkulu ocaklarının en büyüğü ve aynı zamanda en nüfuzlu olanıdır. Bu ocağa alınan kişilerin isim ve eşkâlleri kütük denilen ana deftere kaydedilir. Yaya(cemaat), sekban ve ağa bölüklerine ayrılan ocağın birlik sayısı II. Mehmet zamanında 196'ya çıkar. Ocağın hiyerarşik yapısı içinde en kıdemli subay yeniçeri ağasıdır. Hiyerarşik yapı içinde sekbanbaşı, kul kethüdası, zağarcıbaşı, saksoncubaşı, turnacıbaşı, haseki ağalar ve başçavuş vardır. Üç ayda bir ulufe denilen aylık alan yeniçeriler, İstanbul'da şehzade camii ve Aksaray'da bulunan Eski Odalar ve Yeni Odalar adlı iki ayrı kışlada kalırlar. Bu kışlalar kendi içinde her orta ve bölüğe ait oda denilen ayrılırlar. Yeniçerilerin iaşeleri kendilerine aittir ve her orta ve bölüğün kendine ait bir kazanı vardır. Kutsal sayılan bu kazanların Etmeydanı'na çıkarılması isyanın en önemli göstergesiydi" (Özcan, 2002: 199).

Hıristiyan olarak doğmuş çocuklar önce devşirilip ailelerinden ayrılırlar, sonra da bir dizi eğitimden geçerek önce Türkleştirilip İslam askeri olurlar. Yeni geldikleri bir toplumda kendilerine bambaşka bir kimlik edinen bu savaşçılar aslında yalnızdır. Önceki yaşamlarının ve inançlarının yerine yepyeni bir yaşam biçimi benimseyen askerler, yeni yurtlarında edindikleri öğretilerle yaşamayı öğrenirken kendileri gibi yalnız olan arkadaşlarına/yoldaşlarına sığınırlar. Yeniçeri Ocağı'nın Bektaşi inancına bağlı olması, bu yeni yaşamda onların da Bektaşi felsefesini benimsemelerini sağlar. Yeni bir ruh ve yeni bir dinî inançla donanmış yabancılar, Osmanlı İmparatorluğu'na derinden bağlanıp beş yüz yıl hizmet ederler. Ancak

kimlikleri ve hizmetleriyle bağlandıkları kurum, devlet eliyle kurulduğu gibi devlet eliyle kaldırılır.

Osmanlı Devleti, kuruluşunun ilk yıllarından duraklama devrine kadar olan fetihlerini güçlü bir orduya, Kapıkulu teşkilatının piyade sınıfı olan yeniçerilere borçludur. Ancak Yeniçeri Ocağı, ocak nizamına aykırı asker alımı ve ocak kanunlarının göz ardı edilmesi neticesinde giderek bozulur. Avrupa'nın desteğiyle çıkartılan iç isyanlarda başarısız olmaları, XVIII. yüzyılın sonları XIX. yüzyılın başlarında geleneksel eğitim yöntemlerine bağlı kalmak istemeleri, askerî yeniliklere karşı takındıkları olumsuz ve tutucu tavırları sebebiyle yeniçeriler eski kimliklerini kaybederler. Tüm bunlar, Avrupa orduları karşısında teknik ve nitelik olarak yetersiz kalmalarına yol açar.

Devlet adamı ve tarihçi olan Ahmet Cevdet Paşa, "Devlet bir saat gibidir. Çarklardan birinin bozulması bütüne tesir eder" (aktaran Şirin, 2002: 26) der. Devletin en önemli çarklarından olan yeniçeri yapısının bozulması, genel anlamda devlet yapısının bozulmasının da nedenidir. Saat, işlevini yerine getirebilmek için artık çarkları değiştirmelidir.

Yeniçeri Ocağı'nın bozulmaya başlaması III. Murat (1546-1595) dönemine isabet eder. Padişahın, oğluna yaptığı sünnet düğününde cambazlar ve hokkabazlar göz alıcı gösteriler yaparlar. Padişah, memnun kaldığı bu gösterilerde, onların Yeniçeri Ocağı'na alınma taleplerini ihsanda bulunarak kabul eder. Bu andan itibaren ocak nizamnamesine aykırı davranılarak usulsüz alımlar yapılmaya başlanır.

Ocak nizamnamesinde belirtilen devşirme usulü yavaş yavaş bozulur. Askerlik mesleğinin gereklerinden yoksun, eğitimsiz bir güruhun orduya alınması ile ocak her türden kişiyi içinde barındıran düzensiz bir hâl alır.

> "İşleri askerlik olan yeniçerilerin bundan sonra, askeri talim ve taallum yerine kahvecilik, kayıkçılık, tellaklık ve hamallık gibi işlerde çalışmaya, evlenmeleri yasak olduğu halde evlenerek 'aile hayatı' geçirmeye başladıkları görülür. Ayrıca, yeniçeri esâmelerinin, yeniçeri ağaları, mütevellîleri, ileri gelen devlet görevlileri tarafından satın alınması veya ölmüş, firâr etmiş yeniçerilerin hâlihazırda görev yapıyor gibi gösterilerek menfaat sağlanması gibi suistimaller çok yaygınlaşmıştı" (Yaramış, 2002: 697-702).

Çağının ilerisinde bir askerî güç olan yeniçeri, her şeyden önce ocak disiplinine sahip güçlü bir ordudur. Yeniçeri askerleri de kendi içinde iç disipline sahip olan, savaş ve barış zamanlarında sadece devlete hizmet eden iyi yetişmiş

askerlerdir. Devşirme usulünün bozulması, sistemin çürümesine yol açan en önemli etkendir. Ocağa alınan yeniçeri erlerinin askerlik harici işlerle meşgul olması ve evlenmesi, ocak disiplinini temelinden sarsar. Ocak düzeninin bozulması yozlaşmayı beraberinde getirir. Ocak esamelerinin satılması ve firari askerlerin görev başında gösterilmesi, ocağın sonunu getiren kötü uygulamalar olarak devam eder.

Venedik Balyosu Matteo Zane, 1592 tarihli raporunda yeniçerilerin nasıl idari nizama müdahale edecek kadar ileri gidebildiklerini sorgular. Yeniçerilerin başka dönemlerde hükümdarlarına sadakat ve itaatleri, düzen içinde ve mükemmel bir disiplinle sıralarını gözeterek savaşmaları, her türlü sıkıntıya katlanmaya alışık olarak yetişmiş olmaları onların üstün nitelikleriyken daha sonra itaatlerini yitirmelerini, şartların değişmesi üzerine yeniçerilerin alışık olmadıkları rahat ve tembelliğe yönelmelerine bağlar (aktaran Afyoncu, 2018: 24). Sultanın tahttan indirilmesi yeniçerilerin elinde olduğu için onlardan korkulmasına, saygı görmelerine ve suçlarının cezasız kalmasına sebep olur. Yeniçerinin gittikçe daha küstahlaşan tavırları, yozlaşmanın ve ocağın bozulmasının en önemli sebepleri arasındadır.

2.2.1. Yeniçeri İsyanlarının Tarihsel Seyri

XVII. yüzyılın başlarından ortalarına kadar olan süreçte kardeş katlinden vazgeçilmesi, Osmanlı yönetim sisteminin köklü değişimlerinden birisidir. Bu değişim yanında pek çok değişimi de beraberinde getirir. Şehzadelerin iktidar çekişmelerini sonlandırırken yaşayan en yaşlı kişinin padişah olmasını ve taht için farklı adayların bulunmasına yol açar. "Bunun bir sonucu olarak muhalefet hem kamusal alanda görünür oldu hem de siyasal ve toplumsal bir eksene oturdu" (Yılmaz, 2015: 146). Siyasetin merkezindeki en önemli değişimlerden biri, devlet ricalinin ve yönetim elitinin padişaha olan itirazlarını yüksek sesle iletmeye başlamalarıdır. Daha önceki isyanların hedefinde sadaret makamı varken artık padişah vardır. Bu değişim, padişaha karşı yapılan isyanların ve ayaklanmaların da yönünü ve mahiyetini belirleyen en önemli unsur olur.

Toplumsal bir hareket olan isyanlar, temelinde doğrudan padişahı hedef alır. İsyanın başlangıcında padişahın yanında yer alan üst düzey devlet görevlileri, anarşinin asıl sebebi olarak gösterilir. Amaç, padişaha olan bağlılığı ve biati

göstermektir. “Biatin tartışmalı duruma düşmesi için itirazın da toplu olarak dile getirilmesi ve isyanla ilan edilmesi neredeyse kaçınılmazdı. Bu nedenle, isyan veya toplu ayaklanma bir yöntem ve siyasal kurumdu denilebilir” (Yılmaz, 2015: 142).

Şerif Mardin, isyan sürecinin değişmez bir örüntü izlediğini söyler. İsyanların ilk evresini, sultan ve memurların kötülüklerinin konuşulduğu dedikodu faslının oluşturduğunu belirtir. İkinci evre, camilerde verilen vaazlarla durumun pekiştirilmesidir. İsyanın üçüncü evresinde ise silahlı kuvvetlerin işin içine karıştığını -yeniçerilerin devreye girdiğini- söyler (Mardin, 2015: 112).

İsyanın oluşmasının ve padişahların tahttan indirilmesinin gerekçeleri genelde padişahın ülkeyi adaletle yönetmediği düşüncesidir. İsyanların temel karakteristiği; ayaklanmayı yöneten veya yönlendirenlerin sonraki söylemlerinin değişmesidir. Aslında padişaha karşı olmadıklarını, onun yönetiminden memnun olduklarını ama sadrazam, defterdar, harem ağası gibi padişaha yakın kişilerden memnun olmadıklarını söylerler. Padişaha olan bağlılıklarının tam ve daim olduğunu söyleyerek stratejik bir yol izlerler ve böylece olası bir başarısızlık durumunda idam edilmekten kurtulmayı amaçlarlar. İsyanı büyütüp kendilerine daha çok destekçi buldukları anda padişahın talepleri dikkate almadığını bahane ederek onu da tahtından indirirler.

İsyanın kuvveden fiile dönüştüğü mekân Etmeydanı’dır. Yeniçerilerin uzun tarihi boyunca değişmeyen tek şey, isyan alanının aynı kalmasıdır. Yeniçeri odalarına yakın bir mekân olması, bu meydanda toplanılmasını kolaylaştıran en önemli etkendir.

> “Bu isyanların değişmez mekânı Etmeydanı’dır. Kendilerince kutsal kabul edilen kazanlar Etmeydanı’nın ortasına kurulur. “Etmeydanı, patlayan pek çok isyanın merkezi ve tamamen yeniçerilerin kontrolündeki bir alandı. Duvarları ve kapıları vardı, yeniçerilerin eli olmadan açılamazdı! Klasik isyan başlangıcının göstergesi; Etmeydanı’na çıkarılan yeniçeri kazanı ve dikilen tuğlar ile orta sancaklarıydı. Orta sancakları ve buna mümasil sembolik araçlar, isyanın katılımcıları ve destekçilerine işaret eder, ittifakın genişliğini gösterirdi. Atmeydanı da benzer özellikleri ile dikkat çeker” (Yılmaz, 2015: 138).

XVII. Yüzyılda yaşanan birtakım siyasal değişimler bir taraftan muhalefetin görünür olmasını sağlarken diğer taraftan da onun toplumsal ve siyasal olarak meşru bir eksene oturmasını sağlar. Bu değişim de isyanların mahiyetinin, siyasî ve toplumsal sonuçlarının değişmesine neden olur. Hak aramanın, istediklerini elde

etmenin ya da her türlü haksızlığa tepki göstermenin bir yolu olan isyan, artık Yeniçeriler için sık sık başvurulan bir yöntemdir.

2.2.1.1. Kabakçı Mustafa İsyanı

Osmanlı Devleti'nin çağı yakalayamama ve Batıdan geri kalma telaşı, kimi yenileşme hareketlerini beraberinde getirir. Ordu gücüyle varlığını koruyan her devlet gibi Osmanlı da yenileşmeye askerî yapıdan başlamak ister ve çoktandır haddini aşmaya başlayan Yeniçeri Ocağı yanında Nizam-ı Cedit adı altında yeni bir ordu kurulur. III. Selim'in kurduğu bu yeni oluşum yeniçerilerin tepkisine neden olur. Ocakta düzenlemeler yapılması beklenirken gözden çıkarılmak kabul edilemez bir şeydir. Bu nedenle, modernleşme karşıtı devlet büyüklerinin de desteğiyle isyan başlar ve tarihte bu isyan, önderleri Kabakçı Mustafa'nın (1770-1808) adıyla anılır.

Kabakçı Mustafa, isyanın nedenini, "Ey ahali! Meramımız Nizam-ı Cedit belasını kaldırmaktır. Başka niyetimiz yoktur. Müslüman olanlar kendilerini ocaklı bilenler bizimle beraber olsunlar" (Karal, 2007: 82) sözleriyle İstanbul'un her tarafına yayar. Nizam-ı Cedit düşmanları Kabakçı'nın etrafında toplanır. İsyanın seyrini, sadaret kaymakamı Köse Musa Paşa'nın raporları değiştirir. Tarihin seyrini değiştirecek bir isyan iken raporlarda basit bir olay gibi gösterilir. Önce topçular, daha sonra Cebeci Ocağı isyana katılır. Kabakçı tarafından davet edilen yeniçeri ihtiyarı ile ulemanın ileri gelenleri -başta şeyhülislam Ataullah Efendi- asilerin programını onaylarlar.

Olayı duyan III. Selim, imparatorluğun bütün kuvvetlerinin kendisine karşı olduğunu öğrenir ve derin bir acı duyar. Asilere karşı koymak için hiç kimseye güvenemez. Nizam-ı Cedit'in kaldırıldığına dair bir hatt-ı hümayun yayımlar. Kabakçı Mustafa ve asiler; İbrahim Kethüda, Bahriye Nazırı Hacı İbrahim, rikap kethüdası Hacı Mehmet, reisülküttap vekili Ahmet, Enderun ricâlinden sır kâtibi Ahmet (hepsi Nizam-ı Cedit meselesinde padişaha yardım eden kişilerdir) gibi isimlerin kendilerine gönderilmesini ister. Saray tarihini gayet iyi bilen padişah Etmeydanı'ndan gelen isteği kabul eder. Adı geçen kişiler Köse Musa Paşa tarafından Kabakçı Mustafa'ya gönderilir ve asiler toplamda on bir önemli kişiyi katleder. Ancak olaylar yine durulmaz. Çünkü bunları planlayan iki kişi, şeyhülislam

ve kaymakam, infazları kâfi görmez. İstanbul kadısı, asilerin başka isteklerinin olup olmadığını sormak üzere asilerin yanına gönderilir. Asiler şimdi de padişahı indirmek istemektedir. Böyle bir padişahın hilafetinin sahih olup olmadığına Ataullah Efendi "değildir" kararını verir ve hâl' fetvasını yazar. Padişaha yazılan hâl' fetvasını Ataullah Efendi kendisi götürmek istemeyince onun yerine Anadolu Kazaskeri Hafid Efendi ve Sekbanbaşı Arif Ağa görevlendirilir. "Tezkireyi alan III. Selim artık tahttan feragat etmekten başka çare olmadığını anlayarak Harem'e geçti ve yeni sultanı tebrik eden ilk kendisi oldu" (Kılıç, 2003: 74). Hâl' edilen III. Selim'in yerine IV. Mustafa tahta çıkartılır.

Saray elitinin mal edinme hırsı, modernleşme karşıtı olması ve bu amaç doğrultusunda yeniçeri erlerini kışkırtması sonucu çıkan bu isyan, taht değişikliğine ve modernleşme yolunda atılan atılımların da geri alınmasına sebep olur.

III. Selim'in yerine padişahlığa geçen IV. Mustafa tahta geçer geçmez isyancıların isteklerini yerine getirir. Köse Musa Paşa, Topal Ataullah Efendi ve Kabakçı Mustafa devletin gerçek sahibi olurlar. İsyanda Kabakçı Mustafa'ya turnacıbaşılık (ocağın yüksek rütbeli zabitlerinden) verilirken yardımcılarından Arnavut Ali Anadolu kaleleri nezareti ağalığına, Bayburtlu Süleyman ise tersane-i âmire sancağı kaptanlığına getirilir. Musa Paşa ve Ataullah Efendi, öldürülen devlet adamlarının hazineye devredilmesi gereken mal ve mülklerini kendi aralarında paylaşır. İsyanda işbirliği yapmış olanlar gelecekte başlarına herhangi bir olumsuzluk gelmemesi için ulemaya hüccet hazırlatarak padişaha imzalatır. İmzalanan bu hüccetle isyancılar, padişah ile kendi aralarında herhangi bir hesaplaşmaya açık kapı bırakmazlar. Tuna boylarında Ruslara karşı savaşan ve Nizam-ı Cedit'e karşı olan ordu, Kabakçı Mustafa isyanını ve sonuçlarını sevinçle karşılarken orduda yenilik taraftarı olanlar ise Rusçuk âyanı Alemdar Mustafa Paşa'ya sığınırlar.

2.2.1.2. Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa

Rusçuk'ta doğan Alemdar Mustafa Ağa bir yeniçeridir. 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşında bölüğünün bayrağını taşıdığı için Alemdar (Bayrakçı) Mustafa olarak ün salar. İlk önce Tirsinikli-zâde İsmail Ağa'nın mahiyetinde çalışır. Onun ölümünün ardından Rusçuk âyanlığına verilir. Okuma yazma bilmemesine rağmen açık fikirli

biridir. Devlet içinde ıslahatın yapılması gerektiğine inandığı için III. Selim'in yapmak istediği yeniliklere destek verir. Selim'in tahttan indirilmesinden sonra İstanbul'dan kaçıp Nizam-ı Cedit taraftarları olan, reisülküttaplık ve vezir kâhyalığı gibi hizmetlerde bulunan Galip, Refik, Ramiz, Behiç ve Tahsin efendileri himayesine alır. Tarihe "Rusçuk Yâranı" diye geçen bu altı kişi, III. Selim'i tekrar tahta çıkarmaya karar verir. Alemdar, sadrazamın ve IV. Mustafa'nın güvenini kazanmaya çalışır ve bunu başarır.

Ordu Edirne'den İstanbul'a dönerken Alemdar Mustafa Paşa 16.000 askerle sadrazama eşlik eder. Pınarhisar âyanı Hacı Ali Ağa, sadrazam ve Alemdar'ın emriyle askerlerden önce İstanbul'a gelir ve Kabakçı Mustafa'nın kafasını kesip Alemdar'a yollar. Bu olay boğaz yamakları ve Yeniçeriler arasında telâşa sebep olur. Sancak-ı Şerif'i teslim almak için Davut Paşa'ya gelen, padişahın ayağını öpen ve Alemdar'ın nüfuzundan şikâyetçi olan sadrazam onun İstanbul'dan ayrılmasını ister.

28 Temmuz 1808 sabahı Alemdar on beş bin kişi ile Babıâli'yi basar. Mührü sadrazamdan alır. Şeyhülislam Arapzâde Arif Efendi'ye "Ulema ricâl-i devlet ve Rumeli ağaları ve Anadolu hânedanları Sultan Selim Efendimizin cülûsunu istiyorlar; bunu Sultan Mustafa'ya haber ver" (Karal, 2007: 88) der. Sultan Mustafa'nın tahttan çekilmek istememesi üzerine kuvvet kullanan Alemdar, saray kapısını kırar. Bu sırada IV. Mustafa tahtta rakipsiz kalmak için III. Selim'in ve Şehzade Mahmut'un öldürülmesi emrini verir. Alemdar saraya girdiğinde III. Selim'in cansız bedenine kapanarak ağlamaya başlar. Ölümden cariyelerin yardımıyla kurtulan II. Mahmut, tahta çıkarılarak padişah ilan edilir. Alemdar, ulema, devlet ricali ve ocak ağaları yeni padişaha biat ederler. II. Mahmut sadaret mührünü Alemdar'a vererek onu kendine sadrazam tayin eder.

Alemdar sadrazam olur olmaz III. Selim'in trajedisini hazırlayanları ve IV. Mustafa'nın gözdelerini tasfiye eder. Üç yüz kişinin başını vurdurur. Köse Musa Paşa ve bostancıbaşının başlarını vurdurur ve sarayın giriş kapısına asar. Kendi çalışacağı ekibi titizlikle seçer.

İstanbul'da devlet otoritesi, zorbaların devlet işlerine karışmaları sonucu bozulmuş durumdadır. Rumeli ve Anadolu, derebeylerin himayesindedir. Alemdar ve arkadaşları asayişin sağlanması için düzenlemelere girişirler. Boğaz yamakları ocağı kapatılır. Yeniçeri zorbaları öldürülür veya sürgüne gönderilir. Rumeli ve

Anadolu'nun durumunu görüşmek üzere âyanlar İstanbul'a çağrılır. Burada yapılan toplantıda bir dizi kararlar alınır. Bütün maddeleri âyanlar ve devlet ileri gelenleri tarafından kabul edilen bu senede "Sened-i İttifak" denilir. Şeyhülislâm Sened-i İttifak'ın meşruiyeti hakkında bir fetva verir. Padişah da onu bir hatt-ı hümâyunla tasdik eder. Osmanlı Devleti'nin siyasi tarihinde bir ilk örnek olan bu belge, Rumeli ve Anadolu coğrafyasında sivrilmiş âyanların varlığını hem kabul eder hem de onlara bazı haklar tanır. Sultan Mahmut ve taraftarları, padişahın hak ve özgürlüğüne aykırı gördükleri bu belgeden dolayı Alemdar'a kin tutarlar.

Alemdar, III. Selim döneminde kurulmak istenen Nizam-ı Cedit ordusunun aynısını kurmak için yenilik hareketlerine başlar. Halka korkunç maziyi hatırlatmamak için yeni kurulacak ocağa Sekban-ı Cedit adını verir. Ancak II. Mahmut, Alemdar Mustafa Paşa'ya sitemle karışık infial gösterir ve sadrazama buna son vermesi için hatt-ı hümayun yazar. Mehmet Ali Beyhan olayı şöyle nakleder:

> "II. Mahmut'un Sultan Selim Cami'indeki selamlık merasiminden sonra Fatih Sultan Mehmet'in türbesini ziyareti esnasında, Yeniçeri Ağası, segbân-ı cedîd maddesini Pâdişâha açmış ve Pâdişâhın bundan haberi olmadığını söylemesi üzerine, Sadrazam tarafından segban tahriri yapıldığı arz edilmiştir. Bunun üzerine Sultan Mahmut'un, 'Bu gûne asker ucundan iki dane pâdişâh kazaya uğradı. Biri ammim ve biri karındaşım, sizin benim kadar ciğeriniz mi yandı, helâk oldular' diye biraz da sitemle karışık infial gösterdiği ve Sadrazam'a buna son vermesi için hatt-ı humâyûn yazdığı bilinmektedir" (Beyhan, 1999: 262).

Bu sınıfa yazılan genç askerler, elbise giydirilerek Levent Çiftliği ve Üsküdar kışlalarına gönderilir. Bu ocağa tuğ, tabl ve sancak verilerek ocak bağımsız hâle getirilir. Bu ocağın kuruluşuna paralel olarak Yeniçeri Ocağı'nda da bir dizi yenilikler yapılır. Esame alım satımı yasaklanır. Askerlikle ilişiği olmayan fakat esameleri bulunanların esameleri, yarı bedeli ödenmek koşuluyla ellerinden alınır. II. Mahmut'un sadrazamlığını yapan Alemdar, orduya ve devlete yaptığı yardımların yanı sıra gece âlemlerine düşkün olması ve yanındakilerin halka kötü davranması sonucu yenilik karşıtı hizipçilerin artan kini neticesinde ortadan kaldırılır.

Padişah Sened-i İttifak'ı imzalattığı için, ulema kendilerine itibar edilmediği için, Yeniçeri Ocağı ise Sekban-ı Cedit Ocağı'nı kurduğu için Alemdar'a kin besler. Dostları kendisine tehlikeyi gösterse de Alemdar uyarılara itibar etmez. Ramazanın yirmi yedisinde Alemdar'ın beklemediği bir isyan patlak verir. İsyanı hazırlayan yeniçerilerdir. İftar yemeğinden dönen Sadrazam'ın sekbanları, ona yol açmak için halkı değnek ve kamçı ile döverler. Bu olayın sonunda yaralananlar olur. Yaralılar,

yeniçeri ve cebeci kahvelerine giderek onları galeyana getirirler. “Devlet adamları eski kıyafetlerini bırakacaklar, başlarına herkes şubara denilen Rumeli serpuşu koyacaklar, yeniçerilik kaldırılacak, herkesin elinden ekmeği alınacak” (Karal, 2007: 94). Yeniçeri kahveleri her zaman olduğu gibi isyanların planlanma yeridir. İsyana zaten hep hazır olan yeniçeriler hemen harekete geçerler. Babıâli’ye hücum ederler. Dağınık ve komutansız kalan sekbanlar sadrazama yardım edemezler.

Alemdar asilere teslim olmadan sonuna kadar isyana karşı koyar. Asilerden birçoğunu öldürmeye muvaffak olur. Asilerin, gizlendiği cephane mahzenine çıkarak kubbeyi delmeye başladıklarını görünce yanındakileri ocağın namusuna emanet ederek savaşmaya devam eder. Kurtuluş çaresinin kalmadığını anladığında mahzeni ateşe vererek hayatını verir. Yeniçeriler, Alemdar öldükten sonra İstanbul’u yağmalarlar ve sonra da saraya hücum ederler. II. Mahmut, devlet adamlarının isteğiyle kardeşi IV. Mustafa’yı öldürtür. Asiler IV. Mustafa’nın öldürüldüğünü öğrenince tahta Esma Sultan’ın veya Konya’daki şeyhin ya da Kırım Tatarhan-zâdelerinden birisinin padişah olmasını isterler.

İsyancılar, tahta kimin çıkacağı hususunda “Padişah da sonuçta bir insan değil midir? Yeter ki bizim ocağımız devam etsin” gibi şeyler söylerler. Ulemanın ikna edici delilleri ile anlaşmaya varılacağı sırada Kandıralı Mehmet adında biri Kasımpaşa, Galata ve Boğaziçi’nde ayaklanma çıkarır. Bu sırada topçu ve arabacı birlikleri de kazan kaldırır. Genişleyen isyan Yeniçerilerin başarısıyla son bulur. Sekban-ı Cedit kaldırılır. Asilerin isteği üzerine birçok yenilik yanlısı öldürülür (Karal, 2007: 96).

Derindeki problemi çözmeyen ve Yeniçeri Ocağı’nı ıslah etme düşüncesinden çok uzak olan Alemdar Paşa, devrinin sefahat hayatına alışır. Devlet işlerini unutur. Onun da sonu nihayetinde kurtarmaya çalıştığı efendisi III. Selim gibi Yeniçeri yüzünden ölmek olur. Olayların sonuçlarına bakıldığında Alemdar Paşa’nın yapmak istediği ıslahatın diğerlerinden hiçbir farkı olmayan, yüzeyde kalmış, çözüm odaklı olmaktan çok uzak bir yenilik olduğu anlaşılır. Nizam-ı Cedit ordusu Sekbân-ı Cedit ordusuna evrilir. Yapmak istediklerini yapamaz ya da yaptığı yenilikler kendi iktidarı gibi çok kısa vadeli olur.

2.2.1.3. Yeniçeri Ocağı'nın Sonu

XIX. yüzyılın ilk yarısı, Osmanlı-Türk tarihinin en önemli olaylarından birine şahitlik eder. Bu önemli olay Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıdır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasındaki en bilinen sebep; ocak içindeki yozlaşma, yeniçerinin askerlik mesleğinden uzaklaşması, ocak mensuplarının esnaflığa soyunmalarıdır. Ocağın iç düzeninin bozulması, tüccarları haraca bağlamaları, şahsi menfaat peşinde olmaları, ırza tecavüz, dolandırıcılık, kendilerinden başka güç tanımama ve padişahı tehdit etmeleri gibi sebepler, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasında etkin bir rol oynamıştır.

> "1810 yılının kışında Bab-ı âli' ye bir gece bildiri asan yeniçerinin padişaha; 'Pâdişâh hilâf söylemez bilürdük, sefere gidecek idik aslı çıkmadı. Hâmilelerin var idi aslı çıkmadı. Ve Nizâm-ı Cedîd'i bir daha yâd etmeyecek idin, şimdi yeniçeri askeri düşmen-i dîne karşı durmayup küffar dünyayı istîlâ vü zabteyledi bahanesiyle Nizâm-ı Cedîd askerî tertibini etmak istersiz gibi kıyas û mülâhaza olunuyor. Yalancı pâdişâh olmaz' mesajı vererek arkasından;
>
> 'seni eder rağmından beter,
>
> Yeniçeri dükenmez,
>
> Mantar gibi yerden biter'" (aktaran Beyhan; 1999: 262).

II. Mahmut, 1807'de yaşanan Boğaz yamakları isyanı sonucu amcası III. Selim'i kaybeder. II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağı'na dair kati fikirler geliştirmesinin aşamaları şu şekilde gelişmiştir: 1808'de amcasının yeniçeriler tarafından öldürülmesi, kendisinin de ölüm tehlikesi geçirmesi, tahta çıktıktan sonra sadık veziri Alemdar'ın öldürülmesi. Bu gelişmelerden sonra ocağın kaldırılması zorunlu hâle gelir. Askerî ve teknik alanda hiçbir yenilik yapamayacağını anlayan padişah II. Mahmut, ocağın kapatılmasına yönelik bazı tedbirler alır. Bunların ilki Kadı-zâde Tahir Efendi'nin Şeyhülislamlık makamına getirilmesi, İstanbul Kadısı Sadık Efendi'nin hizmet süresinin üç ay uzatılarak görevde kalmasının sağlanmasıdır. Diğer önemli tedbir, silahlı bir güç olarak topçu sınıfını öne çıkarmak olur. Yeniçeri ileri gelenleri İstanbul dışına sürülür ya da görevlerinden alınır.

Alınan tedbirler ocağın nihai olarak kapatılması içindir. 15 Haziran 1826 Perşembe gecesi saat beşte Gümrükönü'nde bulunan yeniçeriler, Ağa Kapısı'na doğru etrafa kurşun sıkarak harekete geçerler. Maksatları, ağaları Yeniçeri Celaleddin Ağa'yı öldürmektir. Güneşin doğuşuna kadar Etmeydanı'na toplanarak kazan kaldırırlar. Toplanan iki bin Yeniçeri Bâb-ı âli' ye giderek Sadrazam Mehmet

Selim Paşa'nın konağını basıp mallarını talan ederler. Baruthane Nazırı Necip Efendi'nin konağını dağıtıp orada bulunan yazma Kuran-ı Kerim'leri parçalarlar. Her iki paşanın da evlerinde bulunmamaları, canlarının kurtulmasını sağlar.

Beşiktaş Sarayı'nda kalan padişah, Kethüda Emin Ağa'nın haber ulaştırmasıyla derhal Topkapı Sarayı'na gelir. Sarayda toplantı hâlinde bulunan vezirler, şeyhülislam, kazasker, devler erkânı ve ulema ileri gelenleri Yeniçerilere karşı taviz verilmemesini ve ocağın ilgasını oy birliği ile kararlaştırır. Sancak-ı Şerif Topkapı Sarayı'ndan alınarak Sultanahmet Cami'ne götürülür. Sadrazam Mehmet Emin Paşa ve Şeyhülislam Mehmet Tahir Efendi sancağı caminin minberine yerleştirir. "Ehl-i ırz" ve "ehl-i imân" sancağın altında toplanmaları için davet edilir. Etmeydanı'na vardıklarında Yeniçeriler isyandan vazgeçmeleri konusunda uyarılır; ancak yeniçeriler savaşmaya niyetlidir. Sadrazam Mehmet Selim Paşa, Necib Efendi'yi gerekli cephane ve mühimmatın temininde görevlendirir. Topçu birlikleri arasında süvari yüzbaşısı Kara Cehennem İbrahim Ağa'nın itaat çağrısına olumlu cevap alınmayınca savaşmaktan başka çare bulamayan saraya bağlı güçler, Etmeydanı'nın kapılarını topa tutar. Kapıların kırılmasından sonra yeniçeri ile kanlı çarpışmalar olur. O gün ikindiden sonra bütün Yeniçeri kışlaları ateşe verilerek yakılır. Ele geçirilen ocak mensupları öldürülür.

17 Haziran 1826 Cumartesi günü Şehzade Cami'nin batı tarafında bulunan ve Eski Odalar diye bilinen yeniçeri kışlalarının yıkımına dair irade çıkmıştır. Ağa Kapısı Meşîhat Makamı olarak düzenlenmiş, Saray-ı Âtik de Asakir-i Mansûre-i Muhammediye olarak tahsis edilmiştir.

Yeniçeri Ocağı ile ilişkilendirilen bütün Bektaşî tekkeleri kapatılır ve ileri gelen tekke mensupları ya idam edilir ya da İstanbul dışına sürülür.

> "Özellikle XVII. Yüzyılda yaşanan kaostaki rollerinden ötürü yeniçerilerin sorun yaratan bir grup olarak algılanması söz konusu olduğundan Bektaşi babalarına karşı temkinli yaklaşıldığını belirtmek gerekir. Çünkü sonradan yaratılan bir ünsiyet ile yeniçeriler kendilerini Hacı Bektaş-ı Veli'ye mensup sayarlar ve ocaklarının piri kabul ederlerdi. Seyyid Ali Sultan veya Abdal Musa gibi Bektaşiliğin tarikata dönüşmesinde rolleri olan Bektaşi ulularını da bu ünsiyet içindeki isimler olarak belirtirlerdi. Bu ilişkiden dolayı ocak ağaları 'Ağa-yı Bektaşiyan' olarak adlandırılıyordu. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı kaldırılırken, bu bağlantı Bektaşi tekkelerinin de kapatılmasına neden olmuştu" (Yılmaz, 2015: 159).

Padişah II. Mahmut ile Yeniçeri Ocağı arasındaki mücadele bir bakıma iki tarafın birbiri üzerinde tahakküm kurma mücadelesidir. Tarihinde birçok defa kazan

kaldırıp isyan ederek istediği ulufeyi alan, onaylamadığı devlet adamının başını alan ocaklılar; 14 Haziran 1826 tarihinde iktidarlarının ve büyüklüklerinin kanıtı olan karargâhlarının yıkıntıları altında, yüzyıllardır oynadıkları asi çocuk, dik başlı külhanbeyi rolleriyle can verirler. Böylece bir devir sonsuza kadar kapanmış olur. Halkın ve padişahın kini o kadar büyüktür ki olay tarihe "Vaka-i Hayriyye" olarak geçer.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile ilgili farklı görüş ve fikirler mevcuttur. Taner Timur, Bektaşi inançları yüzünden azledilen vakanüvis Şanizâde Ataullah Efendi'nin yerine atanan Esad Efendi'nin, *Üss-i Zafer* adlı eserinde gerçekleri çarpıttığını ve yeniçerileri yobazlıkla değil, şeriatın ilkelerinden sapmakla suçladığını söyler. Esad Efendi'nin aksine Timur, yeniçerilerin bu isyan için farklı sebepleri ve hedefleri olduğunu söyleyerek şöyle devam eder:

> "Yeniçerilerin ayaklanmayı başlattıktan sonra ilk yaptıkları işin sadrazamın ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın temsilcisi Necip Efendi'nin konaklarını basmaları oluşu anlamlıdır. Bunların her ikisi de evlerinde bulunmadıkları için hayatlarını kurtarmışlar, fakat konaklarının yağmalanması önlenememiştir. Özellikle bir sürü paşa servetini Necip Efendi'ye emanet ettikleri için, bu şahsiyetin Kanlıca' da ki konağında sekiz bin keseyi aşan servet bulunmuştur. Necip Efendi'ye duyulan derin nefretin nedenleri ne olabilir? Osmanlı Devlet'i için bölücü bir akımı teşkil eden ve büyük bir tehdit olan Mısır Valisi'nin temsilcisine Osmanlı paşaları nasıl olup da servetlerini emanet edebilmişlerdir? Sadrazamın konağı dışında bulunan eşyaların dışında altı bin kese gümüş hangi kaynaktan biriktirilmiştir? Bütün bunları Esad Efendi açıklamıyor. Fakat sık sık yobazlıklarını ve yağmacılıklarını vurguladığı yeniçerilerin, ulema ve yönetici zümreye hitaben "kavuklulara ölüm" diye bağırdıklarını ve halka yönelik olarak da "herkes dükkânını açsın! Bir cam parçası çalınana, elmas iade edeceğiz" diye sloganlar attıklarını not etmekten de kendini alamıyor" (Timur, 1989: 136).

Timur'a göre, yeniçeriliğin kaldırılması, bütün erki elinde tutmak isteyen II. Mahmut'un despotik bir hamlesidir. Sultan Mahmut, devletin en büyük kolluk kuvvetini ortadan kaldırarak yönetime ortak olan feodal beylerin tasfiyesini de gerçekleştirir. Yeniçeri gibi büyük bir askerî kuvvetin kaldırılması II. Mahmut'a güç verirken Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını yok eden bir hamle olur. Yeniçerilerin kaldırılmasını esefle karşılayan Timur şöyle belirtir:

> "Yeniçeri Kırımı (1826) Osmanlı devletinde merkezi iktidarın (despotizmin) yeniden kurulmasını hedef almıştır. II. Mahmud' un otoriter rejimi tekrar kurabilmesi için taşrada günden güne gelişen feodal ayanı da tasfiye etmesi gerekiyordu. Osmanlı Sultanı, bu amacında Osmanlı bağımsızlığını tamamen gözden çıkarma pahasına başarılı olmuştur" (Timur, 2002: 146).

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına dair olumlu veya olumsuz birçok görüş vardır. Yeniçerinin savaştan kaçmak, askerlik görevini unutmak gibi disiplinsiz tavrı, hamamdan kadın çıkartmak evli kadınlara musallat olmak gibi ahlaksız tutumu halk arasında kendilerine karşı olumsuz bir hava yaratır. Yaşanılan toplumsal olaylar ve yeniçerinin saltanata olan dik başlı tutumu halkın ve padişahın birlikte hareket etmesine neden olur. Günün şartları göz önüne alındığında ocağın kaldırılması kaçınılmaz bir hamle olur.

Osmanlı İmparatorluğu tarihi boyunca devleti en çok uğraştıran ve en çok isyan çıkaran kurum Yeniçeri Ocağı olmuştur. Yeniliğe kapalı bir kurum olmasından ötürü, hoşuna gitmeyen her şey için isyan çıkarmayı ve padişahları konumlarından etmeyi başarmışlardır. Yeniçeri Ocağı'nın bozulması, bu durumun devlet işlerine olumsuz yansıması ve nihayetinde ocağın kaldırılması ile sonuçlanan olaylar, toplumların kültürel hafıza kayıtları olan romanlara da konu olur. Bu bölümde, Yeniçeri isyanlarını konu alan ve farklı zamanlarda yazılmış olan romanlarda bu durumun nasıl ele alındığı kronolojik olarak işlenecektir. Yazarların olaylara romanlarında verdikleri öneme ve veri yoğunluğuna göre örnekleme yapılarak olaylar daha görünür kılınacaktır.

2.2.2. Yeniçeri İsyanlarının Türk Romanına Yansıması

2.2.2.1. Romanlarda Kabakçı Mustafa İsyanı ve III. Selim

Kabakçı Mustafa isyanı, yeni tarz üniforma giymek istemeyen askerin devlet erkanından iki kişiyi öldürmesiyle başlar. Sarayın içinden Sadaret Kaymakamı Köse Musa ve Şeyhülislam Topal Ataullah'ın isyanı desteklemesi, yeniliklerin daha başlamadan bitmesine neden olur. Dönemin hükümdarı III. Selim'in de mevcut şartları bilmemesinin, olayları iyi tahlil edememesinin, yumuşak ve naif kişiliğinin etkisi vardır.

III. Osman'ın başlattığı yenilikleri devam ettirmek isteyen Sultan Selim, savaşlarda alınan yenilgilerin sebebi olarak yeniçerinin başıboş ve disiplinsiz oluşunu görür. Babası III. Osman gibi askerî alanda ıslahat yaparak alınan yenilgileri telafi yoluna gider. Ancak yapılan her yenilik, yeniye olan bilinmezliğin etkili olmasından

dolayı tepkiyle karşılanmış ve yapılması hedeflenen yenilikler amacına ulaşmadan sonlandırılmıştır.

Eskinin terk edilip yerine yenisinin konması, her dönem tepkiyle karşılaşan bir modernite gerçeği olur. Modernleşme bir anlamda eskinin tasfiyesi, geleneğin terk edilmesi anlamına geldiği için yeniçeri askeri de getirilen düzenlemeleri ve kurulan yeni orduları kendisinin yok oluşu olarak algılar. Dolayısıyla yapılan her türlü yeniliğe karşı çıkar. Modernite bir anlamda kendi muhalefetini doğurur. Kabakçı Mustafa isyanını başlatan ve Nizam-ı Cedit ordusunun kurulması sırasında varlığını korumuş Laz yamakları, yapılan yenilikleri kendi varlığının yok olması tehdidi olarak görmüştür.

Kabakçı Mustafa İsyanını ele alan romanlar III. Selim devrini, onun tahttan indirilmesini, IV. Mustafa'nın tahta geçişini, Kabakçı Mustafa'nın öldürülmesini, II. Mahmut'un tahta geçişini, onu tahta geçiren Alemdar Mustafa Paşa'nın iktidar sarhoşluğu içindeyken isyanla karşılaşmasını işlemişlerdir. Yazarlar, kurmaca gerçekliği birebir tarihî gerçekler üzerine kurmuşlar ve olay örgüsünde yer alan kişileri de tarihten seçmişlerdir.

Bu bölümde modernleşme hareketlerinin ve kimi devlet adamlarının kışkırtmaları sonucunda çıkan Kabakçı Mustafa isyanını ele alan eserler incelenecektir. Romanlarda isyanın sebepleri ve ortaya çıkışı tematik olarak ve tema yoğunluğuna göre ele alınacaktır. Kabakçı Mustafa isyanına, Cumhuriyet dönemi yazarlarından M. Turhan Tan *Devrilen Kazan* (1939), Reşad Ekrem Koçu *Yeniçeriler* (1964), Bekir Büyükarkın *Belki Bir Gün* (1965), Reşad Ekrem Koçu *Kabakçı Mustafa Bir Serserinin Romanlaştırılmış Hayatı* (1968) isimli romanlarında anlatırlar. Son dönemde ise Reha Çamuroğlu *Son Yeniçeri* (2009), Hakan Kağan *Yeniçeri* (2016) isimli eserleriyle ışık tutar.

Reşad Ekrem Koçu, *Kabakçı Mustafa Bir Serserinin Romanlaştırılmış Hayatı* (1968) adlı romanında, isyanı başlı başına bir olay olarak ele alırken tarihî gerçeklere birebir bağlı kalır. III. Selim'in tahta çıkışı ve hükümdarlığı hakkında verilen bilgilerle başlayan roman, daha çok tarih kitabına benzer. İsyanı başlatan nedenler ve çıkaran kişiler (yamaklar), temel olarak diğer romanlarla benzerlik gösterir.

Bu romanı diğerlerinden ayıran ve onu farklı kılan; yazarın, Kabakçı ön adının açıklamasını yapmasıdır. "Kabakçı" kelimesinin öncü anlamında kullanıldığı

ve elebaşı Mustafa'nın öncülüğünün bu lakaptan geldiği konusunda okuyucuya bilgi verir. Rus dilinde meyhane anlamına gelen bu kelimenin, Mustafa'nın meyhaneye sık giden bir kişilik olmasından ötürü kullanıldığı gibi tezler öne sürer. Yazarın bir diğer varsayımı da; kabak adlı çalgı aletini kullananlara kabakçı denildiğinden isyancının kabakçı diye nitelendirildiğine, kabakçı lakabının bu köklerden gelmiş olabileceğine dayanır.

İsyanın ana sebebi, Laz yamaklarının Nizam-ı Cedit elbisesi giymek istememesidir. Elbise üzerine çıkan bir kavgada yamakların Mahmut Paşa ve uşağını, daha sonra da Halil Haseki'yi öldürmeleri isyanın fitilini ateşler. Büyükdere Çayırı'nda toplanan kalabalık tarafından isyanın elebaşı seçilen Kabakçı Mustafa, yardımcısı Arnavut Ali ve yamaklardan Memiş Çavuş olayın baş aktörleri olarak gösterilir. Romanda, isyan öncesi Kabakçı Mustafa hiç kimsenin malına, canına, namusuna, ırzına dokunulmayacağını taahhüt eder. Daha sonra Etmeydanı'na gidip Hacı Bektaş kazanlarını meydana çıkarır. Talepleri Babıâli tarafından yerine getirilmedikçe dağılmayacaklarını bildirmesi, bunun için Enam-ı Şerif ve kılıç üzerine yemin etmeleri hem tarihî bir gerçeklik hem de dinî motif olarak okuyucuya sunulur. İsyanların tarihî ve kurgusal bağlamda en önemli göstergelerinden biri de tellalların isyanı halka duyurmasıdır. Bu isyanda da tellallar, "Dükkânlar açılsın!.. Kimse işinden kalmasın!.. Kimseye zarar erişmez!.. Bu cemiyet halkın rahatı ve devletin nizamı içindir!.." (Koçu, 2016: 57) diye bağırırlar.

İsyanın durdurulması için nasihatçi gönderilir. Ancak asiler kararlıdır. İsyanı duyan ve telaşlanan III. Selim, Nizam-ı Cedit ordusunu kaldırır. İsyancılar yine de dağılmaz ve padişaha yakın on bir kişinin kellesini isteyen listeyi sunarlar. Kendilerine teslim edilen on bir kişiyi öldürürler. İsyancıların, Kuran-ı Kerim üzerine yemin etmelerine rağmen isyan sonuna doğru yeminlerinden caymaları ve III. Selim'e destek verdiklerini düşündükleri on bir kişiyi öldürmeleri tarihî ve kurgusal planda oldukça ironik bir durumdur. Ancak isyancılar bununla da sakinleşmezler. Köse Musa, isyanı sarayın içinden gizlice destekler. Olayı körüklemek adına isyancılara başka bir isteklerinin olup olmadığını sorar. Asiler ise "…bundan böyle III. Selim'e emniyet edilir mi?" diye karşılık verir. Şeyhülislam Topal Ataullah Efendi'nin "edilmez" fetvası üzerine III. Selim tahtından indirilir.

Yazar, romanını tarihsel plana oturtarak anlattığını kanıtlamak adına yer yer Cevdet Paşa ve Âşık Razi gibi kişilerden alıntılar yapar. Yazarın bu tutumu, bir yandan gerçeğe önem verdiğini gösterirken bir yandan da kurmacaya gölge düşürür.

Yazar, isyanı çıkaran yeniçeriye karşı olumsuz bir tavır içindedir. İsyanda III. Selim'in haklılığını savunan yazar, Kabakçı için "ayyaş ve ahlaksız bir adam" (Koçu, 2016: 49) tanımlamasını kullanır.

Kabakçı Mustafa isyanını anlatan romanların ortak noktalarından biri, isyan elebaşısı Kabakçı'nın, arkadaşlarıyla birlikte kurduğu ayak divanıdır. Ayak divanı sahnesi tarihî plandaki gerçeklere uymaktadır. Reşad Ekrem Koçu, kışladaki bir çorbacı odasından getirilen sedirin meydanda Hacı Bektaş kazanının önüne yerleştirildiğini ve bir imparator gururu, azameti ve haşmetiyle sedire kurulan zorba Kabakçı Mustafa'ya taht olduğunu söyler. İsyanın elebaşısı Kabakçı ve arkadaşları burada İstanbul halkının ve esanafının dilekçelerini kabul edecektir. Yazar, Reşad Ekrem'in divan sahnesi için yorumu şöyledir: *"İşte efendim, buna devlet sözünün baldırı çıplak ayağına düşmesi denilir"* (2016:71).

Reşad Ekrem'in; *Kabakçı Mustafa Bir Serserinin Romanlaştırılmış Hayatı* (2016) Hakan Kağan'ın *Yeniçeri* (2016), Reha Çamuroğlunun *Son Yeniçeri* (2009) ve Necip Fazıl'ın *Yeniçeri* (1970) romanlarında anlatılan ayak divanı sahnesinde, divana sunulan dilekçeler ve Kabakçı Mustafa'nın dilekçelere verdiği cevaplar neredeyse birebir aynıdır. Adı geçen yazarların aynı şeyleri hayal edemeyeceği gerçeğinden hareketle, anlatımda tarihî kroniklere birebir bağlı kaldıkları sonucuna ulaşılır.

Hakan Kağan, *Yeniçeri* adlı romanında Kabakçı divanı için "orta oyunu" tabirini kullanır. Reşad Ekrem ve Hakan Kağan; divan sahnesinde meydanın durumunu, Kabakçının oturuşunu, sağındaki ve solundaki yardımcıları -sağında Katip Ali Efendi, solunda Pazarlı ve Oflu Mustafa- aynı şekilde tanımlar. Ortak noktalardan biri de askerin azm isteme sahnesidir. Asker yirmi akçe zam ister. Yirmi akçe, günlük kırk bin akçelik artış eder ki o günün şartlarında devletin ekonomisi bunu kaldıracak güçte değildir. Yeniçeri neferlerinin zam istemek için dilekçe verdikleri sahnede Kabakçı Mustafa istenilen zam için gereken hesaplamayı yapamaz. Her iki yazar da tarihî gerçekler ışığında, bu hesaplamayı yapamayan Kabakçı'nın dilekçeyi Sekbanbaşı'na gönderttiğini naklederken Hakan Kağan

Kabakçı Mustafa'ya "Devlet işleri ne zor işlermiş" sözünü söyletir (Koçu, 2016: 71; Kağan, 2016: 93).

Reşad Ekrem'in, Hakan Kağan'ın *Yeniçeri* romanıyla ortak olan yanlarından biri de tellak samurkaş Mustafa'nın hamam sahibi ve patronu olan kişiyi Nizam-ı Cedit yanlısı olarak orada hazır bulunan Kabakçı divanına şikâyet etmesi üzerine hamam sahibinin divana getirtilip aslı aranmadan orada öldürülmesi sahnesidir (Koçu, 2016: 72).

Necip Fazıl'ın *Yeniçeri* (2016) romanında ise; iki bin boğaz yamağının Nizam-ı Cedit'e kaynaştırılmaya çalışılması, Macar Zabit Halil Haseki ve Boğaz Nazırı Mahmut Efendi'nin ölümü, isyanın başlangıcı, isyan yerinin Etmeydanı olması, isyancı elebaşının Kabakçı Mustafa olarak seçilmesi kurguya dâhil olan tarihsel gerçeklerdir. Tellaların isyanı halka duyurması ve dükkanlarını açmaya teşvik etmeleri tarihî gerçek olarak kurgusal planda yer alan detaylardır. İsyanın çıktığını duyan III. Selim'in Nizam-ı Cedit ocağını kaldırması, asilere cesaret veren olay olur. Saraya yakın on bir kişinin kellesini isteyen asilere bu istekleri de verilir. III. Selim'in tahttan inmesiyle sonuçlanan olayda asilere hüccet imzalanması (mal ve can güvenliği verilmesi) Reşad Ekrem Koçu'nun kurgusuyla eşdeğer olan temalardır.

Necip Fazıl'ın romanı yalnız bir farkla diğer romanlardan ayrılır. Padişahın hâl' edilmesi fetvasını veren Şeyhülislam Topal Ataullah değil, Esad Efendi'dir. Ancak bu karakter diğer bütün romanlarda ve tarihî kroniklerde kayıtlı olan, dönemin Şeyhülislamı Topal Ataullah Efendi'dir.

Reha Çamuroğlu'nun *Son Yeniçeri* romanı; yeniçeriyi, yeniçeri ocağını ve yeniçerinin bağlı bulunduğu Bektaşi tarikatını kahramanların yaşantısı üzerinden vererek diğer romanlardan ayrılır. Yazar, kurgusal planda yarattığı karakterlerle, işlediği olaylarla yeniçeriye ve ocağa olan pozitif bakış açısını yansıtır. Romanda ele alınan Kabakçı isyanının sebepleri, Halil Haseki ve Boğaz Nazırı Mahmut Paşa'nın ölümü, Kabakçı'nın başbuğ seçilmesi gibi olaylar; yazarın tarihî kayıtlara bağlı kaldığının ve diğer romanlarla örtüşen yanlarının olduğunun göstergesidir.

Bu romanı diğerlerinden ayıran başka bir özellik; tarihî bir kişilik olan, romanda ocak ve saltanat karşıtı duruş gösteren roman kahramanı Habib Odabaşı'nın ocak içindeki Orta Camii'de arkadaşlarını toplayarak onları Kabakçı'ya destek verilmesi konusunda teşvik eden konuşmasıdır. 1826 yeniçeri isyanında da isyanın

elebaşı olarak kayıtlarda adı geçen Habib Odabaşı ve Kürd Yusuf'un Kabakçı'ya destek olmaları ve tahta Sultan IV. Mustafa'nın geçeceğini söylemeleri ise diğer romanlarda olmayan bir kurgudur. İncelemeye dâhil olan ve Kabakçı isyanını işleyen diğer romanların hiçbirinde Sultan Mustafa'nın tahta çıkacağı gerçeğinden bahsedilmez.

Reha Çamuroğlu, Kabakçı'nın divanı için "Karagöz oyunu" benzetmesini yapar (Çamuroğlu, 2009: 366). Bu sahnede divan açıkça anlatılmaz. Sadece divana sunulan dilekçelerden bahseder ki bu dilekçeler de diğer romanlarda adı geçen örnekleriyle birebir aynıdır.

Reha Çamuroğlu'nun romanını diğer romanlardan ayıran bir başka nokta ise; doksanlı yaşlardaki ak sakallı Bektaşi Şeyhi Abdi Baba karakterinin, döneminin ve çağdaşlarının ötesinde saltanata ve yönetime karşı yaptığı politik söylemlerdir. Abdi Baba, roman boyunca cumhur iradesini savunur. Cumhur iradesi; çağına, dönemine ve içinde bulunduğu ortama göre oldukça uç bir söylemdir. Uç karakter Abdi Baba, saltanatı ve Sultan Selim'i desteklememesine rağmen ocağın Kabakçı Mustafa'ya destek vermesini doğru bulmaz ve daha da ilginç bir yorumla; "ocağın kendi çıkarmadığı ya da çıkaramadığı isyanlarda Kabakçı'yı maşa olarak kullandığını" (Çamuroğlu, 2009: 376) söyler. Pir Abdi Baba'ya göre kullanılan maşa gün gelir iktidar olur.

Bilge kişi konumunda olan Abdi Baba'nın tahminleri doğru çıkar. İsyan, Kabakçı Mustafa'nın iktidarı ile sonlanır. Kabakçı Mustafa isyanı bastırıldığında IV. Mustafa tahta çıkar ancak iktidar Kabakçı'nın elindedir. Asi isyancının gölgesinde tahta çıkan IV. Mustafa bir yıl iki ay iktidarda kalır ancak hükmünü yürütemez.

Bekir Büyükarkın, *Belki Bir Gün (2014)* adlı hacimli romanında III. Selim dönemini, Kabakçı isyanını ve III. Selim'in tahttan indirilmesini anlatır. Roman, saray erkanı ve III. Selim'e karşı birlik olan yeniçeri arasındaki çatışma üzerine kuruludur.

Kabakçı Mustafa'yı iri yarı, palabıyıklı, korkunç bakışlı, cesareti ve kuvvetiyle etrafını sindirmiş, yenilik düşmanı ve cahilin cahili bir adam olarak tanımlayan yazarın (Büyükarkın, 2014: 324) bu isyanda vurguladığı nokta; padişahın ve çevresindeki Nizam-ı Cedit taraftarı saray ricalinin isyanın büyümeden dineceğine ya da hemen bastırılabileceğine inanmasıdır. Tarihî bir kişilik olan ve romanda da

yer alan İbrahim kethüda, isyancıları ve onların toplantısını "karga dernekleri" (Büyükarkın, 2014: 348) diye küçümser.

Yazar romanda ısrarla, Sultan Selim dostlarının ve dost görünenlerinin söz birliği etmişçesine isyanın önem verilecek bir durum olmadığı yönündeki görüşlerine değinir. Padişahın, kan dökülmesini istemediği için de nasihatle yola geleceklerine olan inancından bahseder. Eserde Sultan Selim yumuşak huylu, kan dökülmesini istemeyen, kullarını düşünen bir padişah olarak gösterilir.

Yazarın vurguladığı noktalardan biri de, isyanı başlatan asilerin kalabalıkları toplamaya çalışmasıdır. Asiler haklı olduklarını göstermek ve zor dağıtılan bir kalabalık oluşturmak için halka ihtiyaç duyarlar. Bu isyanların karakteristiği, kalabalık halk gruplarının sayesinde hayat bulmasıdır.

Belki Bir Gün romanının diğerlerinden farkı; şeyhülislam, Rumeli kazaskeri Muhtar, Anadolu kazaskeri Mehmet Hafit ve İstanbul kadısı Mehmet Murad Efendiler'in yeniçeri ağasının odasında toplanarak isyan planını oluşturmalarıdır. Diğer romanlarda isyan planından bu derece ayrıntılı bahsedilmemiştir. Sultan Selim'e hâl' fetvası verilirken o ana kadar isyana destek olan ulemalardan biri Kabakçı'yı uyararak yanlış yapıldığını belirtip Sultan Selim'e herhangi bir zarar gelmemesini ister. Bu istek, isyanlarda ulema desteğinin açık bir göstergesi ve ulemanın iki yüzlü tavrının yansımasıdır.

Kabakçı Mustafa isyanını romanlarında anlatan yazarlar, genel itibariyle Kabakçı Mustafa'yı cahil, tek başına iş yapamayan bir adam olarak nitelerken ulemanın bu isyana destekçi olduğunu belirtirler. III. Selim'in isyan karşısındaki tutumu; yine aynı yazarlar tarafından oldukça pasif bulunur. Padişahın yumuşak huylu ve güzel karakterli biri olması ve asilerin nasihat yoluyla isyandan vazgeçeceklerine olan inancı isyanın büyümesine ve kendisinin tahtı kaybetmesine neden olur.

Kabakçı isyanının çıkmasında görünen veya görünmeyen birçok sebep vardır. Reşad Ekrem Koçu; *Kabakçı Mustafa Bir Serserinin Romanlaştırılmış Hayatı* adlı eserinde, isyanın sebebi olarak Fransız elçi Sebastiani'yi gösterir. Sebastiani, Yeniçeri ağası Pehlivan Ağa'yı, padişahın İngilizlerle işbirliği yaptığı yalanıyla padişaha karşı kışkırtır. Cahil bir adam olan Pehlivan Ağa'nın ise, durumu bilen önemli kişi edasıyla askere "İngiliz ile Moskof bizim içimizdeymiş!... Şevketli

padişahımız beyhude telaş ve ıstıraba düştü. Bunlar İstanbul'u düşmanlara verdiklerinde zahir kral olacaklardır" (Koçu, 2016: 28) dediğini nakleder.

Bu sözler Nizam-ı Cedit'in kaldırılmasına giden yolun yapı taşları, bu yönde çıkarılan isyanın da ilk kıvılcımlarıdır. Bunların tarihî bir kişilik olan Pehlivan Ağa'ya söyletilmesi, gerçekliğe bağlı kalındığının göstergesidir.

Eserde anlatıldığına göre; 1807 yılı mayıs ayı ortalarında Karaman valisi olarak atanan Şamlı Ragıp Paşa, padişaha hoş görünmek maksadıyla kendi kapıkulu askerine Nizam-ı Cedit kıyafeti giydirmek ister; ancak askerlerine söz geçiremez. Gâvur esvabı giymek istemeyen güruhun içinden bazıları, "Padişah bütün ümmet-i Muhammed'e Nizam-ı Cedit denilen o gâvur esvabı giydirmek için bizim paşayı memur etti!.. Biz o gâvur kaputlarını giymedik ama bugün bize ise, yarın da sizedir. Kulağınız kirişte olsun!.." (Koçu, 2016: 39) diye yamakları uyarırlar. Yeniliğe ve yeni usulde askerî eğitime karşı çıkan yamaklar, bu elbiseleri giymeyeceklerine dair kendilerine ve birbirlerine yemin ederler. Bu aslında yavaş yavaş çıkacak olan isyanın ayak sesleridir. Yeniliğe, yeni elbiselere ve Sultan Selim'e olan karşıtlık uzun vadede daha başka sıkıntılara sebep olacaktır.

Karadeniz Boğazı'nın en büyük zabıta amiri Bostancıbaşı Şakir Bey, Rumeli Kavağı'na teftişe gittiğinde kalede bulunan eski yamaklara Nizam-ı Cedit elbiseleri giymeleri yönünde telkinde bulunarak onları razı etmeye çalışır. Ancak o ayrıldıktan sonra gelen Köse Musa Paşa'nın adamı; "Frenk kıyafetine girip dininden çıkmış olan askere karışmak size yakışmaz; gözlerinizi açın, yeni gelen delikanlılarınıza da giydirmeyin" (Koçu, 2016: 37) nasihatini verir. Böylece bir kere daha nifak tohumları atılmış olur.

25 Mayıs Pazartesi günü boğaz yamaklarının yevmiyesinin dağıtımı görevini Boğaz Nazırı İngiliz Raif Mahmut Efendi'ye tevdi eden Köse Musa Paşa, bu sırada Nizam-ı Cedit elbisesinin askere giydirilmesi emrini de verir. Bu, "kundakçı" diye nitelenen Köse Musa Paşa'nın sinsi planının bir parçasıdır. Macar Tabyasının askerî Topçusu Halil Haseki, Nizam-ı Cedit taraftarlığı ile bilinirken yeni kıyafetleri askere giydirmeyi onun taahhüt ettiği dedikodusu da kaynayan fitne kazanını daha da alevlendirir. Halil Haseki, kendi aralarında konuşan askerlerle konuşmaya çalışır ancak askerlerin lakayt tavrına birden sinirlenir; "Bre, siz ne makule adamlarsınız ki

bunu sorarsınız… Dağılın bre!...” (Koçu, 2016: 41) diye cevap vermesiyle öldürülmesi bir olur. Fitne ateşi, yerini artık isyan ateşine bırakmıştır.

Belki Bir Gün adlı romanda bu isyanın çıkış sebebi bir değil birden fazladır. Bunlardan ilki ve en önemlisi ulemanın tamamen karşı çıktığı talim şeklidir. Burada ulemadan kasıt bütün romanlarda bahsi ve adı geçen Ayasofya Cami İmamı veya saray imamı olarak gösterilen Aygır İmam veya İmam Derviş Mehmet'tir. Yenilik ya da modernlik adına yapılan her türlü hareket ehli İslam'ın karşı durduğu bir eylem haline gelir. “Gâvuristandan hocalar gelip ehl-i islama ders verir olmuştur. Medreseler unutulup kefere usulü okutma başladı” (Büyükarkın, 2014: 121).

İsyanın ekonomik sebebi diye nitelendirilebilecek bir diğer konu ise, Nizam-ı Cedit adıyla kurulan yeni talimli askerin giderini karşılaması için kurulan İrad-ı Cedit adlı bütçe yüzünden hazinenin kullanılmasıdır. O dönem halk, sırtına yeni masraflar yüklenmesine sebep olan ağır vergilerden dolayı oldukça memnuniyetsizdir. Bu yeni hazine gideri de halkın dayanma gücünü zorlamaktadır. Hazinenin, amacı dışında kullanılması halkı isyan ettirir. Yazar Bekir Büyükarkın, romanın bir yerinde hazinenin kötüye kullanıldığını halktan birine söyletir;

> “İrad-ı cedid hazinesi kurulup tersane, baruthane, tophane, topçu, lağımcı, kumbaracı ocakları ile Nizam-ı Cedit askeri, yani levend çiftliği bostancıları için alınan tütün, içki, kahve, Mora üzümü, yün ve hayvan vergileri ile berat harçları bizlerin sırtına yüklenirken Hatice Sultan'ın Melling keferesine Beşiktaş'ta saray yaptırması ne acayip iştir?” (Büyükarkın, 2014: 121).

Büyükarkın'ın romanda isyan sebebi olarak gördüğü bir diğer nokta ise padişaha yakın olan devlet adamlarının, hazineyi kendi çıkarları doğrultusunda kullanmalarıdır. Yazar, devlet erkânı olan kişilerin israfını Hüseyin Paşa ve İbrahim Kethüda örnekleriyle verir. Padişah III. Selim'in en yakın adamlarından olan Hüseyin Paşa'nın paralarını 27 demir sandıkta saklaması ve sofrasında kırk türlü yemek yenmesi, kristal bardaklar ile Françe şarapları içilmesi açıkça müsriflik olarak verilir. İbrahim Kethüda'nın, “altmış atım kaldı; babam mezardan çıksa artık bir tekini dahi kimseye vermem” (Büyükarkın, 2014: 332) sözleri, bu kişilerin müsrif tutumlarını çok net gösterir.

İsyanın bir diğer nedeni, yukarıda belirtilen nedenle paralel olarak, sarayda bulunan devlet görevlilerinin makam hırsıdır. Makam hırsına verilen örnek, romanlarda ve tarih kitaplarında isyanın asıl planlayıcısı olarak gösterilen Köse Musa

Paşa'dır. Saray erkânından olan Köse Musa Paşa'nın sadrazam olma hırsı, isyanın temel sebepleri arasındadır. Köse Musa kendine yandaş olarak Şeyhülislam Topal Ataullah ve Aygır İmam ile kulis yapar. Büyükarkın, romanda Köse Musa'nın makam düşkünlüğünü şöyle açıklar:

> "Gönlümde bir aslan yatar, hakkım olan sadr-ı âzamlığı elde etmek isterim. Lakin İbrahim Hilmi paşa değişse bile mühür yine başkasına gider… Demem şu ki, Sultan Selim padişah kaldıkça ne Hafız Mehmet Derviş Efendi (Aygır İmam) kardeşimiz bir arpalığının yanına bir arpalık daha katabilir, ne Ataullah Efendi kardeşimiz Cihan Hatun'a kavuşabilir, ne de ben mührü tamamen elde edebilirim!" (Büyükarkın, 2014: 329).

Büyükarkın, Koçu ile aynı şekilde, isyan sebeplerine ulema desteğini de ekler. Gizliden gizliye dindar ulema tarafından isyana sevk edilen yeniçerinin görünürdeki derdi, onlar için hazırlanan yeni asker kıyafetidir. "Bizler Hacı Bektaş kullarıyız. Şunu bütün din kardeşlerim bilsin ki, biz Moskof oluruz da asla Nizam-ı Cedit olmayız!" (Büyükarkın, 2014: 359) düşüncesi, yeni kıyafeti giymek istemeyen yeniçeri için isyan çıkarmaya yeterlidir.

Kabakçı Mustafa Bir Serserinin Romanlaştırılmış Hayatı'nda Reşad Ekrem Koçu; isyanın iki mimarını Sadaret kethüdası Köse Musa Paşa ve Şeyhülislam Topal Ataullah Efendi olarak gösterir. İsyanın esas elebaşı ve azmettiricisi bu iki devlet adamıdır. Köse Musa Paşa "gayet çirkin ve kısa boylu bir adamdı" (Koçu, 2016: 39). Musa Paşa için yaptığı tanımlamayı desteklemek için tarihten yardım alan yazar, Musa'nın kötülüğünü, Napolyon Bonapart'a karşı Suriye umumi valiliği eliyle serdar tayin edilen Cezzar Ahmet Paşa'ya söyletir: "Adı Musa, boyu kısa, sakalı köse, böyle adamdan hayır gelmez!..." Musa'nın sadaret kaymakamı, sadrazam vekili olduğunu öğrenen Ahmet Paşa, "Padişahımızda bu ne gaflettir. Hemen bu herifin fesadına Allah mani olsun!" (Koçu, 2016: 39) diye niyazda bulunur. Cezzar Ahmet Paşa onun kötü olduğu konusunda haklıdır. Yazar, Köse Musa'yı gizli elebaşı ve kundakçı olarak görür.

Roman boyunca, Köse Musa Paşa ve Topal Ataullah Efendiler için "içi düşman, yüzü dost" gibi tanımlamalar kullanır. Nizam-ı Cedit aleyhtarlıklarını gizleyerek padişaha yaklaştıklarını söyler. Önce fitne yaratıp sonra isyanın fitilini ateşleyen, Sultan Selim tahttan inmeden hırsları ve düşmanlıkları geçmeyen bu iki adamın yokluğunda tarihin gidişatı değişecektir.

Eserde Köse Musa ve Topal Ataullah'ın isyanın elebaşı oldukları okuyucuya hissettirilir. Romanın birçok yerinde akışı kesip yorumlar yapan, okuyucuyu bilgilendiren yazar; söylediklerini desteklemek amacıyla montaj tekniğini kullanarak tarihçilerden yardım alır. Köse'nin bu olumsuz tavrı için Cevdet Paşa'ya "Köse her ne dediyse dedi, padişahı yine aldattı, fesat aşını pişirmek ve fitne işini becermek üzere Babıâli'ye döndü" (Koçu, 2016: 51) cümlesini söyletir.

Belki Bir Gün adlı romanda Büyükarkın da isyanın azmettiricisi olarak Topal Ataullah ve Köse Musa Paşa'yı işaret eder. Laz yamakların kıyafet giymemelerini tembihleyen, isyan ateşi sönecekken her defasında bu ateşi harlayan Köse Musa, Topal Ata ve Aygır İmam'dır. Aslında hepsi de padişahtan nasiplenmiş, ondan hiçbir zaman zarar görmemiş devlet erkânıdır. Ancak onların III. Selim'e düşman olmalarının sebebi, kendilerine daha fazla mal mülk ihsanında bulunulmamasıdır. Padişahın hâl'i sırasında saraya gelen Aygır İmam, Padişah III. Selim'e, İbrahim Efendi'ye itibar etmesi sebebiyle kendisinin Tokat arpalığındaki gelirini alamaması üzerine şu sözleri söyleyerek onu azarlar:

> "Hâlbuki sana yakışan, bu arpalığımın yanına iki arpalık katmak idi. Bir yığın firenk bozuntusu herifler altınlarla oynarken, ahırlarında almıştan fazla at besleyip etrafa caka satarken benim gibi bir hafızın açlıktan nefesi kokar oldu? Daha ne zararın dokunacakmış?" (Büyükarkın, 2014: 378).

Sahneden anlaşıldığı üzere dönemin devlet erkânı devlet işlerini bırakıp kendi cebini doldurma, çıkar ve menfaat sağlama peşine düşmüştür. Makam hırsı bunlara eklendiği zaman isyan kaçınılmaz olur.

Yazar, aynı adlı eserinde isyanı çıkartanların ilk elde Kabakçı Mustafa ve adamları değil de saray erkânı olduğunu belirtir. Kabakçı Mustafa, Büyükdere mitinginden sonra Nizam-ı Cedit askerlerinin çıkıp kendilerini öldürecekleri şüphesiyle bir an duraklayan adamlarına: "Susun namertler, ahdinizi ne çabuk unutursunuz? Şimdi sizi pare doğrarım. Elbette bizi düşünen, bu gâvur ordusunun icabına bakacak büyüklerimiz bulunur" (Büyükarkın, 2014: 351) diyerek saray desteği aldığını açık eder. Zaten bir sonraki sahnede roman karakteri Hacı Mustafa Ağa, Kabakçı'nın önüne çıkarak kendisinin Köse Musa Paşa'nın adamı olduğunu, onun emirlerini getirdiğini söyler. "Başka bir sıkıntınız varsa yol göstermek de boynumun borcu olsun" diye ekler (Büyükarkın, 2014: 352). Bu sözler, isyanın aslında padişah karşıtı olan devlet adamları tarafından çıkartıldığını göstermektedir.

İsyanın çıkmasında ve taht değişikliği ile sonlanmasında rol oynayan bir diğer kişinin de veliaht şehzade IV. Mustafa olduğunu yazar açıkça ifade eder. Veliaht şehzadenin adamlarından biri olan Abdurrahman Ağa, isyana destek veren ve isyancılara gerekli yardımı yapan bir karakterdir. İsyancılara ve Köse Musa'ya verdiği gizli destekle padişah olan IV. Mustafa'nın iktidarı sadece 14 ay sürer.

Hakan Kağan, *Yeniçeri* ve Bekir Büyükarkın *Belki Bir Gün* adlı romanlarında asıl isyancıların devlet adamları olduğunu okuyucuya hissettirir. Laz yamakları isyanının anlatıldığı bölümde ana kahraman Pir Elvan, III. Selim'in kız kardeşi Hatice Sultan'a isyanı haber verdiği sahnede Hatice Sultan, isyanın elebaşının Köse Musa Paşa olduğunu daha kendisine söylenmeden tahmin eder. "İsyanın nasihat yoluyla bastırılamayacağını, devletlulerin de gaflet içinde olduğunu, devlet ricalinin kibirlerinden burunlarının ucunu göremediğini" (Kağan, 2016: 42) söyleyen Pir Elvan, padişah yanlılarının isyancıları "karga meclisi" diye küçümsediklerini de belirtir. Bekir Büyükarkın'ın, isyanı destekleyen devlet adamlarının padişahı yanıltmak adına isyancıları asi grubu diye küçümsemeleri Hakan Kağan'ın romanı ile ortak olan noktalardan biridir.

Batıyı yakalama ve Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme adına attığı adımlar, bir takım menfaatperest devlet adamının yeniçeriyi isyana teşvik etmesi sonucu başlamadan biter. Ulemanın gavur işidir diye yeniliklere hor bakması, devlet erkanının kişisel çıkar gütme tavrı ve yeniçerinin yeniliklere olan muhalefeti modernleşmenin başlamadan bitmesine ve imparatorluğun başka bir yola girmesine neden olur.

2.2.2.1.1. III. Selim'in Kişiliği ve Dönemi

Sultan III. Selim Han, amcası I. Abdülhamit Han'ın ölümü üzerine Osmanlı İmparatorluğu'nun 28. Padişahı olarak tahta geçer. 28 Şubat 1789 tarihinde ferman yayımlayan III. Selim, hükümdarlığını halka şöyle duyurur. "Malumunuz olsun ki, Tanrı'nın emriyle amcam Sultan Abdülhamid Han hayatını tamamlıyarak cennete gitmekle saltanat ve hilâfet nöbeti irs ve istihkak yoliyle bana geçti" (Karal, 2007: 2).

III. Selim'in padişah olduğu zaman uygulayacağı iki politika vardır: İmparatorluğun varlığını korumak, imparatorluğun kurumlarını yeni temellere dayandırarak yeni bir düzen kurmak.[3] Ancak III. Selim tahta geçtiği zaman, yalnız Osmanlı İmparatorluğu değil Avrupa devletleri de bir karışıklık içindedir. Fransa'da ihtilâl olmuş, kraliyet devrilmiştir ve bu vesileyle ortaya çıkan yeni fikirler Avrupa'ya yayılmaktadır.

Avrupa karışıklık içindedir. Ahmet Mumcu, "III. Selim, fikirleri itibarı ile mesela o zamanlar dünyanın en büyük olayını, Fransız İhtilâli'ni anlayıp müspet veya menfi bir surette tahlil edecek kudrette bulunmuyordu" (Mumcu, 2017: 148) yorumunu yaparak III. Selim'in, döneminin siyasi koşullarından haberdar olmadığını söyler. Savaşlarda alınan yenilgiler ve bürokraside hangi devletlerin müttefik kabul edileceği konusunda da kargaşanın olması, III. Selim'in izlediği siyasette karışıklıklara sebep olur.

III. Selim, bütün bu karışıklığın içinde yeni bir ordu kurmak üzere Nizam-ı Cedit ıslahatı için uğraşmaktadır. Yirmi iki devlet adamı yenilik hareketi için lâyiha sunar. Bu lâyihaların sunulduğu zamanda Avusturya ile savaş daha yeni bitmiş, Rusya ile de görüşmeler sürmektedir. Harbin ve yenilginin etkisi altında bulunan devlet adamlarının ağırlık noktası askerî alanda yenilik yapmaktır.

Sunulan raporda; Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması veya ıslah edilmesi mümkün olmayacağından bu ocak bir kenara bırakılarak yanında Frenk esaslarına göre yeni bir ordu kurulması[4] önerilmektedir. III. Selim, Avrupa usulünde bir ordu kurmayı amaçlarken aynı anda mevcut ocakları da düzenleme yolunu tutar. Sultan Selim'in yenilik hareketlerinin başında gösterdiği kararlılığı devam ettirememesi, yumuşak tabiatlı biri olması ve yanında bulunan sefahat düşkünü adamlarına "fazla yüz vermesi" (Mumcu, 2017: 149) onun halk nezdinde güven kaybetmesine neden olur.

Rusya ile yapılan savaş yenilgiyle sonuçlanmış, imzalanan Yaş antlaşması ile Ruslara bir takım ayrıcalıklar verilmiştir. Rusya gibi yüzyıllarca düşman olarak

[3] III. Selim daha padişah olmadan önce halk arasında büyük şöhret kazanmıştı. "Gûya Selim eşref saatte dünyaya gelmiş, altında doğduğu burç Hazret-i Ali'nin burcu imiş" (Karal, 2007: 13).

[4] III. Mustafa, 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşlarının yenilgisi üzerine bir gün Halimi Efendi'ye; yeni askeri tanzim etmedikçe düşmanlarla baş edemeyeceğiz ne yapalım diye sorduğunda, "Yeniçerileri ıslah edelim" şeklinde aldığı cevaba karşılık, III. Mustafa, yeniçerilerin ıslahatı kabul etmeyeceği kanaatindedir (aktaran Karagöz, 1995: 184).

bilinmiş bir ülke ile antlaşma yapılması, halkın hem padişah III. Selim'e hem de yeni ordu Nizam-ı Cedit'i destekleyen devlet adamlarına karşı güvenini sarsar. Ayrıca bu dönemde imparatorluğun hemen her tarafında devlete karşı ayaklanmalar baş göstermiştir. Anadolu ve Rumeli'de asi âyanlar zaman zaman bağımsızlıklarını ilan edip yarı bağımsız devletçikler kurar. Arap yarımadasında vehhabilik, Akkâ'da Cezzar Ahmet Paşa, Akdeniz'de Rum İsyanları, Balkanlar'da Sırp isyanları, Vidin'de Pazvandoğlu, Rusçuk'ta Tirsiniklioğlu, Edirne'de Dağdevirenoğlu olayları ve diğer dağlı eşkıya karşısında devlet aciz kalmış ve imparatorlukta vazife ile çıkar hırsı yer değiştirmiştir.

Kabakçı Mustafa isyanını anlatan romanlarda olay örgüsü; III. Selim'in yenilikçi yaklaşımı ve ulema ile yeniçerinin ittifak hâlinde padişaha karşı olan muhalif tavrı üzerine kurulur. Romanların derin yapısı; padişahın yenilikçi kişiliğini, orduyu ıslah etmek isteğini, yeniçerinin bu durum karşısında takındığı olumsuz tavrı ve yaşanan trajik gelişmeleri anlatır. III. Selim'in en büyük şanssızlığı ülkenin ve Avrupa devletlerinin karışıklık içinde olduğu bir dönemde tahta geçmesidir. İsyan ve ülkenin içinde bulunduğu kaotik durum bir bütün olarak olay örgüsü içinde ele alınır. Avrupalı devletlerle olan anlaşmazlıklar, özellikle Rusya, İngiltere ve Fransa ile olan sorunlar romanda görünür şekilde konu edilir.

Reşad Ekrem Koçu, *Kabakçı Mustafa Bir Serserinin Romanlaştırılmış Hayatı* adlı romanında dönemin panoramasını şu şekilde çizer:

> "Sultan Selim'in tahta oturduğu sene 1789 yılı bütün dünyayı etkisi altına alan Fransız ihtilalinin gerçekleştiği yıldır. Sultan Selim o dönemde Ruslar, İngilizler, Fransızlar ve bunların yandaşları tarafından çepeçevre sarılmış durumdadır. İngiltere'ye düşman olan Sultan Selim'in yanındaki Nizam-ı Ceditciler İngiliz taraftarıydı. Rusya ile İngiltere Osmanlı-Fransa dostluğuna karşıt, birbirine müttefik iki devlettir. Rusya ile ilişkilerini düzenlemesini isteyen İngilizler kendi donanmalarını Çanakkale Boğazından geçirerek Marmara kıyılarına demir atarlar. Amaçları Sultan Selim'in Rusya karşıtlığına engel olmak ve Fransız dostu Sultan Selim'in Bonapart ile yakınlaşmasını önlemektir. İngiliz destekçisi devlet erkânı İngilizlere donanmayla İstanbul önlerine geldikleri takdirde Padişahın bu durumdan korkacağı ve İngiliz ittifakından ayrılmayacağı yönünde telkinlerle onları davet ederler. İsyana giden yolu açan aslında devletin içinde bulunduğu siyasi keşmekeştir" (Koçu, 2016: 16-28).

Kırım'ın Rusların eline geçmesi Rusya ile Osmanlı devleti arasında yaşanan anlaşmazlığı büyütmüş, halk arasında Rusya'ya karşı tepkilere neden olmuştur. Halkın Ruslara karşı olan tepkisini, Rusya ile savaş isteğini ve III. Selim tahta geçtiğinde halkın ondan beklentisini Necip Fazıl Kısakürek *Yeniçeri* adlı eserinde;

"…harbe devam edilmesi, Moskoftan millî intikam alınıncaya kadar elden gelenin yapılması" (Kısakürek, 2016: 232) şeklinde açıklar.

III. Selim, savaşlarda alınan yenilgilerden sonra Avrupa usulünde bir ordu kurmak ister. Orduyu yenileme sebebi; hem yaşanan mağlubiyetler hem de babası III. Mustafa'nın yapmak istediği yenilikleri devam ettirmektir. Babasının izinden gitmeye çalışan Padişah, modernleşme adına birtakım adımlar atmaya çalışır ancak bu adımlar Avrupa ülkelerinden devşirme seviyesindedir. Toplumların kendine ait olmayan değerleri modernleşme adı altında bünyesine almaya çalışması modernitenin yanlış anlaşıldığının göstergesidir.

Hakan Kağan *Yeniçeri* adlı romanında bu durumu, romanın ana kahramanı Pir Elvan ve Fransız ressam Melling arasında geçen konuşmada verir. Modernleşmenin Osmanlılar tarafından yanlış anlaşıldığını, Melling'in ağzından bir yabancının bakış açısıyla gösterir.

> "Devletler de insanlar gibidir pirim. Kendinde olana değil de bir başkasından olana gıpta ile bakar. Doğu içine düştüğü bu açmazdan kurtulmak için komşusunun meziyetlerine sahip olmaya heveslenmiş. Bir zamanlar yaşlı kıta da Şark'ın mirasına aynı gıpta ile bakardı. Oysa kadim Yunan bütün düş kırıklıklarını Doğu'da yaşadı. Doğu'da aradığı şeyin sonunda ne buldu dersin? […] Kendini. Çünkü Doğu onun kafasının içindeydi; onu tapındığı bir put gibi kendi yontmuştu. Her şey zihnimizin içinde şekillenir pirim […] Kadim Yunan'ın bulup da hayal kırıklığı yaşadığı şeyi şimdi Türkler arıyor. Bir gün, Batı'yı tanıyınca aynı düş kırıklıklarını Doğu da yaşayacak. Çünkü o da kendi kafasının içindeki Batı'yı arıyor. Gerçekle yüzleşince, aslında aradığı şeyin kendi çelişkileri ve hayal kırıklıkları olduğunu görecek" (Kağan, 2016: 37-38).

Kabakçı Mustafa isyanıyla Nizam-ı Cedit Ordusu'nun kaldırılması Osmanlı Devleti'nde modernlik arayışlarının sonu olur. Bu konuyu Necip Fazıl, Yeniçeri isimli romanında Sultan Selim ıslahatlarının engellendiği haberini alan Napolyon Bonapart'ın sözleriyle verir: "Bu vaziyet, artık Osmanlı İmparatorluğu'nun ayakta kalamıyacağını gösteren en açık bir delildir" (Kısakürek, 2016: 231).

Amcasının yerine padişah olan III. Selim, o dönemde tahta geçebilecek tek varistir. Padişah III. Selim, sadece başına geçtiği tebaası değil, yabancı devlet başkanları tarafından da yenilik yapması beklenen hükümdardır. Necip Fazıl, *Yeniçeri* adlı eserinde III. Selim Han'ın devlet adamı olarak üstün özelliklere sahip olduğunu anlatmak için yabancı devlet adamlarının görüşlerine yer verir. Prusya Sefiri Dietz; Sultan Selim için şunları söyler: "Bu hükümdar, hüner ve marifetçe, fikir ve dirayetçe milletinin çok üstündedir. Bu bakımdan Türkiye'de bir devlet yenileyicisi rolünü oynaması mümkündür" (Kısakürek, 2016: 231).

Fransa Sefiri Şuazol-Gufye'ye göre "Üçüncü Selim Türkiye'de bir Büyük Petro olmak istidadındır" (Kısakürek, 2016: 231). Yabancı devlet adamları ve Osmanlı halkı tahta geçen yeni padişah için olumlu görüşlere ve bir takım beklentilere sahiptir. Ancak Sultan Selim, Avrupalı devlet adamlarının beklediği hamleleri yapamaz. Ruslarla savaşmak yerine onlarla antlaşma imzalayarak kendisine destek veren halkının beklentisini de yerine getiremez.

Kabakçı isyanını ve III. Selim dönemini anlatan romanlarda III. Selim zarif, musikişinas, ince ruhlu ve kibar tavırlı bir kişi olarak tasvir edilir. Ancak padişahın kibar tavrı hem kendisi hem de padişahlık makamı için bir dezavantaj oluşturur. Önemli kişilerin tarihî romanlarda çok konuşturulmamasına rağmen III. Selim'in içinde bulunduğu zor şartları ve dönemin karmaşık durumunu bazı yazarlar padişahın ağzından verirler.

Bekir Büyükarkın, Yeniçeri Ocağı'nı, ocağın bozulmasını ve Kabakçı isyanını anlattığı *Belki Bir Gün* adlı romanında, yaptığı psikolojik tahlillerle ve padişahın iç diyalogları ile III. Selim'in içinde bulunduğu durumu, kendini nasıl acz içinde gördüğünü verir:

> "Evet, padişah olunca birçok yenilikler yapacağını, bütün Osmanlı ülkesini Batılılaştıracağını, şiir ve musikiyi hiçbir milletin erişemeyeceği seviyeye çıkaracağını ve sonra kır atının üzerine binip Türk'ün gücünü cihana bir kere daha tanıtacağını düşünmüştü. Yalnız tek bir şey hatırına gelmemiş, daha doğrusu gelememişti; bütün tasavvurlarını kim yerine getirecek, kim gerçekleştirecekti? Kendisi mi?" (Büyükarkın, 2014: 64).

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere koskoca Devlet-i Âli'nin padişahı da olsa aslında güç, insanın kendi içindedir. Çok yumuşak bir mizaca sahip olan Sultan Selim, bir devlet adamından daha ziyade müzik dalında oldukça başarılı, ince ruhlu bir sanatseverdir. Yazar Büyükarkın, roman boyunca padişaha olan ılımlı tavrını sürdürür.

Nazan Bekiroğlu, *İsimle Ateş Arasında* (2014) isimli romanında III. Selim'i yok etmekten çok kurmayı seven, bu yüzden Nizam-ı Cedit'i kuran, yıkılan cihanı düzeltmek isteyen biri olarak tanımlar. Padişah Selim'in kendisi hakkındaki düşünceleri aşağıda verildiği gibidir:

> "Kendisinden çok şey beklenen ve kendisini padişahlığına biriktirmiş yükü ağır ama akıllı bir padişahtım… Padişahlığı halka hizmet olarak belledim. Halkımı bana emanet ve onun duasını en büyük hazine bildim. Mağrur değildim, benden büyük Allah vardı, öğretmişlerdi, adım gibi bilirdim" (Bekiroğlu, 2014: 207).

Padişah III. Selim, ülkenin içinde bulunduğu zor koşullar ve yeniçeri askerinin disiplinsizliği gibi nedenlerle oldukça zor şartlar altında hükümdarlığını yürütmektedir. Kendisinin yumuşak başlı, iyi huylu bir insan olduğu ve karakter özelliklerinin, saltanatı adına dezavantaj oluşturduğu tarihsel bir gerçekliktir. Padişahın nazik tavrı ve naif duruşu romanlarda da yazarlar tarafından vurgulanan bir durumdur.

Bekir Büyükarkın, *Belki Bir Gün* adlı romanında padişahın yumuşak tavrının bir hükümdar için yönetim zafiyeti oluşturduğunu vurgular. Yeniçerinin padişaha olan olumsuz bakışını ve saygısız tavrını küçük ayrıntılarla verir. Padişah, saltanat kayığı ile boğazdan geçerken bir balıkçının tezahürat yapması üzerine orada bulunan bıçkın, dalkılıç bir yeniçeri "Ne oluyorsun ulan, ömründe hiç padişah görmedin mi?" (Büyükarkın, 2014: 214) diye balıkçıyı azarlar. İşin daha fena tarafı padişaha yapılan sesli tezahüratı kahve sahibi, Rumeli'de savaşmış bir yeniçeri olan Bıyıklı Kamil Ağa'ya saygısızlık olarak görür. Bu sahneden anlaşıldığı üzere yeniçerinin koruması gereken padişah, artık yeniçeri için saygı duyulması gereken tek erk değildir. İstanbul'un ve yeniçerinin kısa bir panoramasını veren bu küçük olay o dönemdeki yeniçerinin ve padişahın durumuna, yeniçeri-padişah ilişkisine ışık tutar. Aslında bu durum isyana giden yolun habercisidir.

Yine adı geçen romanda, Sultan Selim'in saray kadrosu gözünde nasıl algılandığı da verilir. III. Selim'in hâl'ine ait olan sahnede, Aygır İmam'ın padişahın yüzüne karşı hadsiz ve saygısız tavırlarla onu itham etmesi üzerine III. Selim sabreder ve nezaketini elden bırakmadan; "Hoca efendiyi götürün, dinlensinler" (Büyükarkın, 2014: 379) sözleriyle karşılık verir. Burada III. Selim'e ağırbaşlı ve alttan alan bir karakter çizilmiştir.

Kabakçı Mustafa İsyanı Bir Serserinin Romanlaştırılmış Hayatı adlı romanda Reşad Ekrem Koçu, III. Selim'in yumuşak kişiliğini yaşanmış bir olayla anlatır. Marmara'da demirleyen İngiliz donanma komutanının oğlu, adalardan su almak için firkateynle donanmadan ayrıldığı sırada yeniçeri askerleri tarafından yakalanıp padişaha getirilir. Padişah "munis ve şefkatli mizacının" (Koçu, 2016: 28) neticesinde çocuğu babasına gizlice teslim eder. O dönemde İngiltere ile gergin olan ilişkilerine rağmen III. Selim hümanist bir tavırla çocuğu siyasete alet etmez. Bu olay onun insani tarafına ışık tutar.

Romanda Kabakçı Mustafa isyanının çıkışı sırasında devlet ricalinden olan Sadaret Kaymakamı Köse Musa Paşa, Laz yamaklarını isyana sevk etmek için plan yapar ve bu plandan Topal Ataullah Efendi ile Aygır İmam'a bahsederek isyanı desteklemeleri konusunda teşvik eder. Onları yüreklendirmek adına "Sultan Selim korkaktır" ifadesini kullanır (Koçu, 2016: 335).

Romanda bahsi geçen Terseniklioğlu isyanı sırasında da olayı bastırmak adına yola çıkan Kadı Abdurrahman Paşa'nın ordusu, III. Selim'in emriyle geri döner. Köse Musa Paşa'nın, Selim'in korkaklığı konusunda verdiği diğer örnek durumu daha da pekiştirir niteliktedir. Sultan Selim, ordunun Rumeli'ye gitmesi üzerine seferde olan yeniçerinin yerine Nizam-ı Cedit'ten birkaç asker yerleştirmek ister ancak yeniçeri ağasının da seferde olmasından dolayı olayı hoş görmeyeceğini düşünerek bu fikrinden vazgeçer. Aslında padişahın korkaklığından ziyade çekingen tavrı, yeniçeri kabadayılarını ve sarayın içinde kendine karşı olan zümreyi yüreklendirir. Köse Musa Paşa da padişahın çekingen ve korkak tavrını bildiği için Laz yamaklarını, isyanı sonlandırmamaları için cesaretlendirir.

Kabakçı Mustafa isyanının anlatıldığı bölümde; isyancı Laz yamakları, padişahın en sevdiği adamlarını istediği zaman III. Selim oldukça çaresiz kalır. Çaresizliği, kan dökülmesini istememesindendir. Yazar, Köse Musa Paşa'yı; "Bu padişah bundan sonra ona hiçbir şey yapamazdı. Nasıl olmuştu da bunca yıl böyle âciz, böyle korkak, böyle kararsız, böyle zavallı padişaha kulluk etmişti!" (Koçu, 2016: 375) diye konuşturur.

Romanın genelinde isyanın elebaşı olan Köse Musa ve Topal Şeyhülislam Ataullah Efendi için hep olumsuz bir dil kullanan Koçu, roman boyunca tavrını Sultan III. Selim'den yana korur. "Sultan Selim gayet hassas, şair, musikişinas, güzel yüzlü, ipek huylu, memleketinin ve devletinin yükselmesi için çalışan aydın bir padişahtı… Kendisi de eğlenceye, yâranla sohbete, nevcivanlarla ülfet ve muhabbete aşırı derece de düşkündü" (Koçu, 2016: 29) cümleleriyle, kendi gözünden III. Selim'in portresini çizer. Roman boyunca Selim'in yumuşak kişiliğinden, ıslahatları engellemesi pahasına kendinden çok halkını düşünen diğerkâm tavrından bahseder. Yazara göre ıslahatların başarısız olmasının tek sebebi tamamen Sultan Selim'in oldukça munis ve ince bir adam olmasıdır.

Askerî alanda Fransa örneği esas alınarak atılan adımlar ve yenilik çabalarına karşı yeniçerinin mesafeli duruşu ve korkusu; insan doğasının bilinmeyene karşı olan temkinli ve tedirgin tutumu ile eşdeğerdir. Modern olan yeni olandır ve yeniçerinin gözünde bilinmeyendir. Dolayısıyla eski düzenin bozulması, alışılmışın terk edilmesi yeniçeriyi ürkütür, yeni bir ordunun kurulmasını varlıklarına yönelik bir tehdit olarak algılar.

III. Selim Han'ın tahta geçtiği dönemde 1789 Fransız İhtilâli olmuş ve Avrupa devletleri karışıklık içine girmiştir. O dönemde Osmanlı Devleti de Rusya ve Avusturya ile anlaşmazlık içindedir. Ülkenin ve Avrupa'nın içinde bulunduğu kaotik ortam, tahta yeni geçen genç padişah için dezavantajlı bir durum oluşturur. Padişahın yumuşak tavırlı ve nazik bir insan olması, içinde bulunulan durumu daha da hassas hâle getirir.

Durum analizi yapmakta yetersiz kalan padişah askerî alanda birtakım yenilikler düşünür ve Avrupa usulü ordu kurmak ister. Yaptığı yeniliklere sert bir şekilde karşılık veren yeniçeriye karşı ise geri adım atmak zorunda kalır. Halkın Rusya ile savaş beklentisine karşılık Rusya ile anlaşma imzalaması, yeniçerinin kan dökmesini önlemek adına yaptığı ıslahatlardan vazgeçmesi onun naif kişiliğinin sonucudur. Romanlarda da yazarlar, III. Selim için yumuşak huylu, naif kişilikli ve musikişinas sıfatlarını kullanarak onun kişiliğini yansıtırlar. Yaşanan gelişmeler bağlamında taraf tutan veya tutmayan bütün yazarlar, III. Selim'in kişiliğinin padişahlık makamına uygun olmadığını satır aralarında verirler.

2.2.2.1.2. Yazarların Yeniçeriye Yaklaşımı

Yazarlar eserle aralarına mesafe koyarak nesnel bir duruş sergileseler bile kullandıkları dil, kahramanlarının söylemleri ya da birbirleri hakkındaki düşünceleri aracılığıyla bakış açılarını yansıtırlar. Çalışmaya esas olan yeniçeri romanlarında da yazarların yeniçeriye karşı olumlu ya da olumsuz tavırlarından söz etmek mümkündür. Fikirler söylemle hayat bulur. Bir şahsa veya gruba yüklenen olumlu olumsuz özellikleri tespit edebilmek için bakılması gereken ilk yer, karakterlerin cümleleri veya diyaloglarıdır.

Bekir Büyükarkın, *Belki Bir Gün* (1965) adlı romanında yeniçeri hakkındaki düşüncelerini roman kahramanı Kocaların Mehmed'e "bu devlete yeniçeri kullarınızdan hayır gelmez" ve "adlarından başka bir şeyleri kalmamış" cümleleriyle söyletir (Büyükarkın, 2014: 47-48).

Yazar, III. Selim'i yeniden tahta geçirmeyi tartıştığı bölümde; karakter Alemdar Paşa'ya, arkadaşlarına her şeyi yapacağını ama tek bir şartının olduğunu söyletir. O da yeniçeriye el sürdürtmemektir. Yeniçerinin savaşamadığını, düşman karşısında kaçtığını, fitne ile uğraştığını bilse de kendi de bir yeniçeri eskisi olduğu için ocağa karşı vefa borcu veya gönül bağı vardır.

Turhan Tan, *Devrilen Kazan* (1939) adlı romanda yeniçeriler hakkında bilgi vermek için yaptığı giriş konuşmasında: "Yeni odalar yeniçerilerin kışlalarıydı. Bu tefrikanın mevzusu Avrupalılarca Janisseaire şekline sokulan, tam üç asır dünya tarihi üzerinde hâkim rol oynayan, iki buçuk asır da Türk yurdu için kâbus kesilen o bir yandan şerefli, bir yandan şerefsiz ocağın söndürülmesine taallûk ettiğinden..." (Tan, 2010: 101) sözlerini söyler.

Turhan Tan *Son Yeniçeri* (2013) adlı romanında yeniçerinin devrin ayak takımı olduğunu düşünür. Yazara göre yeniçeriler sefil karakterlerdir. Bu düşüncesini şu sözlerle destekler:

> "Hemen hepsi sokak kavgalarında, hovardalıklarda, oturak âlemlerinde alınan bu yarakla o iftihar edip durdukları gibi gösteriş yapıyordu. Devrin ayak takımı zihniyeti böyle gösterişlere müsaiddi, sefil karakterlere sefil tesadüflerin astığı bu çirkin madalyalara küme küme insanlar kıymet verirdi, imrenirdi" (Tan, 2013: 175).

Tan, *Yeniçeriler* (2013a) adlı romanında ise devletle ocağı kıyaslayarak, devlet küçüldükçe ocağın nizamsızlığının büyüdüğünü söyler. Alabildiğine miskinleşen istibdatla alabildiğine küstahlaşan köle ruhunun yer değiştirdiği tespitinde bulunur. Yazar, yaptığı eleştirileri bir adım daha ileri taşıyarak; "Ocakla sarayın kudretlerini kıyaslayarak birincisinin hâkimiyetten mahkûmiyete, ikincisinin de kölelikten efendiliğe geçmesinde yalnız kan bozukluğu etkili olmuştur" yorumunu yapar (Tan, 2013a: 111).

Necip Fazıl Kısakürek, *Yeniçeri* isimli romanının *"Başlarken"* adlı giriş bölümünde fikirlerini açıkça belli eder ve tüm kurgu boyunca bu fikirler hissedilir. "Bu eser, sadece Yeniçeriyi anlatmak için yazılmış değildir. Bu eser, en fakir bedâhet duygusunun bile kestirebileceği şekilde, tarihimizdeki Yeniçeri rezalet ve

fecaatlerinin satıh üstü hikâyesi olarak kaleme alınmış bulunmaktan uzaktır" (Kısakürek, 2016: 5)

Bu giriş cümlesi onun yeniçeri hakkındaki düşüncelerini özetler niteliktedir. Yazara göre, cemiyet binasının bahçe duvarı makamındaki Yeniçeri kendi yıkık, dökük, çürük, yanık, ezik, bitik, yenik hâliyle artık dışarıya doğru bir taarruz, içeriye doğru da herhangi bir müdafaa gücü olmayan bir kurumdur (Kısakürek, 2016: 13). Yazar için yeniçeri; "insanlık tarihinin en alçak ve sefil askeri"dir (Kısakürek, 2016: 22). Necip Fazıl Kısakürek, *"Yeniçeri Nedir?"* başlığı altında yeniçeriye karşı olan nefretini şöyle ifade eder: "Menfi mânasiyle yeniçeri ve yeniçerilik, fikir ve iman, aşk ve ahlâkını kaybetmiş bir kuvvet manzumesinin en canhıraş vahşet manivelâsı haline geçişidir ve dört kelimelik bir ifadeyle fikirsiz kuvvetin nefsâni ihtilâlidir" (Kısakürek, 2016: 299).

Reha Çamuroğlu *Son Yeniçeri* romanında, şimdiye kadar incelenen yazarların, yeniçerilerin kötü karakter olduğu konusunda hemfikir olmalarının aksine değer atfeden, kutsayan bir tavırla yeniçeriye yaklaşır. Yazar, kurgusuna dâhil ettiği belgelerde kayıtlı olan tarihî gerçekliği roman kurgusuyla örtüştüren, okuyucuyu dönem ve yeniçeri üzerine düşünmeye yönelten bir tavır sergiler. Beş asır gibi uzun bir süre devletin varlığını, padişahın canını borçlu olduğu yeniçeriyi diğer yazarlar gibi aşağılamadan onun da haklı olabileceğini okuyucuya hissettirir. Romanda çizdiği yeniçeri portresi kutsallık taşıyan bir askerdir. Yeniçeri her şeyden önce bir Bektaşi'dir. Dolayısıyla yazar için yeniçeri; bir Hazreti Ali, Battal Gazi, Mimar Sinan Ağa demektir. "Bu kapı var ya, bu kapı cenk aşkının, aşk cenginin kapısıydı. Buradan emin girer, emin çıkardı" (Çamuroğlu, 2009: 369).

Yaşanan olaylardan ve tarihî gerçekliklerden anlaşıldığı üzere; eski şaşalı günlerini geride bırakan, canları pahasına korudukları padişaha artık hiçbir saygısı kalmayan yeniçeri bu fütursuz tavrını daha saygısız bir biçimde sürdürür. Artık padişaha veya saray erkânına saygısı kalmayan yeniçeri, yüzyılların verdiği özgüvenle hareket eder ve tüm tahakküm unsurlarını eline geçirmek ister. Baskıcı tavırları sayesinde padişahların kaderine bile yön veren yeniçeriler, III. Selim'e özellikle kin duyar. Bunun sebebi; III. Selim'in yeniçeri yapısını hiçe sayıp Nizam-ı Cedit'i getirmesidir. Bu olay, yeniçerilerin hem küstahlığının hem de hiddetinin III. Selim'e yönelmesine yol açar.

Reha Çamuroğlu, yeniçeri askerine ve ocağına, tarihçi ve yazarlardan daha farklı bakar. Ocağa daha ılımlı yaklaşır. Yazarın ocağa karşı sıcak bir tutum sergilediği görülür. İsyancı elebaşlarını destekleyen tavrı hissedilir. İsyan edenlerin aslında haklı gerekçeleri olduğunu okuyucuya vermek ister. Bu tutumuyla diğer romancılardan ayrılır; ancak Sultan Selim'e karşı tavrı diğerleriyle ortaktır. Yeniçerinin son büyük isyanının elebaşı olan Kürt Yusuf, Kabakçı Mustafa isyanı için ocaklıyı galeyana getirirken bir konuşma yapar. Bu konuşma esnasında Sultan Selim'in bu isyandan sonra padişahlık yapamayacağını, zaten şiir ve müziksever biri olduğu için sarayda bunlarla uğraşması gerektiğini söyler. Sultan Selim'e karşı düşüncesi "güzel ve asil görünüşlü bir adam olduğu" (Çamuroğlu, 2009: 366) yönündedir. Yazara göre III. Selim'in güzelliği ruhundaki asaletten gelir.

2.2.2.2. Alemdar Mustafa Paşa İsyanı ve Yansımaları

Alemdar Mustafa Paşa'nın Kabakçı Mustafa'yı öldürmek üzere İstanbul'a gelmesi, III.Selim'in öldürülmesi ve devamında II.Mahmut'un padişah olarak tahta çıkması gibi tarihî olaylar romanlarda birebir kullanılır.

Reşad Ekrem Koçu *Yeniçeriler* romanında, Alemdar Paşa'nın 28 Temmuz hükümet darbesiyle iktidarı eline aldığını ancak ikbal günlerinin sadece üç buçuk ay sürdüğünü belirtir. Kaldırılan Nizam-ı Cedit'in yerine Sekban-ı Cedit adında başka bir ocak kurulduğu gerçekliğini edebî eser havasından ziyade tarih kitabı üslubunda yansıtır. O zamanın sosyal mekânları olan kahvehanelerde Alemdar ve taraftarları aleyhine türlü dedikoduların çıktığını, Alemdar'ın "hîz oğlan, kimi kahpe avratla iğrenç safahata dalışı"nı (Koçu, 2017: 344) anlatır.

Necip Fazıl Kısakürek de Reşad Ekrem Koçu ile aynı fikirdedir. Alemdar Mustafa Paşa'nın sadareti süresince gece işret alemlerine daldığını, devlet işlerini unuttuğunu söyler. Alemdar Paşa için, "Rumeli yolundan gelme her tesir gibi gözü karanlıktan başka bir şeye dayanmadığı, ayrıca son haddiyle fikirsiz ve cahil olduğu için kuracağı devlet binası üzerinde hiçbir hesap sahibi değil ve hadiselerin dış yüzüne kapılma mizacındadır." (Kısakürek, 2016: 268) diyerek kötü bir devlet adamı olduğunu vurgularken, yaşanan olumsuz olayların sebebi olduğunu da ima eder.

Reha Çamuroğlu, romanında Kabakçı Mustafa İsyanı, Alemdar Paşa olayını ve yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla sonlanan büyük isyanı karşılaştırmalı olarak incelemiştir.

Reha Çamuroğlu, Alemdar Paşa olayını anlattığı bölümü kitabında şu epigrafla (beyitle) açar:

> "Rumeliden geldi bir çıtak bayram ertesi
> Ya kılıç oynayacak ya bıçak" (Çamuroğlu, 2009: 401).

Çamuroğlu, Alemdar Paşa ve onun devlet adamlığı konusunda Reşat Ekrem ve Necip Fazıl ile aynı görüşleri paylaşır. Alemdar Paşa'nın kısa süren devlet adamlığını eleştirir: "Alemdar İstanbul'u tanımıyordu. Ama daha kötüsü Alemdar galiba, insanoğlunu da tanımıyordu. Yapabildiği her şeyin kendi gücüyle olduğunu zannetmek, kul kısmının en büyük zayıflığıdır. O da öyle zannetti. Vurdu, kırdı, döktü, sövdü" (Çamuroğlu, 2009: 395).

Hakan Kağan da aynı tarihsel perspektifle olayları ele alır. Alemdar Mustafa Paşa için "Devir değişir haramzade değişmez ismi değişir" (Kağan, 2016: 174) yorumunu yapar. Yazar bu sözleriyle asi Kabakçı Mustafa ile Alemdar Mustafa Paşa'yı eş tutumla yargılar. Bu olayı romanın baş kahramanı kurgu kişilik Pir Elvan'ın kahvesine gelen yaşlı bir adam kanalıyla verir.

İsyancıların "Sabahtır" parolasıyla başlattığı olaylar, Alemdar'ın Bab-ı âlideki konağını ateşe vermeleri, Alemdar'ın kurtulacağından emin bir hâlde konaktaki bir mahzene sığınması ve yardım gelmeyeceğini anlayınca mahzeni, içeri girmek için kubbeye çıkan yeniçerilerle birlikte havaya uçurması kitabi bilgidir. Olayların sonunda mahzenden cenazesi çıkarılan Alemdar paşa soyulur ve ayaklarından sürüklenerek Etmeydanı'na getirilir. Cesedin bu şekilde sürüklenmesi ve Etmeydanı'nda üç gün teşhir edilmesi, isyan eden yeniçerinin isyan başarıya ulaştığı zaman aşırıya kaçan davranışlarının değişmez gerçeği olarak hem tarih kitaplarında hem romanlarda kendine yer edinen bir motif olur. II. Mahmut'un Alemdar'a yardım etmemesi, Kaptan-ı Derya Ramiz Paşa ve Kadı Abdurrahman Paşa'nın yardım etmesini engellemesi de tarihî bir gerçeklik olarak bu konuyu işleyen dört romanda yer bulur.

Reşad Ekrem, *Yeniçeriler* romanında o gece Kandıralı Mehmet adında bir sergerdenin saraya karşı yeni bir ihtilâlinden bahseder ki bu Reha Çamuroğlu'nun *Son Yeniçeri* romanında da ifade bulan bir olaydır. II. Mahmut isyan gecesi isyancıları durdurmak için saraya çağırdığı sekban askerini yine onların yatışması için ortadan kaldırırken yalnız ve tek hakim güç olmak için kardeşi şehzade IV. Mustafa'yı da idam ettirir. Reşad Ekrem, olayların sonunda Kabakçı Mustafa (1807) ve Alemdar Mustafa Paşa (1808) isyanları için "şuursuz bir zümrenin tagallüp hırsıyla telafisi imkansız ağır zarar verdiğini" söyler (Koçu, 2017: 351).

Yazar Necip Fazıl, Alemdar'ın ölümünden sonra olayların dinmediğini, isyanın İstanbul'a hatta saraya sıçradığını naklederek diğer yazarlarda da ortak olan temaya parmak basar. Bu isyanın elebaşı Kandıralı Mehmet adında biridir. Saraya sıçrayan olay üzerine sekban askerinin, "Ocağa riayet şartı altında yeni askeri dağıtacağını" (Kısakürek, 2016: 279) bildiren II. Mahmut tarafından kaldırıldığını söyler. Ancak şehzade IV. Mustafa'nın ölümünden hiç bahsetmemesi diğer romanlardan ayrılan yönüdür.

Alemdar Mustafa Paşa olayı,yeniçeri ve II. Mahmut çekişmesinin geldiği son noktadır. Yeniçeri tahtta II. Mahmut'u istemediğini açıkça beyan eder. Hatta saltanatın kaldırılması gerektiğinin söze döküldüğü olaydır. Hakan Kağan ve Reha Çamuroğlu bu olaya dikkat çeken iki yazardır.

Hakan Kağan'ın, Sultan Mahmut'un bir otorite olarak görülmediği ve padişah olarak istenmediğini anlattığı bölüm şöyledir:

> "'Sultan Mustafa'nın cülusunu isteriz' diye bağıran kalabalığa;
>
> 'Sultan Mustafa dün gece Hakk'a yürüdü, Osmanlı tahtına padişah efendimizden başka oturacak kimse kalmamıştır' cevabına binaen:
>
> 'Bre Mahmut kimdir?'
>
> 'Erkek yoksa padişah Esma Sultan olsun…'
>
> 'Ne olacak ki?'
>
> 'Konya'daki şeyhi getirir tahta oturturuz.'
>
> 'İlla Hanzade olacaksa Kırım Hanı'nı getirir başa geçiririz'" (Kağan, 2016: 180).

Bu minvalde geçen konuşmalarla hanedanın artık saltanat için gerekli bir unsur olmadığının sinyalleri verilir. Bu sözler, zaten yeniçeriden haz etmeyen Sultan Mahmut için yeniçeriyle arasına aşılmaz duvarlar örer. İsyan, sekban ocağının

kapatılması, IV. Mustafa'nın idamı ile sonuçlanır. Ancak yeniçerinin yaktığı isyan ateşi, ocağın kaldırıldığı 1826 yılına kadar yanar.

Reha Çamuroğlu, *Son Yeniçeri*, romanında, saltanatta II. Mahmut'un istenmediğini "Saltanatı kaldıralım. Saltanat zulümdür. Padişah da insandır" (Çamuroğlu, 2009: 415) sözleriyle verir. Bu sözler hem saltanata hem II. Mahmut'a karşı oluşun bir göstergesidir. Hakan Kağan'ın romanında da saltanat karşıtlığı vardır. Romanda mevlevi şeyhinin, Kırım hanının adı geçer ancak yeni saltanat sahibinin kim olacağına bir türlü karar verilmez.

Reha Çamuroğlu, isyanın bastırılmasını romanın ana karakterlerinden olan Sabit'in sözleriyle verir. "Biz baskın çıktık ve Sultan Mahmud'un canıyla saltanat kurtuldu. Ocağın yere düşen namusu kaldırıldı, padişahın gözüne sokuldu" (Çamuroğlu, 2009: 422) şeklinde anlatır. Sabit'in "Eski tas, eski hamam. Onlar niçin öldü?" (Çamuroğlu, 2009: 422) sözleri ise isyanın aslında boşa yapıldığına ve yeniçerilerin boşa can verdiğine işaret eder. Romanın genelinde olduğu gibi bu kısımlarda da yazarın yeniçeriden yana olan tavrı açıkça hissedilir.

2.2.2.3. Yeniçeri Ocağının Bozulması ve Son İsyanları

Osmanlı Devleti'nin siyasi ve sosyal hayatında dönüm noktası olan ocağın ilgası, hem o dönemde hem de sonraki zamanlarda siyasî tarih açısından ses getiren bir olay olmuştur. Dolayısıyla birçok aydın, yazar vb. kişiler konuya dair görüş bildirmişlerdir. Bunlardan birisi de Cumhuriyet dönemi aydınlarından olan şair ve yazar Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. Bir entelektüel olarak yeniçeriliğin ilgasına dair olan görüşlerini şöyle belirtir:

> "Yeniçeriliğin ilgasının büyük neticelerinden biri, devlet bünyesindeki muvazenenin yıkılması olmuştur. Filhakika ocağın ortadan kalkması ile beraber, onunla hükümdarlık makamı arasında bir nevi muvazene unsuru olarak rol sahibi olan ulema sınıfı da birdenbire ehemmiyetini kaybetmiş, bu suretle hükümdarlık müessesesi tek başına hâkim kalmıştı. Bunun imparatorluğun mukadderatı üzerinde oynadığı menfi neticeler zaman geçtikçe hissedilecektir" (Tanpınar, 2012: 85).

Osmanlı tarihine askerî ve sosyal açıdan birçok iz bırakan Yeniçeri Ocağı, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren devletin en önemli askerî gücünü temsil ederken, merkezî otoritenin de koruyucusu konumundadır. Kuruluşundan

kaldırılışına kadar geçen beş yüz yıl; siyasî, askerî ve sosyal hayata yön verir. Devlete hizmet ettiği uzun yıllar içerisinde birçok defa isyan eden Yeniçeri Ocağı en son isyanında tarih sahnesinden silinir. Ocağın kaldırılmasıyla birlikte, ocağa ruhunu veren Bektaşi tekkeleri de kapatılır. Yeniçerilerin kaldırılmasından sonra II. Mahmut, başta İstanbul olmak üzere Anadolu'da bulunan Bektaşi tekkelerinin kapatılması emrini verir. Yüzyıllardır topluma ruh veren Bektaşî inancı ve öğretileri de böylece yok olmaya yüz tutar. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması siyasî tarihte kaydedilirken Türk romanında da kendine yer bulur**.**

Popüler tarih romanı yazarı Turhan Tan, *Devrilen Kazan* adlı romanında II. Mahmut dönemini ve padişahın yeniçeriyle olan mücadelesini anlatır. Romanda II. Mahmut'un yeniçeri ile olan mücadelesi bağlamında Yeniçeri Ocağı'nın kuruluş bilgilerini, Bektaşi geleneğini ve âdetlerini verir. Osmanlı'nın klasik dönemi diye adlandırılan Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın yeniçeri ocağına asker alımında çok dikkatli davrandığını, alıntıladığı iki hikâyeyle örneklendirir. Yavuz Selim, Suriye ve Mısır üzerine açtığı seferde bir tacirden borç alır. Verdiği borcun karşılığında oğlunun yeniçeri ocağına alınmasını isteyen tacire Yavuz Selim'in "Bir daha bana böyle mekruh teklifler yapmayın. Her kim ocağa yabancı sokmaya çalışırsa Allah'ın lâneti üzerine olsun" (Tan, 2010: 110) demesi, kendisinden sonra böyle uygulamalar yapmak isteyenleri lanetlemesi olarak yorumlanır. Kanuni Sultan Süleyman ise son Macaristan seferi sırasında atının kırılan gemini bir yeniçerinin tamir etmesi üzerine "ocağa esnaf girmiş" (Tan, 2010: 110) diyerek bu yeniçeriyi emekliye ayırır. Klasik dönem, devlet sisteminin en iyi işlediği zamandır. Yazar, verdiği örneklerle ocağın iç disiplininin gelişmiş olduğunu ve ocağın kuruluş kanunlarına titizlikle uyulduğunu anlatır.

Yazara göre yeniçeriler, ilk kurulduğu 1326 yılından 1568 tarihine kadar kuruluş amacına hizmet eder. Ancak ilerleyen zaman zarfında gerek sayılarının artması gerek savaşlarda yaşanan bozgunlar sebebiyle ocağın bozulduğu ve zararlı bir unsur hâline geldiği konusunda diğer yazarlarla hemfikirdir. Bozulmanın ana sebebini ise, usulüne uygun asker alımı yapılmaması ve özellikle de çarşı pazar esnafının ve satıcıların çoğunun ocağa girmesi olarak görür. Bu rastgele ocağa asker alımının, yeniçerilerin "İstanbul'a yeni gelmiş bir hemşeri görünce hemen koluna yapışıp: Gel yoldaşım, seni yeniçeri yazalım" demesi kadar kolay olduğunu bu örneklerle anlatır (Tan, 2010: 111).

Yazar, roman boyunca ocağın nizamının ve yeniçerinin disiplininin bozulmasını işler. Bu bozulma elbette ahlakî bozulmayı da beraberinde getirir. Ahlakî yozlaşmayı, "Yeniçeri palası keçeden başka bir şeyi kesmez ve yeniçeri kurşunu testiden gayri bir nesneye işlemez olur" (Tan, 2010: 42) sözleriyle destekler.

Ocak düzeninin değişmesi ve askerî disiplinin kaybedilmesi, yeniçerinin bir kabadayı veya külhanbeyi gibi davranmasına sebep olur. Tarih kitaplarında da yaşanmış bir gerçeklik olarak kayıtlara geçen hamam basma olayı; savaşta padişahı, barış zamanında İstanbul halkını koruyan yeniçerinin artık bu misyonu kaybettiğinin en açık göstergesidir. *Devrilen Kazan* romanında yazar bu olayı Kara Süleyman'ın karısı Seher'in, kocası evden gidince kendini hamama attığı sahnede verir;

> "Hamamı basmışlar!..
> Seher de yanı başındaki kadının kısa bir izahı üzerine dişlerine bu feryadı takmış ve bağıra bağıra yerinden fırlamıştı. Zaten oturan, su dökünen, taranan, lif süren, keselenen kimse kalmamıştı. Herkes ayaktaydı ve herkes haykırıyordu" (Tan, 2010: 40).

Reşad Ekrem Koçu, *Yeniçeriler* (1964) adlı romanında ocağın bozulmasını, kendisi gibi bir tarihçi olan Ahmet Cevdet Paşa'nın "Yeniçerilik cüzzam illeti gibi avamın iliklerine işlemişti" (Koçu, 2017: 352) sözleriyle destekler.

Nazan Bekiroğlu *İsimle Ateş Arasında* (2002) adlı romanında, esâme satın alıp ölmüş hatta idam edilmiş bir yeniçerinin yerine geçen ve o yeniçerinin karısıyla evlenen Nezuka'nın hikâyesini anlatır. Aslında Nezuka sadece esâme değil idam edilen bir yeniçerinin hayatını da satın almış olur. Bekiroğlu, ocağın bozulmasını yine bir yeniçerinin ağzından şu sözlerle verir:

> "Bir Murad'ın zamanında kıvam bulduk bir Murad'ın zamanında bozulduk. […] Yabancı aykırı unsurlar girince bünyemize başladı büyük çatışma. […] Ocak gerçekte yeniçeri olmayanlarla o kadar genişleyince kendisine karışan kirli ırmakları arındırmayan bir deniz gibi bulanıp durduk.[...] Onlar çok oldu da biz azınlıkta kaldık. Onlar bize değil biz onlara karıştık" (Bekiroğlu, 2014: 94).

Yeniçeri Ocağı'nın bozulmasının nedenleri aslında göründüğünden çok daha derindedir. Yazar yine aynı adlı eserinde askerin bozulmasını "Her şeyle her şey arasında zannedildiğinden çok daha derinde duran bir bozulma irtibatı vardı" (Bekiroğlu, 2014: 101) diyerek anlatır. Ocağın bozulması sadece esâme satışı ile sınırlı değildir. Bir organda başlayan bozulmanın bütün vücudu sarması gibi ocağın

bozulması devlet ricalinin bozulması halkın yozlaşması, her şeyin hem içten hem dıştan çökmesiyle doğru orantılıdır.

> "Kirlilik, bulanma, sapma, rüşvet, iltimas, arka çıkma, haksız kazanç ve çıkar ilişkileri almış başını gidiyordu. Bütün bunlar da namusu az para tacirlerinin piyasayı ele geçirdiği bir zaman aralığında boy veriyordu. Çünkü ordu, esnaf, saray ve diğerleri arasında başlangıcı ve bitişi paraya bağlanan bir bozulma, aşikâr dolanıyordu. Fetihlerinin hızına bağlı coğrafyası ve muazzam ekonomisinin çok haneli rakamları çoktandır yerinde sayan Osmanlı parasının üzerindeki hilalin ışığı yıldızı parlayan İspanyol ve Hollanda parası karşısında sönüp durur" (Bekiroğlu, 2014: 102).

Asker alımında ocağın kadim kurallarının ihlal edilmesinin yanı sıra askerin askerlikten başka işlerle meşgul olması disiplinsizliği ve itaatsizliği de beraberinde getirir. Devlet hizmetinin yanında esnaf olan yeniçeri artık asker özelliklerini kaybeder. Bekiroğlu, romanın ilerleyen bölümlerinde bozulma sebebini, yeniçerinin esnaf olması ve yaptığı evlilikler olarak verir:

> "Böyle başladı bozulmanın en yıkıcı kollarından biri. Evliliklerimiz kadar esnaflığımız da bizi kışladan uzaklaştırdı. Ama hiçbir zaman esnaf olamadık… Esnafa karışıyor, halklaşıyorduk. Ve artık hem meyhanede kumarhanede hem her yerde oluyorduk. Biz çarşıya dökülürken çarşı da kışlaya akıp duruyordu aslında. Garip bir hareketlilik içinde İstanbul değişip duruyordu. Kim bilir, belki de son kıyamda sarayın topa tuttuğu, hem halkı hem ordusu olsun diye; ocak halk, halk da yeniçeri oluyordu" (Bekiroğlu, 2014: 164).

Reha Çamuroğlu, *Son Yeniçeri* romanında yeniçeriyi ve Yeniçeri Ocağı'nı konu alan diğer romancılardan farklı bir bakış açısı geliştirmesine rağmen ocağın bozulması konusunda diğer yazarlarla aynı görüştedir. Kullandığı dil ve yarattığı karakterlerle yeniçeriye iki farklı cepheden bakar. İyi ve kötü yeniçeri tiplemesinden ziyade düzene uyan, her işi din ve devlet için yapan, yeniçeri soyundan olan Sabit'in karşısına artık kul olmak istemeyen, kulluğunun sadece Allah'a ait olduğunu düşünen, devletin devamı için saltanatın gerekli olmadığına inanan bireyci Habib Odabaşını çıkarır. Ancak bozulmanın sebepleri konusunda diğer roman yazarları ile hemfikir olduğunu aşağıdaki sözlerle gösterir:

> "Sandalcı, fırıncı, sucu, amele, herkes ocaklıydı. Herkes bir yolunu arayıp bulup ocağın şu ya da bu ortasının himayesini sağlıyor, kendisine bir yer elde ettikten sonra, değil ocak zabitlerini, babasını bile dinlemiyordu. Paylaşılacak somun büyüdükçe kavga azalacağına artıyor, ocak sık sık karışıyordu. Her orta, bu ipe sapa gelmez adamlardan bir kısmına sahip çıktığı için, bunların haytalığını, rezilliğini, bile bile savunmak zorunda kalıyordu… Sayımız gün geçtikçe azalıyor, adı yeniçeri olan esnaf ise, durmadan çoğalıyordu" (Çamuroğlu, 2009: 432).

Amcası III. Selim'in yeniçeriler tarafından öldürülmesi ve kendisinin çocuk denebilecek yaşta yine yeniçeriler tarafından tahta çıkartılması, II. Mahmut'un

yeniçerilere karşı hep mesafeli durmasına neden olur. Tahta çıktıktan sonra -kurmaca gerçekliğin anlatımıyla- yeniçerilerin gözetiminde kalan padişah için, bu kurumun kaldırılması kaçınılmaz olur. Ancak devrinin en büyük askerî gücü konumunda olan yeniçerinin bir çırpıda kaldırılması imkânsız gibidir. Dolayısıyla II. Mahmut Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması için uzun zaman siyasi ve askerî hazırlık yapar. Yeni bir ordu olan Eşkinci Ocağı, yeniçerinin uzun vadede kaldırılmasının en önemli askerî adımıdır.

Turhan Tan, *Son Yeniçeri* ve *Devrilen Kazan* adlı romanlarında II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağı ile olan çatışmasını anlatır. Yarattığı hayalî kahramanlar yoluyla döneme ve dönemin sosyal hayatına ışık tutarken padişah olarak isminden bile çekinilen II. Mahmut'un içten içe yeniçeriden korkmasını eserlerine dâhil eder. II. Mahmut'un korkusu, yeniçeri konusunda temkinli olmasına, kendini onlarla iyi geçinmeye zorlarken diğer taraftan da yeni bir ordu kurarak onları lağvetmesine giden yolu hazırlar.

Yazar, *Son Yeniçeri* adlı romanında Eşkinci Ocağı'nın kurulması için meclisin toplanışını ve yeni bir askerî ordunun gereğini sadrazamın "Efendiler, ağalar dün ne idik, bugün ne olduk?" cümlesiyle verir. Rum reaya isyanının bastırılmamasından, ocak nizamının bozulduğundan, ocaklının baştan çıkmasından, askerin ulü'emrin emirlerine itaat etmemesinden dem vurur (Tan, 2013: 134).

Burada yapılan konuşmada asıl vurgulanan, yeni bir ordunun kurulmasından ziyade Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılması gereken bir unsur olmasıdır. Yeniçerinin Mora isyanı sırasında gösterdiği başarısızlık ve talimsiz asker görüntüsünün Sırp reayanın isyanına yol açması, ocağın kapatılmasına giden yolu hızlandırır. Konuşmaların sonunda gelinen nokta, talimsiz askerle düşmanın düzenli ordularına karşı koymanın tasavvur edilemeyeceğidir. Sadrazam odada bulunan hocalara baktığı zaman onlar da "Hâl böyle olunca bilcümle ehl-i İslâm'a fünun-u harbiyeyi talim vaciptir" (Tan, 2013: 136) derler.

Romanların genelinde Eşkinci Ocağı'nın kurulması sırasında hazırlanan layiha, sarayla gizlice anlaşan yeniçeri ağası Celaleddin Ağa ve orada bulunanlar tarafından herhangi bir muhalefetle karşılaşmadan ocak imamına imzalattırılır. Eşkinci Ocağı neredeyse oldu bittiyle kurulur.

Eşkinci Ocağı'nın kurulmasıyla birlikte yeniçeri arasında ve ocak içinde, Padişah II. Mahmut'a karşı olan düşmanca tavır daha net bir hâl alır. Yeniçeri Ocağı, kendi ocaklarının söndürüleceğini, Eşkinci Ocağı'nın kurulmasıyla birlikte daha iyi anlar. Ocak içindeki huzursuzluk ve padişaha karşı olan kin daha da keskinleşir.

Reha Çamuroğlu, *Yeniçerilerin Bektaşiliği ve Vaka-i Şerriyye* (2006) adlı eserinde; Yeniçerilerin Nizam-ı Cedit ordusuna ve yapılan yeniliklere karşı olmak ithamıyla suçlanmasının gerçekleri yansıtmadığını, onların kendi statülerini muhafaza etmek, sivilliklerini korumak, olayların akışı üzerindeki ağırlıklarını devam ettirebilmek için profesyonel orduya karşı çıktıklarını söyler.

Yazar Yeniçeriliğin, heterodoks İslam inancı ile resmî İslam'ın karşı karşıya gelmesi sonucu kaldırıldığını, ilk fundamentalist hareket olan Kadızadeliler hareketinin, İslam'daki düalizmi ortadan kaldırmak adına atılan ilk adım olduğunu söyler. Bu hareket tam bir karşı koyma hareketidir. Kadızadeliler anlayışına göre tütün ve kahve içmek, müzik yapmak, resim (minyatür dâhil) çizmek, kaşıkla yemek yemek, matematik bilimi uygulamak bidat (sonradan ortaya çıkan) sapık hareketlerdir. Devletle içe içe giren bu anlayışın etkisiyle binlerce heterodoks derviş sürülür veya öldürülür. Yazarın burada heterodoks İslam diye tanımladığı Bektaşilik anlayışıdır. Yazara göre ilk İslamcı kalkışma olan Kadızadeliler hareketinin hedefi heterodoksidir ve sonrasında yaşanan Vakay-i Hayriyye bu durumun kanıtıdır (Çamuroğlu, 2006: 34-42).

Turna'nın Kalbi Yeniçeri Yoldaşlığı Ve Bektaşilik (2013) adlı eserinde Erdal Küçükyalçın, yeniçeriliğin kaldırılması konusunda Reha Çamuroğlu'nun paralelindeki düşüncelerini dile getirir. Yazara göre III. Murat'ın, oğlunun sünnet düğününde zanaatkârlara duyduğu sempati sonucunda devşirme geleneğinden gelmemelerine rağmen onların yeniçeri olmalarına izin vermesi ocağı temelinden sarsan bir harekettir. Padişahın bu kararı, yeniçerilere ve Bektaşi tarikatına indirmeye hazırlandığı bir dizi darbenin ilki olarak yorumlanabilir. Bunun yanında, hükmettiği halkın Ortodoks olmayan üyelerine yönelik bilinçli bir politik hamledir.

Ocağın kaldırılmasına ilişkin darbe dizilerinin devamı olarak; 1591'de Etmeydanı'nda bulunan küçük mescit yerine büyük çaplı bir camii yaptırmak, kanunen Hacı Bektaş vekilinin bulunduğu 94. Ortayı "İmam Ortası" olarak değiştirmek, her bölük ve ortaya birer imam görevlendirmek, her yeniçeri odasında

her akşam kuran okunmasını emretmek gibi yaptırımlar devam etmiştir. O dönemde Anadolu'da ortaya çıkan Alevi, Tahtacı, Kızılbaş, Kalenderi ayaklanmalarından duyduğu rahatsızlık nedeniyle III. Murat, Sünni Ortodoks dünya görüşünün yanında yer alan bir duruş sergiler.

III. Murat'ın yaptığı tüm yenilikler Yeniçeri Ocağı'nın bozulmasına neden olurken aynı zamanda kurumun kaldırılmasına giden yolun ilk adımları olarak da görülebilir. Ulemanın temsil ettiği Sünni Ortodoks inanca karşı heterodoks İslam'ın temsilcisi olan yeniçeriler, siyasi çıkar çatışmalarının ortasında kalırlar (Küçükyalçın, 2013: 58-68).

III. Selim'in kurduğu ve dönemi için kendine münhasır olan Nizam-ı Cedit Ocağı, 1807 yılında "Biz Moskof oluruz, Nizam-ı Cedit olmayız" diyen yeniçerilerin başlattığı Kabakçı Mustafa isyanıyla ortadan kaldırılır. Alemdar Paşa'nın kurduğu Sekban-ı Cedid isimli ordu 1808'de yine Kandıralı Mehmet adında bir yeniçerinin çıkardığı isyan ve kargaşa sonucu lağvedilir. II. Mahmut, ordunun yenileşme ve modern tekniklerle savaşma ihtiyacında olduğunun farkındadır. Mayıs 1826'da, üçüncü kez yeniliğe girişir ve talimli asker ocağı olarak Eşkinci Ocağı adlı yeni bir ordu kurar.

Yeniçerilerin o dönemki askerî disiplinsizlikleri ve İstanbul içindeki taşkınlıkları, Eşkinci Ocağı'na karşı isyan çıkarmalarında güç kaynağı olur. Yapılan askerî yeniliklerle ocağın kaldırılacağını anlamaları ve tarihî kayıtlarda elebaşları sayılan Nakilci, Habib Odabaşı, Kürd Yusuf gibi karakterlerin kışkırtmasıyla yeniçeriler, isyanın simgesi hâline gelen kazanlarını Etmeydanı'na çıkarırlar.

Reşad Ekrem Koçu, *Yeniçeriler* adlı romanında yeniçeri isyanının Eşkinci Ocağı'nın kurulmasıyla patlak verdiğini söyler. II. Mahmut'un, devletin ileri gelen devlet adamlarını toplayıp ortak karar alınmasını sağlayarak Eşkinci Ocağı'nı kurduğunu, yeniçerilere de ağaları Celaleddin Ağa vasıtasıyla talimi kabul ettirdiğini anlatır.

12 Haziran 1826 tarihinde yapılan şaşalı tören, isyanın tohumlarının atılmasına sebep olur. Yeniçeriler; askerlerin yeni elbise giymesini, yeni silahlar kuşanmasını, fetva emininin yeni tüfeği besmeleyle yeniçeri ağasına vermesini, ağanın da talimi başlatmasını kabul etmez. Yeni tarz talime karşı çıkan yeniçeriler "Neferlerimizin beyni kalındır […] Hemen talim için bu gâvur talimidir, biz kılıç ile

keçe çalar ve şeşhane atıp desti nişanını vururuz" (Koçu, 2017: 353) sözleriyle isyan çıkartacaklarının işaretini verirler.

Koçu, İsmail Hami Danişmend kronolojisinden naklettiği olayın tarihini 14-15 Haziran 1826 gecesi olarak verir. "Yeniçeri zorbaları kaldıkları hanlardan, bekar odalarından, hamamlardan ve evli olanları evlerinden pür silahlı olarak" isyan ateşine doğru yola çıktılar. Kıvılcımla başlayan isyan ateşi artık Habib Odabaşı'nın yeniçeri asilerine "Ayaktaşlar! Fütur getirmeyin, suret-i tereddüd göstermeyin, Yeniçeri Ocağı namı kıyamete kadar kalkmaz!. Göreyim sizi, Hacı bektaş Ocağını uyandırın!" (Koçu, 2017: 354) diye seslenmesiyle alevlenir.

Hacı Bektaş Ocağı yanan bir ateştir ve II. Mahmut bu ateşi söndürmek üzeredir. Alemdar Paşa'nın ölümü ve Sekban Ocağı'nın kaldırılmasıyla sonuçlanan isyanlarda saray eşrafının yardımıyla canını yeniçerinin elinden zor kurtaran II.Mahmut, tahta oturduğu ilk günden itibaren ocağı kaldırmayı ve yanan ocağı söndürmeyi kafasına koymuştur.

İsyanların genel karakteristiklerinden olan kazanın Etmeydanı'na çıkarılması ve tellalların ortaya çıkıp halk yığınlarını bu isyana destek vermeye çağırması bu isyanda da görülür. Yazarın işaret ettiği noktalardan biri de Bektaşi dergahının bu isyana verdiği destektir. Bu noktayı daha belirgin kılmak adına Cevdet Paşa'dan aktarılan sözler önemlidir:

> "Bektaşi babalarının birtakımı Etmeydanında teberler ellerinde zorbaları tahrik ve teşçi etmekteydi. Bir takımı da eşkıya cemiyetini çoğaltmak için Boğaziçi'ne vesair yerlere koşmaktaydı, o sabah erkenden kayıkla Anadoluhisarı'na gelen bir Bektaşi babası bazı kalem efendilerine, "Buralarda dolaşmayın, evlerinize gidin, yoldaşlar uyandı, erkan-ı saltanatı bitirdiler, ben de kale neferlerini uyandırmaya gidiyorum!.." demiş…"(Koçu, 2017: 355).

Kitabın bu kısmında isyan, tarihî kayıtlarla verilerek kurguya dahil edilir.

Yazar, isyanın çıktığı bölüme "Bu ihtilale, dikkat çekecek kadar kasıtlı, Bektaşilerin de adı karıştırılmıştı" ifadesini kullanarak başlar. Koçu, özgün bir karakter olan Ulayıcı Mehmet adlı bir meczubun Üsküdar kadısı naibine söylediği "Mevlana!.. Bugün İstanbul'da Kırkdört Kapısı'nda Hacı Baktaş-ı Veli vefat etti, ben onun cenazesine gidiyorum, siz de tedarikte olun!.." (Koçu, 2017: 355) sözlerini Cevdet Paşa'dan nakletmiştir ve çıkan isyanla erkan-ı saltanatın değil yeniçeri ocağının son bulacağının haberini vermiştir.

Vaka-yi Hayriyye diye nitelenen olayı, tarihî gerçekliği değiştirmeden ve herhangi bir hayalî ya da yan karakter üretmeden olduğu gibi anlatan yazar; devlet adamlarının Topkapı Sarayı'nda, yeniçerilerin Etmeydanı'nda, saraya destek verenlerin ise sancağın altında "fevc fevc, bölük bölük, takım takım, saf saf" (Koçu, 2017: 352) toplandığını haber verir.

İsyanı işleyen bütün romanlarda ortak olan karakter müderris Abdurrahman Ağa, bu romanda da gerçek bir kişilik olarak kurguya dahil edilir ve II. Mahmut'un tereddüdünü şu sözlerle yok eder: "Allah bu din ve devletin bekasını istiyorsa o habisleri vururuz, mahvederiz,yok Allah bizi kahredecekse bu din ve devletle beraber biz de batar gideriz!.." (Koçu, 2017: 356). Hararetli bir konuşma yapan Abdurrahman Ağa, elindeki tesibihin kopmasını ve tanelerinin dağılmasını, ocağın da bu şekilde dağılacağının işareti sayar. "İnşallah ol habislerin şirazesi işte böyle kopacaktır, bu tespih taneleri gibi perişan olacaklardır!.." (Koçu, 2017: 356).

Reşad Ekrem Koçu, Yeniçerilerin başlattığı isyanı romanında "*yeniçeri kırımı"* diye niteler. Bu görüşünü Keçecizade İzzet Molla'nın şu dörtlüğüyle anlatır;

"Tecemmu eyledi Meydan-ı Lahm'e
İdüp küfran-ı nimet nice bagi
Koyup kaldırmadan ikide birde
Kazan devrildi söndürdü ocağı" (Koçu, 2017: 357).

Kendi başlattığı yangında kendisi yanan yeniçeriler, Hacı Bektaş Ocağı'nı diriltmek isterken telef olurlar. "Kışlada boğulup yananlarla, vurularak düşüp ölenlerle, kaçarken yakalanıp idam olunanlarla bu yeniçeri kırımını tasvir etmek güçtür" (Koçu, 2017: 358).

Yazarın kullandığı mahut vakvak ağacı ise yeniçerinin başsız cesetlerinin ya da kesik başlarının toplandığı bir simgeye dönüşür. Roman boyunca değişik tarihçilerden alıntı yapan yazar, yeniçerinin resmen lağvedilmesini İzzet Molla'nın bir dörtlüğüyle anlatır:

"Bir zaman ehl-i fitne, Cami-i Han Ahmed'de
Bigünah asmış idi kullarını Hallak'ın
Şimdi erbab-ı şikakın dökülüp kelleleri
Meyve vaktine yetişti Şecer-i Vakvak'ın" (Koçu, 2017: 358).

İsyanın sonucunda, Yeniçeri Ocağı'na dahil olan Boğaz yamakları kaldırılır. Bir ayağı yeniçeri kışlasında, diğer ayağı Bektaşi dergahında olan yeniçerinin ruhsal yapısını oluşturan, varlığıyla yeniçerinin maneviyatını destekleyen Bektaşi tekkelerinin de bu olaydan sonra yurt genelinde kapatıldığını şu beyitle nakleder;

"Ağalar eyledi cahime sefer
Çaldı Bektaşiler de göç borusun" (Koçu, 2017: 358).

"Belgrad Ormanı'nda Yeniçeri Kırımı" başlığında İstanbul'da bulunan yeniçerilerin hepsinin isyana katılmadığını belirtir. Katılma fırsatı bulamayanların ve Etmeydanı'na gelen askerleri görünce devletin kendilerini ortadan kaldıracağını anlayarak maneviyatı bozulanların kışladan kaçarak Belgrad Ormanı'na sığındığını anlatır. Burada affedilmeyi bekleyen yeniçeriyi, II. Mahmut ölüm fermanıyla katleder. Yazar; II. Mahmut tarafından kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye birliklerinin Belgrad Ormanı'nda sürek avına başladığını, İngiliz tarihçi Miss Julia Pardoe'nun İstanbul'daki İngiliz sefaretine mensub kişilerden ve Belgradcık köyü halkından dinleyerek kayda geçirdiğini naklederek olayı romanında tarihî bilgi olarak kullanır.

Hakan Kağan *Yeniçeri* adlı romanında Kabakçı Mustafa isyanını ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasını anlatır. Tarihî gerçekliği kurgu romana taşıyan yazarlardandır. *Yeniçeri* romanı tarihî çizgiye bağlı kalır ancak ham tarih bilgisi üzerine kurgulanmış bir roman değildir. Yeniçeri romanlarını işleyen diğer öncülleri gibi kurmacasında, yeniçerinin 16 haziran 1826 tarihinde kazanlarını Etmeydanı'na çıkartarak isyanı başlattıklarını söyler. Cebeci Ocağı'nın da kazanlarını Etmeydanı'na getirmesi ve Bektaşi babalarının ellerinde teberle meydana gelmesi yazarların kullandığı ortak izlektir. İsyancılara nasihatçi olarak Ahıskalı Ahmet Efendi'nin yollanması, Dersiam Abdurrahman Efendi'nin Sancak-ı Şerif'in çıkartılması konusunda hünkâr II. Mahmut'a destek verdiği konuşması ortak kullanılan unsurlar ve resmî kayıtlarda mevcut olan bilgilerdir.

Reşad Ekrem, Necip Fazıl ve Turhan Tan gibi yazarlarla benzer olarak Hakan Kağan da Eşkinci Ocağı talimlerini isyanın sebebi olarak gösterir. Yeni kurulan ordunun talim usülünü beğenmeyen yeniçerinin, devletle arasında resmî olarak imzalanan Eşkinci layihasına karşı çıkıp ocak talimlerine katılmayı reddetmesi isyanı başlatan ilk gelişme olarak olay örgüsünde yer alır. İsyanın önde gelen karakterleri

Kethüda Mustafa, Kürt Yusuf ve Habib Odabaşı isyan propagandası yapan kişiler olarak kurmaca gerçeklikte yer alırlar. Yeniçeri odalarında, bekar hanlarında, kahvehanelerde, Bektaşi tekkelerinde yeniçeriyi gizli gizli saraya karşı kışkırtıp isyana teşvik ederler.

Yaşlı bir yeniçeri evvelden kazan kaldırıp isyan ettikleri zaman ulemanın onlara destek verdiğini, bu işin eski kazan kaldırmalara benzemediğini, padişah ile ulema ittifak ettiği zaman işin pek müşküle gireceğini, bu isyanın başarısız olacağının haberini verir (Kağan, 2016: 212).

Reşad Ekrem ile Hakan Kağan'ın anlatıları benzer hikâyeler üzerine kuruludur. Kağan'ın kurmaca karakterlerinden olan Kara Tahsin'in civeleği İsmail ile Pir Elvan'ın oğlu Mehmet'in arasının açılmasına sebep olan kıpti kızı Benli Behiye, Reşad Ekrem'in *Yeniçeriler* romanında bahsi geçen Behiye'dir. Her iki romanda da yeniçeri kayışbacaklarından Zehrimar odabaşı Kara Tahsin bu kadını sevmektedir. Kara Tahsin'in Karagümrük'teki kebir kahvehanesinde ocakçı olan Berber İsmail, Reşad Ekrem'in eserindeki Berber İsmail'dir. Benli Behiye, Kara Tahsin'in ayaklarına kapanarak İsmail'i sevdiğini söyler. Tahsin'in kendisi de Benli Behiye'yi sevmesine rağmen aşkından vazgeçer. Kara Tahsin'in civeleği İsmail'in, isyan başlamak üzereyken Memedağa Hamamı'nın oralarda bulunması Hakan Kağan'ın kurmacasıyla ortaktır.

Hakan Kağan'ın kurmaca gerçekliğinde İsmail, Kara Tahsin tarafından hamam külhanında saklanmak üzere Kasımpaşa'daki bir hamama gönderilir. "Layhar'ın Oğulları"[5] (Kağan, 2016: 217) arasında saklanması ve isyanın sonunda ordan çıkması tembihlenir. Kara Tahsin, "Bu seferki cenk başka İsmail… Bu sefer ya Mahmut ya da ocak yok olacak" diyerek İsmail'i uyarır. Benli Behiye, isyanı haber alır almaz İsmail'i aramak için Yeni Odalar'daki yangının içine dalar. Taşkasaplı Tulumbacı Haydar Ağa, Behiye'yi uyarmak için *"*Dön bre avret, ocağımız battı!.." (Kağan, 2016: 362) dediği hâlde kadın yanan kışlanın içine girer ve ölenlerin arasında İsmail'i ararken kendisi de yanar. Yazar, "Benli Behiye elhak şehid-i aşk u muhabbettir" (Kağan, 2016: 362) der. Behiye ateş içinde hayat arayan bir semenderdir.[6] Onun aşk şehidi olduğunu, ana kahraman Pir Elvan, "Şüphesiz aşk yolunda şehit sayılır" (Kağan, 2016: 235) diye onaylar. İsyanın üzerinden on iki sene

[5] Hamam külhanlarında yaşayan, umumiyetle gayrimeşru ilişkilerden dünyaya gelmiş çocuklar.
[6] Semender, İslam mitolojisine göre ateşte yanmayan bir yaratıktır.

geçtikten sonra Berber İsmail Kasımpaşa'daki Kulaksız Hamamı'ndan çıkar. Bu tema Reşad Ekrem Koçu'nun *Yeniçeriler* ve Hakan Kağanın *Yeniçeri* romanlarında ortak bir kurgu unsuru ve aynı zamanda tarihî bir gerçekliktir.

Bu iki eserde ortak olan bir diğer tema; II. Mahmut'un, Eşkinci Ocağı'nın kurulmasını planlarken ulema ve askerin önde gelen simalarının desteğini almasıdır. Hakan Kağan, *Yeniçeri* eserinde Eşkinci Ocağı'nın kurulması için yapılan toplantılardan bahseder: "Şeyhülislam konağında kavuklu devletluler, beyaz sarıklı hocalar günlerden beri devam eden toplantıları bir sonuca bağlamak için son kez bir araya gelmişlerdi" (Kağan, 2016: 199). Yapılan toplantının sonunda ulema hep bir ağızdan "Askerin talimi elzemdir ve de vaciptir" (Kağan, 2016: 200) diye görüş bildirir.

Burada Hakan Kağan'ın Reşad Ekrem'den ayrılan yanı, Eşkinci Ocağı'nın oluşmasına dair fetva alınması, imzalanan fetvanın vakanüvis Esad Efendi tarafından orada hazır bulunan ocaklıya okunup imzalattırılmasıdır. Hakan Kağan, Eşkinci Ocağı'nın kurulmasından sonra yeniçerinin bir araya gelerek toplantılar yaptığını söyler. Toplantının yapıldığı mekân, Büyük Kapalıçarşı'da bulunan Kerpiç Han'dır. İsyancı olarak zikredilen ortak isimler Nakilci, Habib odabaşı, Canbaz Kürt Yusuf gibi belli başlı isyancı yeniçeri neferleri Kerpiç Han'da toplanarak isyana giden yolu açan konuşmalar yaparlar. İsyanın nihaî kararı Kerpiç Han'da verilir.

Hakan Kağan'nın diğer romancılardan ayrılan bir başka yönü, o dönemde yeniçerilere ait olan kahvehaneleri romanında işlek bir mekân olarak kullanmasıdır. Romanda ismi geçen Kebir Kahvehanesi yeniçeri için oldukça önemli bir toplanma yeridir. İsyana giderken roman kişisi Kara Tahsin kahvehanede hikâye anlatıp türkü söyleyen kalender derviş'e;

"Derviş Baba kıyam vardır, sen gelmiyor musun?" diye seslenir.

"Varın siz şahbazlarım, ocak muhafazasız olmaz. Eşkıya tepelemeye gidelim derken Kebir Kahvehanesi'nden de olmayalım Tahsin'im." diye cevap derviş.

"Bu mu deli biz mi, anlamadım gitti. Cenge niyet ettik koca kahvehaneyi unuttuk." (Kağan, 2016: 215)[7] diyen Kara Tahsin ve diğer yeniçeriler için kahvehaneler, kendilerini ait hissettikleri en önemli mekândır.

Son Yeniçeri romanında yazar Reha Çamuroğlu, yeniçeriyi isyana götüren sebebi, diğer romanlardan tamamen farklı bir şekilde ele alır. Yazara göre yeniçeri kullarının padişaha karşı isyanını ateşleyen; Eşkinci Ocağı talimleri sırasında Mısır'dan getirilmiş Arap bir muallimin bir nefere tokat atmasıdır. Romanın iki ana karakterinden biri olan Sabit'in gözünden anlatan yazar: "Kazanı Memiş kaldırmıştı" (Çamuroğlu, 2009: 464) der.

Hakan Kağan *Yeniçeri* adlı romanında isyancıların Etmeydanı'nda toplanması sonucu II. Mahmut'un Beşiktaş Sarayı'ndan Topkapı Sarayı'na geçtiğinden bahseder. İsyancılarla savaşmanın işareti olan sancak-ı şerifin çıkartılması gerekmektedir. Ancak II. Mahmut bu konuda tereddütlüdür. Orada bulunan dersiamlardan Abdurrahman Efendi şöyle der:

> "Muradımız din ve devletin bekası ise, bu asileri kırar geçiririz, değilse biz de bu din ve devlet ile batıp gideriz. Zillete düşmektense ölüm yeğdir Hünkârım. Hal böyleyken daha ne olma ihtimali vardır?" (Kağan, 2016: 225).

Ulemadan olan Abdurrahman Efendi, bu sözlerin de gösterdiği üzere, fitnenin karşısında II. Mahmut'un yanında yer alır. Sultan Mahmut yeniçeri ocağını kaldırmayı uzun süreden beri planlasa da askeri askere kırdırmak olan nihai kararı almakta ikilem yaşamaktadır. Gergin ruh hâliyle elinde tuttuğu tespihin kopması yine bir tarihi gerçekliktir. Tespihin kopma sahnesini olay örgüsüne katan romanlar; *Yeniçeriler* (Koçu, 2017: 356), *Son Yeniçeri* (Tan, 2013: 192), *Devrilen Kazan*, (Tan, 2010: 323) ve *Yeniçeri* (Kağan, 2016: 226) romanlarıdır. "Allahın izniyle onları böyle dağıtırız, bu Allah'ın bir işaretidir Hünkârım" sözü II. Mahmut'un büyük bir kararlılıkla hırka-i saadet dairesinden sancak-ı şerif'i çıkarmasına neden olur. Sancağın çıkması bir anlamda cihat ilan etmektir. Bu da iki taraftan birinin yok olması anlamına gelir.

[7] Yeniçeri kahvehaneleri, yeniçerilere evlenme izni verilmesi üzerine 17. Yüzyıldan itibaren ortaya çıkar. Artık kışla dışına çıkan yeniçeri için esnaflaşma süreci kahvehaneler ile başlar. Yeniçeri kahvehaneleri nüfusun yoğun olduğu yerlerden çok Boğaziçi sahillerinde ve kıyı kesimlerinde yer alır. Kahvehaneler yeniçerinin sosyal hayatına bir dizi yenilikler getirmesine rağmen kışla içi disiplininin hâkim olduğu yerlerdir (Tunç, 2014: 86).

Alana inip yeniçeriyle savaşmak isteyen Sultan Mahmut'a, şeyhülislam, "Siz Hırka-i Saadet Dairesi önünde bizlere dua edin" (Kağan, 2016: 226) diye izin vermez. Bu tem, Nazan Bekiroğlu'nun *İsimle Ateş Arasında* romanıyla ortaktır. Atmeydanı'na getirilen Sancak-ı Şerif artık yeniçeriye karşı kesinkes bir savaş alametidir. Sadrazam Mehmet Selim Paşa ve Ağa Hüseyin Paşa saraya ait kuvvetlerin komutanlarıdır. Şeyhülislamın, bunun bir cihat olduğunu, davranışlarından vazgeçmeleri için asilere nasihatçi gönderilmesi gerektiğini söylemesi ve nasihatçinin Ahıskalı Ahmet Efendi olarak seçilmesi yine bir tarihî gerçekliktir. Divan yolu, Saraçhane, Horhor Çeşmesi savaşın ya da karşılaşmanın yapıldığı mekânlar olarak okuyucunun karşısına çıkar.

Turhan Tan'ın *Son Yeniçeri* ve *Devrilen Kazan,* Necip Fazıl Kısakürek'in *Yeniçeri* ve Hakan Kağan *Yeniçeri* romanlarında kullanılan ortaklıklar şöyledir: Yeniçeri Etmeydanı'nı kullanırken sarayın Atmeydanı'nı kullanması, siyah Sancak-ı Şerif'in karşısına yeniçerilerin beyaz İmam-ı Azam Sancağı çekmesi. Hakan Kağan *Yeniçeri* romanında, Etmeydanı'ndaki sahneyi kendisi de bir yeniçeri olan Galip'in gözünden verir. Etmeydanı'nda toplanan bütün yeniçeriler, çorbacılar, odabaşılar, vekilharç, bayraktarlar, imamlar, başeskiler, karakollukçular rütbelerine göre saf durarak devlete kafa tutmaktadır. Saraya ait kuvvetlerin başında yer alan yüzbaşı Karacehennem'in toplara vur emriyle kimsenin yıkamaz sandığı o "Geniş kanatlı kapı,ilk gülle darbesiyle zelzeleye tutulmuş gibi sarsılır" (Kağan, 2016: 231). Hakan Kağan bu sahnede yeniçeriyi yakan ateşin yoğunluğuna vurgu yapar. "Ateş yedi başlı bir ejderha gibi her yanı kasıp kavuruyordu. Odalardaki ateş ve duman arasında kendini dıaşarı atan yeniçerinin gözü ışığı görmeden parlayan hançerler arasında paramparça oluyordu" (Kağan, 2016: 232). Kağan, yeniçeri kıyımını, günün sonunda Pir Elvan'ın perspektifinden verir: "Gördüğü vahşet bir insanın kabulünü çok aşıyordu" (Kağan, 2016: 234).[8]

Kapıdan sel gibi içeri akan askerlerle içerideki yeniçerilerin boğaz boğaza çarpışması, yenileceklerini anlayan yeniçerilerin Yedikule'ye, oradan da ormanlık alana doğru kaçması tarihî gerçekliktir. Bu tem Hakan Kağan'ın yanı sıra *Yeniçeriler*

[8] Hakan Kağan'ın *Yeniçeri* romanının anlatıcısı Pir Elvan ne yeniçeri ne Bektaşidir. Aslında dokuz Türkmen beyinden oluşan bir grubun üyesidir. Grubun amacı Osmanlı İmparatorluğu'nu ve Osmanoğulları'nı her türlü tehlikeye karşı korumak ve devletin devamını sağlamaktır. Pir Elvan isyan sahnesinde oğlu Galip'e büyük taşlı bir yüzük ve ferman emanet eder. İlerleyen bölümlerde kullanılacak olan *Abdülaziz* isimli romanda yazar bu motifi tekrar kullanır.

(Koçu), *Son Yeniçeri* (Çamuroğlu) ve *İsimle Ateş Arasında* (Bekiroğlu) adlı romanlarda kullanılan tarihî kroniktir. Reşad Ekrem ve Hakan Kağan, ölen yeniçerilerin kesik başlarının ya da başsız gövdelerinin vakvak ağacı altına toplandığını söyler.

15 Haziran'ı 16 Haziran'a bağlayan gece başlayan bu kıyımdan kaçan ya da isyana hiç karışmayan yeniçerilerin Belgrad Ormanı'na sığınması da gerek tarih kitaplarında gerek romanlarda görülen tarihî gerçekliktir. Buraya sığınan yeniçerileri, yeni kurduğu Askir-i Mansure-i Muhammediye vasıtasıyla toplamaya başlayan II.Mahmut sonuç alamayacağını anlayınca Belgrad Ormanı'nı her tarafından ateşe verir. Ormanın ateşe verilmesi Hakan Kağan, Reşad Ekrem, Reha Çamuroğlu ve Nazan Bekiroğlu'nun romanlarında ağırlıklı olarak işlenir.

Nazan Bekiroğlu, *İsimle Ateş Arasında* adlı romanında farklı bölümler hâlinde yazdığı eserinde yeniçeriyi ve ocağı bir devşirmenin, Nezuka'nın gözünden anlatır. İsyan, diğer romanlardaki gibi yeniçerinin Eşkinci Ocağı'na karşı çıkmasıyla başlar. Siyah ve beyaz kadar birbirine karşıt iki kutup hâline gelen ocak ve saray, birbirlerine karşı isyan ettiklerinin göstergesi olan sancakları ile de siyah ve beyaz karşıtlığındadır. Saray, peygamberin sancağı olan siyah sancak-ı şerifi kullanırken ocak İmam-ı Azam'ın beyaz sancağını kullanır.

Bekiroğlu'nun romanında diğer romanlardan daha farklı bir isyan sahnesi vardır. Asıl vurgu yapılan kavram ateş ve yangındır. Yazar, ocağın isyan ettiği 15 Haziran gecesini ateş vurgusuyla anlatır. Bu da romanı diğer eserlerden ayıran özelliktir. Gerek Yeniçeri Ocağı'nın kapısının top ateşiyle yok olmasında gerek Belgrad Ormanı yangınında sanki ateş, gücünü kendinden değil de yeniçeriye yıllarca kin besleyen II. Mahmut'tan alır.

"Biz ateş olduğumuzdan sönmek olarak adlandırıldı sonumuz" diyen yeniçeri artık ateşte yanmayan bir semender değil, top atışıyla çıkan yangında sönen ocaktır.

> "Beyaz ipekten ve üzerinde "İnna fetahna leke" ayeti işli, daima önde giden ve tarihçiye bakılırsa; ocağın sünniliğine delâlet eden İmam-ı Azam bayrağıyla yandık. Bir velinin duasına mazhariyetin alemi olan beyaz, bembeyaz Hacı bektaş bayrağıyla yandık. Ağa sancağı. Üzerinde çift ağızlı zülfikar işli, yarısı sarı yarısı kırmızı Alay bayrağı. Kethüda bayrağı. Kimi sarı kimi kırmızı, kimi yazılı kimi yazısız, üzerinde kimi gül kimi kılıç, kimi pupa yelken bir gemi kimi bir minare, orta sancaklarımız. Hep birlikte yandık. Tuğlarımız, tuğralarımız, kaftanlarımız, kürklerimiz, hil'atlerimiz, Rumuzlarımız, nişanlarımız. Çifte vavlar, güzellerin şahı kendi cenazesini taşıyan Ali levhalarımız. Pirimiz velimiz Hacı Bektaş tasvirlerimiz. Kelâmın özü, sözün kısası; bize ait ne varsa ve dahi dört buçuk asır boyunca savaş meydanlarından ne topladıysak bizden gayrine ait. Yani ki Avrupa tarihinin bir kısmıyla yandık" (Bekiroğlu, 2014: 280).

Bekiroğlu isyanı, Belgrad Ormanı yangınını ve ocağın kaldırılışını padişah II. Mahmut'un ağzından verir.

Kendisinin de ocağın 1 numara ile kayıtlı neferi olduğunu söyleyen II. Mahmut; on sekiz yıl bu asi kullarına nasıl sessiz kaldığını ve bu süreçte ulema ile onların bağını nasıl kestiğini anlatır. Yeniçeri askerinin sayıca çok olmasına rağmen silah kullanabilenlerin çok az olduğundan savaşlarda yer almadıkları için, "yoksalar yok olsunlar" ifadesiyle hüküm verdiğini (Bekiroğlu, 2014: 304) söyler. Padişaha göre yeniçeri dinî, ahlâki ve siyasi olarak her alanda suçludur. Eski ve yeni odalar dahil olmak üzere tüm kışlayı yıkıp yaktığını, bunun tek çare olduğunu söyler.

Hükmünün ateş, fermanının ilga olduğunu söyleyen padişah; ocağın kaldırılmasına kadar asker üniformasını üzerinden çıkarmadığını ancak sadrazamın isteği üzerine onlarla vuruşmadığını söyler. Bu diğer romanlarda da kullanılan bir temdir.

Reha Çamuroğlu *Son Yeniçeri*, Hakan Kağan *Yeniçeri* ve Reşad Ekrem Koçu *Yeniçeriler* romanlarında özellikle vurgulanan Belgrad ormanı yangınlarını Nazan Bekiroğlu *İsimle Ateş Arasında* romanında şu detaylarla verir:

> "Can derdinde bir candılar. İçlerinden bir kısmı muhakkak sadıktılar. Açmadım, bakmadım kalplerine. Kurunun arasında yanan yaştılar. […] Azalmıştılar elbet, azlıklarından korktum. Öfkeliydim […] Kuşattım ormanlarını. İkinci kez yaktım. Ateşe verdim ağaçlarını. Kurunun arasında yaşlar da yandı. Kurt yandı. Ceylan yandı. Turna yandı. Semender olsaydı belki o da yanacaktı. Merhamet değil adalettim. Affetmedim" (Bekiroğlu, 2014: 306-307).

İsyanı anlatan bütün yazarların yaptığı gibi Bekiroğlu da tarihî gerçekliği derin yapıda kullanmış, romanını hayalî karakter devşirme Nezuka'nın hayatı üzerine kurmuştur. İsyanı hem yeniçeri hem de II. Mahmut'un gözünden değerlendirmiştir.

Reha Çamuroğlu *Son Yeniçeri* adlı romanında kurguyu yeniçeri Habib Odabaşı nezdinde, yeniçerilerle II. Mahmut arasındaki çatışma bağlamında kurar. Habib Odabaşı, diğer romanlarda olduğu gibi kurgunun iskeletinde önemli görev üstlenen bir karakter olarak ocaklıyı örgütleyen konuşmalar yapan, bütün ocağı isyana sevkeden karakterdir. Yaptığı konuşmada "Var mıdır Osmanlı'ya bir aşkınız?" (Çamuroğlu, 2009: 465) diye sorduğunda ocaklının verdiği "yoktur" cevabı, yeniçerinin devletten ve hanedandan vazgeçtiğinin göstergesidir. Yeniçeriyi tesbih taneleri gibi yan yana dizen, bir arada tutan manevi güç kulluk bilincidir.

Ailesinden, vatanından koparılan yeniçerinin artık bağlı olduğu ve ait hissettiği yer ocaktır. Ailenin yerine geçen padişah, hanedan ve saltanat; yüzyıllar boyu yeniçeri askerinin bütün dünyası olur. Ocağın son dönemlerinde her iki taraf için de bağlar incelmiş ve neredeyse kopma noktasına gelmiştir. Yeniçeri asidir, isyankârdır, kazan kaldırır ama bunu yapmak için geçerli nedenleri vardır. Yazar, isyanın görünmeyen nedenlerini; padişahın savaşlarda askerin yanında yer almaması, toplanan vergilerin yeniçeri askerinin ıslahı için değil de yeni ordu için harcanması, ulemanın yeniçeriyi dinsizlikle suçlaması, yeniçeri savaşta kafire karşı savaşırken şeyhülislamın harp meydanına inmemesi olarak sıralar. Padişahın huzuruna çıkan yabancı elçilerin, ocağın kaldırılması yönünde padişaha baskı yapmaları ilk kez bu romanda Habib karakteri tarafından dile getirilir.

İsyan gecesi yine 15 Haziran'ı 16 Haziran'a bağlayan gece olarak verilir. Yazarın çizdiği tabloda Etmeydanı, öbek öbek toplanan insanlarla doludur. Ateş yakan, meşaleler taşıyan insanlarla birlikte gecenin karanlığı ve ateşin aydınlığı ürpertici bir tezat oluşturur. Sabit'in gözünden anlatılan bu sahnede İmam Hz. Ali ve Seyyid Battal Gazi Hazretleri gibi kutsal isimlerden yardım istenir. Bu isimler aynı zamanda Bektaşi muhipleri için de kutsal karakterlerdir. İstanbul dışındaki yeniçerileri atının terkisine atıp meydana getirmesi için Hızır'a (a.s.) yardım dileğinde bulunulur. Yazar, isyancılara karşı koyacak saray kuvvetlerinin kumandanları olarak Yeniçeri Ağası Hüseyin Paşa ve Darendeli İzzet Paşa'yı gösterir. Cihat çağrısı sayılan ve bütün Müslümanlar için mistik değeri olan sancak-ı şerifin II. Mahmut tarafından At meydanı'na getirilmesi, yeniçerinin en büyük sancağı olan İmam-ı Azam sancağının ve simge hâline gelen yeniçeri kazanının Etmeydanı'na çıkartılması, Habib Odabaşı karakterinin isyanı yönetmesi diğer romanlarla ortak bir tem olarak kurmacanın olay örgüsünde yer alır.

Birbiri için savaşmış, yıllarca birbirini ayakta tutmak için kendi hayatını feda etmiş bu iki güç şimdi birbirlerini kırmak için çarpışırlar. Çarpışmada yeniçerinin kaybedeceğinin ilk işareti; yeniçeri olmayan hiç kimsenin içeri bile giremeyeceği büyük kapının top ateşiyle havaya uçmasıdır. Bu ilk darbe yeniçerinin maneviyatını bozar, ilk kez kaybedeceğini düşünür. Yeniçerilerin Edirnekapı tarafına çıkarak Belgrad Ormanı'na sığınması, diğer romanlarla örtüşen gerçekliklerdendir. Belgrad Ormanı'na sığınan yeniçerinin, ormanın dört bir taraftan tutuşturulması sonucu yanarak ölmesi tarihî bir gerçekliktir. Romanda devlet ve hanedan için yıllarca

savaşan Sabit, orman yanarken ateşin içine "yanar od'a girer semenderiyiz" diye atlar. Yazarın Sabit karakterinde idealize ettiği yeniçeri, fetihler zamanında canını hiçe sayarak savaşan ateşe hiç düşünmeden atlayan askerdir. Sabit'in ateşin içine atlaması önemli bir motif olarak kullanılır.

Bu romanı diğerlerinden ayıran, yazarın yeniçeriden yana olan sempatik tavrıdır. Bu tavrını roman boyunca *din ü devlet* letimotifiyle sürdürür. Yeniçeri Ocağı, din ve devlete gaza amacıyla kurulmuştur (Çamuroğlu, 2009: 65). Kalyoncular dan biri bir yeniçeriyi öldürdüğünde taşkınlık yapmadan sadece öldüren kalyoncudan intikam alınır. Yoksa *din ü devlet* zarar görür (Çamuroğlu, 2009: 77). Romanda yer alan Arif Ağa'nın babası Kazım Ağa ve dedesi Cafer Ağa da yeniçeridir. Yeniçeri soyundan olan Arif Ağa yaptığı her işte dinin ve devletin menfaatini gözetir. Osmanlı-Rus savaşına giderken "din ü devlete canı feda olsun" diyerek oğlunu yanına alır (Çamuroğlu, 2009: 170). Her şey yüce İslam dini ve devleti içindir. Sefere çıkmak istemeyen yaşlı tayfa "Şimdi din ü devlete hizmet sırası siz gençlerdedir" diyerek onları sefere hazırlar (Çamuroğlu, 2009: 176). Seferlerde lağımcılar, din ve devletin hizmetinde serdengeçti olur ve bu yüce amaç için can verir. Yeniçerinin görevi dini ve devleti korumak, düşmanlarını kahretmektir (Çamuroğlu, 2009: 216). Yeniçeriye göre dini de devleti de bugünlere Hacı Bektaş Ocağı getirmiştir (Çamuroğlu, 2009: 255). Yeniçeri din ve devlet için var olduğu gibi din ve devlet de varlığını ocağa borçludur. Yeniçeri Ocağı'na çeki düzen vermek, devleti zafere taşımak demektir (Çamuroğlu, 2009: 274). Her şeyi din ve devlet için yapan, hayatını feda eden yeniçeri zamanla bozulur ve devlete sık sık isyan eder. Devlete düşman olan yeniçerileri bulup bire kadar kırmak isyandan sonraki en temel iştir (Çamuroğlu, 2009: 480). İsyan eden uğursuzların elebaşısı, mülga Yeniçeri Ocağı otuz yedinci Orta odabaşısı, asi, zındık, Habib'dir.

Yaptığı her işi din ve devlet için yapan, cenge giden, canını hiç çekinmeden veren yeniçeri ve beş yüz yıllık ocak şimdi köklerinden yıkılmaktadır. Hafızalardan silinsin diye onlara ait ne varsa yakılır. İsyan bastırılıp devlet galip geldiğinde seksen yaşının üstündeki Arif Ağa "Padişahım çok yaşa! Kahrolsun Yeniçeri!" (Çamuroğlu, 2009: 477) naralarını duyar. Buna tepki olarak yeniçeri kıyafetini girip kapıya çıkmasındaki amaç, yeniçeri ruhunun ölmediğini kanıtlamaktır. Çamuroğlu bu sahnede yeniçeriliği yüceltmek istemiştir. Ayrıca Belgrad Ormanı'na saklanan ve yangında ateşin içine atlayarak canını kurtaran Arif Ağa'nın oğlu Sabit'in on iki yıl

sonra evine dönmesi, roman boyunca yüceltilen ocağın ve yeniçerinin idealize edildiğinin kanıtıdır.

Reha Çamuroğlu'nun *Son Yeniçeri* romanı, yarattığı karakterler yönüyle de diğerlerinden ayrılır. Romanda iki samimi arkadaş olan Sabit ve Habib Odabaşı, birbirine zıt karakterler olarak kurgulanmıştır. Sabit dededen babadan yeniçeri olan devlete ve padişaha canı gönülden bağlı bir askerdir. Onun en yakın arkadaşı olan Habib Odabaşı ise devlete ve saltanata özellikle II. Mahmut'a karşı olan bir karakterdir. Habib padişaha kul olmak istemeyen kendini özgür addeden bir bireydir. İsyanın elebaşı konumunda olan Habib Odabaşı'nın Sabit'e yönelttiği "yetmedi mi kulluğun?" (Çamuroğlu, 2009: 412) sorusu, bundan sonra yeniçerinin padişaha kul olmayacağının sinyallerini vermektedir. Eşkinci Ocağı'nın kuruluşunu, devletin artık yeniçeriyi istemeyişi olarak yorumlayan Habib sadece Allah'a kul olmak ister. Habib, Eşkinci Ocağı'nın kuruluşunu doğru yorumlamıştır. Saray yüzyıllardır, Demokles'in kılıcı gibi tepesinde duran yeniçeri kullarını artık istememektedir. Çıkarttıkları isyanlarla istediği hemen hemen her şeyi elde eden yeniçeri, yeri geldiğinde padişahları tahtından indirip kimin hükmedeceğine karar veren bir mercii konumuna gelmiştir. Romanda Habib, tek ve özgür irade sabibi bireyi temsil ederken Sabit padişah ve devlet için canını feda edecek olan toplum ruhunu yansıtan romantik karakterdir. Kendini devletin sahibi olarak gören Habib'in aksine Sabit, kendisini ve yeniçeriyi "Biz devletin sahibi değiliz. Biz devletin sahibinin kılıncıyız" (Çamuroğlu, 2009: 278) diye tanımlar.

Necip Fazıl Kısakürek, *Yeniçeri* adlı eserinde; isyanın 1241 yılı Zilkâde ayının dokuzuncu perşembe gecesi başladığını, yeniçerilerin seher vakti kışlalarından kazanları Etmeydanı'na çıkardıklarını, cebecilerin de kazanlarını yeniçerilere teslim ederek onlara katıldıklarını söyler. Yazarın vurguladığı noktalardan birisi de "…Ellerinde "teber" dedikleri ince demir saplı küçük baltalar ve başlarında yeşil sarıklı, baklava biçimli beyaz kavuklarla…" (Kısakürek, 2016: 288) Bektaşi babalarının bu isyana verdiği destektir.

Yazar, II. Mahmut'un Sancak-ı Şerif'i Hırka-i Saadet dairesinden çıkarmakta gösterdiği tereddüdü, yine önceki romanlarda adı geçen Kürt Abdurrahman Efendi'nin, "Bu din ve devletin bekâsı, ilaâhi murad icabı ise o hâbisleri vurup mahv ve perişan ederiz! Değilse biz de bu din ve devletle beraber batıp gideriz! Başka ne olmak ihtimâli var ki, son kuvvetimize kadar ortaya dökmekten çekiniyoruz?"

(Kısakürek, 2016: 286) sözleriyle verir. II. Mahmut'un gösterdiği tereddüt, Abdurrahman Efendi'nin padişaha destek vermesi ve padişahın tespihinin dağılması bütün romanlarda olduğu gibi Necip Fazıl'ın romanında da ortak ayrıntılar olarak yer alır.

Hırka-i Saadet dairesinden çıkartılan sancağın Sultanahmet Camii minberine dikilmesi, yeniçeri veya saray yanlısı tellalların İstanbul'un dört bir yanında; "Yeniçeri olanlar kazanın yanına gelsin", "Müslüman olanlar sancağ-ı şerif altına gelsin!" (Kısakürek, 2016: 287) türündeki bağırmalar, vakanüvislerin tarih kitaplarına kaydettikleriyle aynıdır.

Topçu Karacehennem, Ağa Hüseyin Paşa, İzzet Paşa gibi gerçek karakterler diğer romanlar gibi bu romanda da adı geçen kurgusal karakterlerdir. Adı geçen karakterlerde sadece bu romana özgü davranışlar görülür. Örneğin Topçu Karacehennem, top atışına başlamadan önce yeniçeri kışlalarına yaklaşarak onları isyandan vazgeçmeleri için ikna etmeye çalışmıştır. İzzet Paşa'dan 2500 kuruş bahşiş alan topçu bahadırı, devrilen koca kapının diğer kanadını da devirir. Ocak tomruk adı verilen kasap dükkanı tarafından tutuşturulmuştur. Yanan yeniçerinin; "Bizi böyle diri diri yakmayınız! Allah zulmedenlerden razı olmaz! Gelip bizi teslim alınız! Cezamız neyse veriniz! Ama kâfirlere bile edilemez bir muameleden koruyunuz bizi!.." (Kısakürek, 2016: 289) türünde bağrışmaları, bu romana özgü başka bir detaydır. Diğer romanlarda, ölen yeniçerilerin cesetleri Vakvak Ağacı altında toplanırken burada cesetlerin toplandığı ağaç, mahut çınar ağacı olarak gösterilir.

Turhan Tan, yeniçerilerin 1826'da II. Mahmut'a karşı ayaklanmalarını ve ocağın kaldırılışını *Devrilen Kazan* ve *Son Yeniçeri* romanlarında anlatır. Bu iki romanında da isyanın başlangıcını ve sebebini; padişah tarafından Avrupa standartlarına göre kurulan Eşkinci Ocağı'na karşı yeniçeriler içinde önde gelen kişilerden olan Habib Odabaşı ve Nakilci gibi karakterlerin Kerpiç Han'da toplantılar yapması ve yeni oluşan askerî birliğe karşı tavır almaları olarak gösterir.

Yazar Turhan Tan'ın *Son Yeniçeri* romanı, diğer romanların paralelinde gelişen olaylar etrafında isyanı ele alır. İsyanın ana sebebi yeniçeri neferlerinin; "Hâşa sümme hâşa gâvur talimidir, bize gerekmez, biz kılıç ile keçe çalarız, şişhane atıp insan vururuz" (Tan, 2013: 165) sözleri ile verilir. Bu sözler, kurmacanın iskeletinin kurulduğu temeldir ve tarihî kroniklerde de aynı şekilde yer alır.

Sancak-ı Şerif'in Sultanahmet Cami'nin bulunduğu Atmeydanı'na getirilmesi, son bir kez isyancılara nasihatçi gönderilmesini teklif edilmesi ve Ahıskalı Hoca Ahmet Efendi'nin nasihatçi olarak seçilmesi, nasihatçi gönderilmesi fikrinden vazgeçilmesi, Nakilci Habib Odabaşı gibi isyancı elebaşılar ile Sadrazam Selim Paşa, Mehmet İzzet Paşa gibi saraydan yana olan karakterlerin kullanılması bu romanın da diğer romanlar gibi aynı tarihsel bilgileri ve aynı tarihî karakterleri kullandığını göstermektedir.

Bu romanda bulunup diğer romanlarda olmayan detay; II. Mahmut'un, Yeniçeri Ocağı'nı kaldırma düşüncesini kafasında netleştirirken, II. Osman'ın yeniçeriler tarafından öldürüldüğünde üzerinde bulunan ve sonra Hırka-i Saadet dairesine kaldırılan beyaz renkli kanlı gömleği zaman zaman çıkarıp ona baktığı sahnelerdir. II. Mahmut'un bu tutumu hem Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması düşüncesini pekiştirir hem de ocağa karşı olan kinini sürekli besleyerek canlı tutar.

Topçu Mustafa ve Karacehennem İbrahim Ağa'nın kışla kapısını havaya uçurması, yağlı paçavralarla top atışı yapılması, atılan toplar sonucunda ocağın yerle bir edilmesi bütün romanlarda görülen ortak motif ve tarihî gerçekliktir.

Turhan Tan, *Son Yeniçeri* romanında isyanı, elebaşı Nakilci etrafında şekillendirirken onun psikolojik yapısını tahlil eden tanımlamalar yapar. Olay örgüsünde, yeniçerinin sözü geçen erlerinden olan Nakilci ve Topçu Mustafa karakterlerinin birbirine olan düşmanlığı çok keskindir. Topçu Mustafa'nın kini, ocağı tek başına yıkacak güçtedir. Deli Şerife ve Gülhaneli Hüseyin, II. Mahmut'a yardım ederek ocağın casusluğunu yapan karakterler olarak gösterilmektedir. Nakilci Mustafa'nın hareminde bulunan Nilüfer'in, romana ivme kazandıran yan karakterlerden Deli Şerife'nin yönlendirmesiyle genç topçu subayı Mustafa ile evlendirilmesi, Nakilci ve ve Topçu Mustafa'nın düşmanlıklarının ana sebebidir.

Turhan Tan'a ait olan *Yeniçeriler, Son Yeniçeri* ve *Devrilen Kazan* romanlarında elebaşı rolü oynayan Nakilci; isyanı çıkartıp yönlendiren, halkı galeyana getiren, ocak içinde sözü geçen zorba bir karakterdir. Yazar; sarayla girdiği savaşı kesinlikle ocağın kazanacağına inanan Nakilci'nin isyanı kaybetmesinin tek sebebini, "O güne kadar vukua gelen ayaklanmalarda sarayın ocağa hücum ettiği görülmediğinden Sultan Mahmut'un da böyle tehlikeli bir teşebbüse girişeceğine asla ihtimal vermemesi" (Tan, 2013: 186) olarak görür.

Yeniçeri Ocağı'nın bedeninde, Bektaşi dergâhının ruhunda devleşen isyankar ve asi elebaşı Nakilci, kaybedeceklerini anladığı anda savaş alanından kaçar. Bu olay *Son Yeniçeri* ve *Devrilen Kazan* romanlarında ortak bir ayrıntıdır. Koca Mustafa Paşa mahallesinde bulunan ve kimsenin bilmediği evine sığınarak bir sandığın içine saklanması[9] diğer romanlarda görülmeyen bir ayrıntıdır.

Yazarın *Son Yeniçeri* ve *Devrilen Kazan* romanlarında kullandığı Deli Şerife karakteri, yeniçerilere yakın bir kişi olarak çizilmişken aslında padişah II. Mahmut'a yeniçerilerden haber taşıyan, onları jurnalleyen bir kadındır. Tebdil gezilerinin birinde II. Mahmut'u tanıyan Deli Şerife, padişaha yeniçeriden haber vererek ocağın kaldırılmasındaki temel taşları döşeyen karakter olarak gösterilir. Diğer romanların hiçbirinde Deli Şerife gibi bir karakter yer almaz. Yazarın kurguya dâhil ettiği bu karakterin hayal ürünü olduğu yüksek ihtimaldir. İsyan sırasında sarayın kullandığı Sultanahmet meydanı (At meydanı) ile yeniçeri kışlalarının bulunduğu Etmeydanı mekânları, bu iki karşıt kutbun birbirlerine karşı kullandıkları yerlerdir. Bu meydanlara her iki tarafın da kendine ait olan ve kendini temsil eden Sancak-ı Şerif ve İmam-ı Azam sancaklarını getirmeleri ve birbirlerine karşı cihat çağrısı olarak kullanmaları kurgusal yapıda yer alan ve diğer romanlarda da kullanılan kroniklerdir. İsyancı karakterlerden olan Nakilci, Habib Odabaşı, Kürd Yusuf; saraydan yana olan Karacehennem İbrahim Ağa, Topçu Mustafa, Mehmet İzzet Paşa ve Benderli Selim Paşa birbirlerine karşı savaşan tarafların baş rolünde yer alan gerçek ve kurmaca şahıslardır. Savaş her ne kadar bu iki meydanda geçse de Horhor Çeşmesi, Beyazıt Meydanı gibi yerler de romanlarda ortak kullanılan mekânlardır. Yeniçeri ve saray yanlısı askerler arasında yaşanan bu savaş ilahi ve tekbirlerle başlar. Savaşta Karacehennem ismiyle bilinen saray taraftarı askerin top ateşiyle devrilen kışla kapısı, ocağın yok olmaya mahkum olduğunun pratikteki ilk işaretidir.

Turhan Tan'ın anlatılarında kullandığı ve diğer romanlarda olmayan detay, Nakilci Mustafa ve II. Mahmut arasındaki düşmanlıktır. Uzun yıllar boyunca süren saltanatı sırasında II. Mahmut, ocağı hem kendine hem de saltanata karşı bir güç olarak kullanan, sonunda ocağı isyana kışkırtan Nakilci isimli yeniçeri elebaşısının

[9] "Nakilci Mustafa Koca Mustafa Paşa kurbünde bir karının hanesinde bir sepet sandık içinde kilitli olarak bulunup zatı şâhane silahtar ağa yerinde iken huzuru hümayuna getirildi, sandık açıldı, birkaç gün evvel İstanbul'a sığmayan Nakilci'nin bir küçük sandığa sığdığı görüldü, arkadaşlarıyla birlikte idam olundu. Şairler hadiseyi şöyle tespit etmişlerdi: Manendi nahli mûm nakilci dedikleri/ Kendin sanırdı sûkı şecaatte serfüraz/ Zenburi fitne idi sönüp akıbet kovan/ Sandukta balmumu oldu o fitnesaz" (Üssü Zafer'den aktaran Tan, 2010: 346).

ölüp ölmediğini merak eder. Ölüsünü cesetler altında arattıran padişah, hem kişisel olarak Nakilci'den hem de Nakilci'nin şahsında ocaktan intikam alır. Nakilci demek Yeniçeri Ocağı demektir. Yıllardır padişahla birebir kavga eden Nakilci, romanın sonunda kendinden ya da bir kahramandan beklenmeyecek bir şekilde gözden uzak olan ve kimsenin bilmediği evinde gizlenir. Bu sahneyi *Son Yeniçeri* romanında da kullanan yazar, bu tutumuyla Nakilci karakterinin ocağı temsil etmesini yadırgar. Ocağın aslında kuruluş amacını çoktan yitiren bir yapı olduğunu, içindeki askerlerin de askerlikle bağdaşmayacak özelliklere sahip olduğunu anlatmak ister.

Yazar *Son Yeniçeri* ve *Devrilen Kazan* romanlarının sonunda ocağın yıkılışını aşağıdaki dörtlükle verir:

> "Dûdmanı yezidiyan söndü
> Canları varsa birbirin korusun
> Ağalar eyledi cahime sefer
> Çaldı Bektaşiler de göç borusu" (2013: 216, 2010: 341).

Turhan Tan popüler tarih yazarı olarak tarihî gerçeklikleri eserlerinde birebir kullanmıştır. Yazar, tarihî karakterlerin yanı sıra hayalî karakterler yaratarak eseri daha heyecanlı bir hâle getirir.

2.2.2.3.1. II. Mahmut ve Yeniçeri İlişkisi

Yeniçerinin II. Mahmut'a ve onun saltanatına müdahale etmesi, bir anlamda iktidara ortak olması demektir fakat Osmanlı'da iktidar tek kişilik bir güçtür. Her şey bir araya gelerek güçlenirken iktidar bunun aksi yönünde hareket ederek tek bir gücü simgeler. İktidar tek başınalıktır. Bu sebeple II. Mahmut elindeki gücü yeniçeriyle paylaşamaz. İktidarın ve tahtın tek sahibi II. Mahmut, onları yok etme pahasına da olsa yeniçerinin iktidara dâhil olmasına karşı koyar. Yeniçeriyi anlatan romanlarda işlenen ortak tema, yeniçeri ve II. Mahmut karşıtlığıdır. Kendisini iktidarın tek sahibi olarak gören padişah ile devletin, varlığını ocağa borçlu olduğunu düşünen yeniçeri arasındaki çatışma romanların iskeletini oluşturur. Yeniçeri ve II. Mahmut her fırsatta birbirlerine güçlerini ispat etmeye çalışan iki erktir.

Turhan Tan *Son Yeniçeri* adlı romanında; II. Mahmut'un ocağı kaldırmak konusundaki kararlılığını, inceden inceye nasıl plan yaptığını, yeniçerinin halka ve padişaha karşı fütursuz tavrını ve zaman zaman zulme varan davranışlarını anlatır. II. Mahmut'a karşı iyiden iyiye azıtan ocak, açılan Sancak-ı Şerif'i ve sancak etrafında toplanan halkı görünce, kendisinin vazgeçilmez bir güç olmadığını ve devletin bekasını da kendilerinin sağlamadığını anlar. Yeniçerinin padişaha nasıl isyan ettiğini, her iki tarafın birbirine karşı nasıl savaştığını anlatan yazar, üslubuyla olayları okuyucunun gözünden izlenebilir hâle getirir.

Romanda ocaklıların padişaha her konuda müdahale ettiğinin en önemli göstergelerinden biri, padişah ile Başçuhadar Ömer Ağa arasında geçen konuşmadır. Başçuhadar Ömer Ağa, yeniçeriden aldığı emri padişah II. Mahmut'a iletirken her ne kadar zorlansa da uygun bir dille "[…] Mesela Beşiktaş Sarayı yazın cennet gibidir. Bahçesinde bülbüller öter, dağlarında çeşid çeşid kokular uçuşur. Amma kış günlerinde Topkapı Sarayı cennet, buraları da beyaban olur" (Tan, 2013: 6) şeklinde dile getirir. Bu sözlerden anlaşılır ki ocak, padişahın Topkapı Sarayı'na taşınmasını ister. Padişah da bu isteğin ocaktan geldiğinin farkındadır. Yeniçeri kabadayılarının nobran ve kibirli kişiliğinde cisimleşen yeniçeri ocağı, II. Mahmut için bir tehdit unsurudur. Kendisine seçme hakkı bile vermeyen zorbaların bu davranışını hazmedemez. Onlarla azimle mücadeleye etmeye karar verir.

Turhan Tan'ın padişah ve ocaklı arasındaki çekişmeyi vermek için başvurduğu bir diğer örnek ise papağan olayıdır. II. Mahmut'un papağanı, birkaç kez Ömer Ağa diye seslenerek onu huzura çağırır. Ancak onu çağıran hünkâr olmadığı için her seferinde azar işiterek huzurdan ayrılır. Kendisine II. Mahmut gibi seslenip onu huzura çağıranın papağan olduğunu anlayan Ömer Ağa, onu padişahın önünde öldürür. Olaya çok hiddetlenen II. Mahmut sinirle adama haykırır; ancak Ömer Ağa herhangi bir pişmanlık ve korku belirtisi göstermeksizin hünkâra; "Bir köle ki efendiye hizmet etmez. Bu kuş senin sesini kendi diline sarıp bize efendilik ediyordu, ölmesi gerekti" (Tan, 2013: 20) diye cevap verir. Kendisi de papağan gibi padişahın kölesi olan Ömer Ağa köle olduğunu unutmamıştır aslında. Fakat ocaktan beslendiği için her zaman ocağın saraydan daha üstün olduğunu düşünmektedir ve kulluğu padişaha değil ocağadır. Hünkâra en yakın kişi olan Ömer Ağa'nın bu fütursuz tavrı ocak ve saray arasındaki çekişmenin canlı kanıtıdır.

Yazar, padişahın üstündeki Yeniçeri Ocağı baskısını anlatırken II. Mahmut ve Başçuhadar Ömer Ağa arasında geçen konuşmada II. Mahmut Ömer Ağa'ya kızarak; "Bu gece muhallebi mi yiyelim sütlaç mı aklına yıkılası Ocaktan gayri bir şey gelmez mi?" (Tan, 2013: 9) diye bağırır. Bu çıkış, II. Mahmut'un ocaktan ne kadar sıkıldığının göstergelerindendir.

Son Yeniçeri romanında II. Mahmut kendi kendine kaldığında, ocağa sığındığı hâlde yeniçeriler tarafından rezilce öldürülen atası Genç Osman'ın kanlı gömleğini öper. Bu hareket II. Mahmut'un yeniçeriye olan kini ve nefretini sürekli bilerken bir taraftan da kendi sonunun onun gibi olmasından korktuğunu gösterir. Amcası III. Selim'in de yeniçeriler tarafından öldürülmesi, kendisinin canını zor kurtarması, tahta çıktıktan sonra kardeşi IV. Mustafa'yı öldürmek zorunda kalması II. Mahmut'un yeniçeri nefretinin ve ruhundaki yangının en başta gelen sebepleridir. Bu yangın Yeniçeri Ocağı kaldırılana kadar da sönmez.

Turhan Tan'ın *Yeniçeriler* adlı eseri, Kara Süleyman (sadrazamın tebdil hasekisi) ve eşi Seher'in yaşadıkları olaylar etrafında yeniçerileri anlatan bir eserdir. Eserin girişinde yeniçerilerle ilgili detaylı bilgi veren yazar; eserinde yeniçerilerin yaptığı yolsuzluklardan bahseder. Haraç alma, hamam basma, kadınları omuzlayarak kendi haremlerine katma gibi davranışlarını anlatır. Aynı zamanda Nakilci, Karakullukçu Bekir, Tornacı Ömer gibi karakterlerle II. Mahmut üzerindeki baskıyı, saray-ocak arasındaki çekişmeyi ve II. Mahmut'un ocağa olan kinini anlatır. Başçuhadar Ömer Ağa'nın, ocağı her şeyin üstünde tutan tavrı, padişaha zaman zaman ocak karşısındaki acziyetini hatırlatması ve saygısızlığı neticesinde öldürülmesi gibi birçok olay II. Mahmut-ocak çatışmasını oluşturur. Yazara göre ocak da padişaha diş bilemekte ve onu gerektiğinde indirecek gücü kendinde görmektedir.

II. Mahmut'un ocağa olan kinini artıran bir başka olay; II. Mahmut'un, saray bahçesinde sesini duyup beğenerek Enderun Okulu'nun Seferli sınıfına aldırdığı Gülhaneli Hüseyin'in, ocağın itirazı üzerine Enderun'dan çıkarılmasıdır. Kendi atamasına karşı gelinmesi, iktidar sahibinin hazmedemediği bir durumdur.

Padişahın ocağa ve ocaklıya olan düşmanlığını artıran pek çok detay verilir. Benli Yusuf isimli bir ocaklının tebdil sırasında II. Mahmut'la gezmesi üzerine ocaklının padişahtan Benli Yusuf'tan vazgeçmesini istemeleri de düşmanlığın bir

sebebidir. Padişah, ocaklının bu isteğine istemeyerek de olsa rıza gösterir. Aslında ocağa karşı gösterilen rıza değil, bir yılgınlık ve bir acziyettir. Bu durum hünkârın ruhunda derin yaralar açar. Hayata ve yaşama küsen padişah, tek bir ocaklının dahi yüzünün görülmeyeceği yerlere kaçmak ister. Tüm bu yaşananlar II. Mahmut'un yeniçeriye olan hıncını arttıran ve nihayetinde ocağı ortadan kaldırma fikrinin oluşmasına neden olan sebepler arasında yer alır.

Yeniçeri romanında Necip Fazıl Kıskürek; yeniçeriliğin bir fikir olarak ortaya çıkışından kuruluşuna, hizmet verdiği beş asır gibi uzun süreçte nasıl ve niçin isyan ettiğinden yıkılışına kadar yaşanan olayları anlatır. II. Mahmut'un ocağa karşı tutumunu da detaylı bir şekilde anlattığı olaylarla verir. Yazar, diğer yazarların paralelinde yeniçerinin, saltanat sahibi II. Mahmut'a karşı olduğunun altını çizer. Yeniçerinin saltanata ve padişaha bakışını "Osmanoğulları tahta geçemez; meğerki kılıçlarımızın altından geçe!" (Kısakürek, 2016: 9) cümlesiyle özetler. Yeniçeri, padişah olmanın yolunun kendi onayından geçtiğini ve bir anlamda iktidarı elinde tutuğunu belirtir.

İsimle Ateş Arasında adlı romanda Nazan Bekiroğlu, II. Mahmut'un iç dünyasını yansıtır. II. Mahmut'un, saltanatını ulema ve yeniçeri ile paylaştığını sezdirir. Bu ittifakı üçlü bir bilinmez olarak yorumlar. Tek gücün kendisine ait olmasını isteyen Sultan II. Mahmut'a göre kendisi yeniçeri eliyle veya şeyhülislam fetvasıyla tahtından inebilirdi. "Lâkin yeniçeri baskısından kurtulmak, emelimin menzili üzerinde sadece bir ilk durak gibi duruyordu. Sadece yeniçeriler ve Bektaşiler değil, iki dudağım arasından çıkan hükmü kısıtlayan ne varsa, hepsini ezip geçmenin rüyasını görüyordum" (Bekiroğlu, 2014: 263). Yeniçeri ve padişah arasında yüzyıllardır var olan duygusal bağın çözülmesi, birbirlerine karşılıklı nefret duymalarına sebep olur.

Buraya kadar incelenen romanlarda isyanın, sebepleri ve sonuçlarının bütün detayları ile tarihî bilgiler ışığında ele alındığı görülür. Yeniçeri Ocağı ile saray, yüzyıllardır birbirleri için varolmuş iki kurum ya da iki kutup olarak verilir. Çatışmalarının sonucunda birinin galip diğerinin mağlup olması ve galip olanın mağlubu tarihten silmesi kaçınılmazdır. Ten-ruh veya ruh-nefes ikiliğiyle verilen ocak-devlet; birbirinden ayrılamayan, görünmez iplerle birbirine bağlı bulunan iki varlıkken isyanlar sonucu karşıt iki kutuba dönüşürler. Kutuplaşmanın sonucunda, gücün tek temsilcisi ve devletin sahibi padişah Sultan II. Mahmut ocağı lağveder.

Yüzyıllarca devlet hizmetinde bulunmuş olan yeniçerinin disiplinsiz tutumu, devşirme usulünün kaldırılması sonucu askerlikle ilgisi olmayanların askere alınması romanlarda yozlaşmanın sebebi olarak gösterilir. Devşirme sisteminin terk edilmesi, ocak nizamının bozulmasının ana unsurudur. Bir anlamda devletin çöküşüne giden yolu açar. Bozulan ocak düzeni; zamanla askerin savaştan kaçmasına, geçim derdiyle uğraşmasına ve böylece savaşların kaybedilmesine sebep olur. Savaşların kaybedilmesi, hem romanlarda hem de tarihî kaynaklarda galibiyete alışık olan yeniçerilerin maneviyatını bozar. Halk, savaşlardaki mağlubiyetin sorumlusu olarak yeniçeriyi suçlar. Mağlubiyetlerin yanı sıra yeniçerinin şehir içindeki şakiliği ve halka karşı gösterdiği zulüm, onu kontrolsüz bir güç hâline getirir. Gücü elinde tuttuğuna inanan yeniçeri, istediğini elde etmek için ulema ve halk desteğini arkasına almaya çalışarak devlete pek çok kez kafa tutar. Tarihinde bir çok kez isyan eden yeniçeri ocağı, itaatsiz ve isyankâr davranışlarına rağmen halkın ve ulemanın desteğiyle istediğini elde etmiştir. Fakat son isyanlarında bu desteklerini de kaybetmiş ve tamamen ortadan kaldırılmışlardır.

Yeniçerilerin hayatında en önemli mekân olan, askerî eğitimlere devam edilen ve kutsal bir değer atfedilen Yeni Odalar dışında romanlara mekân olarak seçilen en önemli yerler kahvehanelerdir. Her isyan öncesi yeniçeri, o zamanın sosyal mekânları olan kahvehanelerde toplanıp şikâyetçi oldukları konuları konuşurlar. Fitnenin ve isyanın ateşi buralarda tutuşturulur. Yapılan konuşmalarda padişah için herhangi bir olumsuz söz söylenmez ve padişah hürmetle anılır. Asıl suçlular her zaman padişahın en yakınında bulunan devlet adamlarıdır. Yeniçerinin en derindeki amacı padişahı tahtından indirmek bile olsa bu asla dile getirilmez.

Kısa süre içinde isyan için örgütlenen bu kontrolsüz gücün, kendi kışlalarının yakınındaki Etmeydanı'na kazanlarını çıkartmaları hemen her romanda ortaktır. Çorba pişirilen kazanın buraya çıkartılmasının amacı, padişaha mevcut durumdan rahatsız olduklarını işaret etmektir. Gürültüyle çıkartılan kazan genellikle bir padişahın hal'edilmesine ve yerine bir şehzadenin getirilmesine yol açar. Kazanların meydana çıkarılması, devlet ile onun kulu konumunda olan yeniçerinin arasındaki bağın inceldiğinin en keskin ifadesidir. Daha sonra şehrin dört bir yanına yollanan tellallar, esnafa, çarşı pazardaki dükkânı açmasını ve onlara bir zarar gelmeyeceğini bildirirken halkı da bu isyana destek vermesi için davet eder.

Her kazan kaldırışta bir elebaşı seçilir. Seçilen elebaşı ve etrafına toplanan kimseler, isyan bitene kadar komuta görevi görerek isyanı yönetir. Bu elebaşları ve psikolojileri Türk romanında da yerini bulur. Padişaha gönderilen elçi, durumu sultana bildirirken yakınındaki en yakın devlet ricalinin görevden el çektirilmesini veya kendilerine teslim edilmesini isterler. Etmeydanı'nda yanan ateş ve orada bulunan kazan -Hacı Bektaş'ın onlara emanetidir- isyanın bitimine kadar orada kalır. Kendilerince suçlu buldukları kişiler, kazanların çıkarıldığı meydanda öldürülür. Gürültüyle kalkan kazan, yeniçerinin içindeki isyan ateşi sönmeden ve istediğini elde etmeden Etmeydanı'ndan kaldırılmaz.

Cumhuriyet sonrası Türk romanında yeniçeri isyanlarını anlatan ve çalışmaya dâhil olan popüler tarih romanları, isyanları tarihî gerçekliğe bağlı kalarak anlatırlar. Yazarlar, romanın kurgusunu tarihî belge ve kayıtlar üzerine kurarken belli başlı tarihçilerden de alıntılar yaparak kurguyu gerçeklik üstüne kurduklarını kanıtlarlar.

Çalışmaya esas olan romanların birbirleriyle birçok ortak noktası vardır. Hepsinde kurgu resmî belgeler üzerine inşa edilirken kullanılan karakterler de (gerek tarihî gerek kurgusal) ortaktır. Bunlardan en göze batanı yeniçeri isyanının elebaşı olan şahıslardır. Habib Odabaşı, Nakilci, Kürd Yusuf, Kafesçi Ahmed, Karakulak Bekir, Kethüda Mustafa, Sarhoş Mustafa gibi şahıslar bütün romanlarda ortak isyancı karakterlerdir. İsyanı başlatan ve ocağı padişaha karşı kışkırtan kişiler yine bunlardır.

Metinlerin üslubu ve olayların anlatımı bir romandan ziyade bilgi veren tarih kitabı niteliğindedir. Romanlar, okuyucuyu hayal dünyasına götürmek yerine kesin ve net ifadelerle tarihî alt yapıyı bozmadan yeniçeri II.Mahmut karşıtlığını ve isyanı olduğu gibi yansıtır.

Ortak olan bir diğer nokta, yeniçeri ocağının tarihî kayıtlarda ve romanlarda Hacı Bektaş ile ilişkilendirilmesidir. Toplum tarafından kabul görmüş ve kutsallık atfedilmiş olan Hacı Bektaş aracılığıyla ocağa da kutsallık sirayet eder. Bozulan ve isyana yönelen askerin bilinçaltında da kendini kutsal ve üstün görme kompleksi vardır. Romanlarda ocaklının, arkasına sığındığı, "Ocağımız Hacı Bektaş ocağı kıyamete kadar böyle bu ocak yanacak" sözü kendine bir nevi dokunulmazlık zırhı biçtiğinin göstergesi, kendi büyüklüğünün yansımasıdır. Genel itibariyle disiplinsiz ve itaatten uzak olan yeniçeriler gücün kendi ellerinde olduğunu bilir. Güçleri birbirlerine olan sıkı bağdan gelmektedir.

Romanlarda isyanın çatışmaya dönüştüğü ve saray ile ocağın karşı karşıya gelip can pazarının yaşandığı yerler Etmeydanı ve Atmeydanı gibi alanlarıdır. Kurmacalardaki kumandanlar, tarihî gerçeklikle aynı şekilde Boğaz muhafızı Ağa Hüseyin Paşa, Benderli Selim Paşa ve Mehmet İzzet Paşa'dır. Kendileri de bir yeniçeri olmalarına rağmen ocağın karşısında yer alan Karacehennem İbrahim Ağa ve Topçu Mustafa karakterleri, bütün romanlarda yeniçeri kışlasının meydan kapısını top ateşiyle havaya uçuran kişilerdir. Sancak-ı Şerif ve İmam Azam Sancağı, hem romanlarda hem de tarihî belgelerde iki tarafın da birbirine savaş açtığının işareti olan nesnelerdir. Savaş başlamadan önce yeniçeri ocağına ve isyancı asilere savaştan vazgeçmeleri için elçilerin gönderilmesi, son bir kez uyarılmaları romanlarda ortak bir yapı olarak okuyucunun karşısına çıkar. Savaşın başlaması, ocağın top ateşine tutulması ve yeniçerilerin o anda yok olacaklarını anlamaları yazarların özellikle üstünde durduğu noktalardır. II. Mahmut'un kendilerini yok edeceğini anlayan ve canını kurtarma derdine düşen yeniçeriler için ilk başta Belgrat Ormanı kurtarıcı bir mekân gibi görünür. Ancak tarihî belgelere sadık kalan yazarlar, onlar için hiçbir yerin kurtuluş olmadığı konusunda hemfikir olurlar ve Belgrat Ormanı'nın yakılışını eserlerine eklerler.

2.3. YENİÇERİLERDEN SONRAKİ AYAKLANMALAR

2.3.1. Tarihsel Süreç

2.3.1.1. Abdülaziz Han'ın Öldürülmesi: İlk Askerî Darbe

25 Haziran 1861 günü, Sultan Abdülmecit Han ölünce yerine, otuz bir yaşındaki kardeşi Abdülaziz (1830-1876) tahta geçer. Tahta çıktığı günlerde Osmanlı Devleti siyasi ve ekonomik olarak buhranlı günler geçirmektedir. Karadağ ve Hersek eyaleti karışıklıklar içindedir. Avrupa devletleri çeşitli bahanelerle devletin iç işlerine karışmaktadır. Karşılaşılan en büyük sorun mali sıkıntı olduğu için Abdülaziz saray masraflarını azaltarak, saraydaki gereksiz memurların işine son vererek, sarayda altın ve gümüş eşyanın kullanılmasını yasaklayarak hazineden daha fazla para çıkmasını engeller.

Devletin mali sıkıntısının yanında bir diğer sıkıntı dış müdahalenin artmasına sebep olan iç ayaklanmalardır. Rusya'nın Balkanlardaki Slavları kışkırtması sonucu çıkan olaylar, diğer milletlerin müdahalesini de beraberinde getirir. Batılı devletlerin müdahalesiyle Lübnan'da Dürzîlerle Mârunîler arasında mücadeleler başlar. Bunlara Sırbistan, Romanya ve Girit'te çıkan ayaklanmalar da eklenir.

Abdülaziz, Yusuf Kâmil Paşa'nın teşvikiyle 3 Nisan 1863 tarihinde Mısır'a bir seyahat gerçekleştirir. Seyahatin amacı, Mehmet Ali Paşa isyanından beri ayrı bir devlet hâlini almaya başlayan Mısır'ın, Osmanlı Devleti'yle bağını kuvvetlendirmektir.

Abdülaziz'in ikinci yurt dışı seyahati Fransa İmparatoru Napolyon'un Milletlerarası Paris Sanayi Sergisi açılışına daveti üzerine Fransa'ya olur. İngiltere Kraliçesi Victoria da padişahı İngiltere'ye davet eder. 21 Haziran 1867'de Avrupa'ya seyahate çıkan Sultan Abdülaziz, 7 Ağustos'ta yurda dönünceye kadar Fransa, İngiltere, Belçika, Prusya ve Avusturya'yı ziyaret eder. Bu gezi barışın sağlanmasında önemli bir yere sahip olur. Ancak isyanların çıkmasında Avrupalıların rol almasını önleyemez.

Abdülaziz'in tahta çıktığı 1861 yılından 1871'de Âli Paşa'nın ölümüne kadar geçen 10 yıllık süre, Tanzimat ve Islahat fermanlarında vaat edilen yeniliklerin yapılması ve yeni müesseselerin kurulması açısından oldukça başarılı bir dönemdir. Âli Paşa'nın ölümünden sonra Abdülaziz'in tahttan indirildiği 1876'ya kadar geçen süre, Mahmut Nedim Paşa ve Mithat Paşa'nın etkin olduğu dönemdir.

Abdülaziz saltanatı boyunca kendi hesabından veya borçlanarak devlet için birçok yenilik yapar. Avrupa'dan yeni model silahlar alması, satın alınan toplarla sınır boylarındaki kalelerin tahkim edilmesi, harbiyenin yeniden düzenlenmesi, askerî rüştiyelerin açılması, kışlaların (Taşkışla, Gümüşsuyu, Taksim) yapılması onun döneminde yapılan en önemli yeniliklerdir. İngiltere ve Fransa gibi güçlü bir donanmaya sahip olabilmek için zırhlı gemiler almasının yanı sıra İngiliz Hubart Paşa'yı Mekteb-i Bahriye'ye tayin eder. Ulaşım alanında ise 452 km olan demiryolunu 1344 km'ye çıkartır. Haydarpaşa- İzmit hattını 1873'te faaliyete geçirir. İyi gelişmiş bir telgraf şebekesini kazalara kadar götürür. İlköğretimin zorunlu hâle geldiği Abdülaziz dönemi, birçok dil okulunun da açıldığı bir dönemdir. Galatasaray

Sultanisi onun zamanında eğitime başlar. Millî eğitim hizmetlerinin devletin görevi olduğu kanunu, onun zamanında kabul edilir.

Tanzimat'tan beri yürütülen Batı usulü kanun çıkarma faaliyetine hazırlık olması nedeniyle Fransız Medeni Kanunu (Code Civil des Français) tercüme edilir. Cevdet Paşa'nın teklifi üzerine Mecelle Cemiyeti kurulur. Yabancılara mülk edinme hakkı tanınır.

Sultan Abdülaziz bütün bu yenilikleri yaparken, bunları yetersiz gören bazı Osmanlı münevveri ona karşı muhalif bir duruş gösterir. Muhalif grubun icraatlara karşı getirdiği eleştiriler basına yansıdığı için ilk sansür nizamnamesi olarak kabul edilen Kararname-i Âli 5 Mart 1867 günü kabul edilir. Ziya Paşa, Namık Kemal ve Ali Suavi gibi devrin önde gelen aydınları Avrupa'ya kaçarak Abdülaziz karşıtı faaliyetlerini orada sürdürür. Adı geçen bu üç aydın daha sonraları Yeni Osmanlılar olarak anılır.[10]

Abdülaziz döneminin önde gelen devlet adamları Mithat ve Hüseyin Avni Paşa'lardır. Yönetimden memnun olmayan paşalar, İstanbul medreselerindeki talebeleri padişaha karşı kışkırtırlar. 10 Mayıs 1876 günü medrese talebeleri dersleri boykot eder. O dönemde görevinden azledilmiş olan Mithat Paşa, harekât planını hazırlar ve talebelere verilmek üzere onlara para gönderir. Öğrenciler Yıldız Sarayı'nın önüne gelerek şeyhülislam ile sadrazamın azledilmesini isterler. 12 Mayıs Cuma günü Abdülaziz; sadrazamlığa Mütercim Rüştü Paşa'yı, şeyhülislamlığa Hasan Hayrullah Efendi'yi, Meclis-i Vükela üyeliğine Mithat Paşa'yı getirir. Öğrenci olayları bunun üzerine son bulur. İş başına gelen bu kişiler Abdülaziz'in hâl'i için fetva emini Kara Emin Efendi'den fetva alırlar.

Hüseyin Avni Paşa, Dolmabahçe Sarayı'nı askerle sarıp veliaht Murat Efendi'yi Serasker Kapısı'na getirerek Murat'a biat eder. 30 Mayıs günü Abdülaziz Dolmabahçe Sarayı'ndan alınarak Topkapı Sarayı'na getirilir. III. Selim Han'ın hâl edildiği sırada tutulduğu daireye getirilmesi Abdülaziz'in maneviyatını bozar ve öldürüleceğini anlar. Kendi isteğiyle Feriye Sarayı'na nakledilen Abdülaziz, 4 Haziran 1876 günü odasında bilek damarları kesilmiş vaziyette bulunur. Olay yerine ilk gelen Hüseyin Avni Paşa'nın emriyle Abdülaziz'in naaşı Feriye Karakolu'nun kahve ocağına taşınır ve bir ot yığınının üzerinde yatırılarak üzeri perde ile örtülür.

[10]Cevdet Küçük, Abdülaziz, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (Çevrimiçi) https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulaziz , 13 Şubat 2019.

On dokuz kişiden oluşan bir heyet, Abdülaziz'i muayene ederek rapor hazırlar. Bazı doktorlar hükümdarın naaşının bu şekilde olmasından üzüntü duyarak muayeneye katılmazlar. Ayrıca Hüseyin Avni Paşa, detaylı bir şekilde muayeneye karşı çıkar. Saraya nakledilen Abdülaziz, II. Mahmut türbesine defnedilir.[11]

Darbenin önemli bir sebebi, dönemine göre iyi bir askerî eğitim almış, Harbiye mezunu Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın sultana duyduğu dayanılmaz kinidir. Darbe olayını planlayan ve titizlikle uygulamaya koyan Hüseyin Avni Paşa ülkenin siyasi tarihini tamamen değiştirir.

Hüseyin Avni Paşa, 1821 yılında Isparta'nın Gelendost beldesinde mütevazı bir ailede doğmuştur. Babasının adı Eşekçi Ahmed'dir. Ahmed, Eğridir eşrafından Hacımemişoğlu'nun uşağıdır. O dönemde II. Mahmut'un yeni açtığı Harbiye'de subay yetiştirmek için, Anadolu'da belli başlı eşrafın oğullarından birinin askerî eğitim görmesi için İstanbul'a gönderilmesi emredilir. Oğlundan ayrılmak istemeyen Hacımemişoğlu, uşağının oğlu Hüseyin Avni'yi İstanbul'a yollar. Bu, Osmanlı'nın kaderinin değiştiği andır.

İstanbul'a gelişinin ardından Çorlulu Ali Paşa Medresesi'nde müderris olan dayısının yanına sığınır. Medresede Kuran ve Arapça okur. Daha sonra Harbiye'nin hazırlık sınıfına alınır. Erkân-ı Harp kolağası olarak 1849 yılında mezun olur. Abdülaziz döneminin ve Türk tarihinin en başarılı devlet adamlarından olan Fuat Paşa'nın himayesine girer (Öztuna, 2018: 20). O zamandan sonra Hüseyin Avni'nin önlenemez yükselişi başlar.

Öztuna, Hüseyin Avni Paşa'nın kişiliğini ve meslek hayatı boyunca aldığı büyük cezaları incelerken Sultan Aziz'in gaflet içinde bulunarak Paşa'yı yeniden yüksek mevkilere getirmesini garabet olarak değerlendirir. Neden garabet dediğini ise anlattığı şu olayla açıklar: Padişahların her cuma namazını farklı bir camide kılması adettendir. Törene hanedan mensubu kadınlar da katılır ancak kapalı saltanat arabalarının içinde padişahın çıkmasını beklerler. "Böyle bir törende Hüseyin Avni Paşa, Sultan Abdülaziz'in eşlerinden bir Kadın-Efendi'ye sözle sarkıntılık etti" (Öztuna, 2018: 22). Bu olayın üzerine Hüseyin Avni Paşa, görevden alınır.

[11] Cevdet Küçük, Abdülaziz, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (Çevrimiçi) https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulaziz , 13 Şubat 2019.

Onun kişiliğine ve çalışma etiğine dair başka bir olay da 1870 yılında serasker olarak görevde bulunduğu sırada beğenmediği subayları İstanbul'dan uzaklaştırması ya da emekliye ayırmasıdır. Emrine amade olacak subayları generalliğe yükseltir. Bu tayin ve azilleri, o zamana kadar subayın siyasete karışmadığını gören Âli Paşa'ya askerî zaruretler olarak imzalatır. Bu olayın üzerine seraskerlikten azledilerek rütbe ve nişanları geri alınır ve Isparta'ya sürülür. "Tanzimat Türkiye'sinde emsali az görülmüş bir cezadır" (Öztuna, 2018: 23). Bu azil ve cezaların sonucunda Sultan Aziz'e büyük bir kin beslemeye başlar.

Başka bir suçu da ırz ve namus meselesi üzerine olur. Arz-ı Niyaz Kalfa ve padişahın cariyelerinden bir iki kişiyle münasebet kurduğunu duyan padişah Sultan Aziz, ona bir ay süreyle rütbesiz olarak Isparta'da oturma cezası verir. Böcü-zâde Süleyman Sami Efendi'ye göre Isparta'ya kumarı sokan da yine Hüseyin Avni Paşadır (Öztuna, 2018: 24).

Sadrazam Şîrvânî-zâde Rüşdü Paşa'nın Sultan Aziz'i tahtından indireceği jurnalini padişaha vererek onun gözden düşmesine sebep olur. Daha sonra da onu zehirletir. Yabancı firmalardan komisyon adı altında rüşvet alır. Hersek'te bulunduğu sırada çıkan ihtilâlin büyümesine göz yumarak tedbir almaz. Aydın valisi olarak görevlendirilir ve İstanbul'dan uzaklaştırılır. Bu süre içinde hastalık bahanesiyle Londra'ya gider. Orada Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesini görüşür. Dönüşünde üçüncü kez serasker olur. Ordunun başı olması onun bu planını kolaylıkla uygulamaya koymasına neden olur.

2.3.1.2. 31 Mart Olayı

Amcası Sultan Abdülaziz'in hâl'i neticesinde kardeşi V. Murat'ın üç aylık saltanatından sonra tahta geçen II. Abdülhamit, imparatorluğun hummalı ve sancılı bir döneminde iktidara gelir. II. Abdülhamit, otuz üç yıllık saltanatı boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nda derin izler bırakmış icraatlarıyla olumlu ve olumsuz birçok eleştiriye maruz kalmış padişahtır.

Abdülhamit'in hükümdarlık dönemi; dünya ölçeğinde emperyalizmin yayıldığı, artan rekabetin etkisiyle büyük devletlerarasında gerilimin yükseldiği,

Osmanlı Devleti gibi çok uluslu bir devlet için hayati sorun olabilecek milliyetçilik akımının yayıldığı, bunlara ek olarak ekonomik/toplumsal/siyasal problemlerin arttığı bir dönemdir.

1876-1878 yılları arasında patlak veren Balkan meselesi, büyük devletlerin Osmanlı'nın iç işlerine müdahalesi, Rusya ile yaşanan kriz, 1907-1909 yıllarında yaşanan ekonomik kriz, 1909'da gerici olayların patlak vermesi, Mısır'ın İngilizler tarafından işgal edilmesi, İstanbul'da büyük bir depremin yaşanması, Filistin'de Siyonizm'in doğması, Müslüman halk arasında milliyetçi faaliyetlerin artması, Türk kimliğinin dile getirilmeye başlanması, Sultan'a karşı düzenlenen suikast, bu dönemde Jön Türklerin iktidara gelmesi gibi olaylar Abdülhamit'in yüz yüze kaldığı sorunlardan bazılarıdır.

Abdülhamit, dünya tarihinin geçiş döneminde, Hobsbawn'ın "İmparatorluklar Çağı" (Georgeon, 2018: 14) adını verdiği bir dönemde hüküm sürmüştür. II. Abdülhamit, otuz üç yıllık saltanatı döneminde kurduğu otoriter sistemle, benimsediği Panislamizm düşüncesiyle ve devletçi-yenilikçi yönleriyle tarihçi yazar Cemal Kuntay'ın dediği gibi "çelişkiler yumağı" gibidir (Kodaman, 2002: 275).

31 Ağustos Perşembe sabahı Şeyhülislam'ın, V. Murat'ın hâl'ini onaylayan fetvası okunurken Abdülhamit, Hırka-i Saadet odasında biat töreni için beklemektedir. Babüssaade önüne yerleştirilmiş altın tahtında kılıç kuşanma merasiminden sonra 5 Eylül 1876 günü Abdülhamit artık tam anlamıyla padişahtır.

Ağustos ayının sonunda Mithat Paşa, şayet Murat hâl' edilirse gerçek niyetlerinin neler olacağını tartmak üzere Abdülhamit'i ikinci kez ziyaret eder. Abdülhamit, bir kanun-i esasi ilan etmeye ve Murat tarafından saray mabeynine seçilmiş liberalleri (Sadullah, Ziya ve Namık Kemal'i) görevlerinde bırakmaya söz verir (Georgeon, 2018: 69).

Tecrübeli ve saygın bir devlet adamı olan Mithat Paşa, Müslüman ve gayrimüslimler arasında tam bir eşitlik sağlayacak anayasanın büyük devletler nezdinde kabul göreceğine ve imparatorluk için büyük bir sıkıntı oluşturan Balkan krizini rahatlatacağına inanır. Abdülhamit 30 Eylül'de anayasa tasarısı hazırlamak için ulema ve sivil memurdan oluşan bir komisyon oluşturulması emrini verir. 28 kişiden oluşan komisyon 6 Ekim'den itibaren Mithat Paşa'nın başkanlığında anayasa taslağını hazırlamaya başlar. Kasım ayında padişaha sunulan taslağa bazı muhalif

çevrelerden itirazlar gelmesi üzerine II. Abdülhamit yeniden gözden geçirilmesini ister. Son şekli verilen tasarı 23 Aralık 1876'da bir törenle ilan edilir. Osmanlı Devleti kendi siyasi tarihinde ilk kez meşruti yönetime kapılarını açar.

Büyük bir umutla hazırlanan Kanun-i Esasi, kendinden beklenenin aksine etkiler gösterir. Yürürlüğe konulmasının ardından geçen çok kısa zaman içinde Abdülhamit, Mithat Paşa'nın tersane konferansındaki başarısızlığını sebep göstererek ve Kanun-i Esasi'nin 113. maddesine dayanarak Mithat Paşa'yı sürgüne yollar. 13 Şubat'ta İngiliz donanmasının Çanakkale Boğazı'ndan içeri girmesinin konuşulması üzerine Yıldız Sarayı'nda meşveret meclisi toplanır. Toplantıda hazır bulunan mebuslardan Astarcı Hacı Ahmet, "Görüşümüzü çok geç soruyorsunuz!" (Georgeon, 2018: 118) sözleriyle sultanı paylar. Duruma çok kızan sultan ertesi gün meclisi dağıtır. Mithat Paşa'nın büyük emeklerle hazırladığı, belki de sürgününe sebep olan bu anayasal hareket böylece sona ererken Abdülhamit'in 30 yıllık tek adam saltanatı başlar. Ancak onun iktidarına son verecek olan Jön Türkler yeni bir cemiyet kurarak Osmanlı İmparatorluğu'nun yanı sıra dünya tarihinin kaderini de belirler.

Jöntürk olarak bilinen Genç Türkler (Tokmakçıoğlu, 2006: 328), çoğunluğu tıbbiye ve mülkiye öğrencilerinden oluşan küçük bir gruptur. Amaçları Osmanlı İmparatorluğu'nu çöküşten kurtarmaktır. Genç ve küçük bir öğrenci grubu olmalarına rağmen çok ses getiren icraatları olur. Osmanlı İmparatorluğu'nun savunduğu Osmanlılık idealine karşılık Türk milliyetçiliğini savunan gençler hürriyet, eşitlik, parlamento gibi kavramları Türk siyasi hayatına kazandırırlar.

II. Abdülhamit saltanatı boyunca birçok muhalif grubun ve kişinin eleştirel faaliyetlerine maruz kalmıştır. İktidarının ilk yıllarında kendisine Yeni Osmanlılar isimli bir grup genç muhalif olur ancak II. Meşrutiyetin ilanını bir başka genç grup sağlar. "Jön Türkler bu özellikleriyle, Yeni Osmanlılar'ın bir kuşak sonraki devamı niteliğindedir (Artuç, 2008: 67).

Jön Türkler diye bilinen bu gençler aynı zamanda Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucularıdır. Cemiyet 2 Haziran 1889 günü kurulur. Bu siyasi hareketin nasıl kurulduğu ile ilgili Ali Birinci, Mehmet Reşit'in *İnkılap Niçin ve Nasıl Oldu?* isimli risalesinden şu bilgileri aktarır:

> "Konyalı Hikmet Emin, Diyarbekirli İshak Sükûti, Ohrili İbrahim Edhem, Arapgirli Abdullah Cevdet, Kafkasyalı Mehmet Reşit ismini taşıyan bu beş arkadaş 1305 senesi Mayıs'ının yirmi birinci günü gruptan takriben bir saat sonra Mekteb-i Tıbbiye'nin

> hamamı önündeki odun yığınları üzerinde içtima ederek istikbâl-i vatanın parlak bir ferdası olduğunu tebşir eden güzel bir mehtab altında birkaç sene sonra İttihat ve Terakki ismini alan İttihad-ı Osmanî Cemiyeti'nin temelini attılar" (aktaran Birinci, 2002: 401).

Tokmakçıoğlu cemiyetin, tıp fakültesinin odunluğunda temeli atılan bir örgüt olduğunu söyler (2006: 329). Bu cemiyetin yurt dışı ayağı ilk önce Paris'te bulunan Ahmet Rıza Bey'le görüşülerek oluşturulur. Ahmet Rıza Bey'in çıkardığı "Meşveret" isimli gazete, cemiyetin yayın organı durumundadır. Cemiyetin Abdülhamit karşıtı hareketleri yüzünden padişah önde gelen simaları sürgüne yollar. Mizancı Murat Bey olarak tanınan gazetecinin yardımlarıyla yeniden güçlenen cemiyet, Mizan gazetesi aracılığıyla propaganda faaliyetine devam eder.

Abdülhamit genelde uyguladığı "zararlıları yanına çekerek bertaraf etme politikası" gereği Ahmet Celaleddin Paşa'yı Avrupa'ya yollar. Onun aracılığıyla, kendi içinde sorun yaşayan ve ikiye ayrılan cemiyet üyelerini affederek İstanbul'a çağırır. Cemiyet kısa süreliğine de olsa dağılmış olur. Bir yandan gizli faaliyetlerini yürüten diğer cemiyet üyeleriyle birlikte hareket yeniden ivme kazanır. Abdülhamit bu sefer, aleyhinde olumsuz yazı yazmamaları koşuluyla bir kısmını Avrupa elçilik temsilciliklerinde görevlendirir. Ancak Abdülhamit'in kız kardeşinin kocası Damat Mahmut Celaleddin Paşa'nın, Prens Sabahaddin ve Lütfullah Beyleri yanına alarak Avrupa'ya kaçması, İttihat ve Terakki'nin yükselişini başlatır. Damat Mahmut Celaleddin Paşa'nın partiye girişiyle birlikte gittikçe güçlenen cemiyet, 1902 yılında ilk kongresini yine aynı Paşa'nın başkanlığında Paris'te düzenler. Kongrede, Abdülhamit'i devirmek adına yabancı devletlerden yardım almak ve almamak konusunda ihtilaf çıkmasına rağmen yardım almak yönündeki çoğunluğun kararı esas alınır.

Ahmet Rıza Bey yabancılardan yardım alınmasına karşı çıkar ve Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti'ni kurar. Bu cemiyetin yayın kuruluşu olması için "Şûra-yı Ümmet" gazetesini çıkarmaya başlar. Halka yönelik yayın yapılır. Bir taraftan da cemiyete ordu mensubu yeni üyeler kabul edilir.

Diğer taraftan Prens Sabahaddin'i destekleyen grup ise 'Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'ni kurarak bu cemiyetin etrafında toplanırlar. "Terakki" de bu grubun yayın organı olur. Çoğunluğu subaylardan oluşan Abdülhamit karşıtı muhalif çevre de yurt içinde Osmanlı Hürriyet Cemiyeti isimli bir

örgüt kurarak daha çok Makedonya ve Selanik çevrelerinde güçlenir. İkiye ayrılan Jöntürk örgütleriyle birleşen bu cemiyet Terakki ve İttihat Cemiyeti adı altında birleşir. 1907'de Paris'te ikinci kez düzenlenen kongreye Ermeni Taşnaksütyun Cemiyeti de katılır. Cemiyet üyeleri Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ve Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe konulması konusunda görüş birliğine varırlar. Rus Çarı Nikolay ve İngiltere Kralı VII. Edward'ın bir toplantıda bir araya gelmeleri ve toplantıda Makedonya sorununu konuşmaları üzerine Makedonya'nın Osmanlı'dan ayrılacağı konusunda padişahın bir şey yapmayacağından endişelenen ittihatçı subaylar, meşruti rejime geçilmesi adına dağa çıkarlar. (Tokmakçıoğlu, 2006: 328-332).

Makedonya bölgesi Osmanlı İmparatorluğu için en hareketli bölgelerden biridir. Berlin ve Ayastefanos antlaşmalarının imzalanmasından sonra bu bölgelerde komitacılık faaliyetleri artar. Bulgar, Rum, Arnavut ve Sırp komitacıların ayrılıkçı hareketleri yükselir. Osmanlı hükümetine karşı çıkartılan komitacı eylemlerine karşı Rumeli'deki birliklerden gönüllü askerî birlikler oluşturulur. "Resneli Niyazi Bey, 3 Temmuz 1908'de Resne'de 100 kişiyle birlikte tabur depolarını kırıp silah ve cephanelerini alarak dağa çıkmıştır" (Artuç, 2008: 72).

Abdülhamit bu devrimci askerlerin üzerine Rumeli askerî birliklerini gönderir ancak herhangi bir başarı elde edemez. Bunun üzerine Birinci Ferik Şemsi Paşa'yı Manastır'a "Bu meseleyi âcilen ve mutlak surette temizleyeceksin!" (Tokmakçıoğlu, 2006: 338) diye yollar. Ancak ittihatçı askerlerden biri olan Bigalı Atıf, Şemsi Paşa'yı, Manastır'ın telgrafhanesinden çıkarken 7 Temmuz 1908 sabahı vurur. Manastır oldukça hareketli günler geçirmektedir. II. Abdülhamit yönetiminin meşru olmadığı yönünde bildiriler dağıtılır. "Ohrili Eyüp Sabri'nin dağa çıkışı, II. Abdülhamid tarafından olayları kontrol altına almakla görevlendirilmiş bulunan Müşir Tatar Osman Paşa'nın İttihad ve Terakki Cemiyeti üyeleri tarafından tevkif edilişi adeta yeni bir dönemin habercisi olmuştur" (Artuç, 2008: 73).

Dağa çıkanların sayısı artarken Firzovik halkı hürriyet ve meşrutiyet için yemin eder. "Sonunda cemiyet Manastır, Selanik ve öteki Rumeli şehirlerinde hürriyetin ilanına karar aldı ve 23 Temmuz 1908'de bu karar II. Abdülhamid'e bildirildi. İkinci Meşrutiyet ilan edilmişti" (Tokmakçıoğlu, 2006: 341).

Bu sıcak gelişmeler üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri sık sık bir araya gelerek toplantılar yaparlar. Toplantıların hareket noktası, bir an önce ülkede meşrutiyetin ilan edilmesi yönündedir. Fikir birliğine varan üyeler Serez'de halkın Meşrutiyet'i ilan ettiğini bildiren bir telgrafı İstanbul'a yollar. Manastır şehri de bu kararı 21 pare top atışıyla kutlar. Saraya gönderilen telgrafların yoğunluğu nedeniyle Sultan II. Abdülhamit 23 Temmuz 1908 gecesi II. Meşrutiyet'i resmen ilân etmek zorunda kalır (Artuç, 2008: 75).

Rumeli'de Balkan topluluklarının bağımsızlık adına isyan etmesi, genç mektepli subayların isyanları bastırmak adına dağa çıkması, daha sonra bu subayların Sultan Abdülhamit'e karşı bir ayaklanma hareketi olarak dağa çıkmaları, olayları bastırmak adına Rumeli'ye gönderilen Şemsi Paşa'nın yine ittihatçı bir subay tarafından öldürülmesi, Tatar Osman Paşa'nın kaçırılması gibi gelişmeler padişahın ittihatçılar karşısındaki yenilgisinin kanıtıdır.

> "Manastır Valisi Hıfzı Paşa'dan gelen 67 telgraf Abdülhamid'i uyutmaz olmuştu. Aklına iki yedek akçesi Said ve Kamil Paşalar geldi. Saraya davet edildiler. Rumeli'den gelen telgraflar önlerine konuldu. İki paşa da hışma uğrayıp saraydan sağ çıkmama ihtimali yüzünden *'Meşrutiyet ilan edilse iyi olur'* diyemiyordu. Görevi reddetmek başlarına bela getirebilirdi. Abdülhamid kendi karihasından lütfederek meşrutiyeti ilan etti (23 Temmuz 1908)" (Kocahanoğlu, 2017: 247).

Meşrutiyetin ilanı, Abdülhamit'in sultan otoritesinin fiilen bittiğinin resmidir. Meşrutiyetin ilanından sonra başlayan gerici olaylar; ramazan ayında meyhane ve tiyatroların kapatılması, fotoğraf çıkartılmasının yasaklanması, Müslüman kadınların çarşı pazar gibi kalabalık yerlerde gezmesinin yasaklanması gibi taleplere dair birkaç gösteri yapılır. Volkan Gazetesi'ni çıkartan Derviş Vahdeti'nin etrafında toplanan aşırı dinci grup, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nde birleşerek büyük bir propaganda düzenlerler. 12 Nisan 1909 (30 Mart 1325) gecesi silahlı bir ayaklanma patlak verir. İTC'nin Rumeli'den getirttiği Avcı taburlarındaki asker ve subaylar esir alınırken, kalabalık bir medreseli öğrenci grubu da meclis binasına yürür. Ulemanın da katılımıyla büyüyen olaylar siyasi bir hâl alırken mecliste grup değişikliğine gidilir ve bunun yanı sıra birçok siyasi tedbir ve önlem alınır. Makedonya'da oluşturulan Hareket Ordusu, 24 Nisan sabahı İstanbul'a gelerek şehirde asayişi sağlar. İsyanda elebaşı olduğu tespit edilen Derviş Vahdeti ve birçok destekçisi idam edilir. Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan isyan askerî bir darbe olarak tarihe geçer.

Dedesi II. Mahmut gibi iradeyi ve yönetimi kendi elinde toplayan II. Abdülhamit'in, muhalifleri sürgüne yollayarak ya da onlara İstanbul'da memuriyet vererek kendine bağlaması onun siyaset anlayışının ve politik duruşunun en karakteristik özelliğidir. Farklı politik duruşlar da sergilese her şeyin sonlu olduğu bu evrende sonuna kadar hükmedemeyeceği için II. Meşrutiyet'in ilanı ile bir anlamda kendi yönetimine balta vurur. Ülke ve yönetim artık İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ve ona bağlı genç subayların elindedir. Genç ve politikada tecrübesiz olan İttihat ve Terakki üyesi subaylar, mecliste kendilerinden beklenen yararlılığı gösteremezler. İmparatorluğun farklı bölgelerinde kargaşa ve kaos ortamı oluşur. Bu kaotik ortam 31 Mart isyanına ve Abdülhamit'in hâl'ine zemin hazırlar.

24 Temmuz 1908'de ittihatçıların II. Abdülhamit'e karşı kazandıkları zafer sonucunda ittihatçılar İstanbul'a taşınırlar. Avcı Taburları adı verilen birlikleri de İstanbul Taşkışla'ya yerleştirirler. II. Meşrutiyetin ilanından sonra hürriyet kelimesi ile tanışan halk kavram kargaşası yaşamaktadır. Bu kargaşa başka çatışma ortamlarını ve isyanları beraberinde getirir. Zaptiye memurlarının dövülmesi, soygunculuk yapan kişilerin daha pervasız davranması, kolluk kuvvetlerinin hiçe sayılması, hürriyet kavramının içinin doldurulmaması neticesinde gerçekleşir. Hürriyet; basın hayatından sansürün kaldırılması, her şekilde küfür ve hakaretin yapılabileceği şeklinde anlaşılır. Küçük rütbeli ittihatçı subaylar yüksek rütbeli zabitleri istibdat yanlısı olarak gördükleri için onlar üzerinde tahakküm kurmaya başlar. Bu da orduda disiplin ruhunun kaybolmasına zemin hazırlar.

Tavrını II. Meşrutiyetten yana koyan ve politikleşen ordu, kendini birdenbire siyasetin içinde bulur. Edirne'ye gelen Rûşen Bey, kendini karşılamaya gelen bir binbaşının göğsündeki nişanları sökerek askerî bir isyana davetiye çıkarır. Onun Edirne'den ayrılışının ikinci gününde asker, II. Abdülhamit'in öldürüldüğü ya da öldürüleceği şüphesine kapılır. İstanbul'a yürümek için ayaklanan askere izin verilmemesi sonucu bu isyan bastırılır.

1908 Ekim'inde Taşkışla'da kalan askerlerin terhisinin geciktirilmesi asker arasında isyana sebep olur. O dönemde askerin terhisinin geciktirilmesi olağan bir durum olsa da bu sefer isyana sebep olur. Taşkışla'da bulunan askerlere Avcı taburlarının subayları çok sert karşılık verir. Küçük çaplı bu isyanda üç çavuş öldürülür.

O dönemde yaşanan krizlerden birisi de Yıldız Sarayı civarında padişahı koruyan Arap ve Arnavut kökenli taburların Türk kökenli askerlerle değiştirilmek istenmesidir. Bu değişime karşı çıkan ve Sarıklı Zuhaf adı verilen Arnavut taburu direnince Avcı taburları ile karşı karşıya gelirler. Abdülhamit'in munis tavrı, sorunun büyümeden hallolmasına vesile olur. 1908 sonbaharında İstanbul'da konuşlu bulunan Avcı taburlarının yeniden Yanya'ya gönderilmesini emreden Sadrazam Kamil Paşa, Harbiye Nezareti'nin ret cevabı alır. Aynı zamanda Kamil Paşa'nın Harbiye ve Bahriye nazırlarını değiştirmek istemesi, meclis toplantısında hükümete güvensizlik oyu verilmesine neden olur. Dolayısıyla sadrazam Kamil Paşa görevden alınır.

31 Mart isyanının çıkmasından birkaç gün önce yaşanan en önemli olay, 6 Nisan 1909 Salı günü Serbesti Gazetesi yazarlarından Hasan Fehmi Bey'in Galata Köprüsü üzerinde vurulmasıdır. Köprüde hazır bekleyen kolluk kuvvetlerine rağmen böyle bir cinayetin işlenmesi, katilin kaçması ve daha da kötüsü kaçan katilin yakalanmaması İstanbul'da tepkiyle karşılanır.

31 Mart isyanı öncesi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kanun-i Esasi'yi yeniden uygulamaya koymak istemesi ve padişaha olan muhalefetinde sivrilmesi, bu cemiyete karşı tepkisel gruplaşmaları beraberinde getirir. Bunlardan ilki Fedakârân-ı Millet Cemiyeti'dir. 1908'de kurulan cemiyet, İttihat ve Terakki tabanında kendine yer bulamayan ve bunun yanı sıra bu cemiyete muhalif olan kişilerden meydana gelir. Mevlanzade Rifat Bey ve Hasan Fehmi bu partinin üyeleridir.

1908 yılının 14 Eylül'ünde resmen kurulan Osmanlı Ahrar Fırkası, Prens Sabahaddin Bey'in önderliğinde "adem-i merkeziyet" düşüncesi odağında kurulan bir diğer partidir. Ahrar Fırkası'nın, 31 Mart öncesi bütün muhaliflerden destek alan siyasi teşkilat olması dikkat çekici bir durumdur.

5 Nisan 1909 (23 Mart 1325) tarihinde -isyandan sadece bir hafta önce- kurulan, Derviş Vahdeti'nin Volkan Gazetesi'ni yayın organı olarak kullanan parti İttihad-ı Muhammedî Fırkası'dır. Yeni kurulan bu partinin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı oldukça sert üslupla muhalefet etmesi, isyancıları yönettiği ve harekete hâkim olduğu konusunda bir yargı oluşturur.

II. Abdülhamit'in tahttan inmesine, bir devrin kapanmasına, dünya haritasının değişmesine sebep olan 31 Mart isyanı; 13 Nisan 1909 Salı günü (31 Mart 1325) sabahı Avcı taburlarına bağlı askerlerin Ayasofya meydanında toplanarak silah atıp

bazı taleplerde bulunmaları üzerine başlar. Bu istekler arasında; Şeriat-ı Garra-yı Muhammediye'nin tamamen icrası, Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa ile Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza Bey'in azli, hareketlerinden dolayı ceza almayacaklarına dair teminat verilmesi gibi maddeler vardır. İsyanın ilk sonucu Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'nın istifası olur. Adliye Nazırı Nazım Bey, Ahmet Rıza, Lazkiye mebusu Mehmed Arslan Bey de Hüseyin Cahit sanılarak öldürülür.

İsyanın ikinci günü Tevfik Paşa sadrazam olarak atanır. Harbiye nazırı Ali Rıza Bey istifa eder. Meclis, olağan toplantılarına isyanın ancak üçüncü gününde başlayabilir. Bu isyanın elebaşları Arnavut Hamdi Çavuş, bölük emini Mehmet ve kamacı ustası olan Arif isimli kişilerdir.

31 Mart isyanının çıktığı haberi Selanik'te tepkiyle karşılanır. Yeni ilan edilen meşrutiyetin elden gitmesine karşın mitingler düzenlenerek "Hareket Ordusu" adında gönüllü asker birliği kurulur. Ferik Hüseyin Hüsnü Paşa bu gönüllü birliğin başına getirilir. Ordunun asıl kumandanı Mahmut Şevket Paşa'dır. Gönüllü birliğin içine Rum, Bulgar, Sırp, Arnavut çetecileri ile Selanik Musevileri ve Girit köylüleri de kabul edilir. 20 Nisan Salı günü isyandan bir hafta sonra Hareket Ordusu İstanbul'a girmeye başlar. Hüseyin Hüsnü Paşa İstanbul halkına hitaben yaptığı konuşmada bu orduya karşı koymamaları için uyarıda bulunur. Bu istek padişah II. Abdülhamit tarafından da kabul edilir.

24 Nisan Cumartesi günü akşamı isyan tamamen bastırılır. Örfi idare ilan edilir. Otuz üç sene devleti tek başına yöneten II. Abdülhamit, isyanın başlamasından tam iki hafta sonra hâl‘ edilerek saltanattan indirilir. Hâl kararı meclis ve âyan üyelerinin katılımıyla sağlanan toplantıda alınır. Bu toplantıya, Abdülhamit'in yedi kere sadaret makamına getirdiği Sait Paşa'nın başkanlık etmesi ve hâl‘ edilmesi yönünde oy kullanması da ironik bir durumdur. Karar, şeyhülislam tarafından tasdik edildikten sonra Arif Hikmet Paşa, Aram Efendi, Toptani Esad Paşa ve Emanuel Karasu tarafından padişaha tebliğ edilir. Hâl‘ kararından sonra II. Abdülhamit, isyana hiçbir şekilde dâhil olmadığını ispat için tahkikat talebinde bulunursa da kabul görmez.

Selanik'teki Alatini Köşkü'ne sürgün edilen padişahın Yıldız Sarayı'ndan ayrılması üzerine saray yağma ve talana uğrar. İsyana fiilen karıştığı anlaşılan askerler, halkın görebileceği meydanlarda asılır. Durumu şüpheli bulunan kişiler de

Rumeli'deki inşaatlarda çalıştırılmaya yollanır. İsyanın sonunda Babıâli bürokrasisi yok olmanın eşiğine gelirken İttihat ve Terakki Cemiyeti kamuoyu nezdinde sempati ve nüfuz kazanır. Cemiyet, ordunun tam desteğini arkasına alır (Alkan, 2002: 420-429).

Osmanlı siyasal tarihinde yaşanan diğer isyanlar gibi birkaç kişinin sokağa çıkmasıyla başlayan, hemen sonlandırılabilecek küçük bir olay iken büyüyen ve geri dönülmez sonuçları olan bu isyan da bir padişahın hâl'i ile sonuçlanır.

2.3.2. Ayaklanmaların Romanlardaki Yeri

2.3.2.1. Serasker Hüseyin Avni Paşa ve Sultan Abdülaziz

Serasker Avni Paşa'nın Sultan Abdülaziz'e olan kişisel kininin sonucunda bizzat planlayıp uygulamaya koyduğu darbe planı, Osmanlı siyasi tarihinde ilk askerî darbe olarak tarihteki yerini alır. Askerî darbenin dört kişiden oluşan cuntası; ordunun en tepesindeki adam olan Serasker Hüseyin Avni Paşa, Sadrazam Mehmet Rüştü Efendi, Mithat Paşa ve Şeyhülislam Hayrullah Efendi'den oluşur.

Osmanlı siyasi tarihi içinde padişahların tahttan indirilmesi sıklıkla görülen olaylardır. II. Mahmut devrine kadar tahtından indirilen ya da öldürülen padişahlar mevcuttur. II. Mahmut, amcası III. Selim'in hâl'i ve öldürülmesi olayına şahit olmuş, canını Cevri Kalfa'nın yardımıyla kurtarmış ve amcasının ölümü üzerine tahta çıkmış bir padişahtır. Aynı olayın bir daha yaşanmaması adına, uzun zamandan beri disiplinden uzak olan imparatorluğun en büyük askerî gücü olan yeniçeri ordusunu lağvetmiştir.

Padişahın hâl'i için gerekli olanlar askerî kuvvet ve ulema sınıfını simgeleyen şeyhülislam fetvasıdır. II. Mahmut'un getirmeye çalıştığı yenilikler, bundan sonra padişah hâl'ine engel olacak niteliktedir. Padişahın hâl'i konusunda çok sıkı tedbirler alan II. Mahmut'un oğlu Sultan Abdülaziz de aynı kaderi yaşamaktan kaçamaz. Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi tarihinde ilk askerî darbe planı ile tahtından inen Sultan Abdülaziz Han, sözde ulema ve halkın iradesi ile tahtından edilmiştir.

Gülhane Hattı Hümayunu'ndan sonra yeni ve modern bir yönetim anlayışı ile yönetilmeye başlayan Osmanlı İmparatorluğu için geçmişte yeniçeriler tarafından

çıkarılan ve iktidar değişiklikleri ile sonuçlanan isyanlardan farklı olarak Abdülaziz'in hâl'i asker eliyle ve bizzat askerin komuta kademesinde yer alan kişi ve kişilerin planıyla gerçekleştirilir. Süleyman Paşa'nın Harp Okulu talebeleriyle sarayın veliaht dairesini, Redif Paşa Gümüşsuyu ve Taşkışla'daki Redif taburlarıyla Dolmabahçe tarafını, Bahriye Nazırı Ahmet Paşa'nın donanma askerleriyle sarayı kontrol altına alması ve hâl' planının Serasker Hüseyin Avni Paşa tarafından yapılması bu isyanı diğerlerinden ayıran ve ona askeri darbe niteliği kazandıran ayrıntılardır. Sultan Abdülaziz de tahtından askerî darbe sonucu indirilen ilk ve tek padişahtır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ve daha sonra cumhuriyet Türkiye'sinin ilk askerî darbesi Türk romanındaki yerini Hakan Kağan'ın romanıyla bulur.

Hakan Kağan'ın *Abdülaziz Ölümün İlkyazıdır Güz* (2011) isimli romanı, Sultan Abdülaziz'in hal'ini anlatan bir eserdir. Bu eser Türk siyasi tarihinin ilk askerî darbesi olan Sultan Aziz'in bir gece yarısı tahttan indirilişini anlatır. Roman; Sultan Abdülaziz'e muhalefet eden ve ilk mektepli serasker olan Hüseyin Avni Paşa'nın sultana duyduğu kin üzerine kuruludur.

Roman, dokuz Türkmen beyinden oluşan ve devletin bekası için çalışan bir grubun ölmek üzere olan üyesinin camiye sığınarak elindeki kanlı mektubu ve bir adet yüzüğü orada bulunan meczup görünümlü adama vermesiyle başlar. Mektupta Sultan Abdülaziz'in tahttan indirileceği yazılıdır. Sultan Abdülaziz'e düzenlenecek askerî darbe planı, padişahın öldürülmesi ve Hüseyin Avni Paşa'nın padişaha olan kişisel garezi romanın ana konusudur. Gizemli bir olayla başlayan roman, yüzüğün Sultan Abdülhamit Han'a geçmesiyle son bulur.

Romanın olay örgüsüne göre; darbenin 31 Mayıs gecesi yapılması planlanmıştır. Ancak Hüseyin Avni Paşa, Abdülaziz'in kendisini saraya çağırması üzerine sultanın darbeden haberdar olduğu vehmine kapılır ve bir gece önceden sabaha karşı planı uygulamaya koyar. Donanma Sarayın önüne çekilir. Suriye'den talim için getirildiği söylenen, 300 kişiden oluşan ve Türkçe bilmeyen Arap askerler sarayın çevresini ablukaya alırlar. "Padişah Efendimize suikast yapılacağına dair ihbar aldık. Saraydan dışarı ve dışarıdan içeri kuş uçurtulmayacak. Biz bu durumu Efendimize bildirmek için saraya gireceğiz" (Kağan, 2011: 108) diye askerlere sert bir emir verilir.

Sadrazam Rüştü Paşa, hâl‘ fetvasını, fetva emini Kara Halil Efendi’ye hazırlatır. Darüssaade ağası Cevher Ağa’ya haber verilir. Cevher Ağa durumu padişaha değil Valide Pertevniyal Sultan’a iletir. Hâl‘ edildiğini annesinden öğrenen Sultan Abdülaziz, büyük bir vakarla durumu kabullenerek annesine; “Devletin onurunu düşünmek gerek Valide. Kardeş kanını kardeşe döktürmek olmaz. Hak huzurunda bunun hesabını verememekten korkarım. Varsın Murat Efendi saltanat sürsün biraz da” (Kağan, 2011: 111) der ve saraydan çıkar.

Padişah Abdülaziz, kapıda kendisini albay üniformasıyla bekleyen Süleyman Paşa’ya “Gidelim asker… Her şeyi murdar ettiniz. Gecenin bir yarısı Celalî gibi sarayıma girecek kadar gözünüz dönmüşse Paşa, konuşmayınız. Siz beni korumakla görevlisiniz, hâl‘ etmekle değil. Nereye gideceğimizi söylemeniz kâfi” (Kağan, 2011: 112) der. Tahtını hiç karşı koymadan terk eden, kardeşkanı döktürmek istemeyen padişah, kendi kanının döküleceğinden bîhaber sarayından ayrılır.

Tahtından indirilen padişah ve ailesi iskeleye ilerlerken Redif Paşa, *“*Asker, yüz çevir borusu çal!” (Kağan, 2011: 112) emrini verir. Bu, tahtından inmiş dahi olsa bir padişaha yapılamayacak bir olaydır. Padişahın şahsına yapılan başka bir saygısızlık da, kayığa binmek üzere olan padişahın eşi Neşerek Kadın Efendi’nin omzundaki şalın “Mücevher mi saklıyorsun bu örtünün altında?” (Kağan, 2011: 112) diye çekip alınmasıdır.

Hâl‘ olayından sonra padişahın Topkapı Sarayı’na getirilmesi ve amcası III. Selim’in öldürüldüğü odaya konması, Serasker Avni Paşa’nın padişaha onu öldürteceğine dair verdiği mesajdır. Bu mesajı çok net okuyan Abdülaziz Han’ın sinirleri oldukça gerilir ve annesi Pertevniyal Sultan'ın onu sakinleştirmesine fırsat vermez.

Padişah Abdülaziz daha Topkapı Sarayı’na gitmeden V. Murat’ın cülus topları atılmaya başlaması tarihî ve kurgu gerçeğidir. Darbeci cuntanın içinde yer alan Redif Paşa’nın V. Murat’ı arabaya götürmesi, Serasker Hüseyin Avni Paşa’nın padişahı görmesine rağmen arabadan inmemesi, devrik padişah Sultan Abdülaziz’e olan kini ve yeni padişaha karşı olan saygısızlığının göstergesidir. Yazar, eserinin bu sahnesinde V. Murat’ın geç kalmış pişmanlığını ve korkusunu betimler. “Yüzü safran sarısına dönmüştü. Bakışlarında bir boşluk vardı. Veliahdın kapısını Süleyman

Paşa kapattı. Seraskere öfkesinden eli ayağı titriyordu Tüm protokol kurallarını, devlet töresini ayaklar altına almıştı Serasker" (Kağan, 2011: 118).

Bir devlet geleneği olan yeni padişaha biat töreni de devletin teşrifat kurallarına göre yapılmaz. Biat edilen padişahın oturduğu Bayram Tahtı tören salonunda yoktur. Duruma V. Murat; "Ceddimden o tahta oturmadan biat kabul eden olmuş mudur? Uğursuzluk getirir Paşa, uğursuzluk getirir. Sonumuzun felaket olacağına işarettir bu Paşa" (Kağan, 2011: 126) diye tepki verir. Nitekim V. Murat uğursuzluk getireceği öngörüsünde haklı çıkmış ve kısa bir süre sonra tahtından indirilmiştir. Usulsüz bir şekilde çıktığı tahttan yine usulsüzce indirilecektir.

Yazar Hakan Kağan, Feriye Sarayı'na gönderilen Süvari Mustafa, Boyabatlı Mustafa ve Cezayirli Mustafa adındaki üç pehlivanın Valide Sultan tarafından istendiğini söyler. Bu pehlivanlar Sultan Aziz'i öldürmek için görevlendirilmiştir. Aziz'in kaldığı odanın kilidi menteşelerinden kırılmıştır. Sürekli yanında taşıdığı pala da annesi Valide Sultan aracılığıyla istenmiştir. Hepsi Aziz'in öldürülme planı dâhilindedir.

Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın yakınları olan iki saray görevlisi Ebrar Nigar Kalfa ve Arz-ı Niyaz Kalfa bu işe yardım ederler. "Korktuğumuz şey başımıza geldi. Efendimiz dün bizden tırnaklarını kesmek için makas istemişti" (Kağan, 2011: 146) diye bağırırlar. Kapı kırılarak hünkârın odasına girildiğinde Abdülaziz kanlar içinde yerde yatmaktadır. Güçsüz kalan Abdülaziz o sırada can çekişmektedir. İçeri giren askerlerden biri odanın kalın perdesini koparark Aziz'i üstüne koyar ve kendisini yan odaya taşırlar. Serasker Avni Paşa'nın gelmesiyle Aziz'i Ortaköy Karakolu'na götürürler.

Aziz'in perde üstünde karakola taşınması, orada erlerin yattığı ot yatakların üstüne atılması ve otopsi için gelen doktorlara muayene izni verilmemesi Hüseyin Avni Paşa'nın emirleriyle olur. Beş doktorun verdiği raporu beğenmeyen Hüseyin Avni Paşa için on dokuz hekim yeni bir rapor düzenler ancak onu da beğenmez. "Üçüncü raporun hazırlanması işini uzun uzun düşündü. En son raporu kendi yazıp doktorlara gönderdi. Karalamaya bakarak yeniden yazan doktorların gönderdiği son rapor kabul edildi" (Kağan, 2011: 152).

Kağan, romanında darbenin sebepleri olarak veliaht V. Murat'ın iktidar hırsını ve Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın Sultan Abdülaziz Han'a olan büyük kinini

gösterir. Veliaht V. Murat, dönemine ve rakipleri olan diğer veliaht sultanlara göre daha bilgili ve eğitimlidir. Annesi Şevk-i Evza Kadın Efendi; onun iktidar hırsını körükleyen, kendi de aynı hırs içinde olan kadın efendilerden birisidir. Veliahdın mason locası ile olan yakın ilişkisi halk nezdinde birtakım eleştirilere yol açarken onun iktidar hırsını destekleyen etkenlerden biri olur.

Yazar romanını V. Murat Han'ın iktidar hırsı üzerine kurar. Derin yapıda Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın Abdülaziz Han'a olan kini ve V. Murat'ın iktidar hırsı olayların itici gücü olur. Adı geçen romanda V. Murat darbe olayında sarayın içindeki en etkili kişidir. Sultan Abdülmecit'in büyük oğlu olan Murat Efendi, şehzadelerin arasında bilgisi, görgüsü ve ilmiyle en önde olanıdır. Avrupa yaşam tarzını benimseyen Murat Efendi, mason locası ile yakın ilişkiler içindedir. Bu tavrı yüzünden eleştirilere maruz kalmaktadır. Jön Türkler ve Hüseyin Avni Paşa ile gizli görüşmeler içindedir. Dışarıdaki Ermeni ve Rum esnafa yüz kırk aylık borcu vardır. Medrese öğrencilerine gönderdiği para da hain darbe planının bir parçasıdır. "Geriye dönme şansı olsaydı tüm bu acıya, kıvranışa hemen burada son vermek isterdi" (Kağan, 2011: 77).

Romanda veliaht şehzadenin oldukça zayıf bir ruh hâli içerisinde olduğu tasvir edilir. Amcasına karşı düzenlenecek darbenin içinde yer almaktan son anda pişman olmuştur; ancak vazgeçmek için vakit çok geçtir. Annesi Şevk-i Evza Kadın Efendi, "Az biraz sabır… Az biraz sabır aslanım… Yüzdük yüzdük, kuyruğuna geldik" (Kağan, 2011: 78) diye onu yüreklendirir.

Planlanan darbede Serasker Hüseyin Avni Paşa elebaşıdır. Mithat Paşa, Rüştü Paşa, Şeyhülislam Hayrullah Efendi askerî cuntanın çekirdek kadrosunu oluşturur. Mason locası bu işin tamamen içindedir. Sarayın içinden Arz-ı Niyaz Kalfa ve Ebrar Nigar Kalfa, veliaht Murat'ın annesi Şevk-i Evza Kadın Efendi darbe planına ortak olan hem tarihî hem de kurgusal kişilerdir.

Yazar Hakan Kağan, *Abdülaziz Ölümün İlkyazıdır Güz* isimli romanının birçok bölümünde Hüseyin Avni Paşa'nın Sultan Aziz'e olan kininden bahseder. Yazar kurmacasını, "kinim dinimdir" anlayışıyla hareket eden Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın olaylardaki kindar tavrı üzerine kurmuştur. Öyle ki Osmanlı İmparatorluğu'nun ve birçok devletin siyasi tarihini değiştiren darbe olayı, onun

kişisel kininin ürünü olarak düşünülebilir. Abdülaziz'in hal' edilmesi ve devamında yaşanan bütün olaylar tarihî gerçeklikle birebir örtüşmektedir.

Sultan Abdülaziz'in 30 Mayıs gecesi düzenlenen askerî darbe sonucu derdest edilerek sarayından alınıp Topkapı Sarayı'na nakli sırasında Sultan Aziz'in Hüseyin Avni'ye hediye ettiği beş çifte kayığı kullanılır. Paşa, Sultan Aziz'in naklini Kuzguncuk'taki yalısından keyifle seyreder. "Ne iyi ettikte Zat-ı Şahanenin bize hediye ettiği beş çifteyi gönderdik. Eşekçi Ahmet'in oğlu diye orta oyunu oynatıp gülersin ha… Şimdi, beğenmediğin Eşekçi'nin oğlu seni ne hâle koydu, gör…" (Kağan, 2011: 113). Romanda detayları verilmeyen bu olay Sultan Aziz'in kendi ölüm fermanıdır.

Padişahın tahttan indirildiği haberini alan Yusuf Kamil Paşa, Sultan Murat'ın biat törenine gelir ve "İyi bok yediniz. Şimdi kendinizi haklı çıkaracak bir çatana dolusu laf etmekten de geri kalmazsınız" (Kağan, 2011: 127) diye bağırır. Paşa'nın kızgınlığı yetmiş yıldır yapılmayan kötü bir hasletin yeniden hortlamasınadır. Bu işi yapanları yeniçeri olmakla suçlar ve devam eder: "Bu iş, kişisel çıkar ve garaz eseridir. Vatan ve milletin menfaati diye boşuna kıvranıp durmayın. Bütün bu işler hep o ahlaksız adamın kişisel çıkarlarının eseridir" (Kağan, 2011: 127).

Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın Sultan Aziz'e açıktan açığa kin duyduğunun göstergelerinden birisi de şu olaydır: Topkapı Sarayı'ndan Feriye Sarayı'na getirilen Sultan Aziz'in kayığını kendi konağı önünde durdurup "(…) hafifçe araladığı perdeden uzun süre Aziz'e bakmış, kayığı dakikalarca konağın önünde bekletmişti(r)" (Kağan, 2011: 141).

Padişahın hal' edilmesinden sonra Serasker Hüseyin Avni Paşa, Sultan Abdülaziz'e karşı olan kinini her fırsatta kusar. "Aziz efendi, daha başına gelecekleri bilmezsin. Eşek tüccarının oğlu diye orta oyunu tertip edip gülerdin ha… Süslü Yakup'u oynatırdın" (Kağan, 2011: 143). Seraskerin Sultan Abdülaziz'e kini o denli büyüktür ki onu aşağılamak için elinden geleni yapar. Sultanı bir köylü gibi giydirerek onu aşağılamak için çektirdiği fotoğrafta sultanın utancı gizlenemeyecek derecede büyüktür.

> "Başında alelade bir sarık vardı. Sarığın kuyruk kısmı boynuna iki tur attırılarak dolanmıştı. Siyah geniş şalvarı üzerine, sırmalı içliği ve kolları geniş yeleğini giymişti. Bakışlarında gizlenemeyecek kadar aleni bir utanç vardı. Sol elini göbeği üzerine, sağ elini dizi üzerine koymuştu… Hemen sağında duran başı fesli, uzun pardösülü adam, bir Mason işaretini temsilen sağ elini ceketinin düğmeleri içine sokmuştu. Sol elini, biraz

da çekinerek, sandalyeye koyup Aziz'in sağ omzuna sarkıtmıştı. Solundaki asker, dirseğini sandalyeye dayamış, elini çenesine yaslamıştı" (Kağan, 2011: 143).

Hüseyin Avni Paşa'nın bitmek tükenmek bilmeyen kini, teskin olmayan ihtirası Aziz'in suikast sonucu can çekiştiği anda bile çok keskindir. Can çekişen Sultan Aziz'in şuuru o anda açıktır ve Paşa'yı tanır. Serasker eğilerek Aziz'in kulağına; "Eşekçi Ahmet'in oğlunu şimdi de görevden alma kudretine sahip misin?" (Kağan, 2011: 147) diye sorar.

Yazar, Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın kinini roman boyunca işler. Kin meselesine odaklandığı ayrıntılardan biri de; Sultan Aziz'in ölümünden sonra Çırağan Sarayı'na gelen seraskerin hareme girmeye çalışmasıdır. O ana kadar hâl' edilip tahtından indirilen hiçbir padişaha yapılmayan bu davranışı, Serasker Sultan Aziz'in hatırasına saygı göstermeksizin onun yatağına oturarak gösterir.

Serasker Hüseyin Avni'nin asıl amacı aşağılayarak tahtından indirdiği sultanın özel servetini almaktır. Romanda anlatılan diğer saygısızlık olayı ise Padişahın annesi Pertevniyal Sultan'ın ağzının içine elini sokarak mücevher saklayıp saklamadığını kontrol etmesidir. Serasker bu davranışıyla bütün saygı ve ahlâk kurallarını yıkar. Yazar, roman boyunca Serasker Avni Paşa'nın Padişah Abdülaziz'e olan kinini vurgular. Devletin en üst rütbeli subayının tek otorite olan Sultan Aziz'e olan kini Aziz'in sonunu hazırlar. Ancak padişahı hâl' edenin hâli harap olur ve Serasker Hüseyin Avni Paşa planladığı ve uyguladığı darbeyi canıyla öder.

Yazar, Sultan Abdülaziz Han'a düzenlenen askerî darbeyi anlattığı *Abdülaziz Ölümün İlk Yazıdır Güz* eserinde, tarihî kayıtlarda da Sultan Abdülaziz'in kayın biraderi olan Çerkez Hasan'ı gerçeğe bağlı kalarak konumlandırır. Ablası Neşerek Kadın ve Sultan Aziz'in ölümünden sonra olayın faili olarak gördüğü Serasker Hüseyin Avni Paşa'yı öldürme planı yapan ve bunu uygulayan Çerkez Hasan, seraskeri kendi konağında kurşunlar.

Çerkez Hasan, Hüseyin Avni Paşa'yı öldürme planını Abdülaziz'in cenaze merasiminde hazırlar. Onun cenazesinde Hüseyin Avni Paşa'yı vurmanın Sultan Aziz'e saygısızlık olarak görür. Sonradan seraskerin konağına gelen Çerkez Hasan, toplantı odasına girdiğinde, "Davranma Serasker!" (Kağan, 2011: 169) diye bağırır. Tek hedefi olan Hüseyin Avni Paşa'ya iki el ateş eder. Bu sırada Kayserili Ahmet Paşa Çerkez Hasan'ı arkasından kavrar. Bir süre boğuşurlar. O sırada can çekişmekte

olan seraskere öfkelenen Hasan, "(…) kamayı olanca gücüyle saplamaya başladı. Kendini kaybetmiş gibiydi. 'Ölmek hakkındır köpek… Ölmek hakkındır!'" (Kağan, 2011: 170) diye bağırır. Olayda Reşit Paşa da ölenler arasındadır.

Salondakiler ne olduğunu anlamazlar ancak bunun bir karşı darbe olduğuna vehmederler. Kimsenin yardıma gelmemesi onları ürkütür. Hüseyin Avni Paşa'yı suçlarlar. "Aman Paşam, Hüseyin Avni Paşa'nın işleri hep bunlar. Padişah tahttan indirmek senin neyine? Tahttan padişah indirip de yatağında son nefesini veren biri var mı? Her neyse" (Kağan, 2011: 171). Padişahı tahtından indirene tahtın laneti sirayet eder. Olayın sonunda yakalanan Çerkez Hasan da asılır.

Sadrazam Rüştü Paşa, Sultan Aziz'in hal'ini "Efendim millet rahatsız, israf almış başını gitmişti" (Kağan, 2011: 127) sözleriyle savunur. Ancak Paşa'nın burada milletten kast ettiği, darbeyi planlayan ve uygulayan 63 kişiden oluşan askerî cuntadır.

İnceleme sonucunda görüldüğü üzere yazar Hakan Kağan, tarihî gerçeklere bütünüyle bağlı kalarak bir darbenin iç yüzünü kurmaca ile vermiştir. Kurguya dâhil ettiği karakterler de tarihî gerçekliği olan kişilerdir. Hakan Kağan, kurguda mevcut iktidarı koruyarak devletin bekasını sağlamaya çalışan gizli bir örgütten bahseder. Klasik tarihî kayıtlarda böyle bir örgüttün ya da grubun bahsi geçmez. Yazar bu detayı romanın olay örgüsüne kurgu gerçeği olarak dâhil eder. Gerçekle hayali birleştirerek romana polisiye heyecan katar. Romanın geneli değerlendirildiğinde Abdülaziz'in hâl'i ve öldürülmesi tarihî planda yaşandığı şekilde kurguya taşınmıştır.

2.3.2.2. Romanlarda II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve 31 Mart Olayı

Osmanlı İmparatorluğu'nun bir devrini kapatan, istibdat yönetimine son veren, "irtica" ve "mürteci" kavramlarının toplumsal ve siyasal hayata yerleşmesini sağlayan 31 Mart İsyanı, Abdülhamit dönemini anlatan romanlarda kurgunun ana iskeletini oluşturur. Bu romanlar isyanı; İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, genç mektepli subayların, ittihatçı padişah yanlılarının bakış açısı gibi geniş bir perspektiften inceler. Bu bölümde cumhuriyet dönemi yazarlarının eserleri incelenecektir.

2.3.2.2.1. Romanlarda Meşrutiyetin İlanı

31 Mart isyanını anlatan romanlarda, II. Meşrutiyetin ilanı önemli bir yer tutar. Meşrutiyet, halk nezdinde coşkuyla karşılanır. Halk meşrutiyetin ne anlama geldiğini tam olarak anlayamadığı için bir taraftan sevinirken diğer taraftan "yaşasın padişahımız" naraları atar.

Bekir Büyükarkın'ın romanı *Yoldaki Adam* (2016) meşrutiyet Osmanlı'sını ve halkın durumunu detaylı bir şekilde verirken halkın Meşrutiyet'i anlamadığını ve bu durumdan dolayı kafasının karışık olduğunu, "yaşasın hürriyet", "yaşasın padişahımız" sloganlarının birbirine karıştığını söyler (Büyükarkın, 2016: 270). Hürriyet sloganlarının arasında hürriyet şairi Namık Kemal'in şiiri de okunur. Mithat Paşa'nın ve Namık Kemal'in resimleri manzaraya eşlik eder. Halk ise şaşkındır. Sevinenle üzülen neden sevindiğinin ve neden üzüldüğünün farkında değildir.

Basının, toplumları yönlendirme ve yönetmede iktidar sahipleri için büyük bir güç olduğu bilinen bir gerçektir. *İkdam* gazetesi, Meşrutiyet'in ilan edildiği günü kutsal gün addeder. Memlekete hürriyet, adalet, uhuvvet getiren gün olarak verir. "Esnaf, zengin, fakir, Müslüman, Hıristiyan, Musevi ve bütün Osmanlıların yüzlerinde görülen hürriyetin parlak ışığı! Bu anlatmaya sığar mı?" (Büyükarkın, 2016: 273) ifadeleri meşrutiyetin basına yansıyan akisleridir.

Ahmet Altan *İsyan Günlerinde Aşk* (2001) adlı romanda Meşrutiyet'in ilanını ve halkın buna verdiği tepkiyi tasvir ederken bayram havası yaşayan halkın aslında ne yaptığını bilmediğini anlatır. Kalabalık kendi sesiyle ve coşkusuyla sarhoş bir hâlde kaynaşırken birdenbire karşılarına padişahın arabası çıktığında sanki birkaç dakika önce "meşrutiyeti alkışlayıp istibdadın yıkılışını kutlayarak hürriyet şarkıları söyleyenler kendileri değilmiş gibi çıldırmışçasına, 'Padişahım çok yaşa!' diye bağırırlar" (Altan, 2001: 11).

Kılıç Yarası Gibi (1997) adlı romanda Ahmet Altan, ittihatçıların özgürlük anlayışındaki bir paradoksa işaret eder. İttihatçı Hikmet Bey, onların hürriyetçi fikirlerine iştirak eder. Bulgar isyancıların dağa çıkıp komitacılık faaliyetlerine başladığı günlerde ittihatçıların da onlara karşı dağa çıkması Hikmet Bey'i fikren bu

cemiyetten ayırır. İttihatçıların Türklük bilinci Hikmet Bey'in köklerinden getirdiği Osmanlılık fikirleriyle çatışır (Altan, 2017: 292).

Rumeli'de Hazan Mevsimi (2015) romanında yazar, Enver ve Niyazi Beylerin dağa çıkışını İstanbul'daki idareye bir başkaldırı olarak görür. Halkın desteğini yanına alan bu ittihatçı iki asker, Balkan milletlerinin çıkardığı milliyetçilik isyanlarını bastıracaktır. "Meşrutiyet ilan edilirse bunları besleyen nefret dereleri kuruyacaktı. İnsanlar meşrutiyetin getirdiği özgür ortamda bir araya gelip böyle dost olabilecekti" (Demircan, 2015: 212).

Bu genç subayların amacı, meşrutiyeti ilan ederek saray idaresini millî bir kimliğe dönüştürmektir. Diğer bütün yazarların tasvir ettiği gibi meşrutiyetin ilanı bir bayram havasında gerçekleşir. "Bütün köyler Köprülü'ye akıyordu. Hükümet konağının önüne büyük bir askeri birlik geldi, ardından Müslüman ve Hıristiyan din adamları geldi. Halk toplanmış 'Yaşasın millet! Meşrutiyet! Hürriyet!' diye bağırıyordu" (Demircan, 2015: 277).

Enver Bey, "Hürriyeti ilan edeceğiz top atışı yapılacak" dediği zaman "(…) Bulgarlar duyduklarına inanamıyordu. Şaşkın şaşkın birbirlerine baktılar" (Demircan, 2015: 277). Rumeli'de meşrutiyet ilan edildiği zaman Bulgar komitacı Sadanski için silahların devri kapanmış demektir. Barış siyaseti neticesinde Makedonya'daki Bulgarlar özgürlüğüne kavuşacaktır. İttihatçı subaylar için ise bu kabul edilemez bir istektir. Ancak bu durum yeni bir çatışmaya yol açacaktır, meşrutiyetin içini herkes istediği gibi dolduracaktır (Demircan, 2015: 285). Meşrutiyetin ilanıyla birbirine sarılan iki farklı dinin mensubu halk meşrutiyetin ne olduğunu kendilerine ne gibi özgürlükler getireceğini bilemez. Aslında bu ilan ile durum içinden çıkılamaz karmaşık bir hâl alır.

Saltanat Güneşi Payitaht Abdülhamit Han (2017) romanında anlatılanlara göre meşrutiyet, Osmanlı için yeni ve beklenmedik siyasi bir devrimdir. Karmaşık ve coşkulu bir harekettir. "Papazlarla cami imamları kucaklaşıp öpüşmüşler, dudaklarında 'yaşasın Hürriyet!' lakırdısı her yeri bayram alayı havasına sürüklemişlerdi Bir anda meydanın ismi bile değişmiş, bundan sonra burası HürriyEtmeydanı'dır denmişti" (Çalık, 2017: 228). Meşrutiyet, imamla papazı kucaklaştıran hatta kutlamaların yapıldığı meydanın adının değiştirilmesine sebep olan coşkun bir bayramdır.

Meşrutiyetin ilanı hem Osmanlı İmparatorluğu hem de azınlık olarak yaşayan ve bağımsızlık mücadelesi veren Hıristiyan halk için karmaşık bir durumdur. II. Abdülhamit meşrutiyeti ilan ederek 33 yıllık tek adam dönemini kapatmış, o zamana kadar yaptığının tam tersi bir davranış sergilemiştir. Azınlık durumunda olan ve bağımsızlık mücadelesi veren Bulgarlar için meşrutiyet, bir anlamda silah bırakma ve özgürlüklerine kavuşma anlamına gelir. Öte yandan meşrutiyetin ilanı için dağa çıkan, vatanın bölünmezliği için II. Abdülhamit'e kafa tutan genç ittihatçı subaylara göre azınlıkların özgür olması vatanın dağılması demektir. İçine doğduğu topluma hürriyet ve eşitlik vaat eden meşrutiyet, kimileri için bağımsızlık anlamına gelirken kimileri içinde yok oluş demektir. Kısaca meşrutiyeti ilan eden genç subaylar da meşrutiyetin ilanına sevinen halk da meşrutiyetin, imparatorluğun yok oluşunu hızlandıran ve II. Abdülhamit'i tahtından indiren 31 Mart isyanının başlangıcı olacağından habersizdir.

2.3.2.2.2. Romanlarda 31 Mart Olayı

31 Mart dönemini anlatan romanlar isyanı zaman zaman İttihat ve Terakki cephesinden ele almış zaman zaman da her iki tarafı birden nesnel bir tutumla değerlendirmişlerdir. 31 Mart isyanı sonucunda Abdülhamit'in tahttan indirilmesi İTC'nin sultana karşı bir zaferi olarak yorumlanır. Abdülhamit'i müstebit olarak değerlendirirken Hareket Ordusu ve İTC taraftarı genç subaylara daha sempatik bir tavır sergilerler. Otuz üç yıl ülkeyi katı bir istibdatla yöneten Abdülhamit ve şeriat aleyhtarları, gerici bir hareketi bastıran Hareket Ordusu'na aşırı bir değer atfederler. Bunun yanı sıra İTC karşıtı olan ve Sultan Abdülhamit'i yücelten romanlarda Hareket Ordusu; Sırp, Bulgar, Ulah ve Çingene ve Bulgar komitacı Sadanski gibi Türk olmayan birçok etnik unsurun oluşturduğu bir ordu olarak görülür ve Yıldız Sarayı yağmasından sorumlu tutulur.

31 Mart ayaklanmasını konu edinen ilk dönem romancıların çoğu bu ayaklanmada Abdülhamit'in gizliden gizliye isyana destek verdiğini düşünürler. Böyle düşünenlere göre Sultan Abdülhamit, olayı kendi planladığını en yakınındakilere bile hissettirmemiştir. Ancak tarihçiler bu isyanda sultanın herhangi bir rolünün olup olmadığı konusunda hâlâ görüş birliğine varamamışlardır. Örneğin araştırmacı yazar Osman Selim Kocahanoğlu bu konuda şunları belirtir:

> "Bir vesikaya dayalı olmasa da, isyandan haberli olduğuna dair emareler kitabın bulguları arasındadır. Bunu teyid eden jurnaller divanı harbe intikal etmiş, yargılanması için de rapor hazırlanmıştır. Saltanat ve hanedan hukukuna aykırı bulunarak bundan sarfı nazar edilmesi konunun araştırılması için engel değildir. Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'nın, isyanın ilk günü Zaptiye Nezaretinden aldığı telgrafı Saraya bildirerek bekleyişe geçtiğini, zaten teyakkuz halinde bulunan Abdülhamid'in de buna gayet soğukkanlı karşıladığını daha önce yazmıştık. Babıali'den gelen ikinci telgrafa da, isyanın ilk saatlerinde telaş ve heyecan göstermemesi, sadrazama güç kullanmama telkininde bulunması dikkat çeken husustur. İsyan sabahı Yusuf kemal, Esat Toptani ve Müfid Efendi gibi mebuslar, Saraya gelmiş, isyanın yatışması için hünkarın Ayasofya meydanında görünmesini istemiş, o da *'Siz beni parçalatmak mı istiyorsunuz?'* diye karşı çıkmıştı. Bu nokta önemlidir: İsyanı soğukkanlı karşılayıp güç kullanma eğilimi göstermemesi, suyun kendine doğru aktığını ve tahta yönelik tehlike olmadığını bilmesinden kaynaklanır" (Kocahanoğlu, 2017: 142-143).

Faik Reşit Unat; başkâtip Ali Cevad Bey'in, askerin adam öldürmemesi konusunda bir hatt-ı hümayun yayınlamasını Abdülhamit'e teklif ettiğini ancak padişah tarafından geri çevrildiğini söyler (Unat, 2014: 78). Mabeyn başkâtibinin döneme dair anılarını anlattığı kitapta yer alan bu detay, okuyucuya Sultan Abdülhamit'in olaya karıştığı hissiyatını verir.

Tarihçi İlber Ortaylı ve Erol Şadi Erdinç, bu görüşlerin tam karşısında bir görüş belirtirler. Abdülhamit'in isyanda herhangi bir dahlinin olmadığını diğer tarihçileri de tanık göstererek kesin kanıt sunarlar. "Halbuki herkes, bunda Abdülhamit'in bir suçu olmadığını itiraf etmiştir. Şerif Mardin'i, Ali Fuad Türkegeldi'yi bunlara örnek verebiliriz" (Ortaylı ve Erdinç, 2016: 58).

II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan 31 Mart isyanında padişahın isyancılara destek verip vermediği açıklık kazanmamış olsa da genel görüş olayda herhangi bir rolünün olmadığı yönündedir. Mürteci ve irtica kavramlarının bu olayla dilimize kazandırıldığı bu isyan aslında "din elden gidiyor" yaygarasıyla çıkan gerici bir ayaklanmadır. Ayrıca "din elden gidiyor" repliği her dönem iş gören ve halk yığınları üzerinde afrodizyak etkisi yapan bir cümledir. İsyancıların ya da isyan çıkarmak isteyen ayrılıkçı ve işbirlikçilerin elinde Truva atı olmuş bir kavramdır. Askerin ihtilâle karıştığı hatta bizzat çıkardığı aşikârdır.

O dönemde ordunun içinde bulunduğu siyasi ve kitlesel karışıklık, asker ve subayların alaylı-mektepli diye ayrılması dönemi anlatan romanlarda işlenen temalardandır. Dönemi inceleyen yazarlar 31 Mart isyanını kendi bilinç düzeyleri ve hayata bakış açıları ile yorumlarken olaya tanıklık eden yazarların yorumlamaları daha farklıdır. Olaya en nesnel bakan yazarlar Ahmet Altan ve Mim Kemal Öke olmakla birlikte olayı, olduğu gibi tarihî belgelere dayandıran Mehmet Necati Demircan gibi yazarlar da kendi yorumlarını katmadan nesnel bir duruş sergilerler.

Mithat Cemal Kuntay, 31 Mart isyanını, birebir yaşayarak olaya tanıklık eden bir yazar olarak ele alır. Yazar, *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında İstanbul'u üç ayrı döneme ayırır. Daha çok siyasal gelişmelerle biçimlenen dönemleri de sosyal hayatın içinde yer alan aydın, siyasetçi, elit tabaka ve bunları birbirleriyle olan ilişkileri üzerinden anlatır. Bu süreci, yarattığı kahramanlar ve onların hayata bakış açısıyla verir. Romanını, küçük yaşta Rumeli'den İstanbul'a göçmüş ve bir süre akrabalarının yanında büyümüş ana karakter Adnan'ın gözünden inceler. Yazar, tek romanı olan ve Türk tarihinin geniş bir panoramasını anlatan eserinde 31 Mart isyanını, ana kahramanı Adnan'ın yazdığı *Yıkılan Vatan* romanında verir. Kendi düşüncelerini ana karakterinin romanında anlatan yazar, diğer karakterleri ile de isyanı detaylandırır. Dönemin aydınını temsil eden Adnan karakteri için, istibdat dönemini, dönemin aydın ve Abdülhamit portresini çıkaran kitabı "(…) ateş saçmalı ve kıpkırmızı

olmalıydı" (Kuntay, 2018: 377). "Sevinç dolu bir öfkeyle" (Kuntay, 2018: 377) yazar:

Sıfır rakam oldu

"Softa inkılabı bir hafta sevdi: Bir erkek, Tepebaşı'ndaki konsere bir kadını çarşafsız götürdü: İttihat ve Terakki, kadını o gün sürmeye kalktı ve softa inkılabı o gün hemen sevdi. Yedi gün sonra İttihat ve Terakki kadını sürmekten vazgeçti. Ve softa inkılaba o gün hemen kızdı.

Kur'an'ı tabanca gibi beline takan, din dinamitli, âyet ve hadis cephaneli softa; kafasında ve karnında iki düğümle inkılaba somurtan softa; bir meczubun deli gözleri ve alık yanaklarıyla haykırıyor: Bir milletin hem dini, hem mebusları olamaz, diyordu. Bu meczubu Ayasofya Meydanı'nda astılar. İdam, yanlış bile olsa hamleye yakışan felakettir. Halbuki Meşrutiyet'in astığı softa fikir değildi, kelime bile değildi, geğirti gibi pis bir gürültü idi. Bataklıktı: Nemli bir karanlık!.. Taaffünü, zulmeti adam yerine koyup astılar; ve sıfırın adı 31 Mart oldu. Hem rakamın, hem vakanın tarihi olmak Derviş Vahdeti 'ye fazla şerefti. Bu böcek yürüyen, koşan milletlerde ayak altında yamyassıdır. Darağacının irtifaı bile çamura ve karanlığa fazla pâyedir" (Kuntay, 2018: 377-378).

Adnan'ın yazdığı bu satırlar, 31 Mart'ın dönem halkı tarafından nasıl karşılandığının ve softa takımının inkılâba değil dinî temayüllere göre hareket ettiğinin ifadesidir. Romanda yer alan Dağıstanlı Hoca, alışılagelen hocalardan daha farklıdır. Dolayısıyla ihtilâle ve halka bakışı da farklılık gösterir. Hoca'nın farklılığı, aşağıdaki konuşmasında bir sosyolog tavrıyla toplumun kritiğini yapmasından bellidir:

"Çünkü siz, halkı fikir idare eder, sanıyorsunuz. İzdiham kafasıyla değil, gözleriyle düşünür… Yığın, karnıyla düşünür, Gözüyle öğrenir, Kalbiyle kızar. Avamın midesindeki yeniçeri kazanını tanımıyorsunuz. Halkın gözünü rahatsız etmemek için hiç değişmemeye mecbursunuz. Eski ceketinizi çıkarmayacak, eski evinizden çıkamayacaksınız" (Kuntay, 2018: 372).

Mithat Cemal'e göre halk, yapılanları başka tarafından gören ve durup düşünmeyen kalabalık yığınlardır. Gördüğünü gözüyle gören halk, kafasıyla düşünmez. Abdülhamit'in bu kadar uzun süre tahtta kalmasının sebebi de halkı takındığı tavırdır. Düşünen, bilimsel gerçeklere daha yatkın olan halk olsa Abdülhamit otuz üç yıl hükümranlığını süremezdi.

"İşte Sultan Hamit… Ne sayede sağ kaldı? Burnunun sayesinde!.. Gazeteler her gün burnuna kandil asmakla meşgul. Biri çıkıp da, 'Bizim bir Mısır'ımız vardı, bir Bosna Hersek'imiz vardı, bir Şarki Rumeli'miz vardı; ne oldu?' diye hesap soruyor mu? Sormuyorlar, neden? Çünkü halk fikriyle değil, gözüyle görür de ondan! Çünkü Şârki Rumeli'nin gittiğini fikir görür, Abdülhamit'in uzun burnunu göz görür de ondan!.. Sizin de yaptığınız bu inkılaba, bu ehrama bakmayacaklar; rubanız kaç tane? Eviniz kaç katlı? Onu sayacaklar" (Kuntay, 2018: 373).

Nahid Sırrı Örik, *Sultan Hamid Düşerken* (1957) adlı eserinde bir garip adam Şefik'in serencamını anlatır. İTC, sadaret, vezaret ve nezaret arasında gidip gelen ve eski vezirlerden Mehmet Şehabettin Paşa'nın kızı Nimet Hanım'ın elinde oyuncak olan askerin evlilikle birlikte düştüğünü, Sultan Hamit'in düşüşüyle birlikte verir. Okuyucuya verdiği fikir 31 Mart olayının kararlılıkla planlanmış bir olay olmadığı gerçeğidir. Aniden gelişen olaylar karşısında alınan kararlar, sonu kestirilemeyen uygulamalarla sonucu zamana bırakılan ve bu süreçte kimsenin içinde yer almak istemediği sıkıcı bir durumdur. Abdülhamit ve İTC'nin birbirlerine karşı giriştikleri oyunda sonucun ne olacağı bilinmemektedir.

> "(...) asiler meclise karşı değil, ancak İttihat ve Terakki'nin i
>
> simleri malum ve muayyen birkaç uzvuna karşı vaziyet almışlardı… Lakin Ahmet Rıza Bey zannıyla Adliye Nazırı'nın, Cahit Bey diyerek de bir mebusun meclis önünde vuruldukları öğreniliyordu. Bu iki cinayetten sonra da askere bir dehşet gelmiş, şimdi mebusları padişahtan aff-ı umumi alınması için tazyik ediyorlardı" (Örik, 2013: 213).

İsyanı kimin kime karşı çıkardığı belli değildir. İsyancıların "din elden gidiyor!" seslerinin arkasında herhangi fikrî bir icraat yoktur. İsyanı çıkartan asilerin yapacağını yapıp, alacağı canı alıp istediği şartları sağladıktan sonra af dilemeleri isyanın yönünün belli olmadığının açık bir göstergesidir.

Nahid Sırrı Örik'in çizdiği 31 Mart tablosunda İTC üyeleri ne yaptığını bilemez, siyasetten anlamaz bir avuç gençtir. 31 Mart isyanı, İTC üyelerinin siyasi ve askerî gücünden değil istibdadın sahibi II. Abdülhamit'in güçsüzlüğünden ortaya çıkar.

Kemal Tahir ise *Bir Mülkiyet Kalesi* (1977) adlı eserinde 31 Mart isyanını şöyle değerlendirir:

> "33 senelik dehşet devri, Hareket Ordusu'nun yürüyüşüyle fakat pek de kan dökülmeden göçüp gidince, galiba Jöntürklere de bir celâdet gelmişti. Hiç kimse, ihtilalde muvaffakiyetin birinci şartını ihtilalcilerin kuvvetinden ziyade istibdatın artık idare edemez hale gelmesi olduğunu hesaplayamamıştı. Darülfünun talebelerinin, 'Harp isteriz' naraları bu yanlış hesabı gösterir" (Tahir, 2015: 107).

İsyanın başarısı konusunda Nahid Sırrı Örik ile hemfikir olan Tahir, 31 Mart vakasını İTC'nin gücünden çok Abdülhamit'in güçsüzlüğü yüzünden başarıya ulaşmış bir hareket olarak görür.

Bekir Büyükarkın, *Yoldaki Adam* adlı romanında; Alyanak Mahmut ya da Arpacı Mahmut adıyla bilinen Mahmut Efendi'nin, Osman Paşa'nın kızı Ferhunde

Hanım'la olan evliliğini ve bu evlilikle birlikte değişen hayatları anlatır. Bu kişilerin hayatlarının detayları, Abdülaziz'in hâl'i ile Abdülhamit'in tahttan indirilmesi arasında geçen sürede yaşanan siyasi olayları anlatır. 31 Mart isyanında Derviş Vahdeti'nin gazetesi olan Volkan Gazetesi'nin tahrik ve propagandalarının önemine değinir. Derviş Vahdeti'nin meşrutiyeti bir mezalim olarak gördüğünü, Osmanlı Devleti'ni kurtaracak reçetenin ümmetçilik olduğunu, Hasan Fehmi'nin katillerinin bulunmasının vicdan borcu olduğunu söyler. Derviş Vahdeti bu yazısıyla meşrutiyet aleyhtarlığı yaparak halkı isyana sürükler.

Yazar, 31 Mart isyanında ordudaki ikiliği, askerin içindeki alaylı mektepli kavgasının ön planda olduğunu bu iki grubun birbirine düşman olduğunu, isyan gününde ise sokakta isyancıların "şeriat isteriz", "Müslüman kadınların sokağa çıkmamasını isteriz" sloganlarıyla kim olduğu bilinmeyen, nerden geldiği anlaşılmayan gizli bir itici güç tarafından çıkartılan isyan olduğunu anlatır.

İsyan sırasında ne olduğunu hala anlayamayan, durumun farkında olmayan askerin konuşması aslında Osmanlı ordusunun durumunu ve İstanbul'un içinde bulunduğu karmaşayı en iyi anlatan örnektir:

> "İşte biz, elden giden dini kurtarıp şeriatı getireceğiz. Dün gece bütün subayları hapsettik. Kışlalarımıza hocalar geldi; Kur'an üzerine yemin ettik. Nerede bir mektepli subay görürsek vuracağız! Nerede bir İttihatçı bulursak kafasını ezeceğiz! Halifemizi koruyup, din geri gelmedikçe asla dağılmayacağız! Anladın mı şimdi!..." (Büyükarkın, 2016: 294).

Yazarın ana kahramanı Berber Rasih Usta, roman boyunca meşrutiyet taraftarı ve Abdülhamit karşıtıdır. Rasih kelimesinin anlamı, hakikatin en üst noktası demektir. Yazar bu ismi bilinçli seçmiş ve doğru olduğuna inandığı kendi düşüncelerini roman boyunca Rasih Usta'ya söyletmiştir.

Tarihî vesikalara bakıldığında isyancılar "din elden gidiyor", "şeriat isteriz" sloganıyla isyanı başlatırlar. İsyanları işleyen bütün romanlarda yazarların ortak tavrı da sloganları kurgusal alt yapıya dâhil etmek yönündedir. Gerçekte olayların derinine inildiğinde, çıkan isyanların dinle şeriatla alakası yoktur. İsyanlar ya ideolojik temelli ya da menfaatin arkasına sığınmış kişisel çıkar çatışması sonucu çıkmıştır. Modern dünya düzenine ayak uyduramayıp yok olma tehlikesi yaşayan cahil zümre, karşısındakini yok etme pahasına var olma mücadelesi verir. 31 Mart isyanında da

alaylı subayların yaptığı tam olarak budur. Onlar da karşılarında dimdik duran mektepli subayları, kendi yok oluşlarının habercisi olarak görürler.

Mim Kemal Öke, *Günbatımı* (1991) adlı eserinde ittihatçı genç subaylar, alaylıların kendilerini çekemediklerini söyler:

> "Baksana İstanbul'da avcı taburlarının tekmili birden ayaklanmış. Softaları da yanlarına almışlar. Bana öyle geliyor ki, bu hadisenin irtica mirtica ile alakası yok. Adamları ne dedilerse iğfal etmişlerdir. Gerçi alaylılar biz mektepli subayları kaç zamandır çekemiyorlardı" (Öke, 2016: 301).

Günbatımı'nın diğer romanlardan ayrılan bir özelliği; İttihatçı Kemal'in din görevlisi kardeşi Lütfullah'ın, 31 Mart isyanını bastırmak için Selanik'te hazırlanan Hareket Ordusu'nun farklı etnik gruplardan oluşmasını eleştirmesidir. "Hey Allah'ım! Vatanı Vahdeti'den kurtaran orduya bakın. Milliyetlerden bir Babil Kulesi adeta… Demek Osmanlı mülküne sahip çıkmak ona kalmış! Yazık!" (Öke, 2016: 305).

Ahmet Altan, *Kılıç Yarası Gibi* ve *İsyan Günlerinde Aşk* romanlarında padişah Abdülhamit'i ve onun dönemini anlatır. İki romanda da tarihî fon 31 Mart isyanı ve Abdülhamit'in tahtını kaybedişidir. Abdülhamit'i bütün insani yönleri ile ele alan yazarın, diğer yazarlara göre daha nesnel tavır takındığı görülür. Bu yönüyle diğer yazarlardan ayrılır. Yazar, isyanı gerici bir isyan olarak değerlendirmek yerine altında yatan nedenleri ve problematiğini ortaya koymaya çalışır. Olayları incelikli üslupla ve aşk motifiyle süsleyerek anlatması ve isyanı bu motifin içine yerleştirmesi onun olaylara sistematik yaklaşımının göstergesidir. Kurmacada yer alan karakterleri yargılamayan tavrı, Abdülhamit'i konuşturarak onun iç dünyasını yansıtması, tarihî gerçeklerle kurmacayı birbirine uyumlu vermesi, mantıksal ve kuramsal çerçevenin iç içe olması yazarın başarısıdır.

İsyan Günlerinde Aşk romanında 31 Mart olayının sebebi tek bir nedene bağlanmaz. Ona göre birbirinden bağımsız birçok neden, isyanın temel taşlarını oluşturur.

Osmanlı ordusunun durumu o dönemde oldukça vahimdir. İhtilâlden sonra vazifesini ihmal eden asker, mesaisini Beyoğlu sokaklarında tamamlar. Orduda en büyük sıkıntı alaylı-mektepli çatışmasıdır. "Asker neredeyse tamamıyla alaylılarla, cahil çavuşların elinde, paşalar ise ne etliye karışıyorlar ne sütlüye, her an taraf değiştirmeye hazırlar" (Altan, 2001: 176).

Yazara göre Hasan Fehmi'nin vurulması ve ardından yapılan cenaze töreni isyana davet niteliği taşır. Cenaze töreninin yapıldığı "Sultanahmet Meydanı, yüz binlerce başı olan bir canavar gibidir" (Altan, 2001: 177). Cenazede Derviş Vahdeti ve Said-i Kürdi'nin halkı kışkırtan tavırları, "Cihet-i askeriye birkaç güne kadar isyan edece[ğinin]" (Altan, 2001: 179) habercisidir.

İsyan çıkartılmasının nedenlerinden biri de farmason gâvuru olan zabitlere ve ittihatçılara karşı cihat ilan edilmesidir. Zabitlerin duvarlara çıplak kadın resimleri asması, Beyoğlu'nda Müslüman kadınların başları açık dolaşması, zinanın çoğalması Abdülhamit'in hükümranlığının bitmesinin işareti olarak görülür ve isyanın ateşlenmesinin nedenlerindendir. (Altan, 2001: 180).

Romanın paradoksal dinamiğini oluşturan unsur, padişaha karşı ayaklanarak meşrutiyeti padişaha rağmen ilan eden Hareket Ordusu ile bunun karşısında "şeriat elden gidiyor" (Altan, 2001: 10) diye nara atan dinci mollalar arasındaki zıtlaşmadır. İstanbul'un panoramasını saray, elit üst tabaka ve halk kesiminin temsili olan tekkenin objektifinden veren yazar isyana dair görüşünü Hikmet Bey'in ağzından verir: "Burası ihtilallerin değil isyanların toprağı Ne yaparsan yap, idarenin adını ne koyarsan koy, sonunda gene tepende bir padişah görüyorsun" (Altan, 2001: 237).

İsyanın ikinci paradoksu da din adına çıkarılan isyanın dinle uzaktan yakından ilgisinin olmamasıdır. Romanda isyan sürecini, kimlerin asi olduğunu, ideal asker tipini veren yazar isyanın dinle ilgisinin olmadığını, kurgusunun iskeletini oluşturan ve romanda aşk motifiyle birlikte yürüyen şeyhe söyletir:

> "Ulema bu hadiseleri asla tasvip etmiyor, tekke şeyhleri de şiddetle karşı bu ayaklanmaya… Hadiselerde din ehlinin hiç dahli yok, ortada din adına dolaşanlar medrese artığı birkaç softayla, […] Olanların sebebini arayan olursa, bu sebebi dinde aramasın, başka yerlere, dinle hiç alakası olmayan yerlere baksın" (Altan, 2001: 246).

İsyan sürecini ve bu süreçte başta Binbaşı Ragıp olmak üzere bazı askerlerin ve özellikle paşaların olaylardaki rolünü ve tutumlarını uzun uzun tasvir eder. Abdülhamit'in olayları nasıl değerlendirdiği ve isyanı bastırmak için gelen Hareket Ordusu'na karşı herhangi bir girişimde bulunmayışını anlatır. "(…) aklından her şeyi tarttığına, kazanamadığını anladığı için karşı çıkmadığına emindi" (Altan, 2001: 326).

Yazar II. Abdülhamit'e söz hakkı tanıyarak onun kendini savunmasına izin verir. Padişah olarak öldürmeyi bildiğini, ölümle hayat arasında sürekli bir tercih

yaptığını, birini yaşatmak için bir diğerini öldürdüğünü, iyi padişahın hiç öldürmeyen olmadığını kendi nezdinde anlatır. Sultan, Müslüman evlatlarını cephelerde kırdırmadığını söyleyerek kendini savunur. Kendi hakkında hükmü yine kendinin verdiğini söyleyerek haklılığını sürekli ispat ettiğini belirtir. 31 Mart isyanının çıkmasında padişahın etkili olduğunu düşünenlere karşın II. Abdülhamit'in yaptığı bu konuşma, kardeşi kardeşe kırdırmak istemeyen padişahın bir serzenişidir:

> "Çünkü yapacak bir şey yok… Bunlara karşı çıksam, hilafet sancağını açtım evlatlarım, bütün Müslümanlar cihat zamanıdır desem, evet, gelirler, askerlerimin çoğu gelir ama ne olur, kardeş kardeşi vurur, kaybedersem her şey gider, kazanırsam, tahtıma o Derviş Vahdeti derbederini ortak etmiş olurum, askerlerin yerine mollalar hak iddia eder. Daha kimse tam farkında değil ama bir devir hitama eriyor Doktor, biz burada bu akşam Osmanlı'nın bitişini bekliyoruz" (Altan, 2001: 324).

Padişahın bütün serzenişlerine rağmen İstanbul'da patlak veren isyan tüm hızıyla devam etmektedir. "Bir yüzyıl boyunca, karanlık hatırasıyla bütün bir ulusu, hep bir "din ayaklanması" korkusuyla titretecek olan bu tuhaf isyan, havada uçan askerlerle sona ermişti" (Altan, 2001: 339).

Ahmet Altan, 31 Mart isyanını anlatan *Kılıç Yarası Gibi* isimli romanında isyanı, alaylı ve mektepli subayların çatışmasının üstüne kurar. Mektepli subaylardan Yüzbaşı Niyazi Bey ve Yüzbaşı Eyüp Sabri Bey'in dağa çıkması, Abdülhamit'in iktidarına indirilmiş bir darbedir. Yazar, isyanı "yüzbaşıların isyanı" (Altan, 2017: 324) olarak niteler. İttihatçı subayların bildiri dağıtmasıyla isyanın ayak sesleri duyulmaya başlar. "Ey Müslümanlar ve Türkler" diye başlayan bildiri zulüm, istibdat ve idaresizlikten şikâyet ederek halkı bütün bu olan olumsuzlukların karşısında birlik olmaya çağırır. Bu aslında Abdülhamit'e karşı çıkartılacak isyanın halka duyurulması ve onun desteğinin istenmesidir. "Zulüm ve istibdadın merkezi olan Babıâli'yi, Şeyhülislam Kapı'sını, Yıldız Sarayı'nı basarak, bu daireleri müstebitlerin başına yıkalım, el ele verelim, toplanalım, çoğalalım" (Altan, 2017: 212). Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti imzasıyla dağıtılan bildiri Hamit'in son günlerinin de habercisidir. Artık kesinleşen isyan konusunda Yüzbaşı Necip Bey, "İstanbul sallanıyor Ragıp Bey, Makedonya biraz daha sıkı bastırırsa yıkılacak bu istibdat" (Altan, 2017: 328) sözleriyle isyanın istibdadın sonu olacağını söyler.

Abdülhamid Son Hükümdar (2011) adlı romanın yazarı Okay Tiryakioğlu, Abdülhamit'e olan hayran tavrını ve hükümdarı okuyucuya sevdirmek kaygısını roman boyunca hissedilir derecede taşır. Roman, Abdülhamit'e yapılan Yıldız

suikastında Ermenilerle işbirliği yapan üç genç ittihatçının bu suikasttaki rolünü ve daha sonra yakalanmaları üzerine değişen hayatlarını konu alır. Yakalanmaları üzerine değişen tek şey hayatları değil, Abdülhamit'e olan karşıtlıklarının Ulu Hakan Sultan Abdülhamit mitine dönüşmesidir. Abdülhamit'in hükümranlık yıllarındaki müstebit padişah anlayışı tamamen değişir.

31 Mart isyanının temelinde birçok neden vardır. Bunlar arasında askerin dinle bağlantısının kesilmesi, alaylı subayların emekliye sevk edilmesi vardır. Ancak en önemli sorun; o dönemde Osmanlı siyasi hayatını olumsuz etkileyen, ordunun disiplinsizliğinin ve başarısızlığının sebebi olan alaylı-mektepli ayrımıdır. Yazar da romanının çatışma unsurunu alaylı-mektepli ayrımı üzerine kurar. İsyan, ittihatçıların Makedonya'dan getirdikleri "Meşrutiyet Muhafızları" diye bilinen avcı taburlarının "şeriat isteriz" naralarıyla başlar. İsyanın önündeki asker Hamdi Çavuş'un, Taksim kışlasında olanları anlatırken kurduğu "itiraf etmeliyiz ki İttihatçılar son dönemde bizden çok daha faal ve başarılıydılar" cümlesiyle, isyanın ittihatçılar tarafından çıkarıldığı hissi okuyucuya verilir (Tiryakioğlu, 2018: 309). Yazara göre isyanı ittihatçılar çıkarmıştır ancak romanın sonuna doğru İttihat ve Terakki Cemiyeti isyandan dolayı padişahı suçlayan bir mektup gönderir:

> "Padişah! İftihar ediniz! Yere batası bir gericilik hareketi ile Meşrutiyet yapıtı yıkılarak istibdat yönetimi tekrar kuruldu. Bütün milletin hakları korunacak yerde, bu gericilik hareketi büyük bir ustalıkla yürütüldü. İstanbul halkının kötü isteklerine uyularak otuz milyonluk büyük bir milletin yok edici ellere geçirilmesi istendi. Fakat ne mümkün, o cehennemliklerin görecekleri, başarı değil mezar olacaktır. Bundan evvel size Hilmi Paşa kabinesinin mevk-i iktidara getirilmesi hakkındaki lüzum ve vücûbu işaret edilen telgrafnâmeye muayyen olan müddet dâhilinde cevap vermediğiniz için, işte bütün millet ve ordu İstanbul'a yürüyor. Bakınız, bu kudret-i kahhara mâlik olan millet nasıl arzularını yerine getirirmiş! Milletin kudreti ve ordunun satveti altında tevfikat-ı Samedâniyye'ye bizleri mazhar edip, fena iş eden alçakları derhal darağacına çektirsin! Bundan başka hiçbir türlü icraatın bizi müsterih edemeyeceğini ve milletin bu suretle intikamının alındığına dair bugün saat on ikiye kadar cevap gelmediği takdirde, başta ordumuz kumandanı olduğu halde bütün ordu ve milletle yarın İstanbul üzerine yürüneceği suret-i katiyyede bilinsin! İşte artık bizim için ölmek var, dönmek yoktur! Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumisi" (Tiryakioğlu, 2018: 314).

İttihat ve Terakki bu mektupla Abdülhamit'in gerici isyanı desteklediğini savunmaktadır. *Abdülhamid Son Hükümdar* romanında Sultan Hamit, ittihatçı subayların ve bu cemiyetin ona dair olan bütün olumsuz düşüncelerine ve icraatlarına rağmen onları, "Günden güne nüfuzları artan heyecanlı gençlerden mürekkep, iyi organize olmuş bir teşkilat" olarak görür (Tiryakioğlu, 2018: 210). Bu cemiyetin arkalarına aldığı Mason kudretine çok fazla inanmaları, onların zayıf noktasıdır.

Mason teşkilatının görünmeyen art niyetleri aslında bütün ülkenin yok oluşuna sebep olacaktır. Sultanın öngörüsü, "Şimdi iktidarıma karşı işbirliği yaptıkları Yunan, Sırp ve Bulgar komitacılarla çok geçmeden araları açılacaktır" (Tiryakioğlu, 2018: 210) yönünde olur. "Ne kadar acemice davrandıklarını göremiyorlar mı? Bunca yıldır yürüttüğüm karşıt güçleri dengede tutma politikamızı da mı anlamıyorlar? (Tiryakioğlu, 2018: 212). İttihatçılar, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir bütün olduğunu düşünerek imparatorluğun diğer milliyetleri ile işbirliği içine girerler; ancak yaşanılanlar onların kendilerine dost olmadığını gösterir. Tarih, uzun yılların müstebidi Sultan Hamit'i haklı çıkarır.

Saltanat Güneşi Payitaht Abdülhamit Han adlı eserde Kemalettin Çalık; Abdülhamit dönemini, padişaha yapılan suikastı, Meşrutiyet'in ilanını ve isyana giden yolda yaşanan siyasi olayları kurgusunun içine yerleştirdiği Şeyh Zafir'in yetiştirmesi olan üç gencin yaşadıkları üzerinden anlatır. 31 Mart isyanını diğer yazarların paralelinde bir görüşle alaylı-mektepli çatışmasının sonucu olarak görür. Kurgusu da çatışma üzerine kuruludur. "(…) Alaylı, mektepli çatışması son raddeye varmıştı, artık bunun önünü kimse alamazdı" (Çalık, 2017: 256). Bu çatışmaya eşlik eden diğer faktör de mollalar ve medrese talebeleridir. "Mollalar ayaklanmış, talebeleri de ayaklandırmışlar. Asker de kışlada tedirgin durumuş. Alaylılar mekteplilere çatar, emir dinlemezlermiş" (Çalık, 2017: 261).

Bu iki güç, isyanın fitilini ateşleyen iki önemli amildir. Osmanlı siyasi tarihine bakıldığı zaman, çıkan isyanlarda medresenin gücünün göz ardı edilemez boyutta olduğu görülür. Devlet geleneğinde söz sahibi olan üç ana güç vardır. Bunlar ana erk olan padişah, padişaha yardımcı kuvvetler rolünde Şeyhülislam ve ordu komutanlarıdır. Şeyhülislam ve ordu mensupları isyanların ya tertipçisi ya da yatıştırıcı gücü olarak olaylara dâhil olurlar.

Ancak yazarın burada göstermek istediği, diğer yazarlardan farklı olarak bu isyanı kimin çıkardığının bilinmemesidir. İstanbul'da bir kargaşa ve çatışma ortamı söz konusudur. Ancak isyanı kimin çıkardığı sorusunun cevabı bilinmemektedir. Yazar sorunun cevabı için net bir açıklama getirmez: "Neler oluyordu? Bu isyanın fitilini kimler, ne demeye ateşlemişti? İttihatçılar olamazdı, başka bir güç olmalıydı." (Çalık, 2017: 263).

Yazar isyanda Derviş Vahdeti'nin de önemli bir rolü olduğunu düşünmektedir. Tarihî gerçeklikte var olan alaylı Hamdi Çavuş'u isyana teşvik eden de Derviş Vahdeti'dir. Hamdi Çavuş'un paraya olan zaafını keşfeder ve ona birtakım işlerini yaptırmak için parayı kullanır. Şimdi de Avcı taburlarında askeri isyana teşvik etmesi gerekmektedir. Yazar, romanda isyan sahnesindeki naraları şöyle sıralar:

> "İsyan Hamdi Çavuş'un elebaşı olduğu kalabalık bir grubun;
> 'İttihat Terakki farmasonları padişahı hal edecekler, onları istemeyüz?'
> 'Din elden gidiyor, farmason İttihatçılar da buna teşnedir'
> 'Padişahım çok yaşa' (Çalık, 2017: 268).

Kemalettin Çalık diğer romanlardan ve romancılardan bir farkla bu isyanda İngiliz parmağı olduğundan açıkça bahseder. İsyanı başlatan Derviş Vahdeti İngilizlerle işbirliği içindedir. Derviş Vahdeti, işbirliği yaptığı İngiliz'e isyanın başladığını haber verir:

> "'Bu iş tamamdır, Baron!'
> 'Yani?'
> 'Yanisi şu Baron: isyan başladı, Avcı taburları harekete geçtiler!'
> Sarı saçlı İngiliz mesut bir ifadeyle bu iki İngiliz dostu insana hayranlıkla baktı" (Çalık, 2017: 269).

Rumeli'de Hazan Mevsimi Mehmet Necati Demircan'ın Abdülhamit dönemini ele aldığı bir eserdir. Romanda Resneli Niyazi Bey'in, Sultan Hamit'in idaresine karşı gelerek dağa çıkışı, meşrutiyetin ilanı ve devamında yaşanan siyasi olaylar anlatılır. Yazar 31 Mart isyanını, gerici bir hoca olan Ali Hoca ve Derviş Vahdeti'nin gazetesinde yayınladığı kışkırtıcı yazılarının sebep olduğu bir isyan olarak değerlendirir. Alaylı ve mektepli subayların anlaşmazlığı da bu sebeplere eklenince isyan gerici ve askerî bir ihtilâl hâlini alır. Ali Hoca adında, "Arakiyyenin üstüne bir sarık sarmış, göğsü bağrı açık şaşı gözlü, derbeder görünümlü biri" ellerinde bayraklar bulunan elli kişilik bir grupla saraya kadar gelir ve "Padişahım biz çoban istiyoruz. Çobansız sürü olmaz. Şeriat böyle emrediyor, meyhaneler kapanmalı, Müslüman kadınlar açık saçık sokaklarda gezmemeli, resim çıkartılmamalı" (Demircan, 2015: 298) diye seslenir. Bu, isyanın gerici maskesi takmış hâlidir. Daha sonra Osmanlı ordusunda disiplinsizliğin ve emre itaatsizliğin son noktası olan alaylı ve mektepli çatışması isyanı ateşleyen son kertedir.

Avcı Taburları ayaklanarak subayların bir kısmını hapseder, bir kısmını ağaca bağlarlar. İlk hareket IV. Avcı Taburu'nda başlar. Buradaki isyan kısa sürede diğer kışlalara yayılır. "Bir kısmı 'şeriat isteriz, padişahım çok yaşa!' haykırışlarıyla Sultanahmet'teki Millet Meclisi binasının önüne toplanmış. Bir kısmı da Ayasofya'ya yürümüş[tür]" (Demircan, 2015: 308).

Bütün yaşananlar aslında, arkasında İngiliz desteği olan Derviş Vahdeti'nin başının altından çıkar. Volkan Gazetesi tahrik edici haberler yazarak bu duruma sebebiyet vermiştir.

31 Mart isyanını işleyen romanlarda, isyanın kendisi kadar isyana sürükleyen etmenler de önemlidir. 31 Mart isyanının görünürdeki sebebi alaylı-mektepli subayların aralarındaki anlaşmazlığın büyüyerek isyan halini almasıdır. Ancak askerlerin kendi aralarındaki anlaşmazlığın büyüyerek ülkenin kaderini değiştirmesi ve otuz üç yıllık bir hükümdarlığa son vermesi, isyanın sebeplerinin göründüğü kadar basit ve masum olmadığını gösterir.

İsyanın nedeni ordudaki alaylı-mektepli çatışması olmasının yanında gazeteci Hasan Fehmi'nin öldürülmesi, genç subayların Beyoğlu sokaklarındaki gece âlemleri ve Müslüman kadınların başları açık gezmeleri bu isyanı tetikleyen dinî sebepler olarak romanlarda yer bulur.

İsyan, İttihatçılar tarafından II. Abdülhamit istibdadına karşı mı çıkartılmış yoksa II. Abdülhamit tarafından meşrutiyeti ve ittihatçı subayları bitirmek için mi çıkartılmıştır? Romanlarda bu sorunun net bir karşılığı bulunmamaktadır. İsyanın failinin belirsiz olması romanlarda tarafların birbirlerini suçlamasına neden olan bir durumdur.

Nahid Sırrı Örik, *Sultan Hamid Düşerken* adlı romanında Abdülhamit'in 31 Mart'la ilgili görüşünü, durum karşısındaki tavrını ona bir durum değerlendirmesi yaptırarak verir. Abdülhamit; yaşanan isyanın irtica olmadığını, her şeyin tabii bir hal çerçevesinde geliştiğini, durumun bundan ibaret olduğunu ve Rumeli'dekilerin bu konuda ikna edilmelerini ister. 10 Temmuz Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesinden başka bir durum olmadığını, Yunanistan'la Osmanlı arasındaki durumun gerginleştiğini, devletin Bulgarlarla itilaf halinde olduğunu, iki ateş arasında kalınabileceğini, vilayetlerde asayişe azami dikkat edilmesi gerektiğini ve Meclis-i Mebusan'la da devamlı temas halinde bulunulmasının elzem bir durum olduğunu

söyler (Örik, 2013: 231-232). "31 Mart hareketinin zuhurunu en küçük bir teşvikle kolaylaştırmadım Meşrutiyet'e sadakat hususundaki yeminime tamamen riayet ettim, tamamen sadık kaldım" (Örik, 2013: 250) sözleri, onun bu harekette en küçük bir etkisinin dahi olmadığının kendi ağzından itirafıdır.

Yazar ayrıca padişahın I. orduya neden emir vermediğini de "31 Mart hareketinin zaferi takdirinde kazanmak ümidini beslediği nüfuz ve kudreti, bu takdirde daha emin ve kati şekilde, hem de meşruyetperver bir padişah sıfatıyla kazanmaz mıydı?" (Örik, 2013: 233) sorusuyla açıklar. Bu sorunun cevabının sultanın lehine olacağı, böyle bir emir verdiği takdirde kazanacağı bu soruyla hem padişahın kendisine hem de ihtilâli yapan güçlere aşikârdır.

Rumeli'de Hazan Mevsimi adlı eserde Sultan Abdülhamit Han bu isyanın, yabancı devletlerin desteklediği planlı bir olay olduğunu düşünür:

> "Bu ayaklanma ani bir feveran sonucu olmadı, günlerce, haftalarca üzerinde çalışılmış. Bu işte yabancı parmağı var. Kendiliğinden oluşan bir hareket kısa sürede böyle organize olamaz. Muhtemelen İngiliz tertibi… Korkarım bedelini biz öderiz" (Demircan, 2015: 308).

İstibdat yönetiminin tek hâkimi Sultan bu öngörüsünde yanılmamış, çıkan isyanda tahtından hâl' edilip Selanik'e sürgüne yollanarak bedelini ödemiştir.

II. Abdülhamit tattan indirildiğini, dört kişilik bir heyetin saraya gelerek kendisine bilgi vermesi üzerine öğrenir. Durum karşısında vakarını bozmayan sultanın hâl' olayına tepkisi, yazarlar tarafından isyanın sonuçları olarak roman kurgusuna dâhil edilir.

Bir Mülkiyet Kalesi romanında yazar Kemal Tahir'e göre padişah hâl' olayını büyük bir kabullenişle karşılar. Padişah, düşmanları "Millet seni istemiyor!" dedikleri zaman yüzünü kıbleye dönerek, "Semi'na ve ata'na ğufraneke…" diyerek ayet okur, kulaktan duyduğu hadiseyi anlatırken daima gözleri bulutlanır (Tahir, 2015: 86). Yazar bu anlatımıyla Abdülhamit'in isyanda herhangi bir rolünün olmadığı gibi taht konusunda da ihtiraslı olmadığını açıklamak ister.

Sultan Hamid Düşerken adlı eserde; 31 Mart isyanında masum olduğuna inanılmayan, Meşrutiyet'in emniyeti için hâl' edileceğini anlayan ama hayatı konusunda endişeleri olan padişahın tahttan feragat etmek istediği kendi ağzından söyletilir. Ecdadının arasında en uzun süre hüküm süren padişahların arasında bulunduğu ve gerektiğinde tahttan çekilebileceğini padişah "Otuz üç yıla yaklaşan bu

saltanat müddetinin artık sonuna varması mukadderse, bu düşünce ile müteselli olabilirim!" (Örik, 2013: 251) cümlesiyle ifade eder ve aslında bu yenilginin de itirafi gibidir.

Hem topluma hem kendine çok uzun gelen hükümdarlık yılları ve kendi kurduğu okullarda okuyan vatan evladının ona karşı gelerek bir isyan tertip etmesi onun yorgunluğunun son kertesidir. "Tahtı terk edip Çırağan Sarayı'na gitmeyi orada büyük biraderi Beşinci Murad gibi yaşamayı kabul edecek kadar yorgun ve bezgindir artık" (Örik, 2013: 256). Örik bu anlatımıyla, Kemal Tahir'in Abdülhamit'i yücelten tavrından ayrılır. Örik'e göre padişah tahtı bırakmak zorunda kalmıştır.

İsyan Günlerinde Aşk isimli romanda yazar Ahmet Altan, Abdülhamit'in hâl' olayına verdiği tepkiyi, büyük acılar karşısında küçük sorunlara sığınan insanların içinde bulunduğu psikolojik duruma benzetir. Hâl' heyetinde yer alan, bir zamanlar padişahın en yakın adamı olan Esat Paşa eski günlerin intikamını alırcasına; "Çıkarılan fetva uyarınca millet sizi azletmiştir" (Altan, 2001: 354) der. Yüzü kül rengine dönen ve bir an kasılan, otuz üç yıllık korku imparatorluğunun hâkimi padişah, "Herhalde halletmiştir, demek istiyorsunuz" (Altan, 2001: 354) diyerek dik duruşunu, vakur tavrını korur. Bir taraftan da "Hakkımızda başka bir karar var mı?" sorusuyla akıbetini merak eder. Padişah da olsa sıradan bir insanın taşıdığı can korkusunu II. Abdülhamit de taşır.

Abdülhamit Son Hükümdar kitabında Tiryakioğlu, Abdülhamit'in 31 Mart isyanında bir etkisinin olmadığını, isyanı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çıkardığını net bir şekilde okuyucuya sunar. Romanın ilk bölümünde yer alan Abdülhamit karşıtlığı, yerini Abdülhamit sempatizanlığına hatta hayranlığına bırakır.

Yazar, romanda hâl' edilme sahnesini hâl' fetvasının metni ile başlatır. Burada Sultan Abdülhamit Han hâl edildiğinden ziyade gelen heyete tepkilidir. Ülkesine fedakârca hizmet eden ancak tahttan feragat etme zamanı gelen Padişaha, Esat Paşa, sert bir tavırla "Biz Mebuslar meclisi tarafından geliyoruz. Fetva var! Millet sizi tahttan indirdi; amma hayatınız emindir" diye çıkışınca padişah, o daimi ve sarsılmaz mukavemetiyle karşı koyarak şunları söyler;

> "Bu işi ben yapmadım. Sebep olanları millet arasın bulsun. Ben milletimin iyiliği için çok çalıştım. Hepsi mahvoldu. Hepsinin üstüne sünger çekildi. Kaderim böyle imiş. Sebep olanları varsın millet bulsun. Yalnız bir ricam var; o da hayatımın Çırağan Sarayı'nda muhafaza edilmesidir. Zaten ben yorulmuş idim. Hiçbir şey istemem. Milletten bunu rica ederim" (Tiryakioğlu, 2018: 320).

Gelen heyette Ermeni Aram Efendi ve Selanik Mebusu Yahudi Emanuel Karasu da vardır. Esat Toptani ve diğer üyeler sultanın birçok iyiliğine mazhar olmuş devlet adamlarıdır. Sultan Hamit, hâl fetvasını vakur bir edayla karşılasa da heyette bulunan insanlara karşı sitemkârdır. Milleti için otuz üç yıl hizmetin mükâfatı bu adamlar yoluyla tebliğ edilmemelidir. Sitemini, yine yüce bir kabullenişle, "Zarar yok. Milletim masumdur. Bunları tertip edenler şahsi düşmanlarımdır. Fakat Allah adildir. Bir gün elbet hakikat tecelli eder" (Tiryakioğlu, 2018: 320) diyerek dile getirir.

Saltanat Güneşi Payitaht Abdülhamit Han romanında Gök Sultan, Zat-ı şahane sıfatları ile yüceltilen padişah Abdülhamit Han, hâl' kararını metanetle karşılamış, tahttan indirildiğini tebliğ eden Esat Toptani'ye "Yani hâl' eyledi mi demek istiyorsunuz?" (Çalık, 2017: 291) diyerek vakur tavrını korumuştur. Padişahın son isteği Çırağan Sarayı'nda kalmaktır. Ancak kader onu yanı başındaki Çırağan Sarayı'na değil ülke sınırları dâhilinde de olsa İstanbul'dan uzağa yollar.

Rumeli'de Hazan Mevsimi adlı eserde Abdülhamit Han, hâl' fetvasını kendisine okuyan Esat Toptani'ye sayısız iyilikler yaptığını ve onun bu görevi nasıl kabul ettiğini merak eder gözlerle bakar. Himayesine alıp paşalığa yükselttiği Arif Hikmet Paşa da heyetin içindedir. "Devir sadakat beklenecek bir devir değildi. Düşenin de dostu yoktu" (Demircan, 2015: 316). Tahttan indirilmesinin nedenini ve karar merciini merak eder. Fetvayı dinledikten sonra karara şöyle cevap verir; "Bu memleket için otuz sene hizmet ettim. Devletin ve milletin selameti için elimden geleni yaptım. Yarın Allah katında hesap vereceğim. Memleketi nasıl teslim aldımsa öyle bırakıyorum. Allah düşmanlarımı kahretsin" (Demircan, 2015: 317).

Son isteğinin Çırağan Sarayı'nda ikamet etmek olduğunu söyleyen Abdülhamit'i Çırağan Sarayı değil Selanik yolları beklemektedir. Hâl' edilip tahttan indirilen sultanın İstanbul'dan ayrılmasıyla bir devir kapanır.

2.4. ETNİK KÖKENLİ İSYANLAR

2.4.1. Tarihsel Süreç

2.4.1.1. Girit İsyanı

Türklerin Ege adalarını elde etme çabaları, Aydın beyi olan Umur Bey'in donanmasıyla 1341 yılında bu coğrafyaya akınlar düzenlemesiyle başlar. Yapılan bu akınların hedefinde, Venediklilerin elinde bulunan Girit adası da yer alır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Girit'i elde etme çabaları devam eder. İstanbul'un fethinden sonra yayılma politikası güden Osmanlılar için adanın stratejik önemi daha da artar. Ada, Osmanlılar tarafından sürekli taarruza maruz kalır.

1644 yılına gelindiğinde Sultan İbrahim zamanında yaşanan bir korsanlık olayı, Osmanlıların resmen Girit'e savaş açmasına sebep olur. Sultan, kızlar ağası Sünbül Ağa'yı azlederek Mısır'a sürer. Çok zengin olan ağa, bütün mal varlığını İbrahim Reis kalyonuna cariyeleriyle birlikte yükleyerek yola çıkar. Dönemin Mekke kadısı tayin edilen Bursevî Mehmed Efendi ve 3000 kadar hacı adayı da geminin yolcuları arasındadır. Savunmasız bir şekilde kıymetli yük ve eşya ile açılan gemiyi haber alan Malta korsanları, Kerpe adası önlerinde gemiye saldırırlar. Sünbül Ağa ve İbrahim Reis çıkan çatışmada şehit olur. Korsanlar gemide yüklü bulunan hazineyi, cariyeleri ve hac kafilesini esir alarak Girit'in Kandiye limanına götürürler. Orada bir süre konakladıktan sonra Malta'ya hareket eden gemi, ganimetleriyle birlikte batar. Bu olayın üzerine Osmanlı İmparatorluğu Girit'e savaş açar.

106 harp gemisi ve nakliyata mahsus 300 kadar Karamürsel gemisinden oluşan donanma 101.000 askeriyle Yusuf Paşa komutasında Navarin'den ayrılarak Hanya üzerine sefere çıkar. Böylece Girit'in ele geçirilmesi için uzun yıllar sürecek savaş başlamış olur. Uzun yıllardan beri Venediklilerin elinde bulunan Girit, hemen hemen 25 yıl süren savaşın ardından 1667 yılında Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın adaya gelip savaşı bizzat idare etmesiyle 1669 yılında Osmanlı hâkimiyetine geçer (Ünsal, 2009: 11-12). Kandiye'nin fethinden 1821 Yunan İhtilâli'ne kadar geçen ortalama 100 yıllık süreçte adada herhangi bir olay yaşanmaz.

Çar Petro ile başlayıp gittikçe şiddetini artıran Rus tahrikleri, Fransız Devrimi ile uyandırılan milliyetçilik duyguları, Osmanlı Devleti'nin günden güne bozulan ve zayıflayan iç idaresi, Hıristiyan tebaa arasında baş gösteren ayrılma arzusu ve nihayet böyle bir cereyanı gerçekleştirmek üzere Rumların kurdukları Heteria Cemiyeti'nin propagandası Girit'te sükûnetin sona ermesine neden olur.[12]

1789 Fransız Devrimi bütün dünyaya kardeşlik, demokrasi, hürriyet kavramlarının yanı sıra bağımsızlık ve ulus devleti anlayışını da getirir. Bu ihtilâl, Osmanlı İmparatorluğu gibi içinde birden fazla toplumu barındıran çok uluslu imparatorluklar için yıkılma ve dağılma sürecinin başlangıcı olur.

Fransız Devrimi'nin etkileri Avrupa devletleri arasında yayılmaya başlar. Osmanlı Devleti içinde yaşayan Ortodoks Rumların Londra, Paris gibi ekonomik ve siyasi merkez kabul edilen şehirlerine ticaret amaçlı gitmeleri yaşanan gelişmelerden haberdar olmalarını sağlar. Avrupa'da ikamet eden zengin Rumlar ve oraya ticari amaçlı geziler yapan Osmanlı tebaası Rumlar, bu ihtilali kendi kimlikleri için bağımsız bir Rum ülkesi olarak yorumlayarak devlet kurma arayışına girerler. Avrupalı devletlerin kendilerine verdikleri destekler sonucunda, Yunanistan 3 Şubat 1830 tarihinde imzalanan Londra Protokolü ile bağımsızlığını ilan eder. İngiltere, Fransa ve Rusya ittifakına karşı Osmanlı İmparatorluğu 24 Nisan 1830 tarihi itibariyle Yunanistan'ın bağımsızlığını kabul etmek zorunda kalır.

1864 yılında Ege Denizinde bulunan yedi adanın kendilerine verilmesi onların bağımsızlık isteğini ateşleyen bir fitil etkisi yaratır. Bu sebepten Girit'e gelen bütün öğretmen ve papazlar, halkı isyana teşvik ederler. Osmanlı İmparatorluğu'nun kıyı bölgelerinde ve Ege adalarında yerleşik bulunan Rumlar da Girit'in Yunanistan'a ilhakı için sık sık isyan ederler. Daha önce çıkan ve kolaylıkla bastırılan isyanların içinde 1866 yılında başlayan ve daha büyük çaplı olan isyan, Rumların ayrılma konusunda kararlı tavrını açık şekilde gösterir.

Girit Hıristiyanları, kanun hükümlerine riayet edilmesini, vergilerin hafifletilmesini, mekteplerin düzenlenmesini, limanlar açılmasını ve bir ziraat bankası kurulmasını talep ve bahane ederek ayaklanır. Hükümetçe bu isteklerin hepsinin aynı anda yerine getirilmesi mümkün olmadığından kendi kendilerine geçici

[12] Cemal Tukin, Girit Akdeniz'in Kıbrıs'tan sonra en büyük adası, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, (Çevrimiçi) https://islamansiklopedisi.org.tr/girit, 13 Mart 2019.

bir hükümet kurarak Girit'in Yunanistan'a ilhakını ilan ederler (Tukin, 1945: 163-206). Kurulan Girit Genel Meclisi, 28 Ağustos 1866 tarihinde bir manifesto yayımlayarak Yunanlılarla aynı kökten geldiklerini ve Yunanistan'la birleştiklerini ilan eder. Bu kararın uygulanması için de Giritlileri silahlı mücadeleye çağırır. İsyancıların reisi Hacı Mihal, isyancılarla birlikte hareket etmeyen ve isyanlara karşı çıkanlara yönelik olarak "Silahlarını alıp benimle gelmeyeceklerin evlerini yakacağım" şeklinde tehdit ve telkinlerde bulunur (Ünsal, 2009: 40).

Bu olaylar karşısında Osmanlı Devleti bazı tedbirler alır. Eski sadrazam Mustafa Naili Paşa Girit'e gider. Orada bir meclis oluşturarak müzakere yoluyla sorunları halletmeye çalışır. Ancak bunda başarılı olamaz. Karadağ isyanlarında savaşan Ömer Lütfi Paşa Girit'e yollanır. Gelişmeler karşısında Girit'teki asiler dağlara, şehir halkı da sahillere ve Yunanistan'a göç etmeye başlar. Osmanlı Devleti'nin aldığı bir diğer önlem, Yunanistan tarafından asilere yapılan her çeşit yardımın kesilmesini sağlamaktır. 31 Temmuz 1867 tarihinde Arkadi Vapuru Osmanlı deniz kuvvetleri tarafından batırılır. Bu vapurun batırılması Girit isyancılarının üzerinde olumsuz bir etki bırakır.

Yunanistan'ın asilere yardımı sürekli devam eder. Yapılan yardımlar Batılı devletlerin, Osmanlı'nın iç işlerine karışmalarına neden olur. Fransa, Rusya'nın da desteğini alarak Girit halkının şikâyetlerinin soruşturulması amacıyla milletlerarası bir komisyon oluşturmayı teklif eder. Ancak Osmanlı Devleti şiddetle karşı çıkar. İngiltere ve Avusturya Babıâli'yi destekler. Fransa bu kez de Osmanlı temsilcilerinin de bulunacağı bir komisyonun oluşturulmasını ve mütareke talebini ekleyerek Rusya, İtalya ve Prusya ile birlikte yeni bir teşebbüste bulunur. Osmanlı Devleti kısa süreli bir mütarekeye katılabileceğini ancak Girit konusunda kendi başına hareket etmek istediğini bildirir. Avrupa Devletlerinin sürekli baskısı sonucu 12 Eylül 1867'de Girit'te genel af ilan edilir. Osmanlı Devleti'nin sıradaki hamlesi, Âli Paşa'yı adaya göndermek olur. 3 Ekim 1867'de Girit'e giden Âli Paşa bir ferman yayımlar. Bu ferman, ada halkına bazı imtiyazlar sağlarken adanın her tarafından Müslüman ve Hıristiyanlardan oluşan bir meclis oluşturma fikrini kapsamaktadır. Bir anlamda Girit'in yeni idare tarzını ilan eden bir fermandır.

Âli Paşa'nın yayınladığı fermanla adada yeni bir dönem başlar. Bu, Yunanistan'ın istediği ve onayladığı bir durum değildir. Yunanistan'ın asilere yardım etmesi isyanın bastırılmasına engel olduğu için Yunanistan'a bir nota verilir.

Ayaklanma için yapılan her türlü yardımın ve verilen desteğin durdurulması istenir. Bu notaya olumlu cevap vermeyen Yunanistan ile 16 Aralık 1868'de diplomatik ilişkiler kesilir. Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında bir savaş çıkmasını istemeyen Avrupalı devletler, Paris'te bir konferans düzenlenmesini teklif ederler. Yunanistan gözlemci vasfıyla konferansa katılır. Toplantı sonunda yalnız kalacağını anlayan Yunanistan, Avrupalı Devletlerin de uyarısıyla asilere yardım etmekten vazgeçer.

Âli Paşa'nın Girit'te yayımladığı ferman, Osmanlı Devleti'nin Rumlara verdiği ilk taviz olur. Rumlar Âli Paşa'nın eylemlerini, ilhakın gerçekleşmesi yönünde olumlu adımlar olarak değerlendirir. Osmanlı kamuoyu Girit konusundaki çıkmazın suçunu padişaha ve Âli Paşa'ya yükler. Padişah eleştirilemeyen bir pozisyonda olduğu için bütün suçu Âli Paşa yüklenir. O dönemde Girit'te bulunmuş olan Kabûli Paşa, Sadık Paşa'ya yazdığı mektupta halkın Âli Paşa için; "O belâyı defetmiş iken asilerle birlikte müttefiktirler dediler. İstanbul'a gelir ise hanesine gidinceye kadar arabasına necaset atacaklardır deyu yazdılar. Biçarenin bağrı hun oldu" sözlerini söyler (Karal, 2003: 37).

Osmanlı kamuoyu vicdanında ve Osmanlı elitistleri arasında çok ses getiren Girit meselesi konusuna Âli Paşa'nın düşmanı Ziya Paşa ise şu dörtlüğü söyler:

> "Sadri Âli zemane ne yapardı acaba
> Köprülü-zâde şu hengamede sağ olsa idi
> Kapıcı-zâde ile farkı budur kim Köprülü'nün
> Birisi almıştı diğeri verdi Girid'i" (Karal, 2003: 37-38).

Dönemin fikir hareketleri, Avrupalı Devletlerin müdahalesi, Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve siyasi yönden zayıflığı düşünüldüğünde Âli Paşa ve Osmanlı İmparatorluğu'nun başka çarelerinin olmadığı görülür. Âli Paşa'nın Girit için yayımladığı fermanda yer alan hükümler, Islahat Fermanı'nın ruhuna oldukça uygundur. Ancak Girit'te isyan eden asilerin kesin fikri Yunanistan'a katılmak olduğu için asla uzlaşmaya yanaşmazlar. Girit'te devletlerarası bir anket fikri ortaya atılırsa da Âli Paşa yerli halkın kesin fikrinin ilhak olması sebebiyle anketin Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlanacağını bildiği için bu fikre sıcak bakmaz ve Bâbıâli'yi de bu konuda uyarır. Dönemin hükümdarı Abdülaziz de yabancı unsurların görüş ve beyanlarını reddeder. Umumi af ilân etmesi ve Girit'in muhtariyet şeklinde idaresi

Girit'teki gergin ortamı yumuşatır. Âli Paşa, yerini Hüseyin Avni Paşa'yı bırakarak 24 Şubat 1868'de İstanbul'a döner.

1877-1878 Osmanlı-Rus harbi sonucunda Osmanlı Devleti yenilmiş ve imzalanan Ayastefanos Antlaşması, Balkanlardaki siyasi dengenin Rusya'nın lehine dönmesine sebep olmuştur. Antlaşmaya eklenen Girit'le ilgili hükümler, bu sorunda Rusya'ya uzlaştırıcı rol biçer. Berlin Konferansında görüşülen Girit'le ilgili hükümler, Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlere bilgi vermesi esası üzerine değiştirilir. Bu durumda Yunanistan, Girit Rumlarını ada içinde isyana teşvik etmeye başlar. Osmanlı Devleti, çıkması muhtemel bir isyanı önlemek amacıyla 1878 Halepa Mukavelenamesini imzalar. Bu mukavele Girit'e yarı özerklik tanır. Ancak iki taraf için de bir çözüm olmaktan çok uzaktır. Mevcut düzen ile Girit, daha büyük bir Avrupa sorunu hâline gelir. Osmanlı Devleti'nin ada üzerindeki hâkimiyeti giderek zayıflar.

Sultan II. Abdülhamit'in Girit'te merkezî otoriteyi yeniden tesis etmesi, Rumların yeniden ayaklanmasına sebep olur. 1894 yılında Girit'te valilik makamında bulunan Mahmud Celaleddin Paşa'ya suikast girişimi; adanın yeniden kaynamaya başladığını, Müslüman ve Hıristiyan halk arasındaki gerginliğin iyice arttığını göstermektedir. Mahmud Celaleddin Paşa'nın 1895 yılında görevinden istifa etmesi üzerine adaya Turhan Paşa gönderilir.

Turhan Paşa, Girit meclisini toplantıya çağırır. Halepa sözleşmesinin sağladığı siyasi ve hukuki haklarının geri verilmesini isteyen meclis üyeleri, adaya Hıristiyan vali tayin edilmesini isterler. 1895 yılında Karatodori, adaya vali olarak gönderilir. Hristiyan Rumlar çok hoşnut olurken adanın Müslüman halkı devletten yeterli destek görmediklerinden şikâyetçidir. Hıristiyan valiye rağmen Müslüman ve Hıristiyan halk arasındaki gerginlik tırmanır. Epitropi Cemiyeti, Vamos'ta Türk askerî garnizonunu kuşatarak yeni bir isyan başlatır. Valinin olayları yatıştıramaması sonucu isyan kontrolden çıkar. Turhan Paşa yeniden adaya vali olarak atanır ve isyan bastırılır.

Ancak Yunanistan'a ilhak konusunda oldukça kararlı olan Rum halkı, hem yabancı devletlerin kendilerine verdiği destek hem de Yunanistan hükümetinin silah ve mühimmat yardımından aldıkları güçle yeniden ayaklanırlar. "1896 yılında Girit'li Rumlar Avrupalıların kendilerine duyduğu ilgi ve yardımlarına güvenerek ve

de Yunanistan'ın adayı işgal etmesi beklentisiyle Osmanlı idaresine karşı tekrar ayaklandılar" (Ünsal, 2009: 62).

İsyanı organize eden Epitropi Cemiyeti, isyanı bütün ada sathına yayar. Rumlar Türklere saldırmaya başlarken Hanya'da çarpışmalar şiddetlenir. Çarpışma sırasında çıkan yangın şehrin tamamına yayılır. Osmanlı Devleti adada çıkan her isyanda Girit'e daha fazla taviz vermeye başlar. Bu durumdan cesaret bulan Yunanistan, kendi limanlarından gemiyle asker ve mühimmat yardımı yapmaya devam eder. Avrupalı Devletler sürekli Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasında arabuluculuk görevi görürler. Yeni düzenlemeler adada barış ve huzuru tesis etmeye yeterli olmaz. Adada Rum isyancıların şiddetinden bunalan Müslüman Türkler kalelere sığınırlar. Bir daha dönmek isteseler de yakılıp yıkılan yurtlarına asla dönemezler. Avrupa devletleri Girit'te sistemli bir şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nun adadaki hâkimiyetini kısıtlamaya başlar. 19. yüzyılda devletin içinde bulunduğu acz göz önüne alındığında, Avrupalı devletlerin ada üzerinde git gide daha fazla söz sahibi olduğu gözlemlenir. Adada bulunan Epitropi ve Etnik-i Eterya cemiyetlerinin kesin kararı ve nihai hedefleri Yunanistan'a dâhil olmaktır. Bu sebepten ada sürekli karışıklık içinde kalır. Öne çıkan bu asayişsizlik Osmanlı Devleti'nin Girit'i kesin olarak kaybettiğinin ve adada hiçbir hükmünün kalmadığının habercisi gibidir.

Sultan Abdülaziz devrinde baş gösteren ada isyanları, II. Abdülhamit'in padişahlığı döneminde de devam eder. 1899 yılında Venizelos'un ada için yeni bir anayasa düzenlemesi ve kurucu meclisin bu anayasayı kabul etmesi, ada için yeni bir bayrak ve posta pulu basımı gibi değişiklikler adanın Türk hâkimiyetinden çıktığının göstergesidir.

Sultan II. Abdülhamit, adaya ve Rumlara verdiği tavizleri; "Bize bu kadar kana mal olan bu güzel ada ne de olsa bir gün bizden koparılacaktır. Eski projemin (1880) tatbik mevkiine konması iyi olurdu. Girid'i Yunanlılara feda etmek istiyordum; bu suretle her vakit için Teselya'yı temin etmiş olacaktım" (Karal, 2007: 125) şeklinde açıklar.

1866 yılından itibaren sürekli ayaklanan yerli Rum halkı Avrupalı devlet desteği görür. Millî birliğe sahip oldukları için Yunanistan'ın siyasi ve maddi desteği

Girit adasının adım adım Osmanlı Devleti'nden uzaklaşmasına ve 1913 yılında da kesin olarak Yunanistan'a katılmasına sebep olur.

2.4.1.2. Ermeni İsyanları

Osmanlı Devleti'nin tebaası konumunda rahat ve müreffeh bir hayat süren Ermeniler, imparatorluğun çeşitli bölgelerinde ticaretle uğraşarak geçimini sağlayan zengin bir topluluktur. Bulundukları bölgelerde ekonomik olarak Türklere nispeten daha iyi konumdadırlar. Meşrutiyet döneminden önceki yıllarda askerlik yapmakla yükümlü olmadıkları için yaşadığı yerlerin ekonomik gücünü ellerinde tutarlar. Ancak Meşrutiyet'ten sonra askere alınmaları onlara politik emellerine kavuşma ümidi verirken isyan faaliyetlerine de alt yapı oluşturur. Zeytun bölgesindeki ilk isyan vergi meselesi yüzünden çıkar.

> "Osmanlı Padişahı Zeytun kasabasının yıllık vergisini 15.000 kuruş olarak tespit etmiş, başka hiçbir hükümdarın buna karışmamasını, Osmanlı memurlarının kasaba içinde bulunmamasını emretmiş… Zeytun gibi yerler dağlık olmaları nedeniyle yarı bağımsızlığını muhafaza edebilmiş ve isyan ruhunun, darbelerle kendini gösterdiği yerler olup Zeytun'lular Anadolu'da benzeri çok bulunan, asi bir topluluktu" (Dinçaslan, 2006: 6).

Vergi vermek istemeyen Zeytunlular her fırsatta padişah fermanını öne sürerek devlete isyan ederler. Üzerinde bulunduğu coğrafi konumun avantajını kullanan Zeytun halkı, 1780 yılından itibaren çıkardıkları isyanlarda devletin kolluk kuvvetlerine baskın gelirler. Devlet bu isyanlara etkin ve somut bir önlem alıp bastıramaz.

1856 yılında ilân edilen Islahat Fermanı ile Müslümanlarla eşit hâle gelen gayrimüslim tebaa, yabancı devletlerin yardımı ve kışkırtmaları ile ülkenin her tarafında rahat hareket edebilir hâle gelirler. Bu ferman Maraş halkının isyan etmesine neden olur. Şehirde karışıklıklar çıkar. 1862 yılına kadar çıkartılan isyanlar vergi vermemek, yağma yapmak amaçlıdır. Eşkıyalık ve talan bu isyanların ruhunu oluşturur. 1862 yılı isyanları artık politik amaçlı olup dış mihrakların desteklediği ve misyonerlik faaliyeti adı altında yürüttüğü bir isyan olur.

> "Bölgede artık misyonerlik faaliyetleri başlamış, dışarıdan güçlü devlet desteğiyle isyanların görünümü siyasi bir kimliğe bürünmüştü. Osmanlı Devleti'nin artık eski gücünü kaybettiğinin görülmesi de isyancıların işini kolaylaştırmıştı. Bu olayda

> görüleceği üzere artık Ermeniler isyan için dış nedenler ve yabancı devletlerden destek buluyorlardı. Bu isyandan itibaren Zeytun isyanlarında sürekli olarak yabancı parmağı görülecektir. Bundan sonraki isyanlar; yağma, soygun, vergi vermeme gibi nedenlerden değil siyasi nedenlerle yapılacaktı" (Dinçaslan, 2006: 7).

Siyasi amaçlı bu isyanlar, din adamlarının kışkırtmaları ve Avrupa devletlerinin -özellikle Fransa'nın- desteğiyle çıkartılır. Ahmet Cevdet Paşa Fransa'nın isyancılara verdiği desteği şöyle dile getirir:

> "İstanbul'daki Ermenilerden bir takım müfsidler Zeytun'daki dört koca-başının resimlerinin alarak, bunları bir vasıta ile Fransız İmparatoru III: Napolyon'a takdim etmişlerdir. Bu resimleri Fransa Hariciye Nezareti Dairesi'ne gittiğinde gören Paris Büyükelçisi Cemil Paşa'ya bunların Ermeni prensleri olduğu söylenmiştir. Cemil Paşa ise 'bunlar yalnızca bir takım çobanlar' diyerek ciddiye almasa da resimlerin Fransa nezdinde tesirli olduğunu, Zeytunluların gayrı resmi olarak Fransa'nın yarı resmi himayesine girdiğini anlatmıştır. Bunların amacı Zeytun'da bağımsız bir Ermeni devleti kurmaktır" (aktaran Dinçaslan, 2006: 8-9).

1878 yılında Zeytun Ermenileri, uluslararası Berlin Konferansı sırasında Avrupa devletlerinin yardımı sonucu bağımsız bir devlet kurabilmek amacıyla yeniden isyan ederler. Bu isyan sırasında maddi ve manevi desteği yine Avrupa devletlerinden alırlar. İsyanın din adamlarının yabancı devlet temsilcileriyle yaptığı ön görüşmeler sonucu planlandığı ve Avrupa devletlerin desteğinin her isyan olayında devam ettiği görülmektedir.

İsyan sonrasında yabancı devletlerin yardımıyla isyanın elebaşları affedilir ve isyanda gerekli önlemleri alan dönemin devlet adamları yine Avrupa devletlerinin baskıları sonucu azledilir. Tutuklanan eşkıya ve isyancıların mahkeme kararları bozdurularak serbest bırakılmaları sağlanır. Bu gibi olaylar Osmanlı Devleti'nin devlet olarak otoritesinin sarsılmasına, halkın devletine karşı güvensizliğine yol açarken isyancılara ve ayrılıkçı faaliyetlere güç verir.

Zeytun Ermenilerinin tarihte çıkarttıkları en büyük isyan 24 Ekim 1895 yılında çıkardıkları isyandır. Bu isyan da daha öncekilerde olduğu gibi kilise ve papazların Avrupalı devletlerle yaptığı işbirliği sonucu çıkartılır. İsyan haberini Hınçak Gazetesi 20 Kasım 1895 tarihli 21 numaralı sayısında; "İş bitti. Bugün Zeytun'dan Tokat'a kadar ihtilal bayrağı dalgalanmaktadır. Zeytun'un bağımsızlığı ilan edildi" diye verirken isyanın elebaşı Agassi de isyanı şöyle anlatır:

> "Herkes silahlarıyla gelmişti, hatta tabanca ve kama taşıyan çocuklar bile vardı… 10 Ekimde Hükümet Alabaş köyüne Ermenilerin durumunu tespit için iki jandarma yollamıştı. Hırslanan Alabaşlılar bu iki jandarmayı bir ağaca bağlayıp yaktılar… Sabahtan itibaren bütün Ermeni köylerinin ileri gelenleri birkaç savaşçıyla geldiler.

> Aralarında Papaz Vartabet Bartholomeos, Papaz der Mordios, Prens Nezaret Yeni Dünya vardı. Sonra Papaz Vartabet Sahag'ı gördük. 90 yaşında topal bir ihtiyardı, mesut bir hali vardı ve hamdolsun Allahım, barut kokusunu bir daha koklamadan ölmekten korkuyordum, günlük kokusundan iğrenmeye başlamıştım, diye Allaha dua ediyordu. Kadınlar tabanca, kama ve sopalarla kaçan Türk esirlerinin arkasından koşup bunların büyük bir kısmını öldürdüler. Sadece 56 tanesi kendisini kurtarabildi" (aktaran Dinçaslan, 2006: 41).

İsyancı Agassi'nin etrafında toplanan köy halkı; kadın, çocuk, genç, hepsi isyana destek verir. İsyan çevre köylere de sıçrar. Asiler, Türklerin bulunduğu köyleri ve köy halkını diri diri yakar, askerlerin derilerini yüzer.

Tarihinde birçok kez devlete ödedikleri vergileri bahane ederek isyan eden Osmanlının sadık tebaası Ermeniler 1895 tarihinde ayaklanmada vergi ve talan amaçlı değil bağımsız bir devlet kurma adına isyan ederler. Kısa sürede bir araya gelen ve birlik olan Ermeniler yıllarca dost olarak yaşadıkları insanları, kutsal saydıkları değerler adına öldürürler. Tarihî belgelerde kayıtlı olan Zeytun ve Yozgat isyanlarında yıllarca hatta yüzyıllarca Osmanlı'nın sadık bir tebaası olarak Türklerle bir arada yaşamış Ermenilere bunu yaptıran hiç kuşkusuz bağımsız bir Ermenistan kurma hayalidir.

Gerek Giritli Rumların ayaklanması ve bağımsızlık istekleri gerek Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde çıkan Ermeni isyanları o dönemde Avrupalı devletlerin bu toplumları ortak bağları olan kilise üzerinden örgütlemesi, isyana teşvik etmesi, sonrasında ise silah ve cephane yardımı yapması sonucu olur. Girit isyanı örneğinde olduğu gibi kilisenin başı papaz, halkı kışkırtarak bağımsız bir ülke ve ülkü etrafında toplar. Yabancı devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda bu isyancılara yardım etmesi ve isyan konusunda teşvik etmesi hem Ermeni hem de Rum isyancıları Türklere düşman yapan en önemli unsurdur.

İngiltere ve Rusya kendi çıkarları doğrultusunda Ermenileri bağımsız bir Ermenistan kurma planı çerçevesinde Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtırlar. Bu iki gücün desteğini arkasında hisseden Ermeniler, Berlin Antlaşmasına kendi lehlerine bir hüküm konmasını sağlarlar. Daha sonra 1887 yılında kurdukları Hınçak Derneği amaçlarına ulaşmak için maddi ve manevi destek sağlayan bir birim olur. Dernek kurulduktan sonra amaçları doğrultusunda faaliyete geçer. Anadolu'da bulunan Ermenilerin silahlanması, seçilen bölgelerde karışıklıklar çıkartılması, olayların konsoloslar, misyonerler ve kilise aracılığıyla tüm dünyaya duyurulması amaçlarına

hizmet eden faaliyetlerdir. Bu faaliyetler sonucunda büyük devletler Osmanlı İmparatorluğu'na baskı yapacaklardır.

Hınçak Derneği olayları çıkarmak için Yozgat Çorum ve Merzifon bölgesini kendine üs olarak seçer. Çünkü o tarihlerde bu bölge Ermenilerin en çok yaşadığı yerlerdir. Bu bölgede cami kapılarına ilanlar asılır. Her tarafa bildiriler dağıtılır. Komitenin reisi Merzifon Amerikan Koleji'nde öğretmen Karabet Tomayan, sekreteri de aynı okulda öğretmen olarak çalışan Ohannes Kayayan'dır. Bunlar protestan Ermenilerdir.

Bu iki kişi Çorum, Tokat, Yozgat, Kayseri ve Amasya'yı gezerek buralarda yaşayan Ermenilere konferanslar verirler. Osmanlı Rus harbinde Ermenilerin kırıldığını söyleyerek bütün Ermenilerin birleşmesi gerektiğini söylerler. Yozgat isyanlarını planlayan ve yöneten Papasyan Hamparsum ve Moruk adıyla bilinen Jiragir isimli şahıs Ermenileri kiliselerde toplar ve onlara şu konuşmayı yaparlar: "Biz artık Osmanlı idaresinden çıkıp bağımsız devlet kurarak rahat edeceğiz. Her yerdeki Ermeniler bizimle ittifak etti, İngiltere ve Rusya bize yardım ediyor, korkmayınız bize itaat ediniz, silah satın almak için para istendiğinde veriniz, vermeyenler öldürülecektir" (Selvi, 2004: 2).

Hınçak Komitesi, aldığı kararlar uyarınca harekete geçer. Osmancık postasının yolunu keserek posta sürücülerini öldürürler. Çorum-Derbent arasında bulunan karakol basılarak Derbent zaptiyeleri öldürülür. Yozgat Ankara yolunda karşılarına çıkan masum insanları öldürürler. O bölgede bulunan İğdeli köyü Ermeni nüfusun fazla olduğu bir bölgedir. Köy halkı yapılan konuşmalar, verilen telkinler ve baskılar sonucu silahlanır. Köyde yaşayan Müslüman Türkler ise bu silahlanmadan habersizdir.

Ancak silahlanan halka karşı devletin herhangi bir yaptırım gücü yoktur. Misyoner ve konsoloslar aracılığıyla yakalanan Ermeniler serbest bırakılmaktadır. Bu da Ermenilerin daha cüretkâr davranmasına sebep olmaktadır.

Ağustos ayı itibarıyla olaylar bastırılır. Yozgatlı ve isyanların tertipleyicisi olan Papazyan Hamparsum ve Arslan Ebzem tutuklanarak Ankara Ceza Mahkemesi tarafından yargılanır. Hınçak teşkilatının üyeleri olan ve halkı isyana teşvik eden Tomayan ve Kayayan isimli şahıslar yargılanarak idama mahkûm edilirler. Ancak

İngiltere'nin müdahalesiyle serbest bırakılarak yurt dışına çıkmalarına izin verilir (Selvi, 2004: 2-4).

1895 yılında Yozgat ve civarındaki Ermeni isyanları tamamen bastırılır. Ancak bu isyanlar yabancı basında yankı bulurken Ermenilerin isyan faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin çöküşüyle birlikte hızlanarak I. Dünya savaşına kadar devam eder.

2.4.2. Romanlarda Etnik Kökenli İsyanlar

Milliyetçilik akımının ideolojik olarak her zeminde kullanılabileceğinin altını çizen Benedict Anderson, milliyetçiliğin 18. yüzyılın sonuna doğru "farklı tarihsel güçlerin 'kesiştiği noktada' meydana gelen bir kendiliğinden damıtım sürecinin ürünü" olarak ortaya çıktığını ve bir kez oluşturulduktan sonra çok çeşitli ideolojilerde kullanılabilecek modeller hâline geldiğini iddia eder (aktaran Şenışık, 2014: 13). E. Hobsbawn ise milliyetçiliğin ulus-devleti oluşturmak amacında olan bir siyasi program olduğunu söyler (Şenışık, 2014: 15).

Girit isyanlarının altında yatan temel neden milliyetçilik olgusudur. Bu konuda kapsamlı bir çalışma yapan Pınar Şenışık, Giritli Hıristiyanları hayatlarını feda etmeye sevk eden şeyin, "sürekli olarak bilincimizi ve dünyayı anlamlandırma biçimimizi şekillendiren bir söylem" olan milliyetçilik kavramı üzerinde durur (Şenışık, 2014: 16).

İsyanların temelinde yatan olgu milliyetçilik itkisi olsa da bu olguyu besleyen başka nedenler de vardır. Yunanistan'ın yayılmacı politikası sonucu adaya ideolojik ve kültürel olarak nüfuz etmesi ve bunun yanı sıra emperyalist güçlerin bu ayrılıkçı faaliyetleri desteklemeleri bu olguyu besleyen ana nedenlerdir.

Tsunami dalgası gibi dünyayı etkisi altına alan, çok uluslu imparatorlukları bitiren ve 19. yüzyılda dünya coğrafyasını yeniden şekillendiren milliyetçilik akımının etkisiyle birçok milletin ayrılıkçı faaliyetleri ve ulus devleti kurma istekleri Osmanlı Devleti'nden ayrılmalarına ve imparatorluğun çöküşüne sebep olur.

Düveli muazzama adıyla bilinen Avrupalı devletler kendi ülke menfaatlerini gözettiklerinden dolayı Osmanlı Devleti'ne karşı Girit adası konusunda Yunanistan'ı destekler.

> "6 Eylül 1898 yılında Kandiyeli Müslümanlar adanın içlerinden gelen Müslümanlarla birlikte İngiliz işgal birliğine ve Hıristiyanlara saldırırlar. Çıkan çatışmada İngiliz konsolosu öldürülür. İngiltere bu olaydan Osmanlı İmparatorluğu sorumlu tuttuğu için adadan Türk askerinin çekilmesini talep eder. Ancak Osmanlı Devleti bunu egemenlik haklarına hakaret gördüğü için çekilmez. Ancak Avrupalı Devletlerin askeri gücü Türk askerini zorla adadan atar" (Karal, 2007a: 124).

Rusya 1821 Yunan ayaklanmasının baş gösterdiği yıllarda olduğu gibi Girit isyanında da Rumların yanında yer alarak onların destekçisi olur. Bir anlamda Bizans İmparatorluğu'nu diriltmek ister. Yunanistan'ın başka hiçbir devletin nüfuzu altına girmesini istememektedir. Girit isyanından birkaç ay sonra Prens Korçakof Türk elçisine; "Girit adası sizin için kaybolmuştur. Muhafaza edemeyeceğiniz bu Girit adasını Yunanlılara bırakınız, zaten önceden de Girit'i Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'ya vermekten çekinmemiştiniz" der (aktaran Ünsal, 2009: 40).

Sadece Osmanlı İmparatorluğu değil tüm dünya için büyük değişimlere yol açmış milliyetçilik akımının yansımaları Türk romanında sıklıkla ele alınır. Çok uluslu bir yapı olan Osmanlı için Girit ve Ermeni isyanları özellikle önem taşıdığından, bu iki olayı işleyen eserler çalışmada incelenmiş ve tarihî gelişmelerle bağlantıları tespit edilmiştir.

2.4.2.1. Girit İsyanına Romanlardan Bakış

Girit; Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve dış politikasını yakından ilgilendiren, sadareti meşgul eden sorunların başında gelir. Girit isyanları, Sultan Abdülaziz döneminde başlar ve II. Abdülhamit saltanatının son dönemlerine kadar devam eder. Yabancı devletlerin destek verdiği siyasi içerikli isyanlardır. Zengin Rumların Avrupa'yla olan teması, Avrupa'da yaşanan olaylardan haberdar olmaları onların milliyetçilik akımını benimsemesine sebep olur. Bağımsız bir ülkeye sahip olmak arzusu, yabancı devletlerinde destek vermesi onları isyana teşvik eder. Destek veren ülkelerin başında ortak din ve mezhep birliğinden hareket eden Rusya gelir.

Rusya, Yunanistan'ın adadaki nüfuzu, Girit halkının Yunanlarla aynı soydan gelmeleri gibi nedenlerle adanın Yunanistan'a bağlanması talebini destekler. Giritli Rumlar için ilk baştaki aidiyet isteği, yaşanan olayların sonucunda bir zihniyet meselesi hâline gelir. Kilisenin halkı isyana teşvik etmesi, adadaki huzurun bozulması, Türk ve Müslüman halkın Rumlardan gördüğü mezalim onların adayı terk etmesine neden olur. Girit Meclisi'nin, adanın Yunanistan'a bağlandığını ilan etmesi üzerine II. Abdülhamit adayı Rumlara bırakmak zorunda kalır.

Milletlerin hayatında önemli rol oynayan, insanların hafızasında olumlu ya da olumsuz anlamda yer edinen tarihî olaylar, edebî yapıtlarda da kendine yer edinir. Kültürel bellek işlevi gören roman sanatı da kimi zaman tarihe yaslanır. Çalışmanın bu bölümünde Osmanlı İmparatorluğu'nun modern dönemi olarak adlandırılan 1789-1909 yılları arasında iktidara yönelik isyanlarda Fransız Devrimi'nin etkisiyle millet olma yolunda ilerleyen ve bu uğurda neredeyse dört yüz yıldır hâkimiyeti altında yaşadığı Osmanlı İmparatorluğu'na başkaldıran Giritli Rumların isyanları ve bu isyanların romanlarda işlenişi ele alınacaktır. Girit isyanını işleyen iki yazarın eseri incelenecektir. İlki Hüseyin Adıgüzel'in *Elveda Girit* (2012) adlı romanı, ikincisi ise Hüseyin Ünal'ın *Kayıp Vatan Girit* (2007) romanıdır. Bu romanlarda, isyan çıkmadan önce ada halkının barış ve refah içinde yaşarken ayrılıkçı faaliyetlerin ortaya çıkmasıyla Müslüman ve Hıristiyan toplulukların çekişmeleri, isyan karşısında mağdur olan ve göçe zorlanan Türklerin trajik hikâyesi konu edilir. Çalışma kapsamına alınan iki roman, belgesel niteliği taşımaları bağlamında çalışmaya ışık tutacaktır.

Uzun yıllar süren savaşın sonunda alınan Girit Adası yaklaşık iki buçuk asır gibi uzun bir süre Osmanlı hâkimiyetinde kalır. Ancak adanın yerli Hıristiyan halkı kendilerinin Yunanlılarla soy birliği olduğu iddiasıyla Yunanistan'a katılmak için zaman zaman isyan ederler. "1866-67 yılındaki ayrıcalık talepleriyle başlayan ayaklanmanın ardından Girit isyanının ikinci evresi 1897 yılının ilk günlerinde ortaya çıktı. İsyan Kandiye'de başladı, kısa sürede Resmo'ya ulaştı" (Adıyeke, 2017: 11-13).

Kayıp Vatan Girit adlı eserde roman kişisi Macid, Rumlar tarafından Kandiye'de dövülür. Bu dayakla asırlardır topraklarını kirleten Türklerin kanı ancak temizlenir. Bu dayak aslında Osmanlıya duyulan kinin Türklerden çıkartılmasıdır.

Elveda Girit adlı romanda ise Girit isyanı, Hanya Bektaşi tekkesinin can siperâne savunmasında anlatılır. İsyanda yanan Bektaşi tekkesinin tapu senedi ve şeyhlerin şeceresinin yer aldığı çanta, istihbarat elemanı olarak görevlendirilen Türk askerleri tarafından bulunarak 1924 yılında mübadele sonucu Türkiye'ye getirilir ve bir tekke şeyhine bırakılır. Çantayı bulan asker emanetlere kendi yazdığı notları da ekler. Belgesel roman niteliği taşıyan bu roman, "o notlardan yararlanılarak yazılmış bir kitaptır" (Adıgüzel, 2012: 455).

Elveda Girit romanında isyan, başpiskoposun ve yabancı devletlerin Rum komitacılara verdiği destek ve yardımları sonucu ada köylerinin yakılmasıyla başlar. Hanya, Kandiye, Resmo gibi büyük şehirlerin reisleri kendi şehirlerinde isyanı başlatır. Aslında bu bir isyan değil, kıyımdır. Adanın Rumlara kalması için kilise ve milis kuvvetlerinin birlikte işledikleri bir suçtur. Başpiskopos ve Rum çetecilerin başı olan Hacı Mihal -ki Hacı Mihal gerçek bir kişidir- adada isyanı başlatır:

> "Üç bölgede aynı gün saldırıya geçmeyi planlıyoruz. Hanya kuvvetlerimiz kalenin tam karşısında gözle görülebilecek kadar yakındaki Balalimno Köyü'ne saldıracaklar. Aynı gün Resmo kuvvetlerimiz İsteve'ye, Kandiye kuvvetlerimiz de Kalivesto köyüne hücum edecekler. Böylece adanın hemen her tarafında yeni bir isyan başladığı duyulmuş olacak" (Adıgüzel, 2012: 197).

Başpiskopos, kendilerinden olmayan Müslümanlarla birlikte yaşamak zorunda olmadığını düşünen komitacı zihniyeti taşıyan din adamıdır. Adada çoğunluk Hıristiyanlarda olduğu için, yönetimin kendilerinin hakkı olduğunu düşünür. Roman boyunca başpiskopos, isyanı Hıristiyanlık dini üzerinden yönetir: "Yeni bir isyan çıkarırsak adayı Atina'ya rahatça bağlayabiliriz. Bu aynı zamanda adadaki Müslümanları Hıristiyanlaştırmak için iyi bir fırsat olur. Onlar ya Hıristiyan olurlar ya da adadan giderler" (Adıgüzel, 2012: 118). İsyanları Rum komitacılar çıkarsa da onları din adamı olan papaz ve başpiskoposun örgütlediği sürekli vurgulanır: "Kilise. Her taşın altından o çıkıyor!" (Adıgüzel, 2012: 251).

Kayıp Vatan Girit adlı eserde Hüseyin Ünal, din adamı vurgusuna yoğunlaşır. Adada isyanı yöneten ve yönlendiren papazdır: "Yorgo Efendi, çan kulesinden uzun süre karşı tarafı dürbünle izleyip, yanındaki göğsü çaprazvari fişeklikle çepeçevre kaplı, eli mavzerli genç adama talimat verinceye kadar sürmüştü bu câlib-i dikkat sessizlik…" (Ünal, 2007: 48).

Roman boyunca dile getirilen papazların çetecilere yardımı, kilisenin maddi ve manevi desteği romanın ana vurgusudur. "Girit'teki isyanın çıkış kaynağı kilisedir. Fitne topunu ateşleyenler papazlardır, yani kilise görevlileridir. Hatta o kadar ki, dün olduğu gibi bugün de hala dağlarda, Girit'in Yunanistan'a ilhakı gayesiyle silahlı çeteler halinde dolaşan birçok Hıristiyan din adamı vardır" (Ünal, 2007: 115).

Kayıp Vatan Girit ve *Elveda Girit* romanlarında ortak vurgu; papaz ve başpiskopos görevindeki din adamlarının Rum komitacılarla işbirliği yaparak Türkleri öldürmeleri ya da adayı terk etmek zorunda bırakmaları üzerinedir. Her iki romanda da isyan çıkartan ve Müslüman Türklere işkence yapan kişilerin din adamı olduğu vurgusu sürekli yinelenen bir temdir. Böyle davranarak Türkleri adadan çıkartmayı planlarlar. Adada kalmayı tercih eden Müslümanların hayatta kalmak için tek şansı Hıristiyanlığı kabul etmektir.

Rumların Türklere karşı olan kini Türklere işkence etmeye ve onları öldürmeye kadar varır. Yabancı devletlerden aldıkları destek ve silah yardımı onları daha da cesaretlendirir.

> "Yüksek ve dağlık kesimlerdeki Türkler büyük bir kaygı, korku ve telaş içindeydiler. Hanya, Kandiye ve Resmo gibi büyük yerleşim yerleri, dağlık yörelerde kendilerini güvenli hissetmeyen Türklerin kendileri gruplar halinde attıkları yerler haline geldi. Buralarda Türklerin evlerine, dükkanlarına, mâhallerine dönük baskınlar ve katliam hareketleri gün ortasında, açık seçik yapılır, göz göre göre cinayetler işlenirdi" (Arı, 1991: 23).

Kayıp Vatan Girit isimli eser, Rum mezalimini anlatması bakımından oldukça dokunaklı bir tablo çizer:

> "Macid Bey'in vücuduna peş peşe bıçak darbeleri giriyor, fışkıran kanlar, katiller tarafından adeta kapışılıyor, ellerine, yüzlerine bilhassa sürüyor, sonra derin bir iç huzuru ile zafer naraları atıyorlardı:
>
> -Hurrraaa!
>
> -Yaşasın Kral!
>
> -Yaşasın Büyük Yunanistan!
>
> -Osmanlı'ya ölüm!
>
> -Türklere ölüm!" (Ünal, 2007: 14).

Yazar, Girit isyanını anlattığı bu romanda çatışma unsuru olarak Hıristiyan-Müslüman, Rum-Türk ayrımını kullanır. Roman boyunca vurgulanan, adanın Hıristiyan halkının Türklere uyguladığı zulümdür. Rumların Türklere karşı

duydukları kin ve nefret, onlara yaptıkları işkencelerde vücut bulur. İşkenceyi, dinî bir ayin gibi derin bir huşû ve tatminle yaparlar. "Zangoç Mihail baltayı büyük bir hırsla kaldırdı. Macid'in çoktandır kararan dünyasına şiddetle salladı: Komitacı sergerdelerin karargâh olarak kullandıkları kilisenin mahzeninde taş sehpanın üzerinde, insanlık katlediliyordu" (Ünal, 2007: 45).

Önceleri münferit ölümler şeklinde başlayan Rum saldırıları daha sonra bütün köylerin toptan yakılması, insanların yaylım ateşine tutulması gibi işkencelerle devam eder: "Çok, ama çok acıklı sahneler, yürek parçalayan hadiseler yaşanıyordu. Artık ateşten bir top hâlini almış evlerin içinden hala canhıraş feryatlar yükseliyor, ahırlardan gelen hayvan iniltileri duyuluyordu" (Ünal, 2007: 50).

Kandiye'nin iç taraflarında bulunan Hattatlar köyü, zeytin ağaçlarının ateşe verilmesi suretiyle yakılır. Yangından kurtulmak isteyen köylüler ormana kaçarlar. Ancak ormanın derinlerine saklanan komitacılar, kaçan köylüleri yaylım ateşine tutar. Yaylım ateşinden kurtulabilen beş on köylü, Macid'in babası olan Osman Ağa'nın konağına sığınır. Komitacılar, uzun süre kuşatma altında tuttukları konağı topa tutarlar. Duruma şaşıran Osman Ağa'nın; "Allah Allah! Bu resmen top yahu! Karşımızda üç-beş çapulcu eşkıya değil, sanki düzenli ordunun birliği var!" (Ünal, 2007: 60) sözlerine karşılık Abdüllâtif Hoca, ilân edilmemiş bir harbin içinde olduklarını ve bu hain saldırının hedefinin Müslümanlar olduğu tespitini yapar.

Komitacılar ve din adamları, zalimane işkenceleri milliyetçilikten aldıkları ruhla din adına yapmaktadırlar. *Kayıp Vatan Girit* romanının kişisi Macid'in papaz ve yardımcıları tarafından sunağa yatırılması, onu öldürürken ilahi dinlemeleri, işkenceleri din adına yaptıklarının göstergeleridir. Hüseyin Ünal eserde Rum din adamlarının asıl amaçlarının yeryüzünde bir tek Müslüman kalmayıncaya kadar savaşmak olduğunu söyler (Ünal, 2007: 39).

Elveda Girit adlı romanda ise Rum zulmünü, İsteve'den kaçan Kadızadelerin Mustafa anlatır: "En çok yaptıkları şey, insanların kulaklarını, burnunu kesmek, sonra gözlerini oymak ve o halde bırakmak (…) Can çekişe çekişe, acılar içinde kıvranarak ölmesini izliyorlardı" (Adıgüzel, 2012: 239).

Girit'in Osmanlı idaresine geçmesinden ayrılıkçı isyan olaylarına kadar adada yaşayan Müslüman ve gayrimüslimler ortak çıkar, karşılıklı menfaat içinde sosyal ve ekonomik alanda huzur içinde yaşarlar. Dinî ve etnik farklılıklara rağmen Osmanlı

İmparatorluğu'nun adada sosyal adalet çerçevesinde uyguladığı politikalar, bu uyumlu yaşama hizmet eder. 1830 yılında Yunanistan'ın tam bağımsız bir devlet olarak tarihî arenada yer alması, adanın Rum halkı üzerinde milliyetçilik duygularının uyanmasına sebep olur. Ada halkının kendini Yunan kimliği altında tanımlamaları isyanların en önemli sebebidir. "Giritli Hıristiyanlar tedrici olarak 'muhayyel bir cemaate' ait olma düşüncesiyle aşılanmışlardır" (Şenışık, 2014: 9).

19. yüzyılda Avrupa kıtası ve Balkan coğrafyasında aydınlanma ve uyanış çağı yaşanmaktadır. Bir anlamda ulus devletlerinin ortaya çıktığı milliyetçilik faaliyetlerinin şaha kalktığı dönemde; okullarda Hıristiyan öğrencilere aşılanan milliyetçilik ve "Yunanlık" (Şenışık, 2014: 10) kavramına dönemin yazılı yayınları ve diğer dokümanlar ayrı bir katkı sağlar. Bu dönemde ortaya çıkan ve bağımsız devlet kurarak kendilerini ifade eden toplulukların itici gücü milliyetçilik duygusudur.

Kayıp Vatan Girit adlı romanda Hüseyin Ünal, roman kahramanı Macid'in şahsında Girit isyanını ve isyana destek veren kilisenin faaliyetlerini, bir din adamının milliyetçi hatta ırkçı denebilecek yıkıcı tavrının etrafında gelişen zulmü anlatır. Rum papaz ve yardımcılarından oluşan bir grubun Macid'i bir gece yarısı öldüresiye dövmesi ve öldüğüne kanaat getirerek yolda bırakmaları o bölgede başlayan isyanın ilk kıvılcımıdır. Papaz Yorgo ve Rum çetecisi Mihalis Haralambidis isyancı çetecilerin iki önemli elebaşıdır. Romanın ilerleyen bölümlerinde Kandiye halkının ve Macid'in ailesinin adanın daha güvenli olan kıyı bölgelerine taşınmaları ve bir süre sonra Girit'i tamamen terk etmek üzere göçe zorlanmaları anlatılır.

Girit'in, anayurt sayılan Yunanistan'a katılması düşüncesi milliyetçi duygularla yola çıkan şakinin konuşmalarında kendini gösterir:

> "Sen, Mihalis Haralambidis! Sen ey şanlı baş kaldırışın, şanlı dirilişin vefakâr, çilekeş, hamiyetli, vatanperver kahraman evlâdı! Bindiğin at, hiçbir değere değişemeyeceğimiz hürriyetimizi, bağımsızlığımızı rekzetmektedir… Giydiğin al renkli elbise, Tanrı'nın düşmanları üzerine gönderdiği gazap ateşini, alnında taşıdığın mavi bant ise, bayrağımızın rengini simgelemektedir. Sen ey Mihalis Haralambidis! Şu anda, Büyük Yunanistan'ı temsil etmek gibi bir mukaddes davanın bayraktarısın… Seni kutsuyor ve Tanrı'ya emanet ediyorum… Girit'imizi işgalci Türklerden temizleyeceksiniz… Lâkin Girit bir başlangıçtır, asla unutmayın. Girit'te kazanılacak zafer, netice değildir. Nihai hedefimiz hiç değildir. Sadece bir başlangıçtır. Zalim Osmanlı atık son günlerini yaşıyor… Gitti gidecek… Sırada, Girit'ten sonra karşı topraklar, anayurdumuz Bizans'ın toprakları bulunuyor. Eski topraklarımızı bir bir, son çakıl taşına kadar geri almadıkça, Türkleri geldikleri yere sürmedikçe, silahlarınızı bırakmayacak, evlerinize dönmeyeceksiniz" (Ünal, 2007: 54).

Giritli Rumları, "dünün eli kazmalı rençper köylülerini, bugünün silâhlı şâkileri yapan" (Ünal, 2007: 54) çetecilerin ve kilise papazlarının komitacı ruhunu besleyen isyan kıvılcımını ateşlemelerini sağlayan içlerindeki milliyetçilik duygusudur.

Elveda Girit adlı romanda Rusya'nın Girit temsilcisi Kont İvan Sergiyeviç, başpiskoposun, "Girit'i Yunanistan'a bağlamak" görevinde ona yardım eder. Çünkü "Ezeli ve ebedi düşman Osmanlı'yı zayıflatmaya, güçten düşürmeye, meşgul etmeye yarayacaktı. Bu Rusya'nın da politikasına uygundu" (Adıgüzel, 2012: 37).

Düvel-i muazzama, Batılı devletler ya da Avrupalı emperyalist güçler olarak bilinen İngiltere, Fransa ve Rusya gibi devletler, hem siyasi arenada hem ada sathında çetecilere sağladıkları silahlarla isyana tam ve sınırsız bir destek sunarlar. Din ve çıkar ortaklığı, onları Girit adası etrafında toplamaya yeterlidir. Tarihî kaynaklarda da çok net olan Avrupalı devletlerin ada Rumlarına ve çetecilere yardımı, isyanın tarihî seyrini anlatan *Elveda Girit* adlı romanda da karşılığını bulur.

Başpiskopos, isyan hazırlıklarının planladıkları gibi gitmesinden memnundur. "Yunanistan'dan bir gemi dolusu silah ve malzeme geldi... Büyük devletler yanımızda. Osmanlı adanın kıyılarına bile yaklaşamıyor. Şimdi yapılacak tek şey, son direniş noktalarını da susturmak ve adayı Yunanistan'a bağladığımızı ilan etmek" (Adıgüzel, 2012: 284).

Kayıp Vatan Girit adlı romanda ise Avrupalı devletlerin Yunanistan'a verdiği destek Hanya meclis mebusu Hüseyin Bey tarafından "Adamıza hami devletler sıfatıyla gelip, âdeta adanın Yunanistan'a ilhakına zemin hazırlayan şu dört soytarıya, eşkıyaya sesini çıkaramadı" (Ünal, 2007: 102) serzenişiyle verilir.

Osmanlı egemenliğine karşı Rumların başlattığı ilk ulusal ayaklanma, Rus Çarı I. Alexandr'ın hizmetinde çalışan Rum asıllı Fenerli İpsilanti liderliğinde 1821'de Eflak ve Boğdan'da başlamıştır. İpsilanti bu ayaklanma planını hayata geçiremese de bundan sonra Rumların olası ayaklanmasına Rusların tam desteği devam eder. Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması politikasını güden İngiltere, Rumların Ruslara yakınlaşmasını ya da Rusların Rumlar üzerinde otorite kurmasını kendi hesabına zararlı bulur. Böyle bir durumda Rusların Doğu Akdeniz'e kolaylıkla inme ihtimaline karşı Rum ayaklanması Avrupalı Devletler nezdinde Hıristiyanlık davası gibi benimsenir.

> "Girit'in Yunanistan sınırları içine dâhil edilmemesi Girit Rumları için isyan sebebi olmuştur. 1830 isyanına Girit'le birlikte Sisam adası da katılmıştır. Sisam adası muhtariyet elde etse de Girit'in durumunda herhangi bir değişiklik olmamıştır. Rusya'nın yanı sıra Yunanistan'da Girit adasında yardım dernekleri kurmuş ve isyan başlatarak ilhak için kendisine zemin hazırlamaya çalışmıştır" (Ünsal, 2009: 33).

Romanda Girit'in Yunanistan'a ilhakı, meclise Yunan kral ve kraliçesinin resminin asılmasıyla verilir. 26 Nisan 1910 günü Türk mebus Hüseyin Bey'e yapılan yumurtalı saldırı, iltihak sesleri, kumandanların olaylara seyirci kalması, Hüseyin Bey'in milletvekili olarak görülmemesi, zangoç ve papaz efendilerin eşliğinde meclisin açılması adadaki Türk hâkimiyetinin sonudur. Yaşanan olaylar Girit'te başlayan bağımsızlık isyanının son noktasıdır. Bu hâliyle isyan artık kilisenin de desteğiyle kendine cevap verebilecek siyasi mercilere ulaşmıştır. "Türkler geldikleri yere dönsünler" sözü o dönemdeki bütün Batılı devletlerin siyasi ve nihai amacını yansıtır. İsyancıların ağzındaki bu söz, siyasilerin dile getiremedikleri bir plan ve nihai hedeftir.

Rum halkının Türklere uyguladığı mezalimle asıl amacı, ada sakini Türk nüfusunu göçe zorlamaktır. Yapılan yıldırma ve işkence olaylarına rağmen Türk halkı, vatan saydığı ata topraklarını bırakmak istemese de yaşama hakkının elinden alınması nedeniyle bir süre sonra göçe mecbur kalır.

> "Girit Valisinin Bâbıâli'ye gönderdiği 8 Eylül 1898 tarihli telgrafta, adadaki gelişmeler şu şekilde anlatılmakta idi: Girit'te Hıristiyanlar tarafından kendilerine yapılan baskı ve zulümden dolayı ev, eşya ve arazilerini terk ederek Kandiye'ye iltica eden 40.000'i aşkın Müslüman iki seneden beri çok zor durumdadır. Evleri taş üstünde taş kalmayacak şekilde Hıristiyanlar tarafından tahrip edilmekte, zeytin ağaçlarının büyük bir kısmı kesilerek yakılmakta, kalanlar da kesilmektedir. Bütün bunların yanında Kandiye'ye göç esnasında binden fazla Müslüman Hıristiyanlar tarafından katledilmiştir. Müslümanların içinde bulundukları bu durum ahali tarafından defalarca büyük devletlerin hariciye nazırlarına ve konsoloslarına bildirildiği halde Müslümanların yararına olabilecek hiçbir teşebbüste bulunulmamıştır. Ayrıca Müslümanlara ait zeytin ağaçlarının Hıristiyanlara iltizam suretiyle verilmesi mümkün iken bu da yapılmamış ve öşür bedelleri Hıristiyanlar lehine sonuçlandırılmıştır. Nitekim Kandiye olayının asıl sebebi aşâr meselesidir" (Ünsal, 2009: 76).

Yıllardır komşularıyla barış ve huzur içinde yaşayan Müslüman halk şimdi Rum komşularının düşmanca tavrını anlamlandıramaz. *Kayıp Vatan Girit*'te, Hattatlar köyünün önde gelen zenginlerinden Osman Ağa'nın şaşkınlığı, "Aslında Hıristiyan komşularımızdan vefa beklemezdik. Ancak, ihanet de beklemezdik. Çünkü biz Hıristiyan komşularımıza yanlış yapmadık. Zulüm hiç yapmadık" (Ünal, 2007: 55) cümleleriyle verilir.

Rum komitacılar yabancı devletlerden aldıkları destekle adanın iç bölgelerinde bulunan köyleri ateşe verirler. Zeytinleriyle ünlü olan bu köylerde ada halkını kaçırmak ve korkutmak adına zeytin ağaçlarını ateşe vererek büyük yangınlar çıkarırlar. Yangının evine sıçramasını önlemek için zeytin ağaçlarının kesilmesi teklifini Osman Ağa şiddetle reddeder. Çünkü onun için; zeytin ağacı, bir çeşit evlât demektir (Ünal, 2007: 57).

Kayıp Vatan Girit göçe zorlanan, ellerinden malları zorla alınan halkın dramına yer verir. Macid'in ölümünden sonra yabancı devletlerin konsolosluklarının bulunduğu, adanın daha güvenli yeri olarak görülen Hanya'ya taşınmak isteyen Rauf evini Rum Kiriakos'a satmak ister. Ama Rum Kiriakos bu evi yok pahasına almak ister. Zaten Rum çeteciler de Müslüman mallarının alınmaması için emir verirler. "Komita'nın kesin emri var: 'Müslümanlardan değil, gayr-i menkul satın almak, onların satmak isteyecekleri unlarına, tuzlarına dahi para veremezsiniz'" (Ünal, 2007: 70). Böylece adada yaşama fırsatı ve hakkı tanınmayan Müslümanlar kendiliğinden göç edecektir. Türkleri geldikleri yere sürmek, Avrupa'nın kalbinden söküp atmak Rum komitacıların en büyük emelidir. "Köylerde yaşıyan Müslümanlar, evlerini ve topraklarını terk ederek şehirlere ve limanlara iltica etmiye başladılar. Hıristiyanlar ise aksine adanın içerlerine ve dağlık bölgelerine çekildiler" (Karal, 2007: 122).

Sultan Abdülaziz zamanında hareketlenmeye başlayan Girit isyanları bastırılmaya çalışılsa da yeterli ve kalıcı önlemler alınamadığı için II. Abdülhamit zamanında yeniden alevlenir. Devletin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi sıkıntılar isyanların daha da alevlenmesine neden olur.

Elveda Girit isimli romanda yazar, Rum isyanının haberini Hanya Bektaşi tekkesi şeyhi Erdemli Azmi Baba'nın ağzından verir. "Devlete gitmedim. Çünkü, onlar, Düvel-i Muazzama'nın emri altındalar, hiçbir iş göremezler" (Adıgüzel, 2012: 25) .

Daha önceki isyanda binlerce Müslüman hunharca katledilmiştir. Katliamların yeniden yaşanmaması için Azmi Baba müftüye haberci yolladığında müftü: "Devletimiz var olsun! Devletimiz bizi her türlü kötülüğe karşı korur" (Adıgüzel, 2012: 83) diyerek devlete olan güvenini belirtir.

Girit'te isyanların başladığı dönemde Anadolu ve Balkanlar da karışıklık içindedir. Devlet-i âliye, ada Müslümanlarına yeterli desteği sunamaz. Müslümanlar bu durumdan dolayı "Devletimiz maalesef bizi buralarda öksüz bıraktı" (Adıgüzel, 2012: 257) diye hayıflansalar da devlete karşı herhangi bir kırgınlık ya da küskünlük taşımazlar. "Bizim bu dünyada şu anda yapayalnız bırakıldığımıza bakma. Biz büyük bir milletin, burada yaşayan küçücük bir parçasıyız" (Adıgüzel, 2012: 279).

Tekke şeyhi Azmi Baba, tekkenin kuşatma altında kaldığı, yaşama imkânı ve ihtimallerinin hiç kalmadığı zamanda dahi devlete olan bağlılığını; "O devlet bizim devletimiz, ona bühtan eylemeyelim" (Adıgüzel, 2012: 424) der.

Kayıp Vatan Girit romanında adanın her yanında isyanlar baş gösterdiği zaman masum halk, yıllardır ada halkıyla huzur içinde yaşadığından ve komşusundan böyle bir ihanet beklemediğinden çıkacak olan olaylara hazırlıksızdır. Halk, asil Osmanlı'nın adaya destek göndereceğinden katiyetle emindir (Ünal, 2007: 7). Adada sulh ve sükûnun yeniden tesis edileceğinden hiç şüphe yoktur. "Elbette padişah babamız, Devlet-i Âli'nin topraklarının devamı ve bir parçası olan Girit'imizi bir avuç Rum'a, birkaç günlük Yunan devletine terk etmez" (Ünal, 2007: 22).

Her iki romanda halkın devlete olan güvenleri tamdır. İsyanların sonuna kadar devletin desteği umutsuzca beklenir. Ancak beklenen yardım hiç gelmez. Gelemez.

Osmanlı Devleti'nde Türk-İslam fetih geleneğinin bir uzantısı olarak din adamları, tarikat şeyhleri, tarikat mensupları ve Bektaşi babaları fethedilecek yerlere akınlar düzenlenirken orduyla birlikte savaşa katılırlar. Girit'in fethinden sonra da Türklerin adaya yerleşmesi ile birlikte Bektaşi dergâhları burada açılır. Bu sebeple Girit'te Bektaşilik yaygın bir tarikat olur.

> "Ayrıca Kandiye'de dinî faaliyetlerin yanı sıra Bektaşiler, günlük geçimlerini sağlamak ve tekkelere gelir getirmek amacıyla ekonomik girişimlerde de bulunmuşlardır. Kandiye'de Topaltı arazisini kullanan Bektaşiler zeytin işlemek üzere kâr amaçlı küçük bir fabrika kurmuşlardır. Fakat bu küçük fabrikanın hasılatının yeterince gelir sağlamaması üzerine bu defa 21 beygir gücünde yeni bir fabrika kurma teşebbüsünde bulunmuşlardır" (Maden, 2016: 30).

Konuya dair, M. Emir İlhan, şunları söyler:

> "Adanın ele geçirilmesi için verilen savaşta büyük yararlılıklar gösteren Bektaşiler, Girit'in fethi sonrasında da bu çabalarının ödülünü alırlar. Kendilerine kılıç hakkı olarak büyük arazilerin bahşedilmesinin yanı sıra tekke açmaları konusunda da izin verilmiş, hatta ondan da öte adaya bir anlamda Anadolu kültürünün adeta mührünü vurmaları

> adına kendilerine her türlü kolaylık sağlanmıştır. Bu bağlamda Girit Adası'ndaki ilk tekke de Mevlana Derviş Ali Baba tarafından kurulur. Kırşehir müftüsünün oğlu olan Ali Baba diğer tüm Bektaşiler gibi savaşa fiilen katılmıştır. Ardından Kandiye'de Horasanlı Dergâhı adıyla bilinen tekkesini kurarak başına geçmiştir. Ömrünün sonuna kadar da adanın Osmanlı şemsiyesi altında Müslüman Türk kimliğiyle bütünleşmesi yolunda gayret sarf etmiştir. Ali Baba'nın ölümünden sonra Horasanlı Dergâhı merkez olmak üzere Girit'te peşi sıra birçok Bektaşi tekkesi daha açılmış, bir anlamda adanın kılıçla fethi sonrasında bu kez de "manevi bir gücün" etkisiyle Osmanlı'nın bünyesine katılmıştır" (İlhan, 2018: 232).

Elveda Girit adlı eser, Girit'te çıkan isyanları anlatmasının yanı sıra bu isyanlarda halkın yanında yer alan ve onun her türlü ihtiyacını karşılayan devletin kolluk kuvvetleriyle işbirliği yapan mistik güç Bektaşi tekkesinin ada savunmasındaki rolünü de ortaya koyar. Girit'in en önemli şehirleri arasında bulunan Hanya Bektaşi Tekkesi bu savunmada kendine biçtiği rolü tekke şeyhi Baba erenlerin ağzından şöyle tanımlar;

> "Ada Türklerinin neredeyse tümünün, Sünnisi ve Alevi-Bektaşisi ile tek ümit kaynağı idi. Türkçe'nin gittikçe kullanımdan düşürülmeye çalışıldığını ilk fark eden ve her yerde Türkçe konuşulmasını isteyen ilk ocaktı. Rum isyanlarında ilk sığınılan yerdi. Bir bakıma adada Türklüğün kalesi tekkelerdi" (Adıgüzel, 2012: 26).

Roman, Yunus Emre'nin insan sevgisine, hümanizme vurgu yaparken bir taraftan da aman dileyen Rumların öldürülemeyeceğini, bunun Allah korkusundan değil, insana duyulan aşktan ileri geldiğini söyler. "İnsana duyulan aşk, Tanrıya duyulan aşktır" (Adıgüzel, 2012: 163). Yazar, Bektaşi geleneğinde insanı yaşatmanın önemini, her şeyin bir görünen ve görünmeyen anlamının olduğunu vurgular.

Bektaşi geleneğinin en önemli ve en bilinen düsturu olan "Eline beline diline sahip ol" sözünün görünen ve görünmeyen iki anlama sahip olduğu eserlerde anlatılır. Adıgüzel, "Eline sahip ol çalma, beline sahip ol kimsenin ırzına namusuna göz koyma, diline sahip ol dedikodu yapma" anlamlarının görünen anlam olduğunu; görünmeyen anlamda ise El'in vatan olduğunu, bel'in soy sop olduğunu, dil'in devlet olduğunu ve bunların hepsinin sevilip korunması gerektiğini söyler (Adıgüzel, 2012: 162).

Hanya Bektaşi tekkesi geniş bir arazi üzerine kuruludur. Her çeşit meyve ağaçlarının bulunduğu arazide en çok zeytin ağaçları mevcuttur. Tekke, zeytin ağaçlarının zeytinini ve ürettiği zeytinyağını satarak ticaret yapar ve masraflarını çıkarır. İsyan çıkması üzerine bulunduğu bölgeyi ve halkını savunma görevini üstüne alan tekke, isyanlar sırasında hazırlıklar yapar. "Bu hazırlıklar, silahlı birlik

kurmaktan, yiyecek içecek stoğuna kadar (…) Tekke bugünden itibaren hiç kimseye mal satmayacak" (Adıgüzel, 2012: 76).

Kadın erkek ayrımının yapılmadığı, cinsiyetin önemini kaybettiği bu tarikatta önemli olan insandır. Bu sebepten halk başka yerlere nakledilirken gönüllü olan kadın ve erkek tüm köy halkı tekkeye yerleşerek olası bir baskında savunma yapacak dervişlerin ihtiyacını karşılamak, yemek yapmak, gerekirse tekkenin savunmasında rol almak amacıyla tekkeden ayrılmazlar. Hanya'nın savunmasını yapan tekkede; "En büyük görev kadınlarımıza düşüyor. Onlar herkesi bu savaşa psikolojik olarak hazırlayacaklar. Yiyecek-içecek stoklarını onlar yapacaklar. Gerekirse ellerine silah alarak erkeklerle birlikte dövüşecekler. Onlar olmadan, erkeklerimiz görevlerini tam yerine getiremezler" (Adıgüzel, 2012: 64) görüşü hâkimdir.

Romanda bahsi geçen Hanya tekkesinin isyan sırasında halka verdiği destek ve isyana karşı gösterdiği direniş resmî kaynaklarda da mevcuttur. Tarihî veriler, romanda anlatılan gerçeği destekler niteliktedir.

> "Öte yandan 1897 yılı karışıklıklarında Giritli Müslümanların adadan göç etmek zorunda kalmaları olayından çok kalabalık bir derviş topluluğuna sahip olan Hanya Tekkesi de etkilenmişti. Hanya'da 1897 yılında meydana gelen olaylar esnasında bu tekke eşkıyalar tarafından yakılmış Bektaşiler Osmanlı Devleti'nin daha güvenli topraklarına göç etmek zorunda kalmışlardır" (Maden, 2016: 38).

İsyanın çıkacağı haberini alan tekke dervişleri savunma için gerekli her tedbiri alırken daha fazla can kaybı yaşanmaması adına köy halkını daha güvenli yerlere naklederler. Nakil sırasında Rum çetecilere karşı gelen yolcu kafileleri yağmalansa da kurtulan halk daha güvenli yerlere sevk edilir. Çıkan isyanda Rum çeteci Hacı Mihal, uzun süre kuşatma altında tutmasına rağmen teslim olmayan tekkeyi top ateşine tutar. Kaçacak yeri kalmayan tekke sakinleri ormana kaçarlar. Türklüğün kalesi ve ışığı olarak görülen tekke geride hiç kimse kalmayana, son fert ölene kadar savunulur. Tekkenin yıkılması bir anlamda Hanya şehrinin Rum çetecilere teslim olması demektir. Tekke yıkılır, içinde bulunan şeyh ve erenler tekkenin ve Türklüğün savunmasını yaparken sonunda ölürler. Tekkenin ışığının sönmesi, adadan Türk yerleşimcilerinin çıkartılmasına ve adanın düşmesine işaret eder.

Kayıp Vatan Girit ve *Elveda Girit* romanlarında yazarlar; adada yaşayan Türklerin yaşadıkları zorlu süreci, masum ve savunmasız halkın devletten bekleyip

de bulamadığı desteği, Bektaşî tekkelerinin ada savunmasındaki rolünü tarihî belgeler ışığında incelikle işler.

Burada bahsi geçen iki yazar Hüseyin Adıgüzel ve Hüseyin Ünal, romanlarının kurgusunu Girit isyanı ve adanın elden çıkması ve Türk Rum çatışması üzerine kurarlar. İsyan sürecini tarihe birebir bağlı kalarak anlatan yazarlar romanlarıyla bir döneme ışık tutarlar. Yazarların anlattıkları isyan sahneleri, isyanı çıkaran elebaşı Hacı Mihail tarihte var oldukları ad ve rollerle romana konu olmuşlardır. Girit isyanı Girit'in Hanya ve Kandiye şehirlerinde daha yoğun olarak yaşanmıştır. Romanda adı geçen yerler ve yazarların mekân tasvirleri tarihî gerçeklerin romanlara birebir olarak yansıdığının göstergesidir.

Her iki yazar da çıkan büyük isyanda adada din adamı sıfatıyla görev yapan papaz ve başpiskopos gibi kişilerin Rum komitacılarla ve yabancı devletlerin misyon şefleriyle işbirliği yaparak Rum halkını milliyetçilik adına ayaklandırdığını anlatır. Uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu'nun tebaası olarak yaşayan Rumlar bu ayaklanmada din ve ırk bağları olan Rusya'dan maddi ve manevi destek alırlar. Rusya'ya destek veren Fransa bu isyanda isyanın destekçisidir.

Her iki romanda da çıkan isyanın bastırılamayarak büyüdüğü, devletin isyancılara müdahalesi konusunda yetersiz kaldığı ve bunun neticesinde Müslüman Türk halkın payitahta ve yöneticilere kırgın olduğu ısrarla vurgulanır. Adada isyan çıkartıp inisiyatifi ele alan Rumlar, yüzyıllardır komşuluk yaptıkları Türklere işkence yapmaktan hiç çekinmezler. *Kayıp Vatan Girit* romanında işkenceler, romanın ana kahramanı Macid üzerinden verir. Elveda Girit adlı romanda Hüseyin Adıgüzel, Rum komitacıların Müslüman köylerini yakıp yıktığı, yangından kaçarak ormana sığınan Müslümanları da ateş ederek öldürdüğünden bahseder.

Her iki romanda da isyan sonrası halk Osmanlı İmparatorluğu'na göç eder. İsyanın artık bastırılamaz bir hâl aldığını anlayan adanın yerli halkı Müslüman Türkler adadan göç etmeye karar verir. Rum komitacılar göç eden Müslümanların mallarının Rumlar tarafından satın alınmasını yasaklar. Adada can ve mal güvenliğinin kalmadığını ve devletin onlara sahip çıkamayacağını anlayan Müslüman Türkler, Girit'in tam bağımsızlığını ve Yunanistan'a ilhakını ilan etmesi üzerine ana karaya göç eder.

Girit İsyanı, adanın Osmanlı İmparatorluğu'nun elinden çıkması ve yaşanan süreç tarihte yer aldığı hâliyle romanlara konu olmuştur. Her iki yazarın, romanları yazmadan önce tarihî planda olayları araştırıp kurmacalarını bu gerçeklik üzerine kurduğu görülmektedir.

2.4.2.2. Romanlarda Ermeni İsyanlarının İşlenişi

Ermeni isyanları, 19. yüzyıl Osmanlı devlet politikasını meşgul eden, devleti yabancı ve tahakkümcü politikalar karşısında zor durumda bırakan isyanlardan birisidir. Rusya'nın ortak din ve mezhep birliğinden güç alarak destek verdiği Ermeniler yurt genelinde kilisenin ve papazların örgütlemesiyle isyan çıkartırlar. Bağımsız bir devlete sahip olmak için başlatılan isyan, bir tür mezalime dönüşür.

Ermenilere yabancı devletler para ve silah desteği yaparak yardımcı olurken içerde devlet adamlarının isyanı görmezden gelmesi, kolluk kuvvetlerinin taraflı duruşu, Türk ve Müslüman halk için mezalimin başka boyutunu oluşturur. İsyancılar ele geçirildikten sonra yabancı devletlerin, onların serbest bırakılması için yaptıkları baskı hem devleti zor ve güç duruma düşürür hem de asiler için bir tür ödül olur.

Anadolu'da başlayan Ermeni isyanlarının politik yönü yaşandığı dönemde Osmanlı İmparatorluğu için sorun olurken Osmanlı'nın ardılı olan Türkiye Cumhuriyeti için de sorun teşkil eden bir mesele olur. Yurdun değişik yerlerinde çıkartılan isyanlar daha sonra dünya kamuoyunda ses getiren Ermeni meselesinin temelini oluşturur.

Bu bölümde incelenen *Bozkırda Aşk ve İsyan* (2013) ve *İsyan Eşiği* (1998) adlı romanlarda yazarların kurmaca gerçekliklerini tarihe ve tarihte yaşanmış gerçek olaylara dayandırdıkları görülür. Her iki yazar da farklı bölgelerde çıkartılan Ermeni isyanlarını, tarihte adı geçen gerçek asileri kullanarak anlatırlar. Çıkan isyanlarda Ermenilerin silahlandırılması, Ermeni halktan para yardımı alınması, vergi memurlarına ve devletin kolluk güçlerine karşı gelinmesi, Müslüman köylere Müslüman kıyafeti ile baskınlar yapılması gibi olaylar romanların olay örgüsünü oluşturur.

Türk siyasi tarihini derinden etkileyen Ermeni olayları 19. yüzyılın son zamanlarında Osmanlı İmparatorluğu'nu en çok meşgul eden siyasi olaylardan birisidir. Avrupa devletleri kendi çıkarları doğrultusunda ülke içinde bulunan konsolosluklar ve büyükelçilikler gibi misyon şeflerini kullanarak kilise ortak değeri aracılığıyla imparatorluktan ayrılarak bağımsız bir ülke kurma amacıyla ayaklanan milletleri siyasi olarak destekler ve silah yardımında bulunurlar. Ermeni isyanlarını Zeytun Kahramanmaraş ve Yozgat ayaklanmaları olarak işleyen iki ayrı yazarın eserleri bu bölümde değerlendirilecektir.

Mehmet Necati Demircan'ın *Bozkırda Aşk ve İsyan* ve Hüseyin Karatay'ın *İsyan Eşiği* adlı eserleri belgesel roman niteliğindedir. 1895 ve 1896 yıllarında Zeytun ve Yozgat'ta vuku bulan Ermeni isyanlarını işleyen romanlardır. Yapılan araştırmalarda, romanların isyanları tarihsel gerçekliklere bağlı kalarak birebir işlediği görülür. Ermeni halkına Avrupalı devletler tarafından yapılan yardımlar, papazların kiliseleri kullanarak halkı isyana teşvik etmeleri ve teşvikler sonucunda bağımsız bir ülke hayaliyle ayaklanan Ermenilerin ortak kültür ve tarihî değerleri olan insanları öldürmeleri romanların olay örgüsünde ele alınır. Çalışmaya esas teşkil eden iki roman Ermeni halkının bağımsız bir devlet kurabilmek amacıyla isyan etmesi üzerine kuruludur.

M. Necati Demircan *Bozkırda Aşk ve İsyan* adlı romanında Ermenilerin Yozgat'ta çıkardıkları isyanı anlatır. Anadolu'nun iç bölgelerinde bulunan Bozok Mutasarrıflığı, İğdeli köyü Türk Müslüman ve Ermenilerin birlikte huzurlu ve mutlu yaşadığı bir köydür. Bu köyde Ermeniler ve Türkler barış ve huzur içinde birlikte yaşamaktadır. Köy sakinlerinden Hacı Süleyman'ın oğlu Ahmet, Şnork'un kızı Arkine'ye âşık olur. Osmanlı-Rus savaşından sonra Ermenilerin Ruslara yardım ettiği haberi, köyde yaşayan iki halk arasında çözülmelere neden olur. Ermenilerin komitacılarla işbirliği yapması ve Türklere karşı baskı zulüm ve öldürme faaliyetleri iki toplumun birbirine nefret duymasına yol açar. Romanda Ermeni kızı Arkine ile Türk Ahmet'in aşkı etrafında gelişen olaylar, Yozgat bölgesi Ermenilerinin yabancı devletlerden gördükleri yardımı misyonerlik faaliyetleri bağlamında belgesel roman niteliğinde anlatılır. Romanda adı geçen Karabet Tomayan, Moruk kod adlı Mordiros Boyaciyan (Jirayr) ve Moruk'un kardeşi Hamparsum o bölgede faaliyet gösteren Hınçak komitesi elebaşları olarak devlet arşivlerinde de ismi geçen Ermeni komitacılarıdır.

Romanda birbirine dost iki toplumun çözülmesinin ilk örneği Ermeni Şnork ve İsmail Ağa arasında yaşanan bir olaydır. Tarladan çalışmadan gelen Şnork ile karşılaşan İsmail Ağa atlıdır ve yedeğinde bir at getirmektedir. Yürüyerek tarladan dönen Şnork'a binmesi için teklif yapmaz. Şnork bu duruma üzülür. Basit ve küçük olay aslında bu kadar naif ve içten bir toplumun birbirleriyle iyi ilişkiler içinde olduğunu gösterir. Ancak birdenbire birbirine düşüp birbirlerinin canlarına kast edecek kadar düşman olan iki toplumu gelecekte gerçekten zor günler beklemektedir.

İsyan Eşiği adlı romanda yazar Hüseyin Karatay Zeytun isyanını, bu isyanda Ermeni eşkıyaların halka uyguladığı baskı ve zulmü anlatır. Roman kahramanı Hasen'in babası Ermenilerce öldürülür. Çocukluğundan itibaren açlığa, yoksulluğa ve köydeki Mıgırdiç'in halka uyguladığı ekonomik zulme tanıklık eden Hasen'in haksızlığa, açlığa, sefalete karşı mücadelesi anlatılır. Yazarın, romanda Ermeni isyanından sonra vurguladığı en önemli nokta isyanlara göz yuman isyancıları Batılı devletlerin tepkisini çekmemek adına cezalandırmayan işbirlikçi devlet adamları ve onların bu zulme olan duyarsızlığıdır. Romanda ismi geçen Mülazım Fuat bu tip devlet adamlarının Anadolu'daki temsilcisidir. Romanda uzun yıllar Osmanlı Devleti'nin tebaası durumunda huzur ve refah içinde yaşayan Ermenilerin devlete isyanı ve halka zulmü incelikle anlatılır.

Bozkırda Aşk ve İsyan adlı romanda anlatılan isyan oldukça planlıdır. İsyan başlamadan önce komitacılar isyanı en ince ayrıntısına kadar planlarlar. Ermeni silahlanması sağlanacak, bunun için halkın maddi desteği alınacak, devlete vergi verilmeyecek, vergi almaya gelen memurlara silahla karşılık verilecek, baskınlar Müslüman kıyafeti ile yapılacaktır.

Ermeniler ilk isyanı halka bildiri dağıtarak başlatırlar. Bu bildiriler camilere asılır. Hınçak komitecilerinin kilisede yaptıkları toplantılarda halka bağımsız bir Ermenistan kuracaklarını büyük devletlerin bu konuda onlara yardımcı olacaklarını, kendilerinden istendiği zaman para yardımı yapmalarını yapmayanların cezalandırılacağını söylerler. Oluşturulan çetelerle Müslüman köylerini basarlar. Duvarlara yapıştırılan ilanların içeriği şöyledir:

> "Osmanlılar!
>
> İslam dinini nefret edilir hale getiren ve Osman'ın kutsal tahtını kirleten zalim hükümdar Abdülhamit'in son günleri yaklaşıyor. Gayri resmi bir şekilde gasp ettiği tahtını sürdürebilmek için aziz anavatanımıza zarar vermek ve yıkmak için bu zalim tarafından akıtılan intikam kanının çığlıkları göklere yükseldi. İntikam anı gelmiştir.

> Milyonlarca Müslüman'ı yöneten büyük bir güç sizlerin yardımına geliyor. Cesaretli olun! (Vatansever İslamlar Komitesi)" (Demircan, 2013: 66).

Bu ilanların asılmasından kısa bir süre sonra Ermeniler, imparatorluğun değişik bölgelerinde isyan çıkarırlar. Yol keserek yoldan geçenleri soyan Ermeni çeteleri Müslüman köylerini basarak halkın varlığına el koyarlar. Artık, bozkırda hayat kurtlar sofrasıdır.

Yazar, romanda tarihî kişileri kullanarak isyanı anlatır. Halkı galeyana getirip isyana teşvik etmek için Ermeni komitacılar kiliseyi kullanırlar. Ermeni komitacıların başlarından olan Hamparsum Papazyan ise Bebek ve Terzi köylerinde isyan propagandası niteliğinde konuşma yapar:

> "Biz artık Osmanlı Devleti'nin idaresinden çıktık. Bundan sonra özgür ve rahat yaşayacağız. İstanbul'dan emirler alıyorum. Yozgat'taki Ermeniler birleşiyor. Bütün Devletler bizden yanadır. Bize en çok yardım eden İngiltere'dir. Bu uğurda kanımız dökülsün. Büsbütün yok olalım da boş durmayalım. Size söylediğim sırları söylemeyeceğinize yemin ediniz" (Demircan, 2013: 60).

İsyancılar bulundukları bölgede eşkıyalık yapmaya başlar. Posta yolunu keserek, posta arabasındaki iki kişiyi öldürürler. Gürcü elbiseleri giyerek olayları Gürcülerin üstüne atarlar. Romanda Panos ve Misak adlı kişilerin; "Biz işinde gücünde insanlardık Panos. Bizim gözümüzü açan Moruk oldu. Ermeni halkı bir gün hürriyetine kavuşursa Moruk'a çok şey borçlu olduğunu hatırlayacak mı acaba?" sözlerine karşılık Panos; "Tırpan tutan ellerimiz bugün silah tutuyorsa Moruk'un sayesinde. Bizdeki milli bilincin uyanması onun eseri" (Demircan, 2013: 69) diye karşılık verir. Bu konuşmalar, yaptıkları tüm bu vahşeti bağımsız bir ülke ve hürriyet adına olduğunu söyleyen iki isyancının itirafıdır.

İsyancılardan Moruk ve Mişo, Karadeniz ve Anadolu arasında yol güvenliğini sağlayan Derbent karakolunu basarlar. Gülbenk, Panos ve Mihircan adlı asiler, Yozgat yolunda arabacı Köse Hasan'ı öldürüp açtıkları çukura gömerler. Merzifon Koleji kundaklanır. Okul yangınının soruşturulması için bölgeye gelen heyet, dışarıdan gelen karlı yolun üzerinde bir ayak izinin olmadığı için yangının içerden çıkartıldığını anlar. Amerika'nın baskıları sonucu bölgeye Amerikan konsolosu ve Sivas valisi gelir. Konsolos, olayın faillerinin bulunmasını ister. Hükümet olayın daha fazla büyümemesi için 500 lira tazminat öder.

Jirayr'ın, Karaçakır ve Karayakup köylerinde tertiplediği olayın büyük bir isyana dönüşmesini hedefler. Bu iki köyden seçtiği iki Müslüman kadın, askerlerin kendilerine tecavüz ettiğini söyleyerek perişan durumda kiliseye sığınırlar. Kilise çanları hiç durmamacasına çalar. Çevre köylerde de olayların duyulması üzerine 12 Aralık 1893 tarihinde çıkan isyanda iki bin silahlı Ermeni'ye karşılık sadece otuz silahlı asker vardır. Ankara Valisi Abidin Paşa, durumu sadarete telgrafla bildirir. Sadarete gelen patrik olayların yatıştırılmasını ister.

İsyan olaylarında dikkat çeken bir olay da esnafların dükkânlarını kapatması veya kapatmaya zorlanmasıdır. Dükkânların kapanması; hayatın olağan akışının durması ve isyanların devam etmesi demektir. Dükkânlar isyancılar tarafından baskı yoluyla kapattırılırken devletin kolluk kuvvetleri esnafın dükkânlarını açmasını sağlar. Açmamakta direnen esnafa mahkeme celbi gönderilir. Ancak hükümetin aldığı bu önlemler sonuç vermez.

İsyan Eşiği adlı romanda anlatılan Zeytun isyanı, Osmanlı Devleti'ne karşı Ermenilerin çıkardığı etnik bir isyandır. Yazar Hüseyin Karatay, Maraş'ta çıkan Ermeni isyanını ve isyan başlamadan önce halkın silahlanmasını anlatır. Yusuf, Musa ve Osman onbaşı önderliğinde Ermeni çetecileri arayan müfreze yolda Cemil Çavuş komutanlığında bir başka timle karşılaşır. Cemil çavuş bu üç askeri Maraş zaptiye subayı olan ve daha sonra Malatya'ya atanacak olan Cöntürk Mülazım Fuat'a karşı dikkatli olmaları konusunda uyarır. Roman boyunca Mülazım Fuat'ın halka karşı zalimane ve düşmanca tavrından Cemil Çavuş'un haklılığı anlaşılır. Ermeni köylerinde silah araması yaparken gördüklerini görmezden gelen Fuat, aynı tavrı Müslüman köylüleri için sergilemez.

1877 yılında Ruslarla yapılan Osmanlı-Rus harbinden sonra Ermenilerin Osmanlı Devleti'ne olan sadık tavırları değişir. Bağımsız bir Ermenistan kurma hayali ile hareket eden Ermeniler, imparatorluğun değişik bölgelerinde yurtdışı bağlantıları ve destekleri ile kurdukları Hınçak Komitesi'nin planlarıyla hareket ederek Türk köylerini yakma, Türkleri işkenceyle öldürme gibi zulümler yapmaya başlarlar. Yazar Demircan, *Bozkırda Aşk ve İsyan* adlı romanında isyan sırasında Ermenilerin Türklere uyguladığı insanlık dışı mezalimi Osmanlı-Rus savaşında yaralanan üç asker üzerinden verir. Ahmet, Kemal ve Resul yaralarından dolayı ağır hareket ettiklerinden geri çekilen Osmanlı taburuna yetişemezler. Birbirine destek

olarak savaş alanından çıkar ve kendilerini daha güvenli bir bölgeye atmışken o bölgede eşkıyalık yapan Arşag ve çetesine denk gelirler:

> "Kör Garabet, Kemal'in başına geldi. Bıçağını çıkardı. Bıçağın keskinliğini kontrol etti. Kurbanına sırıttı. Kemal kendisinden geçmek üzereydi. Kendi kendine ölmesin, soyun şunu, diye arkadaşlarına seslendi. Kemalin belden üst tarafını soydular. Kör Garabed, Kemalin karın derisini avuçladı, bıçağı çaldı. Deri avuçları arasında kaldı… Kemal'in çığlığı bütün sesleri bastırdı. Arşag: "Bağırtma adamı Kör, bir deriyi düzgün yüzemiyorsun" diye kahkaha attı. Kemal acıya daha fazla dayanamadı, olduğu yere yığılıp son nefesini verdi… Sıra Resul'e gelmişti. …Hemen bir ateş yaktılar. Yaktıkları ateşte kızdırdıkları şişlerini Resul'ün vücuduna basıyorlardı, Resul'ün feryatları dağlarda yankılanıyordu" (Demircan, 2013: 29).

Yüzyıllarca bir arada komşuluk ve dostluk ilişkisi içinde yaşayan, dinleri dilleri ayrı bu iki toplumu düşman eden şey Ermenilerin bağımsız bir devlet kurma hayalidir. Millet-i sadıka olarak bilinen bir halkın hamisine bu denli acımasız davranması ise yabancı devletlerden alınan destek sonucudur. Bağımsız bir Ermeni devleti kurmak isteyen Ermenilerin Avrupa devletlerinden gördüğü destek tarihî bir gerçektir ve romanların olay örgüsünde bir çatışma unsuru olarak yer alır.

Avrupalıların ayrılıkçı faaliyetlere destek vermesi, ülke içinde isyancılara yardım yapması bilinen bir gerçektir. *Bozkırda Aşk ve İsyan* romanında Ermeni çetelerinin Batılı devletler tarafından desteklendiğinin kanıtı, yakalanan ve tutuklanmak üzere mahkemeye sevk edilen Misak adlı asinin, ifadesidir.

> "İngiltere'de Gladstone, Amerika'da James Byrce ve Yunanistan'da ismini hatırlamadığı birisinin kendilerini desteklediklerini söyler ve ekler. Ermeniler imtiyaz istiyorlarsa böyle olamaz, onlar bir büyük olay çıkarmalılar. Bazıları asılmalı ve bazıları kesilmeli, Müslümanlarla tutuşmalı ki biz de o vakit işin içine girip bunların isteklerini yerine getirmeye çalışalım" (Demircan, 2013: 67).

Anadolu coğrafyasında yaşanan eşkıya ve talan olayına karşın yabancı devletlerin -özellikle de İngiltere'nin- tavrı Ermenilerden yanadır. Sırf din birliği adına olayları kamuoyuna farklı yansıtan Ermenilere inanırlar. "İngiltere, Fransa, Rusya ve Amerika bu propagandalara inanıyor, inanmak istiyordu. Duymak için hazır oldukları haberlerdi bunlar" (Demircan, 2013: 75).

İsyancılara destek veren İngiltere, Ermenilerin gözünde "büyük ve soylu bir ülkeydi. Ermeni halkının yüzyıllardır çiğnenen onurunu ayağa kaldıracaktı" (Demircan, 2013: 24).

İsviçre'de kurulan Hınçak örgütünün üyesi Tomayan, eğitimini bu ülkede tamamladıktan sonra Osmanlı topraklarına, evine geri döner. Protestan rahibinin kızı

Lucy ile evlenir. Roman kişisi Tomayan'a göre Müslüman Osmanlı tahakkümü altında yaşayan Hıristiyan halk çok zor şartlar altındadır. Medeniyetin her türlü imkânından faydalanma hakkı olan bu millete hak verilmiyorsa zorla alınmalıdır. Bu umutla ülkeye dönen ve dindaşlarını aydınlatan Tomayan yalnız değildir. İngiltere, Fransa ve Amerika onları desteklemektedir. Tomayan, dış destek sağlamak amacıyla Lucy'i İngiltere ve Fransa'ya göndermiştir. Orada yaptığı propagandalar sonucu Osmanlı idaresi altında her türlü medeniyetten uzak yaşayan Ermeniler için hastane yaptırmak amaçlı para toplar. Avrupa'da basının yardımıyla dindaşlarına karşı bir sempati hissi uyanır.

İngiltere'de kurulan İngiliz-Ermeni Derneği'nin yayımladığı *The Case of Armenian* adlı kitapta Kayseri ve Yozgat'ta yaşanan olayları Ermenilerin gözünden verirken meydana gelen olayların tek sorumlusunun Osmanlı devleti olduğunu ifade eder. Anadolu'da Ermeniler tarafından çıkartılan isyanlar Avrupa basınında Ermenilere yapılmış bir zulüm olarak gösterilir. İngiltere Avam kamarası üyeleri Osmanlı Devleti'nin Londra Büyükelçisi'ne durumun izah edilmesi konusunda baskı yaparlar. Yabancı devlet desteği sadece büyükelçiler ve konsolosluklar aracılığı ile yapılmaz. Ülke sınırları içinde yaşayan herhangi bir memur da bu isyana destek verir. Bunlardan biri de Merzifon'daki Anadolu Koleji müdürü Dr. Herrick'dir. İdam cezasına çarptırılan Ermeni komitacılarından Tomayan ve Kayayan'a destek olmak amacıyla Londra'ya giderek oradan bu iki şahsa devlet desteği sağlar.

İsyan Eşiği adlı romanda yazar Hüseyin Karatay, Batılı devletlerin isyana verdiği desteği, Batı hayranlığını eleştirerek verir. Tanzimat'ın da etkisiyle Osmanlı aydınının Batıya hayran tavrı, Avrupalı devletler tarafından bilinmektedir. Batı hayranlığı Osmanlı Devleti'ni diğer devletler nezdinde güç duruma düşürmektedir. Yazar bu durumu İngiliz Entelijans Servisi Şerif'in ağzından şöyle verir: "Tanzimat aydınlarının beynine Hıristiyanlık sineği kaçtı, yani Avrupa kültürü girdi, gün be gün kemiriyor kafalarını. Kültürümüz; Osmanlı Aydınının beynini parçalayacak, sonra Osmanlı parçalanacak. Osmanlı parçalanmadan Orta Doğu'ya sarkamayız, inancını yıkmadan da parçalayamayız" (Karatay, 2005: 93-94).

Yazar, Osmanlı devlet adamlarının Batı hayranlığını ve Batının tepkisini çekmemek adına isyanlara ve isyancılara göz yummasını Avrupalı devletlere verilmiş bir taviz olarak kabul eder. Batılı devletlerin uzun vadede planları Osmanlı'yı parçalayarak arz-ı mevud diye bilinen Orta Doğu'ya sahip olmaktır.

Yazarın çizdiği tabloda Avrupa ülkelerinin Osmanlı'yı parçalamak adına bir planları vardır. Fransızlar Jöntürkleri destekleyerek onların üzerinde nüfuz sağlamaktadır. İngiliz sefir, azınlık mebusları ile mason valilerin onların daha çok işine yaradığı konusunda ısrarlıdır. Amerikalı eğitimci, Osmanlı'yı parçalamak için Jöntürkleri kullanmayı teklif eder. "Bir millet sosyal değerleriyle çöker. Jöntürkler Hıristiyan kültürüyle yetişti, İslam kültürü için sivriltecekler kalemlerini" (Karatay, 2005: 96).

Yabancı devletlerin isyana verdikleri destek sadece siyasi ya da silah yardımı şeklinde değildir. Yabancı misyon şefliklerinin verdiği davetlerde Osmanlı'nın parçalanması için yabancı okulların açılması, Paşa kızlarına kur yapılması, ikbal bekleyen subayların mason locasına üye olması istenir. Ağacı içten içe sarmış bir kurt gibi İngiliz, Amerikalı ve Yahudi işbirlikçiler her koldan Osmanlı'yı parçalamaya çalışır.

İsyan Eşiği romanında yazar Ermeni isyanını ve Ermeni mezalimini anlatırken bir taraftan da ülkenin içler acısı durumunun sebebi olarak Tanzimat Fermanı'nı ve onu ilan eden Mustafa Reşit Paşa'yı suçlar. Roman kişisi Esro Usta'nın aynı sahnede arkadaşıyla arasında geçen konuşma, yabancı devlet desteğini açıkça ortaya koymakta ve kendilerine yapılan ilk desteğin Osmanlı eliti Mustafa Reşit Paşa tarafından olduğunu ve yabancıların bu elistist devlet adamını sevdiğini göstermektedir. "Avadik Muallim; Ruslar, İngilizler, Fransızlar bizden yana diyor. Bize silah verip Osmanlı Hükümetine baskı yapıyorlarmış Paşaların içinde, bize daha çok hakların verilmesinden yana olanlar varmış (…) Mustafa Reşit Paşa'dan başka dostumuz olmadı. İlk onun zamanında soluklandık" (Karatay, 2005: 38). Mustafa Reşit Paşa'nın Tanzimat Fermanı ile Hristiyan tebaaya Müslümanlar ile eşit haklar vermesi gayrimüslim halkın devlete başkaldırmasının ve ortak dinî değerler etrafında toplanan Avrupalı devletlerin bu isyana destek vermesinin önünü açar. Yazar aynı sahnede Yeni Ermenistan Yurdu için çalışan, silah yapımcısı Esro Usta'ya, Zeytun Mersiyesi diye bilinen ve Türklerin yaşadığı eziyetleri anlatan trajik türküyü söyletir.

> "Zeytun tepesinde üç dört yüz kişi,
> Nazret Çavuştur kumandan başı.
> Binlerce Müslüman'ın sayısız naşı,
> Çerkezler dediler vallah amanı.[13]

[13] Zeytun Mersiyesi: Zeytun isyanının övgüsü olup Ermeniler arasında sazla söylenirdi.

Vurup harap etti Türk Müslüman'ı" (Karatay, 2005: 37).

Yazar Hüseyin Karatay bu tavrıyla Ermenilerin yaptığı taşkınlıkları, Türklerin kendi yurdunda yaşadığı eziyetleri ve yabancı devletlerin bu isyana verdiği maddi ve manevi desteği gerçekçi bir bakış açısıyla verir.

Tarihî kayıtlarda ve *Bozkırda Aşk ve İsyan* adlı romanın kurgusunda yer bulan Merzifon'dan camilere asılması için gönderilen ilanlarla ilgili olarak Ankara Valisi Abidin Paşa, Moşo ve Keçeciyan Misak'ın ifadelerinden diğer cürüm ortaklarını da tespit ederek tutuklar.

Bütün bu olanlara karşın devlet yaşanan olayların ciddi boyutlarda olduğunun farkında değildir; ancak Müslüman vatandaşların haklarını gözetmek adına işlenen suçları cezasız bırakmamak için suçluları tutuklayıp sorguya çeker. Karışıklık çıkan bölgelere heyetler gönderir. Heyetin amacı Hıristiyan ve Müslümanları çıkabilecek olası karışıklıklara karşı uyarmaktır.

Yazar, Mehmet Necati Demircan, 12 Aralık 1893'te Yozgat'ta çıkartılan bu isyana karşılık olarak padişah II. Abdülhamit'in yayımladığı fermanı kendi kurgusuna alır.

> "14 kadının Kumandan Paşa huzurunda namuslarına saldırılması ve ırza geçilmesi iddiaları çok önemli olup buna benzer olaylar bundan bin sene önce Tatar istilası zamanında bile olmamıştır. İslamiyet'e ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu'na tamamen aykırı olan bu gibi iftiralar devletin ve dinin namusuna büyük bir saldırı olduğundan adaletli ve şefakatli bir şekilde incelenerek sonucunun istenmesi emri ferman buyrulmuştur" (Demircan, 2013: 90).

Dönemin devlet adamlarından olan Ferik Hilmi Paşa, Yozgat'a inceleme yapmak üzere gönderilir. Yapılan tahkikat sonucu olayların uydurma olduğu anlaşılır.

Sultan II. Abdülhamit, yanan Merzifon okulu için Amerika'nın istediği tazminatı ödemeye razı olur. "Sırf Amerikan İngiliz bloğunu parçalamak için siyaseten bu tazmini kabullenmek zorunda kalmıştı. Bu zorlanmalar, zor karşısında boyun eğip kabullenmeler Sultan'ı yıpratmıştır" (Demircan, 2013: 80).

Devletin isyanlar ve isyancılar karşısında izlediği siyaset, Avrupalı devletlerin aralarında çıkan rekabet ortamından ve anlaşmazlığından faydalanarak birini ötekine düşürmekten ibarettir.

Yozgat olaylarında tutuklanan Tomayan ve Kayayan adlı iki isyancı asinin idam cezasına çarptırılması, İngilizlerin ağır eleştirisine sebep olur. İngilizler, Abdülhamit'i, eğer bu iki şahıs serbest bırakılmazsa Mısır'ı Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparmakla tehdit ederler. Çaresiz kalan Sultan, iki şahsı bir daha Osmanlı topraklarına ayak basmamak üzere affeder.

İsyan Eşiği romanında yazar, isyanların çıkması konusunda devlet adamlarını suçlar. Yazara göre, onlar müsamaha gösterdikleri için isyanlar çıkmaktadır. Asker yoklaması için köye gelen Yusuf onbaşıya muhtar bu isyanların sebebini anlatır:

> "Siz gençsiniz bilmezsiniz, bozguna ilk sebep İngiliz dostu Mustafa Reşit Paşa. İngiliz, Mustafa Reşit Paşa'yı koltukladı, Mustafa Reşit Paşa Hıristiyanlara arka çıktı, İngiliz'e, Moskof'a kapı açtı. Fesat locasından Mithat Paşa kapıyı sonuna kadar araladı. Avrupalılar attılar isyan tohumlarını" (Karatay, 2005: 17).

Kitapta mülazım Fuat, Ermeni köylerinde bulduğu silahları görmezden gelirken Müslüman köylerindeki silahları toplar. Ermeni çeteciler Müslüman köyünden iki kadını kaçırırlar. Köylü bu isyancılara karşı bir şey yapamaz çünkü silahsızdır. Köylü, çıkan isyanlardan dolayı hükümeti ve devlet adamlarını suçlamaktadır. Çünkü bozkırda çaresiz ve yapayalnızdır. Devletin kolluk kuvvetleri yetersiz ve devlet vatandaşını korumaktan aciz gösterilir.

Bozkırda Aşk ve İsyan adlı romanda misyonerlik faaliyetleri ve misyoner okulları geniş yer tutar. Osmanlı İmparatorluğu'nda misyonerlik faaliyetlerini sürdürmek için Cyrus Hamlin, Amerikan Board adına 1839 yılında İzmir'e gelir. Kendinden önceki misyonerler ise bu topraklara 19 yıl önce ayak basmışlardır. Bu kurum misyonerlik faaliyetlerini İzmir'de Rumlara yönelik olarak sürdürmektedir. Rum kiliselerinin baskısı sonucu Amerikan Board misyoner teşkilatı bu kez de Ermenilere yardım edecektir. Cyrus Hamlin, "Fatih İstanbul'u bu tepelerden fethetmiş; ben de Osmanlı'nın kültürünü bu tepelerden fethedeceğim" (Demircan, 2013: 36) diye düşünür.

1843 yılı kasım ayında, Anadolu'da İğdeli köyünde İğdeli Semineri adıyla anılan ilahiyat okulunu kurar. Seminer verdiği insanları Prometheus ile özdeşleştiren Hamlin'e göre, Anadolu'nun engin ovalarına ateşi, eğitilen bu insanlar ulaştıracaktır. İğdeli İlahiyat Okulu'nun ses getirmesi üzerine Osmanlı emniyet teşkilatı Hamlin'i izlemeye alınca o da okulunu daha güvenli bir yer olan Merzifon'a taşır. Artık başka bir ovanın aydınlanma zamanı gelmiştir. 8 Eylül 1883 tarihinde Merzifon Anadolu

Koleji kurulur. 1899 yılında Osmanlı Devleti, okulu bir üniversite statüsünde olmasa da resmen kabul eder. Merzifon'daki bu okulda Ermeni diline ayrı bir önem verilir. Ermenice öğreten hocalar Türkçe öğretenlerden üç kat daha fazla maaş alır. On bin kitaplık büyük bir kütüphanesi bulunan bu okulun öğrencileri arasında Ermeni milliyetçiliği hızla yayıldığını M. Necati Demircan kurmacasında şöyle anlatır:

> "Ermeni milliyetçiliği fikirleri hızla gelişmeye başladı. Amerikalı öğretmenler, ermeni milliyetçiliğinin uyanıp gelişmesi için bu yöndeki her türlü faaliyeti destekliyorlardı. Gençler okulda Avrupa da kurulan ihtilal teşkilatlarını taklit ederek benzer kulüpler kurmaya başlamışlardı" (Demircan, 2013: 39).

Hamlin, din adına getirdiği ayrılıkçı fikirleri yüzünden hem Türk ve Müslüman düşmanlığı aşılar hem de Osmanlı'yı çöküşe götüren yolu kısaltır. Misyoner faaliyetleriyle açılan okullar ve buralarda eğitilen öğrenciler, Anadolu topraklarına ayrılık tohumları saçar. Hükümet tüm olanların farkındadır ancak denge politikası gereği tüm göz yumar.

İsyan Eşiği adlı romanda da misyonerlik faaliyetlerinden olan yabancı okulların sayılarının artırılması teklif edilir. Engelleri yıkacak tek vasıta budur. Misyon şeflerinin hazır bulunduğu bir davette Amerikalı eğitimci okulları incelemeye gelir.

> "Bir eğitimci olarak yabancı kolejlerin etkisini incelemeye geldim. Ermeni isyancıları, Bulgar çete başları Robert Kolej'de okudu. İttihatçılarla Jöntürklerin çoğu buradan mezun. Hıristiyanlar, İslam topraklarında kolejlerin sayısını artırmalı. Bu okullara girenler bizden biri çıkmalı" (Karatay, 2005: 97).

Kısaca ülkeyi savaşmadan içten fethetmek ana hedeftir. Roman kişisi Mülazım Fuat'ın eşi Naciye ve Naciye'nin arkadaşı Nermin, Amerikan okullarından mezun olur. Naciye ve Nermin, misyoner okullarında aldıkları eğitim sonucunda Amerikalılara olan hayranlıklarıyla çoktan kendi değerlerini reddeden kozmopolit şahsiyetler olmuşlardır. Misyoner okullarının isyan olaylarındaki göz ardı edilemez rolleri adı geçen iki romanda da yazarların ortak olarak işlediği temalardan biridir.

Ermeni isyanlarının incelendiği romanlarda isyanın, sebepleri ve sonuçlarının bütün detayları ile tarihî bilgiler ışığında ele alındığı görülür. Bahsi geçen iki yazar M. Necati Demircan ve Hüseyin Karatay roman kurgularını Yozgat ve Zeytun bölgesinde çıkan Ermeni isyanlarını Müslüman Türk ve Ermeni Hıristiyan halk karşıtlığı ve milliyetçilik olgusu üzerine kurmuştur. Yazarların tarihi kayıtlara bağlı kaldığı, olayların tarihte gerçekleştiği durum ve kişilerle birebir kurgu gerçekliğine

taşındığı görülmektedir. *İsyan Eşiği* ve *Bozkırda Aşk ve İsyan* adlı her iki romanda isyanların genelde vergi vermek istemeyen gayrı Müslim halkın vergiyi almaya gelen memura silahla karşılık vermesi ve Müslüman köylerine Müslüman kıyafeti ile baskınlar düzenlemek şeklinde ortaya çıktığı görülür.

Tarihî kayıtlarda adı geçen isyanı bizzat çıkarmış ve yönetmiş; Moruk kod adlı Mordiros, (Jirayr) Karabet Tomayan ve Hamparsum adlı kişiler romanlarda da kullanılan tarihi kişiliklerdir. Her iki yazarda çıkan isyanlara İngiltere, Fransa gibi Avrupalı devletlerin ve Rusya Amerika gibi büyük devletlerin destek verdiğini, milliyetçilik adına isyan eden Ermenilerin yüzyıllarca dostça yaşadığı Müslüman halka bu devletlerden aldıkları para, silah ve diplomatik destek sayesinde silah çektiğini söyler.

Yazarlar, çıkan isyanlarda devletin önlem alma ve isyanı bastırma konusunda yetersiz kaldığını, Hıristiyan Ermeni köylülerinin komşuları Müslüman Türklere karşı silahlanırken özellikle ikbal bekleyen devletin kolluk kuvvetlerinin bunu Ermeniler lehine görmezden geldiğini söyleyerek bir anlamda devlete sitem eder. *İsyan Eşiği* adlı romanda bahsi geçen Jöntürk Mülazım Fuat böyle bir karakterdir.

Ermenilerin Müslüman köylülere uyguladığı insanlık dışı mezalim romanların en önemli vurguları arasındadır. İsyancılar mezalim olaylarını çarpıtıp, dünya kamuoyunu kendi lehlerine yalan haberlerle kandırarak Avrupalı devletlerin tam desteğini kendilerine çekerler. Yabancı devletlerin isyancıları korumak adına Osmanlı Devletinin iç işlerine karışması sonucu isyancıların yargılandıkları halde serbest kalmaları ve Batılıların tepkisini çekmemek adına onları cezalandırmayan işbirlikçi devlet adamlarının bu duruma göz yumması hem devleti zor duruma düşürür hem de asiler için bir tür ödül olur. Bu nokta romanlarda özellikle vurgulanan ve yakınılan bir durumdur. Her iki yazarın üzerinde durduğu ortak nokta misyoner faaliyetleri sonucu açılan ve yabancı devletlerin özellikle ve ihtimamla destekledikleri yabancı okullardır. Bu tür okulların amacı toplumun içinden çıkan fertleri bu okulda kendi adamları olarak yetiştirip Osmanlıyı içinden parçalamaktır.

İsyan Eşiği aslı romanda yazar Hüseyin Karatay, ülkenin içinde bulunduğu bunalımlı durumdan dolayı Tanzimat Fermanı'nı ve onu ilân eden Mustafa Reşit Paşa'yı suçlar. İngiltere'nin ve devletin içinde bulunan azınlıkların bu devlet adamını

sevdiğini çünkü Müslümanlarla Hıristiyanları ilân ettiği fermanla eşitlediğini ülkede ayrılıkçı faaliyetlerin bu fermandan sonra başladığını söyler.

İnceleme sonucunda Ermeni isyanlarını işleyen her iki romanın tarihe bağlı kaldığı yazarların tarihi belgeler kullanarak romanlarını yazdığı görülür.

SONUÇ

İsyan, temelde otoriteye başkaldırma ve gerekirse şiddet uygulayarak otoriteyi bertaraf etme ve yeni bir düzen kurma hareketidir. İsyan, ihtilâl, inkılap, devrim ve darbe kavramlarıyla yakından ilişkilidir. Zaman zaman birbirlerinin yerine de geçen bu kavramların ana hedefi mevcut otoriteyi zor kullanarak değiştirmektir. İhtilâl ve inkılap kavramları başlarda birlikte kullanılsa da ihtilâl daha çok hükümet düzeyindeki değişikliğe işaret eder. İnkılap ise toplumsal düzeyde meydana gelir. İnkılap ve devrim kelimeleri aynı anlamı içinde barındırır fakat devrim daha çok yeni bir toplum düzenini ifade eder. Bu kavramların en keskini olan darbe ise ülkenin rejimini ya da devlet başkanını devirerek yerine yenisini ikame ettirmektir.

İsyanlar, toplumları sosyo-kültürel, siyasi ve ekonomik bakımlardan derinden etkileyen olguların başında gelir. Gerek bireysel gerekse toplumsal isyan kendi içinde bir ideoloji barındırır. Kişi ve toplulukların davranışlarına yön veren ve kimliklerin oluşmasını sağlayan fikirler, hareketlerin şekillenmesinde önemli rol oynar. Osmanlı devletinin modernleşme dönemi diye bilinen ve 1789-1909 yıllarını kapsayan süreçte yaşanan isyanlara baktığımızda, hepsinin bir fikirden beslendiğini görürüz. Örneğin yeniçerilerin çıkardıkları isyanlar, yüzyıllardır taşıdıkları yeniçeri kimlik ve ayrıcalıklarını korumak istemelerinden doğmuştur. Modernleşme hareketlerini kendi varlığına bir tehdit olarak değerlendiren yeniçeri, her yenilik hareketinde isyan etmiştir. Bu isyanlarda, var olan düzene karşı çıkarak varlıklarını koruma fikri söz konusudur. Düzeni kendi yararına korumak isteyen yeniçerilerin kişisel çıkarları da burada büyük rol oynamıştır.

Toplumların hayatını kayıt altına alan ve onlara millî kimlik sağlayan tarih bilimi edebiyat için de önemli bir malzemedir. Hem tarihten hem de kurmacanın serbest alanından faydalanan yazarlar, önemli olayları ve dönüm noktalarını kendi

yapıtlarında malzeme olarak kullanırlar. Tarih-edebiyat ilişkisinden bakıldığında isyanların -konunun bizzat kendisinin dramatik oluşunun da etkisiyle- romancıların en çok teveccüh ettiği konulardan biri olduğu görülecektir. İncelenen eserlerde pek çok ortak noktanın bulunması da tarihsel yapının kurmacanın yapısı ile benzerlik göstermesindendir.

Cumhuriyet sonrası Türk romanında yeniçeri isyanlarını anlatan ve çalışmaya dâhil olan popüler tarih romanları, isyanları tarihî gerçekliğe bağlı kalarak anlatır. Kabakçı Mustafa İsyanı, Alemdar Mustafa Paşa İsyanı ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması olayları konuyu işleyen yazarlar tarafından bire bir anlatılmıştır. Eserlerde isyanın sebepleri, isyanı çıkaran kişiler ve olayların gelişimi birebir tarihî platformda yer alan şekliyle romanlara taşınmıştır. Eserlerin genelinde yazarlar tamamen kitabi bilgilere bağlı kalarak olayların geçtiği yer ve zamanı kullanmış, tarihî kişilikleri değiştirmeden ya da yan karakter kullanmadan olayları ele almışlardır. Romanların genel çerçevesinde isyanların sebepleri, isyanı çıkaran kişiler veya olayların gidişatında ortaklık çok fazladır. Romanlar genelde bakış açıları, anlatım, dikkat çekilen ayrıntılar gibi noktalarda farklılaşır.

İncelenen romanların benzerliklerini ayrıntılamak gerekirse öncelikle romanların başında isyanlara geçmeden önce, bozulan ocak düzeninden yakınıldığı görülür. Eskinin onurlu ve güçlü ocağı artık miskin, çıkarcı ve amaçsız insanlarla dolmuştur. Yeniçeriler devletin yapmak istediği ilerici yeniliklere, kendi çıkarlarını korumak amacıyla karşı çıkan kötücül karakterler olarak romanlarda yer bulmuşlardır. Bu bakımdan romanların çoğunda yeniçeri aleyhine tavır alındığı ve ocak için sefalet yuvası, cüzzam yuvası, ayak takımı gibi benzetmeler kullanıldığı görülmüştür. İsyan çıkaran kişiler de tarihî izleğe bağlı kalarak bire bir verilmiştir: Kabakçı Mustafa, Nakilci, Habib Odabaşı, Arnavut Ali. Yan karakterlerde veya olayların detaylarında kurmacanın yaratıcılık yanından beslenen yazarlar, genel olay akışında ise değişiklik yapmamıştır.

İsyan temasını işleyen Reşad Ekrem ve Reha Çamuroğlu gibi yazarların tarihçi kimlikleri meseleye vakıf olmalarını sağlamış, bu da romanlarına da daha gerçekçi bir nitelik katmıştır. Reşad Ekrem, romanlarının kurgusunu tarihî belge ve kayıtlar üzerine kurarken belli başlı tarihçilerden alıntılar yaparak kurguyu nesnel gerçeklik üstüne inşa ettiğini kanıtlar. Ancak bu iki yazar, yeniçeriye ve ocağa bakış

açıları bakımından birbirine zıt bir tutum sergiler. Reşad Ekrem yeniçerileri ve yeniçeriliği bir illet olarak görürken Reha Çamuroğlu ocağa Hacı Bektaş nefesi karıştığı için Hz. Ali ile ilişkilendirerek kutsiyet atfeder. Bu kutsiyet romanın tamamına ve kurgu karakterlerin hepsine yansımıştır. Reşad Ekrem, Necip Fazıl, Turhan Tan gibi yazarların romanlarında olayların anlatımı ve kullandıkları üslup bir kurmacadan ziyade tarih kitabı niteliği taşır. Okuyucuyu hayal dünyasına götürmek yerine kesin ve net tarihî bilgilerle isyan ve yeniçeri ile II. Mahmut düşmanlığını birebir yansıtırlar. Üç yazar da yeniçeriyi ve ocağı kaldırılması gereken zararlı bir kurum olarak görür. Bu yazarların yanı sıra Bekir Büyükarkın da Kabakçı isyanını anlattığı romanında ocağın kaldırılması gerektiğini açıkça söyleyerek yeniçeri karşıtı bir tavır sergiler.

Yeniçeri Ocağı'na olumsuz değil tarafsız yaklaşan romanlar da vardır. Koşullara bağlı olarak olaylara verilen tepkilerin normal olduğu fikrinde yoğunlaşılan eserlerde Yeniçeriler tamamen olumsuz değerlendirilmez. Bu romanlarda, Yeniçeriler içinde adil ve dürüst kişilerin de olabileceği, bireylere dikkat çekmenin daha mantıklı olduğu düşüncesi sezilir. Tarihî gelişmelerin tamamen iyi ve tamamen kötü iki taraf üzerinden şekillenmediği dikkate alınırsa, bu yaklaşım daha gerçekçi görünmektedir.

Nazan Bekiroğlu, yeniçeri isyanını anlatan yazarların arasında yeniçeriye en hümanist yaklaşan yazardır. Ocağı, içeriden birinin gözünden anlatır. *İsimle Ateş Arasında* da ocak bozulmuş kadim kurallar işlemez olmuştur. Ancak yeniçerinin bir dahli yoktur. İsyanı anlattığı sahnelerde yazar ne yeniçeriyi ne II. Mahmut'u suçlar. Yeniçerinin yandığı yangında durumun şiddetini anlatmak için ateşin gücünü II. Mahmut'un öfkesinden aldığını söyleyerek yeniçeri ve II. Mahmut arasındaki düşmanlığı öne çıkarır. Benzer bir şekilde yeniçerilere sempatiyle yaklaşan yazarlardan birisi de Hakan Kağan'dır. Hacı Bektaş ocağını ve Bektaşi geleneğini roman kurgusuna ustalıkla yerleştirir. Yeniçeri Ocağı'nın devletin bekası için gerekli olduğunu, ocağın kuruluşundan beri devlete hizmet ettiğini söyleyen yazar, yeniçeri ocağının kaldırılmasının yanlış olduğunu duyumsatır.

Yeniçeri isyanlarının işlendiği romanlarda ortak düşünce, isyan olgusunun olumlu bir şey olarak aktarılmamasıdır. Gerek sarayda gerek ocakta iyi ve kötü kişilerin varlığına rastlanır ancak isyanın kendisi, her halükarda yaşanmaması

gereken bir şey gibi anlatılır. Sebebi ise, yeniçeri isyanlarının gericilik ile ilişkilendirilmesidir. Dünya tarihinde görülen kitlesel isyanların çoğu, hak ve özgürlükleri daha iyi koşullara getirmek için yapılmış ilerici isyanlardır. Bir kısmı da başarılı sonuç vermiştir. Ne var ki Yeniçeri isyanları ise tam aksine yeniliğe karşı ve hatta eski düzeni sağlamlaştırmak için patlak verir. Çıkarcı nitelik taşımasından dolayı da yazarların yaklaşımı genellikle olumsuz yönde olmuştur.

Yeniçeri isyanlarının işlendiği romanlardaki ortak özelliklerden biri de mekân kullanımıdır. Tamamen gerçeğe bağlı kalınarak romana eklenen değişmez yerlerin başında saray, yeniçeri kahvehaneleri, Atmeydanı ve Etmeydanı gelir. Bu mekânların realist betimlemelerle romanlarda yer alması okuyucudaki sahihlik düşüncesini katmanlaştırır. Kişileri veya toplulukları mekânla bir vermek, karakteri tutarlı ve çok yönlü aktarabilmek açısından önemlidir. Kişiler mekândan bağımsız görülemeyeceği gibi toplumsal olaylar da içinde doğdukları yerle önem kazanır. Yazarların buna önem vermesi, anlatımı ve gerçekliği güçlendirici bir adımdır.

İncelenen romanların çoğu geleneksel anlatı kurgusunda olduğu için kronolojik akışın bozulmadığı tespit edilmiştir. Yazarlar taraflı bakışlarını gizleyememiş ve gerek anlatımda gerek satır aralarında fikirlerini yansıtmışlardır. Yazarların isyan karşısındaki tavrı çoğunlukla iktidardan yana olmuş, isyanın sebepleri ve sonuçları incelenmeden mevcut durum olay nakli gibi verilmiştir. İsyanın nasıl çıktığı, isyanda halkın ve padişahın tavrı yeterince incelenmemiştir. Yazarların çoğu ocağın kaldırılmasını onaylamış ve bir beladan kurtulmuş olunduğu hissi vermişlerdir. Bütün bunların ışığında yeniçeri isyanları klasik tarihi kayıtlar birebir kullanılarak, tarihi fon bozulmadan Türk romanında kendine yer edinmiştir diyebiliriz.

Türk romanında ele alınan isyan konularından biri de Abdülaziz'e karşı düzenlenen ve tarihe ilk askerî darbe olarak geçen ve Sultanın tahttan indirilmesiyle sonuçlanan darbedir. Askerî kanattan güç alması sebebiyle tarihteki ilk askerî darbe sayılan Abdülaziz'in hâl‘ edilmesi, Hakan Kağan'ın üzerine eğildiği konulardandır. Yazarın *Abdülaziz Ölümün İlk Yazıdır Güz* isimli romanında tarihi kayıtlara bağlı kalarak anlattığı olay ve karakterler gerçeklikle bire bir örtüşür. Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın Sultan Abdülaziz'e olan kişisel kinle darbe düzenlemek için diğer devlet ricalini örgütlemesi romanın ana eksenini oluşturur.

Hakan Kağan'ın incelemede esas aldığımız yeniçeri isyanını ve Abdülaziz'in tahttan indirilmesini anlatan iki romanı vardır. İki romanda da okuyucunun dikkatine sunulan ortak tema Osmanlı devletini koruyan, onu destekleyen, derin devlet yapısını oluşturan bir grubun var olduğudur. Grubun üyeleri devletin devamı için ölümüne çalışır. Yazar bu grubu *Yeniçeri* romanında Pir Elvan karakteri ile Abdülaziz'i anlattığı romanında ise camiye sığınan ve ölmek üzere olan isimsiz karakter üzerinden verir. Yazarın her iki romanında da klasik tarihi kayıtları ve kurmaca dünyayı kullandığı görülür.

Tarihî Türk romanlarında en sık işlenen ve pek çok açıdan derinlemesine yaklaşılan konulardan birisi de 31 Mart isyanıdır. II. Abdülhamit ve İttihat Terakki Cemiyeti arasındaki çatışmaya eğilen romanlar genellikle 31 Mart olayının temelinde alaylı-mektepli subaylar arasında çatışma olduğu noktasından hareket eder**.** Hemen hemen bütün yazarlar Abdülhamit'e karşı bir tutum sergiler. Abdülhamit'e karşıt ya da yandaş tavır alan yazarların ortak fikri ise İttihatçı gençlerin karşısında Abdülhamit'in bir engel olarak simgeleşmesidir.

Romanlarda dikkati çeken unsurlardan biri de yazarların hemen hepsinin meşrutiyetin ilânı sürecinde halkın bir fikri ve dahli olmadığıdır. Bekir Büyükarkın, Ahmet Altan, Necati Demircan ve Kemalettin Çalık gibi yazarların hemen hepsi meşrutiyetin ilanının halk arasında coşkuyla karşılanmasını, Namık Kemal şiirlerinin "padişahım çok yaşa" sloganlarına eşlik etmesi gibi metaforlarla resmeder. Meşrutiyetin anlamını bilmeyen halk bir yandan sevinirken bir yandan da padişah II. Abdülhamit Han'a destek verir.

Meşrutiyetin ilanı imparatorluk dâhilinde olup bağımsızlık için mücadele veren Gayrimüslimler içinse anlaşılmaz bir durumdur. 33 yıl gibi uzun süre devam etmiş olan istibdat dönemi sona ermiş, azınlıklar için yeni ve özgürlükçü bir ortam gelmiştir. Ancak bağımsızlık mücadelesi veren Hıristiyan halk, isteğine kavuşurken meşrutiyetin ilan edilmesi için dağa çıkararak vatanın bölünmez bütünlüğünü savunan genç ittihat yanlısı subaylar için de paradoksal bir durum yaratır. Meşrutiyeti ilan eden genç subaylar ve ilana sevinen halk, meşrutiyetin Osmanlı devleti ve II. Abdülhamit için sonun başlangıcı olduğundan habersizdir. Bu durum hemen pek çok romanda aynı tematik bütünlük içinde verilir.

31 Mart isyanını anlatan romanların kurgusu tarihi kayıtlarla büyük ölçüde örtüşmektedir. Klasik tarih belgelerinde alaylı ve mektepli subayların birbirileriyle olan sürtüşmesi 31 Mart isyanının ana sebebi olarak gösterilir. Romanlarda da isyanın sebebi askerin arasındaki alaylı mektepli çatışmasına dayandırılır. İsyanın kıvılcımı askerin "şeriat isteriz", "din elden gidiyor" gibi sloganlarıyla ateşlenir. Eğitimli olan mektepli asker ile alaydan yetişen asker arasındaki rekabet 31 Mart isyanına uzanır. Başta Bekir Büyükarkın ve Mim Kemal Öke olmak üzere romancılar çatışma unsuru olarak çoğunlukla alaylı-mektepli subay çekişmesini kullanır. Mim Kemal *Günbatımı* romanında İttihatçı subayların alaylıların kendilerini çekemediği üzerine romanını yapılandırırken benzer şekilde Bekir Büyükarkın da *Yoldaki Adam* romanında alaylı subayların konuşmaları aracılığıyla askerin askere olan düşmanlığını öne çıkarır. Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu çıkmazı ve İstanbul'un içinde bulunduğu karmaşayı okuyucuya gösterir.

31 Mart isyanını konu edinen yazarlar ya II. Abdülhamit aleyhtarı ya da sempatizanı olarak karşımıza çıkar. Kemal Tahir, Nahid Sırrı Örik, Mithat Cemal gibi daha nesnel yaklaşmaya çalışan yazarlar da vardır. Mithat Cemal, isyanı yaşamış, olaylara birebir tanıklık etmiş biri olarak *Üç İstanbul* romanında 31 Mart isyanının süreç ve etkilerini anlatır. Roman kahramanı Adnan'ın düşünceleri aynı zamanda istibdat dönemi entelektüelinin de düşüncesidir. Adnan'ın romanı 31 Mart'ın istibdat aydını tarafından nasıl karşılandığını gösteren bir aynadır. Nahid Sırrı Örik de olaylara tanıklık etmiş bir görgü tanığı olarak isyanı kararlılıkla planlanmış bir olaydan ziyade, ani ve birdenbire gelişen olaylar karşısında alınan anlık kararların nihayetinde gelinen bir sonuç olarak görür. Ayrıca *Kılıç Yarası Gibi* ve *İsyan Günlerinde Aşk* romanları da 31 Mart sürecinin nesnel değerlendirildiği romanlar arasında düşünülmelidir. Ahmet Altan, bu romanlarda 31 Mart'ı salt gerici bir ayaklanma olarak değerlendirmeyişiyle bu konuda Nahid Sırrı ile benzerlik gösterir. Olaylara nesnel yaklaşımı onu Abdülhamit'i yücelten ya da yeren yazarlardan ayırır. İsyanı, altında yatan nedenleriyle aktarır. Abdülhamit'i yargılamayan tavrı, tarih ve kurmacanın iç içe geçmesini sağlamıştır. Yazara göre isyanın bir değil birçok sebebi vardır.

Okay Tiryakioğlu, Abdülhamit'i mistifike eden yazarların başında gelir. *Abdülhamid Son Hükümdar* isimli romanda Abdülhamit'e karşı geliştirilen olumsuz yaklaşımın yer yer yumuşadığı ve romanın ilerleyen sayfalarında olumlu bir dil

kullanıldığı tespit edilmiştir. Romanı istibdat düşmanı, Abdülhamit karşıtı üç gençle başlatan yazar, romanın sonunda bu üç genci Abdülhamit hayranı yaparken padişahı okuyucuya da sevdirmeye çalışır. Romanını alaylı mektepli çatışması üzerine kurarak 31 Mart isyanının sebebi konusunda diğer yazarlarla ortak noktada buluşur. Kemalettin Çalık, M. Necati Demircan gibi isimler de Abdülhamit'e yaklaşım ve romanlarını yapılandırma konusunda Tiryakioğlu ile büyük benzerlikler gösterir.

Osmanlı tarihindeki etnik kökenli isyanlara bakıldığında bunların milliyetçilik düşüncesiyle başlayan hareketler olduğu, Osmanlı'dan ayrılma isteğini tetikleyen bir ateşe dönüştüğü görülür. İncelenen romanlarda konu alınan Ermeni ve Girit isyanları ilericilik-gericilik çatışması ile değil bağımsızlık mücadelesi olarak belirir. Ulusal kimlik temelli bu isyanlar içinde en önemlilerden olan Ermeni ve Girit isyanları, çeşitli romanlarda ele alınmıştır.

Romanlarda Girit isyanı tarihî belgelere dayanarak anlatılır. İsyanların çıkış tarihi, devletin o dönemdeki durumu, Tanzimat ve Islahat fermanlarının isyanlardaki rolü, Rumların kurduğu Heteria Cemiyeti'nin ayrılıkçı düşüncelerinin etkileri romanlarda yer alan başat tarihi gelişmelerdir. Avrupalı devletlerin özellikle Yunanistan'ın isyanları desteklemesi de göz ardı edilmez. İsyan çıkmadan önce ada halkının barış ve refah içinde yaşadığı, ayrılıkçı faaliyetlerin etkisiyle Müslüman ve Hıristiyan toplulukların çekişmeye başladıkları gibi gelişmeler eserlerin giriş bölümlerinin değişmez ögeleridir. Temel mesele ise isyan karşısında mağdur olan ve göçe zorlanan Türklerin trajik hikâyesi konu edilir.

Girit isyanlarını anlatan romanların karakterleri ve olay akışı farklılık gösterse de ortak olan duygu Rumların Türklere uyguladığı haksızlıktır. Yine Bektaşi tekkesi ve Hıristiyan din adamları arasındaki çatışmanın toplumsal yansımaları önemli bir yer tutar.

Girit isyanını anlatan Hüseyin Ünal ve Hüseyin Adıgüzel'in gibi yazarların ortak tavrı, papaz ve başpiskopos görevindeki din adamlarının Rum komitacılarla işbirliği yaparak Türkleri öldürmeleri ya da adayı terk etmek zorunda bırakmaları üzerinedir. Her iki romanda da isyan bastırılamayarak büyür ve devletin isyancılara müdahalesi yetersiz kalır. Yazarlar, Müslüman Türk halkın payitahta ve devlet adamlarına kırgın olduğunu özellikle vurgular. Bu süreçte adada can ve mal güvenliği kalmaz. Çizilen genel çerçevede isyan değil aslında kıyım uygulandığı

düşüncesi dikkat çeker. Sonunda Müslüman halk yüzyıllardır vatan toprağı bildiği adayı terk eder. Yazarlar kendi duygu ve düşüncelerini açık biçimde kurguya yansıtmıştır.

Ermeni isyanlarının temel niteliği Girit'teki Rum isyanları ile aynıdır. Milliyetçilik akımının etkisiyle ve dış güçlerin dâhil olmasıyla çıkartılan isyanlar, romanlarda genelde Zeytun ve Yozgat isyanları çerçevesinde işlenmiştir. Farklı bölgeler veya zamanlarda çıkan olaylar, gerçek kişiler üzerinden romanlarda yer bulmuştur. Romanlarda görülen ortak gelişmeler arasında Ermenilerin silah ve para yardımı alması, vergi memurlarına karşı gelmesi, Müslüman köylere tebdil-i kıyafetle baskın yapılması gibi detaylar bulunur. Sürekli vurgulanan noktalardan biri, tıpkı Girit isyanını anlatan romanlarda olduğu gibi, isyanlardan önce halkın kardeşlik ve barış içinde yaşamasıdır. Aynı mekânda uyum içinde yaşayabilen halklar; ideolojiler ve devlet politikaları yüzünden birbirine düşürülmüş ve olayların sonunda kıyım yaşanmıştır. Hem Girit hem de Ermeni isyanlarını anlatan romanlarda, bireylerin iradeleri ve kararları değil devletlerin politikaları ön plana çıkarılmıştır.

1895 ve 1896 yıllarında Maraş ve Yozgat'ta çıkan Ermeni isyanlarını anlatan M. Necati Demircan ve Hüseyin Karatay gibi konuyu ele alan romancıların genellikle kurmacayı tarih ve gerçek olaylar üzerine yapılandırdıkları görülür. Her iki yazarın romanları belgesel roman özelliği gösterir.

Yazarların romanlarda savunduğu tez Ermenilerin Avrupalı devletlerden ve Amerika'dan destek aldığıdır. İsyan Girit isyanında olduğu gibi başkaldırı kiliselerde planlanır ve kilise isyanları sonuna kadar destekler. Ayrıca M. Necati Demircan başta olmak üzere bazı romancılar Yozgat'ta yaşanan Ermeni isyanlarını anlatırken yabancıların misyonerlik faaliyetlerine de dikkat çeker. Ermenilerin Avrupalı devletlerle olan din bağı onları birbirine bağlar.

Tez çalışmasının sonucunda, 1789-1909 yılları arasında yaşanan isyanların Türk romanına büyük ölçüde tarihî gerçeklikten kopmadan yansıdığı görülmüştür. İsyanların kişisel çıkar, menfaat veya ideolojik hangi nedenle çıkmış olursa olsun başlangıçta bastırılabilecek küçük olaylar olmasına rağmen küçümsendiği için gitgide çetrefil bir duruma dönüşmesi durumu romanların genel kurgusunu oluşturur. Yeniçeri isyanları ve 31 Mart vakasını işleyen romanlar ise çoğunlukla askerin birbirine karşı kullanıldığı derin yapısı üzerine inşa olmuştur.

İncelenen yirmi beş eserde tarihî verileri birebir kullanmaya gayret eden yazarlar, romanlarını gerçek mekân ve zaman üzerine gerçek kişilerle, kurmaya gayret etmiştir. Romanlarda, mekânlar, kişiler ve olay akışı açısından yer yer tarihi belgelerden yararlanılmıştır. Gerçekliklerin aynen kullanılmasının romanlara kimi zaman kuru ve sıkıcı hava verdiği gözlenmiştir. Yine de isyanın bizzat kendisinin merak uyandıran ve serüven özellikleri gösteren yapısı romanların keyifle okunmasını, akıcılık kazanmasını ve kolay anlaşılır olmasını sağlamıştır.

Türk romanında edebiyat ve tarih ilişkisi başlangıçtan itibaren yakın irtibatlı bir şekilde seyretmiştir. Türk romancısı kendisine geniş bir malzeme sunan tarih sahasından fetihleri, zaferleri, mağlubiyetleri, sıra dışı hayatlarıyla sultanları ve paşaları konu olarak ödünç almıştır. İncelememizde esas aldığımız yakın dönem Osmanlı İsyanları da roman türünün teknik yapısına uygunluğundan dolayı Türk romancısının en çok tercih ettiği tarihî gerçekliklerden olmuştur. İsyanların tarihi, sosyolojik, siyasi ve kültürel sebep ve sonuçları bir kez de romancıların gözünden ifade imkânı bulmuş ve edebiyat sahnesinde yeniden canlanan bu fikirler daha kalıcı bir yer edinmiştir.

KAYNAKÇA

İncelemede Esas Alınan Kitaplar

Adıgüzel, H. (2012). *Elveda Girit,* İleri Yayınları, İstanbul.

Altan, A. (2001). *İsyan Günlerinde Aşk,* Can Yayınları, İstanbul.

Altan, A. (2017). *Kılıç Yarası Gibi,* Everest Yayınları, İstanbul.

Bekiroğlu, N. (2014). *İsimle Ateş Arasında*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Büyükarkın, B. (2014). *Belki Bir Gün*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Büyükarkın, B. (2016). *Yoldaki Adam*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Çalık, K. (2017). *Saltanat Güneşi Payitaht Abdülhamit Han*, Panama Yayıncılık, Ankara.

Demircan, M. N. (2013). *Bozkırda Aşk ve İsyan*, IQ Yayıncılık, İstanbul.

Demircan, M. N. (2015). *Rumeli'de Hazan Mevsimi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Çamuroğlu, R. (2009*). Son Yeniçeri*, Everest Yayınları, İstanbul.

Kısakürek, N. F. (2016). *Yeniçeri*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.

Kağan, H. (2011). *Abdülaziz*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Kağan, H. (2016). *Yeniçeri*, Kapı Yayınları, İstanbul.

Karatay, H. (2005). *İsyan Eşiği*, Çıra Yayınları, İstanbul.

Koçu, R. E. (2016). *Kabakçı Mustafa*, Doğan Kitap, İstanbul.

Koçu, R. E. (2017). *Yeniçeriler*, Doğan Kitap, İstanbul.

Kuntay, M. C. (2018). *Üç İstanbul*, Oğlak Yayıncılık, İstanbul.

Öke, M. K. (2016). *Günbatımı*, İrfan Yayıncılık, İstanbul.

Örik, N. S. (2013). *Sultan Hamid Düşerken*, Oğlak Yayıncılık, İstanbul.

Tahir, K. (2015). *Bir Mülkiyet Kalesi*, İthaki Yayınları, İstanbul.

Tan, M. T. (2010). *Devrilen Kazan*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Tan, M. T. (2013). *Son Yeniçeri*, Hamle Yayınları, İstanbul.

Tan, M. T. (2013a). *Yeniçeriler*, Hamle Yayınları, İstanbul.

Tiryakioğlu, O. (2018). *Abdülhamid Son Hükümdar*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Ünal, H. (2007). *Kayıp Vatan Girit*, Nesil Yayınları, İstanbul.

Diğer Kaynaklar

Adıyeke, A. N. (2017). "Girit Muhacirlerinin Terk-i Mal etmelerine Dair", *Geçmişten Günümüze Göç,* ed: Osman Köse, Kültür Yayınları, Samsun, ss. 109-112.

Afyoncu, E., Önal, A., Demir, U. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askerî İsyanlar ve Darbeler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

Alkan, A. T. (1999). "Ordu Siyaset İlişkisinin Tarihine Bir Derkenar: 31 Mart Vakası ve Sonuçları", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 2, Türkiye Yayınları, Ankara.

Andaç, F. (1997). "Roman Tarih Tarihsellik", *Hürriyet Gösteri Dergisi,* S.197, s. 56.

Argunşah, H. (2002). "Tarihi Romanın Yükselişi", *Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı*, ss. 454-464.

Argunşah, H. (2015). "Klasik Tarihî Roman Üzerine", *Tarihte Roman Romanda Tarih Paneli*, ed: Erol Kaya ve Selçuk Çıkla, Erzincan.

Arı, K. (1991). "Mübadele Göçmenlerini Türkiye'ye Taşıma Sorunu ve İzmir Göçmenleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, s. 23.

Aristoteles, (2011). *Poetika*, çev. İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Artuç, N. (2008). "II Meşrutiyetin İlanı", *Doğu Batı Dergisi*, S. 45, ss. 65-82.

Ata, B. (2000). "Tarih Öğretiminde Bir Araç Olarak; Tarihi Romanlar", *Türk Yurdu Dergisi,* C. 20, S. 153-154, ss. 158-465.

Aydemir, Ş. S. (2000). *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali,* Remzi Kitabevi, İstanbul.

Baysal, A. (2008). "Onsekizinci Yüzyıl İngiltere'sinde Tarih Yazım Kuralları ve Tarihi Roman", *Toplum ve Tarih*, C. 17, ss. 71-78.

Berkes, N. (2018). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Beşirli, M. (1999). "Osmanlı'da Modernleşme ve Aydınlar, 1789-1908", *Dinî Araştırmalar,* C. 2, S. 5, ss: 131-157.

Beyhan, M. A. (1999). "Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler Vakay-i Hayriyye", *Osmanlılar Ansiklopedisi,* C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Birinci, A. (2002). "Osmanlı İttihat Ve Terakki Cemiyeti'nin Kuruluşu Ve İlk Nizamnâmesi (1895)", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Carr, E. H - Fontana, J. (1992). *Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık*, çev: Özer Ozankaya, İmge Kitabevi, Ankara.

Carr, E. H. (2018). *Tarih Nedir?*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Collingwood, R. G. (2007). *Tarih Tasarımı*, çev: Kurtuluş Dinçer, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Coşar, A. M. ve Türkmen, E. (2017). "Bir 'Kavram Alanı' Belirlemesi: Devrim, İhtilâl, İsyan", *Zamanın İzleri: İlkeler, İdeolojiler Ve İsyanlar,* ed: Temel Öztürk, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon.

Çamuroğlu, R. (2006). *Yeniçeriliğin Bektaşiliği ve Vakay-i Şerriyye*, Kapı Yayınları, İstanbul.

Çelik, Y. (2002). "Tarih ve Tarihî Roman Arasındaki İlişki Tarihî Romanda Kişiler", *Bilig Dergisi*, S. 22, ss. 49-68.

Çıkla, S. (2002). "Romanda Kurmaca ve Gerçeklik", *Hece Dergisi*, S. 65-66-67, ss. 111-128.

Dilber, C. K. (2014). *Türk Romanında Roman Sanatının Ele Alınışı,* Akçağ Yayınları, Ankara.

Dinçaslan A. L. (2006). "Zeytun ve Çevresindeki Ermenilerin İsyanları (1895-1921)", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş.

Doğan, A. (2018). *Tarih ve Mekân Odağında Türk Romanı İncelemeleri*, Hece Yayınları, Ankara.

Doğan, M. C. (2000). "Tarihi Roman Dinamikliği ve Son On Beş Yılın Tarihî Romanları", *Türk Yurdu Dergisi*, S. 37, ss. 140-154.

Eisenstadt, S. N. (2014). *Modernleşme Başkaldırı ve Değişim,* çev: Ufuk Coşkun, Doğu Batı Yayınları.

Eken, A. (1988). "Orhan Pamuk'la Edebiyat-Tarih İlişkileri Üzerine Söyleşi", *Argos Dergisi*, No: 2, ss. 176-177.

Elibol, A. (2009). "Yeniçeriler ve İktidar Bağlamında Osmanlı Sisteminin Dönüşümü", *Akademik Bakış E-Dergisi*, C. 3, S. 5, ss. 21-40.

Erol, K. (2012). "Tarih-Edebiyat İlişkisi ve Tarihî Romanların Tarih Öğretimine Katkısı", *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi,* C. 1, S. 2, s. 60.

Fazlıoğlu, İ. (2016). *Akıllı Türk Makul Tarih*, Papersense Yayınları, İstanbul.

Georgeon, F. (2018). *Sultan Abdülhamid,* çev: Ali Berktay, İletişim Yayınları, İstanbul.

Gerçek, Ş. (1998). "Türk Romanında Tarihin Yeniden Kurgulanışı", Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Göğebakan, T. (2004). *Tarihsel Roman Üzerine*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Gündüz, O. (2006). "Tarihsel Romanlar ve Romancılar", *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 4, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gündüz, O, Şimşek, T. (2018). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Yeni Türk Edebiyatı 2,* Grafiker Yayınları, Ankara.

Gümüş, S. (1991). *Roman Nedir?,* Adam Yayınları, İstanbul.

Gümüş, S. (2013). *Yazının Sarkacı Roman,* Can Yayınları, İstanbul.

İlhan, M. E. (2018). "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Belleğin Mukavemeti, Hatırlama, Kültür ve Tarih Açısından Girit", *Mediterranean Journal of Humanities,* C. 8, S. 1, ss. 227-235.

İnalcık, H. (2007). *Atatürk ve Demokratik Türkiye,* Kırmızı Yayınları, İstanbul.

Kabacalı, A. (2011). *II. Mahmud Osmanlı Yenileşmesinde Bir Çığır Açıcı,* Deniz Kültür Yayınları, İstanbul.

Karagöz, M. (1995). "Osmanlı Devletinde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi,* S. 6, ss. 195-210.

Karal, E. Z. (2003). *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri 1861-1876*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Karal, E. Z. (2007). *Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri 1789-1856,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Karal, E. Z. (2007a). *Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Kılıç, A. (2001). "Tulumbacı Kahvehaneleri", *Yangın ve Güvenlik Dergisi,* S. 56, ss. 8-12.

Kılıç, M. (2003). "Kabakçı Mustafa İsyanı", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Kocahanoğlu, O. S. (2017). *31 Mart Ayaklanması ve Sultan Abdülhamid,* Temel Yayınları, İstanbul.

Kodaman, B. (1999). "II. Abdülhamid Hakkında Bazı Düşünceler", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 275-285.

Korat, G.(2009). "Romanda Tarih", Kitap-lık Dergisi (Temmuz-Ağustos), S. 129, ss.3-4.

Kundera, M. (2009). *Roman Sanatı*, Can Yayınları, İstanbul.

Küçükyalçın, E. (2013). *Turna'nın Kalbi Yeniçeri Yoldaşlığı Ve Bektaşilik*, Kapı Yayınları, İstanbul.

Lukacs, G. (2008). *Tarihsel Roman,* çev: İsmail Doğan, Epos Yayınları, Ankara.

Maden, F. (2016). "Girit'te Bektaşi Tekkeleri", Türk Kültürü ve *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,* S. 76, s. 17-59.

Mardin, Ş. (2015). *Türk Modernleşmesi Bütün Eserleri 9 Makaleler 4*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, çev: Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Meriç, C. (2018). *Mağaradakiler,* İletişim Yayınları, İstanbul.

Mumcu, A. (2017). *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*, Phoenix Yayınları, İstanbul.

Naci, F. (1997). "Romancının İşi Tarih Değil Roman Yazmaktır", *Hürriyet Gösteri Dergisi*, S.197, s.58.

Oktay, A. (2003). *Romanımıza Ne Oldu?*, Dünya Yayınları, İstanbul.

Ortaylı, İ. (2012). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı,* Timaş Yayınları, İstanbul.

Ortaylı, İ. ve Erdinç, E. Ş. (2016). *İttihat ve Terakki Osmanlı İmparatorluğu'nda Gizli Örgütlenmeler ve Darbeler,* İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

Özcan, A. (2002) "Osmanlı Devletinin Askerî Yapısı", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss. 107-121.

Özlem, D. (1996). *Tarih Felsefesi*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Öztuna, Y. (2018). *Bir Darbenin Anatomisi*, Ötüken Neşriyat, Ankara.

Öztürk, M. ve Coşkun, K. M. (1999). *Sosyoloji*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Pamuk, O. (1997). "Temel Sorun Gerçekçi Ayrıntıya Saygının Sınırları", *Hürriyet Gösteri Dergisi*(Mayıs), S. 197, s. 72.

Selvi, H. (2004). "Yozgat'ta Ermeni Olayları (1893-1894)", *Doç. Dr. Günay Çağlar Armağanı* içinde.

Seyhan, A. (2014). *Dünya Edebiyatı Bağlamında Modern Türk Romanı Kesişen Yazgıların Hikayesi,* İletişim Yayınları, İstanbul.

Şenışık, P. (2014). *Girit Siyaset ve İsyan 1895-1898,* Kitap Yayınevi, İstanbul.

Şimşek, A. (2011). *Millî Tarihin İnşası*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Şirin, V. (2002). *Asâkir-i Mansûre Ordusu ve Seraskerlik*, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul.

Tanpınar, A. H. (2012). *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi,* Dergâh Yayınları, İstanbul.

Taştan, Z. (2006). "Türk Edebiyatında Tarihî Romanlar Üzerine Yapılmış Tezler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 4, S. 8, s. 577.

Tekeli, İ. (1998). *Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek*, Dost Yayınları, Ankara.

Timur, T. (1989). *Osmanlı Çalışmaları İlkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine*, V Yayınları, Ankara.

Timur, T. (2002). *Osmanlı-Türk Toplumunda Tarih, Toplum ve Kimlik,* İmge Kitabevi, Ankara.

Tokmakçıoğlu, E. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu'nda İsyanlar, Darbeler, Baskınlar İhtilaller, Vak'alar, Suikastler,* Geçit Kitabevi, İstanbul.

Topçu, N. (2016). *İsyan Ahlâkı, Notlu Nurettin Topçu Tercümesi ve Eski Harfli Orijinali*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Tukin, C. (1945). "Osmanlı İmparatorluğunda Girit İsyanları 1821 Yılına Kadar Girit", *Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi*, C. 9, S. 34, ss. 163-206.

Tunç, Ş. (2014). "Osmanlı Payitahtında Kahvehane ve Kahvehane Kültürünün Yeri", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Unat, F. R. (2014). *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hâdisesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Uysal, Z. (2017). *Edebiyatın Omzundaki Melek,* İletişim Yayınları, İstanbul.

Ünsal, E. (2009). "Girit'in Türk Hâkimiyetinden Çıkışı", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne.

Yalçın, A. (2006). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Yalçın-Çelik S. D. (2005). *Yeni Tarihselcilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Yaramış, A. (1999). "Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması ve Yerine Âsakir-i Mansûre-i Muhammediye'nin Kurulması", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 12, Ankara, ss. 697-702.

Yetkin, Ç. (1974). *Etnik Ve Toplumsal Yönleriyle Türk Halk Hareketleri ve Devrimler*, May Yayınları, C. 1, İstanbul.

Yıldız, G. (2015). "Payitaht İstanbul'un Son Yüzyılı", *Büyük İstanbul Tarihi,* C. 2, İstanbul, ss. 174-233.

Yılmaz, F. (2015). "İstanbul'da Siyasal Olaylar Kronolojisi (1453-1826)", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C. 2, İstanbul, ss. 122-173.

Yurdakul, A. (1997). "Tarihin 'Hayatı' Roman", *Hürriyet Gösteri Dergisi*, S. 197, s. 76.

Elektronik kaynaklar

1.http://www.derindusunce.org/wpcontent/uploads/2011/03/ roman_nedir_nasil_yazilir. pdf , 30 Ocak 2020.

2. https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulaziz , 13 Şubat 2019.

3. https://islamansiklopedisi.org.tr/girit , 13 Mart 2019.

4. http://www.tdk.gov.tr/index.php? option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS. 5c600c3a605a98.11796938 , 10 Şubat 2019.

Ek.1

Yazar Mehmet Necati Demircan ile 9 Temmuz 2019 Tarihli Röportaj

S.Y. Tarihî roman hakkındaki görüşlerini ve bu romanın Türk edebiyatındaki yeri ve önemi konusunda neler söylemek istersiniz?

M.N.D. Tarihî roman yazmak, zor ve zahmetli bir iş... Geri planında uzun soluklu çalışma yatıyor. Arşiv taraması, makalelerin, incelemelerin okunması, kaynak kişilerle yapılan görüşmeler bu çalışmalardan bazıları. Tarihçilerin dahi farklı değerlendirdiği bir dönemi romanlaştırmak oldukça sıkıntılı bir süreç. Eleştirilere karşılık verebilmek için romanda anlatılanların belgelendirilmesi gerekiyor. Roman, sanatsal bir metin olduğu hâlde bilimsel bir metin gibi değerlendiriyor. Tarihî romanda tarihî gerçeklik kurgusal gerçekliğe dönüşür. Yazar, romanında tarihî olayları tarihî gerçekliğe sadık kalarak verse bile tarihî roman belge niteliği taşımaz. Romancı, tarihe mal olmuş bir gerçeklikten hareket eder fakat tarihçi gibi nesnel davranamaz. Yazar, geçmişi romanın ögeleri olan olay örgüsü, kişiler, zaman ve mekâna bağlı olarak yeniden kurgular, muhayyilesinde şekillendirir ve okuyucuya aktarır. Kimi zaman tarihçilerin aydınlatamadığı karanlıkta kalmış boşlukları kurmacanın yardımıyla doldurur. Bazen de gerçeği değiştirir. Bu durum Türk okurunca hoş karşılanmaz. Edebiyatımızda geçmişten günümüze romancılar, tarihî gerçeklere bağlı kalmayı yeğlemişlerdir. Çünkü Türk okuru romanı tarihi olayları aydınlatan belge olarak görmüştür. Romanın sanat eseri özelliği hep ihmal edilmiştir. Tarih bir bilim dalıdır. Roman ise sanat eseridir. Romanda öncelik bilgilendirme değil, insanda estetik haz uyandırmadır. Tarih; aşk, ihanet, ihtiras gibi insan gerçeğinden uzak durur. Bu nedenle soyut kalır. Roman bu boşluğu tamamlar, tarihi somutlaştırır. Türk edebiyatında geçmişten günümüze çok sayıda tarihî roman yazıldı. Yazılmaya da devam edecek. Bazı romancılar tarihi popüler hale getirdi. Aşk, macera ve cinsellikle süslenen tarih okura roman olarak sunuldu. Okur, tarihî

roman tozuna bulanmış macera romanı okudu. Çalakalem romanlar yazıldı. Kimi tarihî romanda tarih sadece zemin olarak kullanıldı. Bazı romanlarda ise bir dönem ele alınarak geniş kapsamlı olarak anlatıldı.

S.Y. Neden tarihi roman ve neden belgesel romana yöneldiniz? Bu tür roman okuyucuya tarihi daha mı kolay öğretir yoksa tarihi roman okuyucunun hayal gücüne bırakılmamalı mı?

M.N.D. Dido Sotiriyu'nun Benden Selam Söyle Anadolu'ya adlı romanını bir öğrencimin elinde gördüm. "Bitirince ver de ben de okuyayım." dedim. Yunan İşgali'ni, Kurtuluş Savaşı'nı Rum-Yunan bakış açısıyla veren bir roman. Kısa sürede romanı okudum. Öğrenciye iade ederken "Hocam, tarihi bize tek yanlı öğretiyorlar. Görüyor musunuz gerçekler ne kadar farklı?" dedi. Okullarımızda tarih dersleri var, kendine özgü müfredatları var. Çocuklar yıllarca okuyor ama ne yazık ki okudukları bir romanla dağılıveriyorlar. Bir yerde bir şeyler yanlış bence. Benim amacım tarihi gerçekleri öğretmek değil ama tarihî bir roman yazınca tarihe de ana hatlarıyla sadık kalmak gerekiyor. 100-150 yıllık bir dönemi anlatıyorum romanlarımda. Yakın tarih olmasına rağmen birçok bilgiye ulaşamıyoruz. Türkler tarih yapmaktan tarih yazacak zaman bulamamışlar sözüne katılıyorum. Bir de yakın tarih söz konusu olunca tarihçiler yeterince nesnel davranmıyorlar. Gerçeği değiştiriyorlar. Ermeni isyanlarıyla ilgili romanım Bozkırda Aşk ve İsyan romanında anlatılanlarla ilgili C.lerle kitap var ama bunları kim okuyor? Bilim adamları… Bizim ülkemizde insanlar bilgi sahibi olmadan fikir sahibi oluyorlar. Bir tarih öğretmeni "Bu ermeni meselesi sizin romanı okuduktan sonra kafamda netleşti." dedi. Ermeni sorunu hakkında toplumumuz yeterince bilgi sahibi değil. Onun anlayamayacağı kitabi sözlerle ne kadar anlatırsanız anlatın anlattıklarınız karşılığını bulmuyor. O nedenle romanın büyüleyici bir anlatımı var. Kurguya dayanıyor. Ben tarihi kişiliklerin yanı sıra kurguya dayalı kişiler de ekliyorum romanlarıma. Onlarla ilgili kurguda daha rahat hareket edebiliyorum ama tarihî kişiliklerde tarihî bilgilere sadık kalmaya gayret ediyorum.

S.Y. Ermeni isyanını anlattığınız romandaki kişiler tanıdığınız kişiler mi? Hayal ürünü mü? (Doğum yeriniz olması hasebiyle soruyorum)

M.N.D. Yozgat Büyükkışla baba memleketi. Ben Kayseri'de doğdum. Köy ile ilişkimiz her zaman devam etti. Yaz tatillerini köyde geçirdim. Babamın

vasıtasıyla köy odalarında bulundum. Yetişkinlerin sohbetlerini dinledim. Hayata bakışlarını ve olayları değerlendirme şekillerini hayranlıkla izledim. Romanda anlatılanlar çocukluğumda dinlediğim bu sohbetlere dayalı. Kayseri'den Büyükkışla'ya giderken Boğazlıyan'da Kaymakamlığın önünde Kemal Bey'in heykelini görmüş, heykelin kime ait olduğunu babama sormuştum. Babamın anlattıklarını yaşımın gereği yeterince anlayamasam da zihnimde bir merak unsuru oluşmuştu. Romanda bozkır, aşk ve isyan bir arada. Tarihî olayların kurgulandığı eserde o alışılagelen didaktikliğin getirdiği kuruluğa düşmemeye çalıştım. Betimlemeler vasıtasıyla okuyucuyu 1892 yılında bozkırın ortasına çekmeye çalıştım. Bunda yaşadığım yöreyi anlatmamın payı tartışılmaz. Okuyucuya bir şeyleri öğretmeye ya da dikte etmeye kalkmadım. Olayları gözler önüne sererek yargıyı okuyucuya bıraktım. Bozkırda Aşk ve İsyan romanını yazmadan önce İğdeli köyüne gittim. Bir kış günüydü. Köyün camisine gittim. Vakit namazı kılınıyordu, bekledim. Cami cemaati dört yaşlıdan oluşuyordu. Onlara romandan, Ermenilerden söz ettim ama pek inandırıcı olmadı. "Ermeniler şu dağa hangi ismi vermişti? Vartovar Deresi neresi?" gibi sorular yöneltince içlerinden biri "Gömü mü arıyorsunuz?" dedi. Düşündüm, gerçekten de gömü gibi bir şeydi aradığım. Oturup masa başında yazabilir miydim? Yazardım ama kendim beğenmezdim öncelikle… Köylünün ruhunu bilmek gerekiyor. Köylüyle köylü olmadan konuşturamazsınız onu. Hoş geldin, güle güle der gönderir seni. O dört ihtiyarla konuştum. Faydalı bilgilere ulaştım, romanıma aktardım. Benim romanımı okur beğenir ya da beğenmek ama bu romandaki bilgiler tarihî gerçeklere uymuyor, diyemez. Romanımda anlattığım kişiler, yaşamış kişiler ama ben tanımadım çünkü yüz yıl önce yaşamışlar. Bu kişileri araştırdım. Hayalimde canlandırdım. Onların kurguladığım hayatlarının içinde olsam ne yapardım diye düşündüm. Ortaya böyle bir eser çıktı.

S.Y. Abdülhamit Han'ı anlattığınız romanınızda tarafsız bir tavır sergilemişsiniz. Oysaki yazarlarımız ondan "kızıl sultan" gibi olumsuz ifadelerle bahsederler. Bu yansız tavrınızın sebebi nedir? Aslında bu tavrınız Ermeni isyanını anlatan romanınızda gözlemlenebilir. Yazar ya da aydın gerçekleri yansız mı anlatmalıdır?

M.N.D. Sanatsal metinle bilimsel metin arasındaki çizgiyi aşmamak gerekiyor. İnsanlar kendilerine bir şeylerin dayatılmasından hoşlanmıyorlar. Olanı biteni ortaya koy değerlendirmeyi onlar yapsın. Ben tarihî kişiliklerle ilgili

yönlendirici ifadelerden kaçınıyorum. Olayları veriyorum. Yargıyı okuyucuya bırakıyorum. Doğal olarak tarihî kişiliklerle ilgili bir bakışım var ama bunları okura dayatmayı yanlış buluyorum. Yazar, gerçekleri anlatmalı, okur da yazardan bunu bekliyor. Sanatsal bir metin olan romandaki olayların tarihî gerçekliğe uyup uymadığını sorguluyor. “Muhteşem Yüzyıl” dizisi ile ilgili tartışmaları unutmamak gerekir.